

ANTONS RANCĀNS

***ŠAIPUS
VINPUS***

Māksliniece Gundega Rancāne
Redaktore Inese Muhka
Maketētāja Solveiga Sarkane

Autors pateicas par līdzdalību grāmatas tapšanā:
Jānim Gleizdam
Kazimiram Lauram
Agatei Ločmelei
Tamārai Pīgoznei
Aivaram Pīgozņim
Veronikai Pokšānei

Šo grāmatu veltu LŪCIJAI RANCĀNEI par kopā pavadītiem 50 gadiem, par skolas darbā nesavtīgi sadedzinātiem pieciem gadu desmitiem, par pusgadsimtu nemitīgas kopējās cīņas pret varasvīru patvaļu gan padomju režīmā, gan vēl vairāk atjaunotās neatkarības laikā, par neskaitāmajiem kontrolējošo un vadošo iestāžu pazemojumiem un nemitīgajiem draudiem viņas loloto skolu slēgt.

Lūcija mīlēja savu darbu, uzskatīja, ka bez lauku skolām nevar saglabāt latvisku Latviju. Viņa mīlēja dzīvi un dzeju. Vīlusies atjaunotās Latvijas politikā un izglītības sistēmā, pēc kārtējā varasvīru pazemojuma, viņa pastrīpojusi dažas rūgtas rindas Vizmas Belševicas vārsnās:

*„O, nodevēju tauta, vai vērts
Par tevi būt, par tevi galvu nolikt?..”*

ISBN 978-9984-49-484-5

© Antons Rancāns
© Gundega Rancāne, grāmatas dizains

Iespiests SIA „Latgales druka“

Saturs

Ievadam	7
Viktors, Broņislavas dēls	9
Kazimirs, Broņislavas dēls	29
1948. gads	37
1949. gads	50
Cisovkas akcija	72
Sakarniece	83
1950. gads	92
1951. gads	112
Apvērsums Neatkarības Vienībā	120
Jaunais grupas vadītājs	126
Lamatas	140
Ierzeļovas leģenda	146
Kopsavilkums par Ierzeļovas operāciju	162
Skolas labākais matemātiķis	169
Okupācijas vara pilnā plaukumā	172
1952. gads. Nodevība, pratināšana, aresti	188
Nacionālais partizāns Viktors Mareckis	200
Ne visiem svēra vienādi	222
Vai nacionālo partizānu upuris bija velts?	228
Saīsinājumi	148
Informācijas avoti	249

Ievadam

Pagājuši vairāk nekā seši gadu desmiti, kopš nacionālo partizānu kustība Ziemeļlatgalē apsīka. Pēc tik ievērojamas partizānu pretimstāvēšanas okupantu pārspēkam, kāda notika Stampaku purvā, čeka saprata, ka cīnīties ar mežabrāļiem frontālā uzbrukumā nav racionāli, tādēļ izstrādāja pilnīgi jaunu nacionālās pagrīdes apkarošanas taktiku, kura balstījās pamatā uz nodevēju iefiltrēšanu partizānu vienībās. Savukārt partizāni uz to reaģēja, sadaloties mazākās grupās, biežāk mainot dislokāciju, sakaru punktus un paroles. Spēku sadrumstalotībai bija ne tikai pozitīva nozīme. Visai drīz parādījās arī tās ēnas puses, jo daudzās nacionālo partizānu vienības bija grūti pārvaldīt. Visasāk to izjuta Nacionālo partizānu virsvadītājs Pēteris Supe, kurš atradās nepārtrauktos pārbraucienos no vienas grupas pie otras. Tas deva iespējas čekas aģentiem viņu izsekot un iznīcināt. Kad krita Supe, zaudējušas vadību, daudzas partizānu vienības izira, atlikušajās pavājinājās disciplīna un, palikuši bez komandieriem, mežbrāļi nereti nodeva savus ideālus, sāka dzert vai nonāca čekas ietekmē. Izpratusi situāciju, tā nevilcinoties pārņēma iniciatīvu un partizānu rindās iefiltrēja savervētos ieroču brāļus. Par aģentiem kļuva gan paši partizāni, gan viņu atbalstītāji, bet par labāko guvumu čeka uzskatīja sievietes, kuras darbojās kā sakarnieces. Tikai retā spēja izturēt čekas spiedienu un nesadarboties. Latvijas Nacionālo partizānu apvienības komandējošā sastāva iznīcināšana noveda pie tā, ka no vienpadsmit Supes vīriem Ziemeļlatgalē palika vien Broņislavs Sluckis un Augusts Kudreņickis.

Ja sākumā Latvijas Nacionālo Partizānu apvienībā, Iekšlietu ministra Augusta Eglīša vārdiem runājot, bija astoņas bandas un trīs bandītiski grupējumi, tad „[...] pēc vadības likvidācijas sakari pārtrūka un tos atjaunot bandītiskajai pagrīdei vairs neizdevās.” Tā 1947. gadā Vilim Lācim ziņoja LPSR Iekšlietu ministrs Augusts Eglītis. Šajā situācijā, zaudējis cerības nodibināt sarautos sakarus ar citām grupām, Augusts Kudreņickis izlēma nodibināt jaunu autonomu partizānu vienību un vērsās pie skolu jaunatnes, lai ar svaigiem kadriem to nostiprinātu. Tā Nautrēnu vidusskolā radās pretpadomju jaunatnes organizācija „Latgales vanagi”, bet „Lecošās Saules” partizānu grupu pēc papildināšanas pārdēvēja par Ziemeļlatgales partizānu Neatkarības Vienību. Uz radušos struktūru asi reaģēja čeka un pacentās iefiltrēt jaunizveidotajā grupā savus cilvēkus. Rezultātā drīz tika nošauti vairāki pieredzējuši partizāni un neilgi pēc tā gāja bojā arī Neatkarības Vienības izveidotājs un vadītājs Augusts Kudreņickis. Grupas vadību pārņēma gados jaunais un militārajā jomā nepieredzējušais Antons Gabrāns.

Stāstā par šīs grupas likteni izmantotas partizānu atbalstītāju atmiņas, pēdējā Neatkarības Vienības partizāna piezīmes, visa veida publikācijas un arhīvos atrodamie materiāli. Lasītājam tiek piedāvāta unikāla iespēja pašam izvērtēt mežabrāļu vidē darbojošos personu lomu Neatkarības Vienības sagrāvē. Stāsts ir arī par Zilo ezeru zemes dēlu, kurš, nebūdams latvietis un ilgu gadus cīnīdamies partizānu rindās, atdeva savu dzīvību par Latvijas neatkarību, tajā pat laikā daži viņam līdzās esošie latvieši paklusām pārdevās okupantiem. Tādēļ, lasot šo grāmatu, neviļus atausīs atmiņā Anšlava Eglīša atziņa, ka nelietība nekad nemēdz būt akla.

Viktors - Broņislavas dēls

Pirmajam pasaules karam beidzoties, Zigismunds mājās nepārnāca un Marecku saime palika bez apgādnieka. Šo postu vēl papildināja septiņpadsmitā gada jukas un tām sekojošais lielinieku terors Latgalē. Tādēļ, trūkuma māktā, pilngadību sasniegušī Zigismunda vecākā meita Broņislava Marecka devās meklēt darbu un iztiku Rīgā. Arī galvaspilsētā šajā laikā vēl nebija īstas kārtības, bet zilacainajai sārtvaidzei ar sprogainiem linu krāsas matiem paveicās. Kāds ierēdnis viņu savā mājā pieņēma par aukli un mājkalpotāju. Tur nostrādājusi gandrīz divus gadus, Broņislava dabūja labu rekomendāciju un pārgāja darbā vienā no nesen atvērtajām ārzemju vēstniecībām. Darbs bija vienkāršs, bet maksāja labi, un ar laiku meitene jau varēja palīdzēt mājās palikušajai mātei, kuras aprūpē atradās jaunākie brāļi un māsas. Ņemot vērā to, ka pilsētas dzīve laukos augušajai Broņislavai nelikās pievilcīga, visu brīvo laiku viņa sūtīja mātei, kura par to uzcēla jaunu māju. Materiālie apstākļi uzlabojās, toties personīgā dzīve meitenei samežģījās ne pa jokam, jo viņa negaidīti iemīlējās savā darba devējā, precētā vīrietī. Arī viņam šī aizraušanās nesa ne tikai laimi, jo šīm attiecībām neglābjami sekoja nopietnas nepatīkšanas. Tādēļ drīz vien, zaudējusi darbu, Broņislava atgriezās dzimtajās mājās un sāka gaidīt pēcnācēju. Pienāca 1924. gada desmitais novembris, kad it kā par spīti rudens nakšu melnumam piedzima puisēns ar dzelteniem sprogainiem matiem, un jaunā māte, daudz nedomādama, nosauca viņu par Viktoru.

Latvijas visattālākajā dienvidaustrumu stūrī nepilnus divus kilometrus no Baltkrievijas robežas starp gleznainiem pakalniem

noslēpies Nauļānu ezera spogulis ar iegarenu saliņu vienā malā. Šī ezera austrumu galā, mājās ar nosaukumu „Zeļonaja rošča”, pagāja pirmie mazā Viktora dzīves gadi. Sākumā par viņu gādāja māte, bet, kad zēns paaugās, visas rūpes uzņēmās vecmāmiņa. Tomēr puīselim gribējās arī vīriešu sabiedrības. Viņš sāka aptvert, ka citiem viņa vienaudžiem ir tēvi, bet viņam tāda nav. Tādēļ mazais Viktors pieķērās mātes brālim Vladislavam. Kad pienāca skolas laiks, zēns kopā ar apkārtējo māju bērniem mēroja patālo ceļu līdz Robežnieku pamatskolai. Mācības viņam nekādas grūtības neradīja, bet kopā ar citiem bērniem arī blēņas darīt sagādāja prieku. Kad ezeru pārklāja pirmais ledus, visas apkārtnes bērni aizmirska kā skolu, tā mājas, jo slidināšanās prieks pārspēja visu. Ledum nostiprinoties, tajā izcirta caurumu, iegremdēja līdz dibenam paresnu mietu un pamatīgi to iesaldēja. Tuvojoties aizgavēņiem, mietam pierīkoja garu kārti, kura varēja rotēt ap šo mietu. Kārtij tievajā galā piesēja ragaviņas, un līdz ar to tā saucamā grieztuve bija gatava. Tā bija kā tāds karuseļa prototips – viens vai divi sēdēja ragaviņās, bet pārējie grieza kārti, cik ātri vien spēja. Vislielākā jautrība sacēlās mirklī, kad ragavās sēdošie, neizturējuši centrālās spēku, izlidoja no ragavām un aizkūleņoja pa ezera ledu metrus divdesmit, sacelot pamatīgu sniega mākonī.

Panam Šadurskim piederošās Nauļānu muižiņas apkaimē dzīvoja lielākoties poļi un baltkrievi, kuri latviski nerunāja, tādēļ, lai Viktors varētu iemācīties pareizu latviešu valodu, māte vasaras brīvīdā veda viņu sev līdzī uz Rīgu. Tur pilsētas gaisotnē Viktors apguva ne tikai valodu, bet kļuva arī drošāks un atraisītāks, norūdījās fiziski un iemācījās sevi aizstāvēt. Savukārt, atgriezies laukos, viņš varēja patiesi izjust brīvību un esības prieku. To neapšaubāmi sekmēja gleznainā apkārtnē un Nauļānu ezera tuvums. Var bez pārspīlējuma teikt, ka Viktors savas bērnības un agrās jaunības lielāko daļu pavadīja pie ezera, vasarā peldoties, bet ziemā – slidojot vai vizinoties ar ragutiņām. Lai gan Viktora mīļākā vasaras nodarbe bija peldēšana, tomēr vajadzēja darīt arī visparastākos lauku darbus, bez kuriem nebija iedomājama zemnieku saimniecība, kurā viņš auga. Pašam to gandrīz nemanot, viņš iemācījās visus lauku darbus: pļaut sienu, art zemi, jūgt ratos zirgu un vajadzības gadījumā pat govīs slaukt varēja.

Visam reiz pienāk gals. Arī Viktora bezrūpīgās dienas tuvinieku paspārnē beidzās, kad māte, atradusi piemērotu partneri, apprecējās, un drīz vien pasaulē nāca viņa pirmais pusbrālis, bet pēc laiciņa arī otrais. Viktoram pienākumu kļuva vairāk, bet brīvā

laika mazāk. Nācās pārtraukt skolas gaitas un nopietni ķerties pie lauku darbiem. Viņam bija tikai sešpadsmit, kad atnāca četrdesmitais gads ar Latvijas valstiskuma zaudēšanu, deportācijām un visu ieceru sabrukumu. Cilvēki sāka domāt tikai par šodien, neplānojot un negaidot neko no rītdienas. Par laimi krievi drīz bija spiesti aiziet, jo ienāca vācieši. Tomēr viņu ienākšana gaidīto brīvību nenesa, cerības nepiepildīja un uz labu neko nemainīja, jo komunistu nacionalizētos īpašumus neatdeva, valstiskumu neatjaunoja, patēriņa preču nekļuva vairāk, toties saražotās pārtikas bija jānodod daudz, tātad pašiem palika mazāk. Tas iedzīvotājos radīja protestu, ko Viktors juta, bet problēmās neiedziļinājās. Viņu šajā laikā vairāk interesēja meitenes, kuras bija atsaucīgas pret Viktoru, jo jauneklis bija izcili pievilcīgs, lai gan kluss un kautrīgs. Vislielākās problēmas tajā laikā radīja apģērbu un apavu deficīts. Jaunieši to uztvēra sevišķi jūtīgi, jo vēlējās par katru cenu paspīdēt pretējā dzimuma acīs. Taču vācu ražotie un Latvijā dabūjamie apavi reizēm izjuka, jau saskaroties ar pirmo rasu, tā radot ne vienu vien komisku situāciju, bet gadījās, ka dažam tas izsauca arī gaužas asaras. Tas viss arī Viktorā nevainoja labvēlīgu noskaņojumu pret vācu varu, tādēļ, kad pienāca iesaukuma pavēste latviešu leģionā, viņš to ignorēja.

Ja tas būtu noticis tikai nedomājamā agrāk, Viktors tiktu bargi sodīts, varbūt pat nošauts. Bet vācieši jau bija cietuši smagu sakāvi pie Staļingradas, tāpēc vairs nevarēja atļauties tādu nežēlību – bija svarīgs katrs vīrs, kurš var nest ieroci. Sākumā par izvairīšanos no iesaukuma Viktoru ieslodzīja cietumā un, noturējuši tur pāris mēnešus, taisnā ceļā nosūtīja uz fronti, ieskaitot viņu 15. SS divīzijas grenadieru bataljonā. Tas, protams, bija pārsteigums, jo vācieši viņu tikpat labi varēja ierakstīt arī mazvērtīgo indivīdu ailē – Viktors bija baltkrievs, ko vācieši ierindoja zemāko cilvēku kategorijā, lai gan pēc ārējā izskata bija tipisks ārietis. Tomēr, neskatoties uz iepriekš piedzīvoto mācību, viņam it nemaz negribējās karot svešas valsts armijā kaut kādas nepievilcīgas idejas vārdā. Laimīgas sagādīšanās dēļ kara daļa bija novietota Jelgavas apriņķa Zaļeniekos. Tādēļ, atradis sev domubiedru, Viktors drīz pameta ierakumus un slepus atgriezās dzimtajā pusē, bet, lai varas iestādes šoreiz neatrastu, viņš slēpās patālu no dzimtajām mājām pie onkuļa Vladislava Jaunokrā.

Dezertiera lomā nepagāja ne pusgads, kad ieradās sarkanie un, tēlodami atbrīvotājus, uzstādīja vēl necilvēcīgākus noteikumus, kā bija pie vāciešiem. Krievu vara par savu balstu uzskatīja trūcīgos, pēc principa – jo nabagāks, jo uzticamāks. Tā kā Viktors

bija vēl jauns un viņam nekas nepiederēja, viņu automātiski ieskaitīja padomju varas atbalstītājos un pierakstīja iznīcinātāju bataljonā. Vēl nepaspējis istrebiķeļa lomā iejusties, viņš saņēma pavēsti par iesaukšanu obligātajā karadienestā Padomju armijā.

„Kaut jūs nosprāgtu!” nolasījās Viktors, jo viņam likās pretīgi iet un kalpot okupācijas varai, bet, nedaudz padomājis, viņš saprata, ka izvairīties šoreiz neizdosies un, gribi vai negribi, kalpot trīs gadus krievam vajadzēs šā vai tā. Tāpēc, kā pagērēts kara komisariāta pavēstē, Viktors Mareckis noteiktajā datumā ieradās iesaukšanas punktā ar sajūtu, ka jāizcieš, jānomet kaķim zem astes, jāizsvītro no savas dzīves veseli trīs gadi. Viņš bija samierinājies un gatavs paciest, ka uz nullīti nodzīs viņa kuplos, dzeltenīgi vilņotos matus, kas bija viņa lepnums, bija sagatavojies uz prosas biezputras ēšanu un nebeidzamo politinformāciju klausīšanos. Tomēr tas, ko Viktors par padomju armiju zināja no ārpuses, bija gaužām maz. Tikai ieradies kara daļā 1945. gada 16. novembrī, viņš sāka apjaust, kur iekūlies. Neskatoties uz to, var sacīt, ka jaunkareivim paveicās – viņu ieskaitīja 43. Latviešu divīzijas 121. Cēsu strēlnieku pulkā. Dienests bija sācies tepat Latvijā.

Kazarmu dzīve Viktoram Mareckim nebija nekas jauns. To viņš paspēja izbaudīt arī vācu armijā, bet pie krievu primitīvās dzīves uztveres un kārtības trūkuma vēl bija jāpierod. Nupat kā bija beidzies karš un lielai daļai vīriešu armija bija gan darba vieta, gan mājas. Patiesībā viņiem eksistēja tikai armija un šņabis. Karu izgājušie virsdienesta jefreitori, seržanti un staršinas piedzērušies laida vaļā savus piedzīvojumu stāstus par kara noslēgumu Vācijā. Viņi plātījās ar to, kā izrīkojušies ar iekarotās zemes sievietēm: daudz nešķirojot pēc vecuma, sākot no astoņus gadus vecām meitenēm līdz astoņdesmitgadīgām vecmāmiņām, izvarojuši līdz nāvei tuvinieku acu priekšā.

Visu to klausoties, Viktoram, kurš bija uzaudzis sieviešu sabiedrībā, no šausmām mati cēlās stāvus. Viņš juta, ka to ilgi neizturēs. Pirmajos pāris mēnešos iepazītie dienesta biedri domāja līdzīgi. Alberts no Preiļu puses likās tāds noslēgtāks, bet Antons no Nūmēnes par politiku bija gatavs diskutēt dienu un nakti. Viņš allaž bija informēts par jaunākajiem notikumiem starptautiskajās attiecībās, zināja stāstīt, ko runājuši ASV un Lielbritānijas vadošie politiķi saistībā ar PSRS. No tā varēja nojaust, ka bijušie sabiedrotie var arī saplēsties savā starpā, un tad var sagaidīt, ka Latvijai kāds no tiem palīdz nomest komunistu jūgu. Aukstajam karam saasinoties, cerības uz Rietumu palīdzību auga un

nostiprinājās. Tādēļ jaunkareivji, kuriem dienests likās nepieņemams, vēlamo pieņēma par esošo un izdevīgā momentā gatavojās kalpošanu svešajai varai pārtraukt. Antons Gabrāns par to bija padomājis iepriekš un, sagaidījis dienu, kad par dieninieku tika norīkots Viktors Mareckis, pieteicās stāvēt sardzē. Tā bija 1946. gada 18. februāra nakts. Kad ap vieniem pēc pusnakts sardzes priekšnieks, labākam miegam ielējis rīklē kārtējo vodkas devu, nolikās gulēt, Antons, atstājis sardzes telpu, deva ziņu Viktoram ar Albertu, kuri, nekavēdamies ne mirkli, paņēma no piramīdas savus automātus, kasti ar patronām un devās uz izeju.

Visriskantākais moments, kad jāpārskrien apgaismotais pagalms, neradīja nekādus sarežģījumus, un trīs bēgļi, turoties ēnā, veiksmīgi sasniedza divus metrus augsto nožogojumu, kuram bija jātiek pāri. Nu pienāca laiks, kad jāliek lietā treniņos apgūtie šķēršļu pārvarēšanas paņēmieni. Antons pie žoga noliecās balstā pret ceļiem, un Viktors, pakāpies uz viņa muguras, kā atsperes sviests veikli pārmetās žoga otrā pusē. Abi šaipus palikušie padeva viņam kasti ar patronām un šaujamos. Atlika vien Albertam ar Antonu pašiem pārrāpties tam nolādētajam žogam, kas viņus šķīra no brīvības. Kad tas bija paveikts, trīs jaunekļi devās iepriekš kartē nolūkotā virzienā, lai sasniegtu kādu nomaļu dzelzceļa staciju.

Patronu kasti nesa pamīšus, bet drīz vien saprata, ka tas ir ne tikai neērti, bet arī pievērš uzmanību, kas nemaz nebija vēlams. Tādēļ, atraduši piemērotu vietu, viņi iztukšoja kasti un sabēra patronas savās mugursomās. Katram iznāca pa seši, septiņi kilogrami, ko varēja nest nemanot. Arā pieturējās sals un puišu ātrais solis pārgāja rīksī, tādēļ jau pēc pusotras stundas viņi, sasnieguši nelielo dzelzceļa mezglu, atviegloti nopūtās un raudzījās, ko darīt tālāk. Viņi bija cerējuši uz kādu garāmbraucošu preču vilcienu, kuram varētu uzlekt uz buferiem un aizbraukt līdz vajadzīgajam punktam. Tādu nemanīja, bet uz rezerves sliedēm, patālu no stacijas, slinki tusnīja lokomotīve. Tā atradās kaut kur tumsā, un, vadoties tikai pēc skaņas, trīs vīri karavīru formās sasniedza izpētes cienīgo objektu. Vadītāja kabīnē snauda kāds vīrs. Īsi saskatījušies, draugi nolēma riskēt, pastāstot izdomātu pasaciņu par speckomandējumu uz Gulbenes kara daļu, kur viņiem jāaizved slepena depeša, un lūdzot palīdzēt. Runāšanu uzticēja Antonam, kurš uzticību attaisnoja, un drīz vien bēgļi, saspiedušies nelielajā kabīnē, brauca uz Gulbeni.

Ap šo laiku, vajadzības spiests, pamodās kara daļas komandieris, samiegojies aizklunkuroja uz mazmājiņu un atvieglots devās

atpakaļ, pa ceļam ielūkojoties arī sardzes telpā, kur, sargkareivi neatradis, gāja viņu meklēt smēķētavā. Par lielu pārsteigumu arī tur sargkareivja nebija, un priekšnieks, pamodies pa īstam, izsauca staršinu. Kopējiem spēkiem apskatījuši savu saimniecību, abi konstatēja, ka nav trīs zaldātu un pazuduši arī trīs automāti, ziemas cepures un apmēram tūkstoš patronu.

Ceļš no Cēsīm līdz Gulbenei nav tāls. Pārvietojoties ar lokomotīvi bez pieturām, nevajadzēja vairāk par divām stundām, lai brīvību ieguvušie Latgales zēni, atvadījušies no palīdzīgu roku sniegušā dzelzceļnieka, nozustu tumsā. Kaut līdz Antona Gabrāna dzimtajai pusei Baltinavas pagastā nebija vairāk par pussimts kilometru, ziemas laikā tos noiet nepamanītiem bija mazas izredzes, jo pārvietoties pa sniegoto mežu bija ne vien apgrūtināši, bet arī bīstami pēdu dēļ. Tādēļ par piemērotāko izvēlējās iešanu pa ceļu, neskatoties uz visai lielo risku sastapties ar čekistiem, iznīcinātājiem vai citām okupācijas amatpersonām. Ziemas nakts ir garas, un tumsas aizsegā trijotnei izdevās noiet vismaz trīsdesmit kilometrus, tā pietuvojoties Balviem, un gaismaiņai svīstot, paspēt iekārtoties kādā šķūnī atpūtai, jo pēc tik garas, briesmu pilnas nakts visiem gribējās gulēt.

Pamodušies, kad diena jau gāja uz beigām, vīri ņēmās apspriest turpmākos plānus. Visiem bija skaidrs, ka atgriezties dzimtajās mājās nedrīkst neviens, lai pasargātu tuviniekus no represijām. Tāpat izklīst un meklēt pajumti katram atsevišķi likās nelietderīgi vai pat riskanti, un tāpēc nolēma turēties kopā. Ņemot vērā to, ka Viktors un Alberts nāca no Dienvidlatgales, viņiem bija jāpieņem Antona piedāvātā pagaidu apmešanās vieta pie attāliem Gabrāna radiem Baltinavas tuvumā. „Labs ir!” teica Viktors pieceldamies, lai dotos ceļā, un abi pārējie viņam piebiedrojās. Sekoja vēl četru stundu gājiens, bet nu jau pa Gabrānam zināmiem ceļiem, lai īsi pirms pusnakts klauvētu pie Sabiana Šubrovskā mājās durvīm sādžas nomalē. Silarašu māju saimnieks, uzklaustījis radnieka un viņa likteņa biedru stāstu, nemaz tik pārsteigts nelikās. Acīmredzot tādi gadījumi šajā mežainajā pusē nebija retums. Uzcienājis ar vakariņām un nedaudz pašbrūvētā, viņš ieteica kārtīgi izgulēties, nosakot, ka rīts gudrāks par vakaru.

Kad vīri, miega badu remdējuši, pamodās, mājas saimnieks jau bija izdomājis, ka, neskatoties uz risku iekrišanas gadījumā nonākt cietumā, viņš ir ar mieru līdz pavasarim paslēpt un uzturēt savā paspārnē visus trīs dezertierus. Vīri savukārt pateicībā bija gatavi palīdzēt jebkuros darbos. Tā paslepus pa naktīm, palīdzot Šubrovskim izpildīt padomju varas uzliktos klaušu darbus, pagāja

marts un iestājās gaidītais pavasaris. Vīri, atvadījušies no viesmīlīgā namatēva, devās uz mežu, lai kļūtu par īstiem mežabrāļiem. Bija radusies doma, ka laikā, kad briest konflikts starp Rietumiem un Austrumiem, nedrīkst bezmērķīgi kļīst pa mežiem un rūpēties tikai par izdzīvošanu. Lai savai darbībai mežā piešķirtu jēgu un saturu, trijotā nolēma izveidot nacionālo partizānu grupu, konspirācijas dēļ pieņemot segvārdus un ievēlot vadītāju. Tā Viktors Mareckis kļuva par Kārli Kļaviņu, Antons Gabrāns ieguva segvārdu Zemitāns, bet Alberts Pudāns – Spars. Antonu Gabrānu ievēlēja par grupas vadītāju, kurš nekavējoties sāka darbības programmas sastādīšanu.

Bija 1946. gada pavasaris, kad čekas uzdevumā bija nogalināts partizānu ideologs un virsvadītājs Pēteris Supe un sakari starp atsevišķām grupām vairs neeksistēja. To visu nevarēja zināt jaunizceptie nacionālie partizāni ar Zemitānu priekšgalā. Viņu centieni nodibināt sakarus ar pārējām grupām ilgi nevainagojās panākumiem, jo visi mežā palikušie, baidoties no provokatoriem, ar svešiem nekontaktējās. Tomēr ar atbalstītājas Anastasijas Melnupes palīdzību viņiem izdevās sazināties ar Jāni Romānu, kuru tūlīt iesaistīja grupā un iedeva segvārdu Arvīds Bitīte. Tagad grupā jau bija četri bruņoti vīri, bet vajadzēja pēc iespējas ātrāk atrast sakarus ar pārējām partizānu vienībām.

Palīdzēja kāds nejaušs gadījums. Grupai vajadzēja naudu, ko nolēma iegūt, aplaupot vienu no Tilžas pagasta pasta nodaļām. Kad skaidrā dienas laikā trīs bruņoti vīri ienāca Mežupes pastā un pavēlēja atdot kasē esošo naudu, tur bija ieradies kāds lauku iedzīvotājs, lai saņemtu pienākušo pasta pārvedumu. Viņš nemaz nenobijās no bruņotajiem vīriem, bet draudzīgā tonī palūdza partizāniem atdot viņa daļu, par to viņš apsoltījās iepazīstināt ar kādu nozīmīgu mežabrāļu pārstāvi. Kā vēlāk izrādījās, tas bija Mateušs Zelčs, kurš Viktoru, Antonu un Albertu drīz vien iepazīstināja ne tikai ar savu radnieku Eduardu Rižaju, bet arī ar Supes līdzgaitnieku, nacionālo partizānu vienības komandieri Augustu Kudreņicki. Sekoja ilgāka saruna, kuras rezultātā pēc zināma pārbaudes laika visi četri nonāca Kudreņicka grupā.

Alberts Pudāns gan nevēlēja turpmāk savu dzīvi saistīt ar nacionālajiem partizāniem, tādēļ viņu kopējiem spēkiem apgādāja ar viltotiem dokumentiem un pavadījuši ieteica braukt uz Rīgu. Iepriekš pārusī Kudreņicka vienība papildinājās ar trim nacionāli pārliecinātiem cīnītājiem par Latvijas neatkarību. Kopā ar nautrēnieti Jāni Romānu, „Lecošās Saules” vienībā jau bija Jāzeps Rūze, Eduards Rižajs, Pēteris Zelčs, Viktors Mareckis, Antons

Gabrāns un komandieris Augusts Kudreņickis. Viņi darbojās Tilžas, Krišjāņu, Nūmēnes, Mežvidu un Nautrēnu apkaimēs. Aiviekstes pieteka Iča kļuva par savdabīgu komunikācijas asi, un tās krastos dzīvojošie zemnieki bija uzticamākie partizānu atbalstītāji laika posmā no 1945. līdz pat 1950. gadam. Upes kreisajā krastā droši varēja rast atbalstu Kapiņu, Soloviču, Bilinsku, Mikitānu sādžās, kā arī Cisovkā un Zierņusolā, savukārt labajā – Naglīšos, Keiseļovā, Ostrānos, Lozdovā, Salnavā, Rancānos, Goldadiervīšos un Meikulānos. Atbalsts un palīdzība nebija vienpusēja. Piemēram, Rancānu sādžu, kurā dzīvoja ap piecdesmit zemnieku ģimenes, partizāni ar sava starpnieka Antona Rancāna palīdzību ziemā apgādāja ar malku, ko sagatavoja, uzturēdamies mežā, bet saņēma pretī pārtiku, apģērbu vai citas nepieciešamas lietas.

Kontakts ar Rancānu sādžas iedzīvotājiem Kudreņickis ievēroja kādu tumsnēju jaunekli, kuru neredzams spēks vilktin vilka pie partizāniem. Šis septiņpadsmitgadīgais Nautrēnu vidusskolas audzēknis vārdā Aleksandrs bija hiperaktīvs un pārgalvīgs, gatavs uzņemties visriskantākos pasākumus. Tas iepatīkās Kudreņickim, kurš, kā jau policists pēc profesijas, saprata, ka labāk šo jaunietai ievirzīt nacionālajā gultnē nekā ļaut, lai viņu pievāc un iesaista savā dienestā čeka. Plāns attaisnojās, un jau 1947. gada sākumā Nautrēnu vidusskolas audzēkņi Aleksandra vadībā izveidoja pretpadomju organizāciju „Latgales Vanagi”. Savukārt pašiem partizāniem esošais nosaukums „Lecošās Saules” grupa nelikās pietiekami atbilstošs un labskanīgs, tādēļ, sasaukušī kopsapulci, izlēma saukties par Neatkarības Vienību. Par komandieri ievēlēja Augustu Kudreņicki, kurš tūlīt ķērās pie reglamenta un statūtu izstrādāšanas. Visi rakstu darbi bija jāveic ar roku, jo rakstāmmašīnas nebija. Par labāko rakstītāju atzina Viktoru, jo viņam bija akurāts un viegli salasāms rokraksts. Kudreņickim Viktors iepatīkās mazrunības, stingro uzskatu un politiskās pārliecības dēļ.

Viktors Mareckis 1947. gadā
Foto no Jāņa Gleizda krājumiem

Jaunizveidotā Ziemeļlatgales Partizānu Neatkarības Vienība, izvēršot aktīvu darbību, gribēja par to informēt tautu, šim nolūkam radot un izplatot šādu ar Viktora roku rakstīto tekstu.

*„Kas ir Latvijas Nacionālo Partizānu Ziemeļlatgales
Neatkarības Vienība?”*

Neatkarības Vienība rodas visdrūmākās krievu okupācijas dienās, kad visā Latvijas zemē plosās okupācijas terors un latviešu tauta bezcerīgā izmisumā raugās pēc palīdzības. Saimnieciskā, kulturālā un morālā sabrukuma priekšvakarā, kad latviešu tautai draud iznīcība kā nācijai, ir tomēr daudz Latvijas dēlu, kas nenokar bezcerībā galvu, bet, spītējot visām grūtībām, arvien paasina cīņu pret komunistiskās okupācijas varu. No viena Latvijas stūra uz otru kā pirmās brīvības zvana skaņas lidinās vēstis par partizānu varonīgajām cīņām. Nelīdz okupācijas varas terors, nedz draudi, tautā arvien vairāk aug naids pret apspiedējiem. Un, lai kā okupanti cenšas celt un radīt plaisu starp tautu un partizāniem, tauta tomēr paliek uzticīga un pašreizlīdzīgi atbalsta savus brīvības cīnītājus – Latvijas zaļajos mežos mītošos partizānus.

Starptautiskie notikumi rāda, ka drīz sāksies vispasaules kultūrtautu izšķirošā cīņa pret komunismu un līdz ar to arī Latvijai šīs atbrīvošanās stunda.

Šajā laikā Ziemeļlatgales mežos mītošie partizāni, sekojot starptautiskajiem notikumiem un uzklausoties latviešu tautas ciešanas, atzīst par vajadzīgu vēl vairāk saliedēt savas rindas un visiem viņu rīcībā esošiem spēkiem vērsties pret latviešu tautas verdzinātājiem, radīt okupantiem neciešamus apstākļus partizānu kontrolētajos rajonos, celt tautas nacionālo apziņu un sagatavoties izšķirošai cīņai. Uz nenogurstoša nacionāla darbinieka un aktīva pretkomunistiskā cīnītāja – kapteiņa Granta priekšlikumu Ziemeļlatgales novadā pastāvošās partizānu organizācijas „Lecošās Saules” biedri nolēma radīt partizānu militāru spēku vienību ar nosaukumu Ziemeļlatgales Neatkarības Vienība, ap kuru grupēt un veidot visus nacionāli domājošos elementus.”¹

¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 32. lpp.

Šis ir tikai turpmāk paredzamo partizānu vienības programmatisko dokumentu ievadteksts. Lielais darbs vēl bija priekšā, un Viktors, pašam to nemanot, kļuva par štāba rakstvedi, faktiski par komandiera Kudreņicka uzticības personu, jo visa, tajā skaitā arī slepenā informācija, tagad gāja caur viņa rokām. Rakstīšanas kļuva arvien vairāk, jo komandieris, ieviešot militāru kārtību, visas pavēles un rīkojumus lika ieģrāmatot. Tāpat aktos un protokolos tika fiksēta visa partizānu vienības darbība un tās rezultāti. Rakstvedis zināja un lietoja speciālu šifru, ko praktizēja, sazinoties ar citām partizānu grupām. Viktors rakstīja visu, galvu nepaceldams, gan aiz cieņas pret vadītāju, gan ieaudzinātās pienākuma apziņas dēļ.

Neatkarības Vienības dibinātājs un vadītājs bija izcila kaluma vīrs. Lūk, ko par viņu atcerās Jānis Gleizds: „Tas varēja būt 1947. gada vasarā, kad pie manis ienāca Aleksandrs Jerumāns un teica, ka ar mani gribot satikties un parunāties pats Ziemeļlatgales nacionālo partizānu vienības komandieris „Kapteinis Grants”, un piebilda, lai nākošo svētdien ierodoties pie Jermacāna. Norunātajā laikā ierados Cisovkā, kur mani gaidīja Aleksandrs Jerumāns, Pēteris Jermacāns un Staņislavs Kūkojs. Vecais Aloīzs, Pētera tēvs, visiem ielēja pa glāzei garšīga, putojoša mājās brūvēta alus. Tad pēc saules rieta, iestājoties krēslai, mēs devāmies uz satikšanos ar partizāniem. Mūsu maršruts veda pāri līcas tiltam, tad pa kreisi gar upes labo krastu apmēram kilometru, kad, pēkšņi apstājies, Jerumāns izvilināja no sevis kaut ko līdzīgu lakstīgalas treļļiem, uz kuriem kā atbilde atskanēja kaut kāda čavošana. Tas nozīmēja, ka ceļš ir brīvs. Parādījās vairāki stāvi, Jerumāns visus sapazīstināja. Atnācēji bija labi noauguši vīri ar spēcīgu rokas spiedienu. Pirmais, kas pievērsa manu uzmanību, bija stalts pusmūža vīrs aizsargu frencī ar vācu automātu uz krūtīm. Tas bija pats „Kapteinis Grants”, īstajā vārdā Augusts Kudreņickis. Viņu pavadīja Antons Gabrāns un Viktors Mareckis. Visi runāja tīrā latviešu valodā. Iepazīnušies mēs apsēdāmies upes krastā pie kāda krūma un uzpīpējām, tad Kudreņickis sāka slavēt Nautrēnu jaunatnes patriotisko garu un gatavību vajadzības gadījumā sākt cīņu ar okupantiem, kas esot tautas galvenais uzdevums. Es teicu, ka pagaidām uz laiku esmu ciema padomes sekretārs. Par to viņš izteicās atzinīgi un deva padomu šo amatu lietderīgi izmantot. Tā viņš mani pamudināja izgatavot viltotas izziņas, lai palīdzētu zemniekiem izpildīt valsts nodevas. Kudreņickis aicināja vākt ieročus un munīciju, kā arī apzināt patriotiski noskaņotus cilvēkus, kuri vajadzības gadījumā var ņemt rokās ieročus un

Augusts Kudreņickis, 1941.gads

stāties pretī apspiedējiem. Viņš labi orientējās starptautiskos jautājumos. Atvadoties no manis, viņš teica, ka labprāt tiktos un parunātos vēlreiz.”² Kudreņickis, izvērsot pretsparu okupācijas varai, plašā apkārtņē audzināja jauno brīvības cīnītāju maiņu, un viņam bija kontakti ar tautu no Viļakas līdz pat Ludzai un Rēzeknei. Lūk, kā Augustu Kudreņicki jau pēc viņa nāves čekistiem raksturojis Kazimirs Brasla:

„Kapteinis Grants – bijušais mūsu bruņotās pretpadomju teroristiskās bandas vadītājs Augusts Kudreņickis. Ulmaņa fašistiskā režīma laikā viņš dienēja policijā oficiera pakāpē. Vācu okupācijas laikā Latvijas PSR teritorijā viņš dienēja par Abrenes apriņķa iecirkņa policijas priekšnieku, un viņam bija policijas kapteiņa pakāpe. Būdams par mūsu bandas vadītāju, Kudreņickis tāpat saucās par kapteini.”³

No kurienes Kazimiram varēja rasties tik izsmeloša informācija par bijušo Latvijas brīvvalsts policijas virsnieku? Vai viņš speciāli to meklēja? Šīs ziņas varēja būt tikai policijas kadru anketās, kas vēlāk nokļuva okupācijas drošības struktūru pārziņā. Tām izziņas iespējas bija neierobežotas. Lai to izprastu, der atcerēties, kādus pasākumus veica čeka, nolūkā iegūt šo informāciju un pastiprināt cīņu ar nacionālo pagrīdi. Jau 1945. gada septembrī LPSR VDTK vadītājs ģenerālmajors Alfons Noviks, LPSR IeTk vadītājs Augusts Eglītis kopā ar PSRS VDTK vadītāju ģenerālpulkvedi B. Kobulovu saviem padotajiem visā Latvijas teritorijā bija pavēlējuši:

1. Nekavējoties izveidot aģentūru, kura var piekļūt bandītisko formējumu dalībniekiem un iefiltrēties pretpadomju pagrīdē.

2. Pastiprināt darbu ar aģentūru inteliģences un garīdzniecības vidū.

3. Izveidot speciālu sieviešu aģentūru, ņemot vērā to, ka bandītu formējumi un nacionālistiskā pagrīde sievietes izmanto kā sakarnieces.

4. Nodrošināt maršruta aģentūras kadrus iefiltrēšanai bandās, katrā atsevišķā gadījumā rūpīgi izstrādāt atbilstošas leģendas, lai novērstu izgāšanos.”⁴

² J. Gleizda 1. atmiņu klade, 2009. GAPA

³ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 241. lpp.

⁴ „Uz ežiņas galvu liku”, 2. grāmata, 66. lpp.

Šīm aktivitātēm bija panākumi, un 1947. gada sākumā LPSR Iekšlietu ministrs, Krievijas latvietis Augusts Eglītis jau bija noziņojis Vilim Lācim, ka nacionālajiem partizāniem vairs nav iespēju atjaunot savu darbību, jo ir sagrauta viņu sakaru sistēma un katrā grupā iefiltrēts pa kādam čekas okšķerim. Tomēr aģentu pienestā informācija liecināja, ka Eglīša prieki bija pāragri. Lai gan nacionālo partizānu darbības koordinācija bija stipri cietusi, Kudreņickis atrada iespēju savākt uzticamu vīru grupu, kas kļuva par kodolu Neatkarības Vienībai.

Neapšaubāmi, ka jaunveidotais partizānu grupējums Valsts Drošības ministrijas Viļakas apriņķa nodaļas priekšniekam bija kā augonis sēžamvietā. Tāpēc, sasaucis savus padotos, noslāņījis tos trīsstāvējamajiem mātes vārdiem, viņš uzdeva nekavējoties aktivizēt darbojošos aģentus, vervēt jaunus un iefiltrēt tos jaunveidotajā partizānu formējumā. Informācijas bija maz. Neko daudz par šo jaunveidojumu nespēja pateikt pat okšķeri, jo nelielās grupas veidotājs bija pieredzējis vīrs un darbojās ļoti piesardzīgi. Čeka zināja vien to, ka vadītājs ir izglītotais un cīņās rūdītais Pētera Supes līdzgaitnieks, bijušais policists Augusts Kudreņickis (Kapteinis Grants), kuru līdz šim nebija izdevies ne sagūstīt, ne no slēpņa nogalināt. „Strādāt vairāk ar sakarniecēm!” īsi pavēlēja VDM Viļakas nodaļas priekšnieks, un padotie kludami skrēja uzdevumu pildīt.

Šajā pat laikā kāda Viļakas apriņķa iedzīvotāja it kā pavisam nejauši satikās ar Rēzeknes apriņķī dzīvojošo Lielā Tēvijas kara invalīdu, un viņš tāpat, it kā nejauši, vēlāk iekļāvās Neatkarības Vienības rindās. Par šo daudziem partizāniem liktenīgo tikšanos bijusī sakarniece vienā no savām intervijām stāstījusi, kā iepazinusies ar nākamo vīru – 1947. gada sākumā Mežvidu stacijā gaidījusi vilcienu un tur sēdējis viens sarkanarmietis, invalīds uz kruķiem. Kad viņš piecēlies, lai ietu, viņam nokrituši kruķi... Iežēlinātā sakarniece pacēlusi sarkanarmietim tos un... Te jāpiemin kāda sīka, bet nozīmīga detaļa: tā bija Augusta Kudreņicka grupas sakarniece, kuru partizāni gribēja noņemt no svešā pusē, lai čekisti nepiespiestu sadarboties. Ar to arī izskaidrojama it kā nevarīgā, ar kruķiem „lēkājošā” invalīda interese par Mežvidu stacijā nebūt ne nejauši no tālienes iekļūdušo sievišķi. Kruķi kā dekorācija bija nepieciešami, lai būtu iemesls iepazīties, jo viņam bija informācija, ka šī dāma ir ne tikai sakarniece, bet arī respektējama un cīņās rūdīta Neatkarības Vienības partizāna māsa, ar kuras starpniecību turpmāk iefiltrēties grupā būs krietni vieglāk.

„Latgales Vanagu” pārstāvji 1947. gadā.
Foto no Jāņa Gleizda krājumiem.

Pa to laiku Neatkarības Vienības vīri, neko nenojauzdami, neatlaidīgi strādāja pie organizācijas dokumentu izveides. Visi kopīgi sacerēja un apsprieda, bet Viktors tik rakstīja un rakstīja, līdz beidzot radītais teksts visus apmierināja, bet galīgo reglamenta pieņemšanas sapulci atlika, jo vasarā bija ieplānotas daudzas svarīgas akcijas, tai skaitā vairākas tikšanās ar „Latgales Vanagiem” no Nautrēnu vidusskolas. Izrādījās, ka ekspansīvais organizācijas vadītājs Aleksandrs Jerumāns bija sapulcējis krietnu skaitu nacionāli noskaņotu jauniešu, kuri, neskatoties uz pasākuma bīstamību, bija gatavi cīnīties pret nīsto okupācijas varu.

Kādā no nacionālās pagrīdes izmeklēšanas lietām atrodams jaunatnes organizācijas „Latgales Vanagi” dalībnieku saraksts”:

„Otrā mūsu pretpadomju organizācijas sapulce notika 1947. gada vasarā netālu no Rancānu sādžas, Ičas upes krastā. Tajā piedalījās:

- 1. Pēteris Jermacāns,*
- 2. Aleksandrs Jerumāns,*
- 3. Staņislavs Kūkojs,*
- 4. Jānis Lubāns,*
- 5. Vitolds Gleizds,*
- 6. Staņislavs Lubāns,*
- 7. Eduards Ludboržs,*
- 8. Jānis Ludboržs,*
- 9. Antons Ludboržs,*
- 10. Julians Belevičs,*
- 11. Antons Gailums,*
- 12. Andrejs Zubko,*
- 13. Antons Bozovičs,*
- 14. Kazimirs Brasla.⁵*

„Latgales Vanagu” sapulcē, kas notika 1947. gada jūnijā Ičas upes krastā, piedalījās arī Neatkarības Vienības komandiera vietnieks Antons Gabrāns, kurš skolnieku vidū ievēroja kādu krievu armijas formā tērptu vīru – Lielā Tēvijas kara dalībnieku Kazimiru Braslu. Nē, Kazimirs vēl pagaidām netaisījās iet partizānos, bet izrādīja dzīvu interesi par jaunveidoto pretvalstisko skolnieku organizāciju. Vēl bija jānotiek Rancānu pienotavas aplaupīšanai, šaujamieroča atrašanai Broņislavas Braslas kūtsaugšā, vaininieka arestam un nosacītajam sodam par šo pārkāpumu, un tikai tad varēja cerēt, ka partizāni noticēs –

⁵ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 4. sējums, 90. lpp.

Kazimiru tiešām vajā okupācijas vara. Un, kā teiktu gaišreģis – tikai tad 1947. gada 5. decembrī Rancānu sādžas sakarnieks, kurš zemniekiem veda partizānu sagādāto malku, varēs savās ragavās aizvest Kazimiru uz Melnupu māju Kalvīnē, kur izsenis bija partizānu sakaru punkts. Tur ieradīsies trīs partizāni Antona Gabrāna vadībā un ilgi Kazimiru jautājumu krustugunīs pratinās, tā mēģinot pārliecināties, vai pretendents nav čekas iesūtīts. Kazimirs pārbaudi, protams, izturēs, jo cilvēkus, kuriem par viņu nav iepriekšēju zināšanu, šis ārēji necilais vīrelis viegli apvārdo. Jāņem vērā arī tas, ka partizāniem trūkst informācijas, nav arī pietiekoša intelekta, lai spētu modelēt notikumus saistībā ar padomju realitāti. Tādēļ partizāni pieņems Kazimiru savā pulkā, nosauks par Vili Kronbergu un aizvedīs uz bunkuru Grīvas meža masīvā netālu no Nūmēnes. Tur arī nopietnais un godprātīgais Broņislavas dēls Viktors liktenīgi satiksies ar neprognozējamo Broņislavas dēlu Kazimiru, lai četrus gadus kopā mītu partizānu takas. Viens pēc paša gribas, bet otrs – svešas varas uzdevumā. Vienam piespriedīs nāvessodu, tikmēr otrs saņems svešas varas atzinību.

Kazimirs, Broņislavas dēls

Kādā Ičas upes mestā līkumā Rancānu sādžas nomalē uz neliela paugurīša rēgojās sakņupusi būdiņa, kuras diviem logiem no ārpuses piestiprinātie siena maišeļi, kas domāti siltuma saglabāšanai ziemā, netika noņemti pat vasarā. Te mitinājās sādžas vistrucīgākā, visu apceltā Broņislava, kuru vietējie sauca vienkārši par Balgarieni. Divdesmitajos gados, kad Latgales jaunieši devās peļņā pie Vidzemes lielsaimniekiem, arī Broņislava, kura neprata vadīt pati savu saimniecību un gādāt iztiku, nolēma meklēt laimi pasaulē. Vidzemes laukos tiešām pietrūka darbaroku, tādēļ pat garīgi neattīstītajai Broņislavai kādā saimniecībā atradās vieta. Tomēr saimnieks drīz vien atskārta, ka jaunpieņemtajai strādniecei neko nopietnu uzticēt nevar, ja negrib sabojāt. Nekādi aizrādījumi vai pamācības nelīdzēja – tam Broņislavas prātiņš bija par īsu. Toties meņģēšanās naktīs ar kalpu mājas pušiem viņai padevās nevainojami. Saimnieks, to sapratis, pacentās no nepiemērotās strādnieces atbrīvoties.

Tā Broņislava, neko nenopelnījusi, atgriezās savā būdelē Rancānos un drīz vien pamanīja, ka vēders ar katru nedēļu kļūst lielāks. Ēst arī sāka gribēties arvien vairāk, bet mājās nekā nebija, un nedēļniece gāja pie sādžas ļaudīm, strādāja visprimitīvākos darbus, par kuriem saņēma maizi, kartupeļus, pienu un arī pa kādam pusnovalkātam apģērba gabalam. Sievas, gaidot ģimenes pieaugumu, parasti jau laikus gatavo mazulim pūriņu, bet Broņislavai tas neienāca prātā, jo viņa neprata kā citas lauku sievietes ne šūt, ne aust, ne adīt. Laiks tikmēr gāja, un, iestājoties pavasara paliem, pašā Māņu dienā – pirmajā aprīlī, 1925. gadā piedzima rudmatains puīselis, kuru jaunā māte nosauca par

Kazimiru. Sādžas vīri, alu dzerdami, zobojās: „Būs Rancānos vēl viens Balgars.” Bet sievas, reizē ziņkārības un līdzjūtības mudinātas, gāja raudzībās un sanesa veselu lērumu dažādu derīgu mantu gan pašai Broņislavai, gan mazulim.

Pienāca vasara, un, iestājoties siena laikam, jaunā māte, lai pelnītu iztiku sev un savai atvasei, gāja darbā pie turīgajiem kaimiņiem, ņemot pļavā līdzī arī brēkuli. Iespēja kaut ko nopelnīt un uzkrāt ziemei bija tikai sezonas darbos, kad steidzami no salīšanas jāglābj siens vai rudenī jānokopj izaudzētā raža. Ar sastrādāto parasti izvilka līdz Ziemassvētkiem, dažreiz pat līdz Triju Kungu dienai, bet turpmākais laiks līdz pavasarim, kad atkal būs cerība kaut ko nopelnīt, bija jāpavada ne tikai trūkumā, bet arī aukstumā. Kā parasti, iestājoties februārim, sals pieņemās, un sadēdējušās mājas sienām cauri svilpoja mitrie rietumu un aukstie ziemeļu vēji. Vienīgais siltuma devējs bija krāsns, kurā bieži vien nebija ko likt, jo Rancānu sādžā, ja neskaita Ičmalas kārkļus, mežu nebija. Tāpēc māte ar savu dēlenu glabāja siltumu, lupatās ievīstījušies. Lieki teikt, ka runāt par personīgo higiēnu tur nevarēja, tādēļ viņu mītnē piemājoja gan prusaki un blaktis, gan tāds netīrības pavadonis kā utis. Ne jau velti, kad Kazimirs sāka iet skolā, kaimiņu bērni viņu apsaukāja par utu noēsto Balgaru. Ja zēns būtu pārmantojis mātes garīgo mazspēju, viņam būtu vieglāk, bet Kazimirs piedzima normāls, un no tā sākās visas viņa nedienas. Parasti māte jebkuram bērnam ir kā dievs, kas gādā par drošību un komfortu, kamēr Kazimira māte bija sādžas ļaužu apsmiekla un nievu objekts. To zēns ātri aptvēra, un, pieskaņojies sādžas iedzīvotāju viedoklim, sāka nicināt savu māti. Viņš auga kā zvērēns, mūžīgi netīrs, noskrandis un izsalcis. Tukšais vēders viņu mudināja kaupt visu, kas ēdams, un steidzami bāzt mutē, kamēr kāds nav atņēmis.

Zagšana un tai sekojošā melošana, lai izvairītos no soda, kļuva par mazā Kazimira izdzīvošanas skolu. Kad Broņislava mēģināja dēlu audzināt, paķerot slotas kātu, Kazimirs aizbēga, baso kāju papēžiem nozibot upmalas krūmājā. Saprāšanās vietā radās neglābjama pretīstāvēšana un naidis, jo zēns jutās apdalīts. Citiem bērniem bija gan tēvi, gan mātes un pārticība arī, kamēr Kazimiram tikai padumja māte un nebeidzams trūkums. Šī netaisnības sajūta iezīdās apziņā un indēja nenobriedušo prātu, akumulēja naidu pret visiem, kam veicas labāk, arī pret māti, kura viņu bez apdoma laidusi pasaulē par kāju pameslu citiem. Skolotāji Livzenieku pamatskolā spēja nedaudz notušet šīs pretrunas, mazināja nabadzības slogu, kaut vai pieņēmuši

Kazimiru vasarā par ganu savā lauku saimniecībā. Te zēns saņēma pieklājīgu ēdienu, un, pirmo reizi dzīvē gulēdams gultā ar palagiem, vēl asāk izjuta savas izcelsmes postu, kurā vainoja vispirms savu māti.

Skolotāju Bartkeviču pārim, kas vasarās Kazimiram deva darbu, bija meita Regīna, kura, lai gan pāris gadus jaunāka par ganiņu, mācījās vienā klasē un nereti, kā jau palutināta pedagogu vienīgā meita, mēdza savu klases biedru neķītri izjokot. Var jau būt, ka tas nebija ar ļaunu nolūku, bet sakairināto Kazimira patmīlību aizskāra pamatīgi un uz ilgu laiku. Tāpat skolas gadi, kas lielākajai daļai jauniešu palikuši gaišā atmiņā, viņā raisījuši tikai nīgrumu, tādēļ, 1940. gadā, komunistiem okupējot Latviju, Kazimirs pameta nepabeigtu Livzenieku pamatskolu un iestājas Rēzeknē padomju organizētajā militāra tipa profesionāli tehniskajā skolā.

Tieši pēc gada, kad pienāca laiks saņemt pasi, varēja izvēlēties uzvārdu. Ja mātei Broņislavai uzvārds ir Rancāne–Brasla, tad Kazimiram bija trīs iespējas – pieņemt mātes uzvārdu, pieņemt populāro un labskanīgo Rancānu vai Latgalē svešo Braslas uzvārdu. Skaidrs, ka garīgi nepilnvērtīgās mātes uzvārdu Kazimirs savā pasē negribēja redzēt, toties Rancāni bija šķiriski pilnīgi pretēji viņa izcelsmei, jo visu laiku bijuši buržuāziskās Latvijas valdošajā virsotnē – bīskaps un politiķis Jāzeps Rancāns, deputāts un ministrs Antons Rancāns, izcils izglītības darbinieks monsīnjors Nikodems Rancāns un vēl citi ievērojami sabiedriski un politiski darbinieki ar šādu uzvārdu. Šajā Latvijai liktenīgajā 1941. gadā, pierādīdams savu proletārisko izcelsmi, Kazimirs kļuva par Braslu, un likās, ka šī izvēle izdarīta īstajā laikā, jo tā paša gada jūnijā komunisti arestēja Nautrēnu pagasta aizsargu priekšnieku Jāni Rancānu, bijušo satiksmes ministru Antonu Rancānu, aizsargus Kazimiru un Modestu Rancānus, kā arī vēl daudzus citus šī uzvārda nesējus. Kazimirs juta, ka padomju vara ir nabagu pusē, un tas viņu iedvesmoja.

Tomēr drīz nācās vilties, jo sākās karš, nošņurkušie krievi muka un ienāca sakoptie vācieši. Tauta nedaudz uzelpoja, bet drīz atskārta, ka arī šie okupanti gribēja tikai ievākt nodevas, nedodot neko pretī. Brīvā tirdzniecībā preču nebija, un vācu reihsmarkai bija tualetes papīra vērtība. Kazimiram, lai apmierinātu izsalkumu, atkal bija jāiet kalpot pie sādžas turīgākajiem saimniekiem un jāstrādā par vēdera tiesu. Tas nebija nekas iepriecinošs, tomēr bija iespēja tikties ar meitenēm un mēģināt viņām tuvoties, jo daba to jau pieprasīja. Sev par sarūgtinājumu,

nesastapis viņu atsaucību, Kazimirs meklēja citas iespējas seksuāli attīstīties un pamanījās ielīst kādas precētas sievas gultā, tādā veidā kompensējot piedzīvotās neveiksmes pie vienaudzēm.

Kad Kara Dievs no vāciešiem savu vaigu novērsa, armijas izretinātās rindas sāka papildināt arī ar latviešiem. Daudzi aizgāja leģionā, bet Kazimirs, lai izvairītos no iesaukuma, sāka pīpēt sasmalcinātu zīda zeķi un klibojot balstīties uz spieķīša. Šis triks viņam izdevās, bet, kad 1944. gada vasarā ienāca krievi, visiem par lielu pārsteigumu Kazimirs nometa savu spieķi un pēc pirmā aicinājuma aizgāja okupācijas armijā karot par padomju varu. Liekas, ka viņa sapnis ir piepildījies – pirmo reizi dzīvē Bronislavas dēls bija paēdis, apģērbs un kādam vajadzīgs. Viņam likās, ka ir vērts ņemt ieroci rokās un pēc pavēles iet uzbrukumā, aurojot ar visiem kopā: „Za Staļina! Za roģinu... Uraaa!!!” Karā ka jau karā – kādu nogalina, kādu sakropļo vai kontuzē. Kazimiru ievainoja 1945. gada februārī, un līdz ar to viņa kara gaitas bija galā – atlikušais laiks līdz demobilizācijai pagāja, vārtoties hospitāļos un flirtējot ar medmāsām.

Atveseļojušos Kazimiru atlaida mājās 1945. gada novembrī, un būtu dabiski, ka, mājās pārnācis, dēls savestu kārtībā mātes māju – salabotu no virām izgāztās durvis, ziemei tuvojoties, aizdrīvētu šķirbas sienās un samūrētu dūmojošo krāsni. Neko no tā demobilizētais padomju armijas karavīrs neizdarīja. Ar ko tad īsti bija aizņemtas viņa dienas? Citus Lielā Tēvijas kara dalībniekus intensīvi izmantoja visos iespējamajos amatos pēckara saimniecības atjaunošanā. Visi pagasta darbinieki Nautrēnos, ieskaitot priekšsēdētāju un sekretāru, bija tādi paši kara dalībnieki, jo okupācijas vara viņiem uzticējās. Kad kara veterāniem nepietika darbavietu, izveidoja jaunas pārvaldes struktūras – ciema padomes, kurās atkal vajadzēja darbiniekus, un bijušie karakalpi, lai gan bija invalīdi, tika nodrošināti ar amatiem. Nautrēnu vidusskolas militārās mācības skolotājs bija kara invalīds Pavlovičs, saimniecības pārzinis – Platpīrs, ciema padomes priekšsēdētājs – kara invalīds Pudenko. Tā var saukt un saukt, jo kadri nepārtraukti mainījās – viena alkoholiķa vietā nāca cits. Tādēļ nav saprotams, kāda iemesla dēļ Lielā Tēvijas kara dalībniekam Bronislavas dēlam Kazimiram padomju vara nepiedāvāja nevienu amatu? Ne izglītības, ne citu parametru ziņā viņš neatpalika no citiem, varbūt tikai ar to, ka nebija alkoholiķis kā pārējie. Vai tiešām nepiedāvāja? Un, ja nu tas bija amats, par ko jāklusē?

Tā, sākot ar 1945. gada novembri līdz pat 1947. gada martam, Kazimirs it kā nekur nestrādāja. No kā viņš pārtika? Tikai, kad Nautrēnu vidusskolā nodibinājās nacionālistiskā pretpadomju organizācija „Latgales Vanagi”, viņš pēkšņi kļuva aktīvs un gatavs darboties. Vai tiešām Lielā Tēvijas kara dalībnieks un simtprocentīgs proletārietis tik ļoti ilgojās atjaunot buržuāzisko Latviju, par ko visi „Latgales Vanagi” cīnījās? Bronislavas dēlam nebija noslēpums, ka viņa kaimiņš jau ilgi pirms „Latgales Vanagu” dibināšanas uzturēja sakarus ar Grīvas mežos mītošajiem nacionālajiem partizāniem. Aleksandrs Jerumāns to nespēja paturēt pie sevis, viņam gribējās ar kādu dalīties šajā noslēpumā. Tādēļ par to uzzināja arī Kazimirs, un karu izgājušajam invalīdam, kuram sen pagātnē palikuši skolas gadi, pēkšņi radās vēlme iesaistīties skolnieku organizācijā. Tas nekas, ka tās dalībnieki gatavoja gāzt iekārtu, par kuru pats bija cīnījies un asinis lējis.

Visai zīmīgi arī tas, ka drīz pēc „Latgales Vanagu” otrās kopsapulces Ičas upes krastā, kurā piedalījās arī Kazimirs, notika Rancānu pienotavas izdemolēšana, kas deva impulsu veselai virknei grūti izskaidrojamu notikumu. Tā rezultātā Kazimirs, neskatoties uz Lielā Tēvijas kara veterāna statusu un klibo kāju, aizgāja mežā. Pienotavas aplaupīšanu atbrauca izmeklēt Nautrēnu vietējie miliči, starp tiem arī liela auguma krievu puisis Aleksandrs Perovs, kurš 1944. gadā bija izvairījies no iesaukuma Padomju armijā un slēpies, līdz beidzās karš. Šim apstāklim turpmākajos notikumos varēja būt izšķiroša nozīme.

Meklējot lietiskos pierādījumus izdarītajam noziegumam, miliči pārmeklēja gandrīz visas mājas un iegriezās arī Balgarienes sētā. Ja Kazimirs būtu atradies mājās, viss varēja nokārtoties civilizēti – aiz cieņas pret kara dalībnieku un invalīdu miliči pieklājīgi aprunātos un atvadījušies aizietu. Pat, ja kādam sagribētos patiesi izdarīt kratīšanu, Kazimirs ar savām demagoga dotībām viegli varēja atgādināt miliča Perova necilo pagātni ar teikumu: „Kamēr es lēju asinis kaujas laukā, jūs slēpāties pagrabā”, ar to viņu atvēsinot. Bet mājās bija tikai māte Bronislava, kura kategoriskā tonī paziņoja, ka uz kūtsaugšas neļaus neko meklēt. Tas miličiem likās aizdomīgi, un viņi grasījās šo vietu apskatīt, bet mājas saimniece uzkāpa kūtsaugšā pirmā un, steigšus apsēdusies kādā stūrī, sacīja, ka tur nekā nav. Kad Bronislavu nedaudz pavilka nost, zem siena atrada kaujas šauteni. Miliči, pieaicināto klātbūtnē ieroci savāca, uzrakstīja protokolu un, atstājuši Kazimiram pavēsti par ierašanos iecirknī, aizbrauca.

Tālāk lieta gāja savu likumīgo gaitu. Nopratināšanā Kazimirs pastāstīja, ka šauteni paņēmis glabāšanā no Desetnieku sādžas iedzīvotāja Nikodema Gutāna un paslēpis savā kūtsaugšā. Izklusās tā, it kā satikušies divi puisēļi, viens otram iedevis ūdens pistoli un skolotājs to atņēmis. Bet patiesībā paliek neatbildēti vairāki jautājumi. Pirmais – kāda vajadzība Desetnieku sādžas iedzīvotājam Nikodemam nest šauteni pāri visam pagastam gandrīz desmit kilometrus, ja pats savā zemnieku saimniecībā to var noglabāt tā, ka neviens velns neatradīs? Ne tā, kā pie Kazimira, kur istaba, kūtiņa un divi pliki hektāri zemes, viss kā uz delnas. Otrais – kā saprātīgs cilvēks uzdrošinājās glabāt nelegālu ieroci mājās, kur dzīvo cilvēks ar garīgas attīstības traucējumiem? Un trešais – kādēļ Kazimirs tik atbildīgā brīdī nebija mājās, bet lika paša ievārīto izstiebt slimajai mātei?

Pat, ja atmet tādu visai pieļaujamu versiju, ka šie pasākumi iecerēti ar nolūku tautā radīt iespaidu par varas iestāžu uzsāktajām Kazimira vajāšanām un patiesībā šī epopeja ar šautenes glabāšanu ir tikai muļķības un nejaušību rezultāts, der ieklausīties to laiku izmeklētāja teiktajā: „Pretošanās kustības laikā ar ieroci pieķertu latvieti varēja notiesāt uz 25 gadiem par bruņotas pretošanās gatavošanu padomju iekārtas gāšanai, un tur gaiļi pakal nedziedātu. Tādēļ neticu, ka es kā NKVD izmeklētājs tādu iespēju neizmantoju, lai dabūtu savu cilvēku mežā, lai izsekotu bandas. Ilgas sarunas laikā zēnam saku: „Tu izvēlies – sēdēsi 25 gadus katorgā vai parakstīsi sadarbību un iesi mežā?” Saruna parasti beidzas ar sadarbības parakstīšanu, un tai seko atbrīvošana, tiek izstrādāta tā saucamā „lēģenda” – stāsts, kā sevi nošifrēt, kāpēc atbrīvoja utt., mežā gan uzreiz nedrīkstēja iet. Stāstam (lēģendai) jābūt ļoti ticamam, tas nedrīkst radīt aizdomas, bet tas var būt arī provokatīvs, kad seko draudi it kā atkārtotam arestam [...]”

Par nelikumīgu ieroču glabāšanu Kazimiru arestēja, noturēja pāris mēnešus apcietinājumā un notiesāja ar brīvības atņemšanu uz trim gadiem nosacīti. Visi zinām, ka, saņemot šo soda veidu, cilvēks var dzīvot pilnvērtīgu dzīvi, ja noteiktā laika posmā neizdara atkārtotu likuma pārkāpumu. Tomēr pēc kāda laika Kazimiram, kā pats saka, pienāca paziņojums atkal ierasties varu sargājošajās iestādēs. Viņš it kā sabijās un steigās pie „Latgales Vanagu” vadītāja Aleksandra Jerumāna pēc padoma. Tā saucamais padomdevējs, kurš vēl nupat kā sasniedzis pilngadību, uzņēmās atbildību, lai dzīvē krietni pieredzējušākajam Kazimiram ieteiktu pievienoties partizāniem. Jerumānu var saprast – viņam gribējās Kudrenīckim nodemonstrēt savas spējas operatīvi

papildināt partizānu rindas ar jauniem kadriem. Savukārt Kazimiram likās muļķīgi neizmantojot gadījumu, lai iekļūtu partizānu grupā, kad izdevība pati krita rokās. Vēlāk viņš pratināšanā izmeklētājam stāstīja, ka 1947. gada 5. vai 6. decembrī partizānu sakarnieks no Rancānu sādžas viņu aizvedis līdz Melnupu mājai Kalvīnē, kur ilggadējā sakarniece Bronislava Melnupe sagaidījusi Kazimiru un konspirācijas dēļ likusi pagalmā zāgēt malku. Pēc kāda laika ieradusies četri bandīti (partizāni): Antons Gabrāns, Eduards Rižais, Jāzeps Rūze un Jānis Romāns. Visi četri Kazimiru iztaujājuši un beigās brīdinājuši, ka nodevības gadījumā tiks iznīcināta visa viņa ģimene. Kazimirs solījies būt uzticams līdz nāvei, tādēļ partizāni izlēmuši viņu pieņemt savā pulkā.

Naivajiem mežā mītošajiem zēniem neienāca prātā, ka nekādas ģimenes Kazimiram nav, jo māte viņam bija nevis vērtība, bet tikai traucēklis, tādēļ, pretendentu baidot ar ģimenes iznīcināšanu, partizāni tikai netīši apstiprināja Kazimira pārliecību par savām spējām manipulēt ar apkārtējiem. Tālais notika kā iepriekšējā nodaļā paredzēts – verbālo pārbaudi izturējušais Bronislavas dēls Kazimirs ienāca bunkurā un satikās ar savu pretmetu Bronislavas dēlu Viktoru. Pa ziemu te bija apmetušies Pēteris Zelčs, Jāzeps Rūze, Jānis Romāns, Viktors Mareckis, Antons Gabrāns un brutālais uz rupjībām tendētais Eduards Rižais, ar kura masu vasaras sākumā Mežvidu stacijā bija iepazinies jaunpienākušais septītais bunkura iemītnieks. Pats vienības komandieris Augusts Kudrenīckis tikai epizodiski parādījās bunkurā un Kazimiru nesagaidīja.

Kad adverte gāja uz beigām un partizāni pamazām sāka gādāt sev cienastu Ziemassvētkiem, jau bija norunāts, ka svētkus sagaidīs kādās mājās attālā meža nostūrī, kur mita divas vientuļas sievietes. Kā jau Latgalē pieņemts, galdā nedrīkstēja trūkt ne ēdamā, ne dzeramā. Tika padomāts arī par citām izpriecām, tādēļ pieaicināja arī daiļā dzimuma pārstāves. Kad pienāca gaidītais Svētvakars, ieradās visi Neatkarības Vienības vīri un nedaudz vēlāk arī Karavoičika grupa. Svinībās piedalījās arī Eduarda Rižā māsa, kura sauca sevi par sakarnieci. Viņa atcerās, ka arī toreiz notikusi nodevība, kad čekisti pēc ballītes arestējuši divas sievietes, kuru mājās notikusi Ziemassvētku svinēšana.

Analizējot sakarnieces stāstīto, var apjaust notikumu patieso gaitu. Ja uz svinībām ieradās divas grupas, kuru vīri ne vienmēr savā starpā labi sapratās, jo pretējā gadījumā grupas būtu apvienojušās, kādam no Neatkarības Vienības, ne ar ko neriskējot, bija iespēja pakalpot okupācijas varai un paziņot par saietu.

Tomēr, ņemot vērā lielo partizānu skaitu, čeka svinības neriskēja pārtraukt tūlīt, bet, kad ieradās papildspēki, partizāni jau bija mežā un nekas cits neatlika, kā savākt divas vientuļās sievietes.

Šis gadījums lika turpmāk būt piesardzīgākiem un nepakļaut riskam savus atbalstītājus, tādēļ Jauno gadu izvēlējās sagaidīt šaurākā kompānijā un pilnīgi uzticamu cilvēku mājās. 1948. gada sagaidīšanas ballē, kuru rīkoja Kalvīnē pie Melnupiem, no Neatkarības Vienības partizāniem bija Kazimirs Brasla, Viktors Mareckis, Antons Gabrāns, Eduards Rižais, Jānis Romāns un Jāzeps Rūze. Bez partizāniem Jaungada svinēšanā piedalījās četri Melnupu ģimenes locekļi, ieskaitot sakarnieci Bronislavu Melnupi, kā arī daži viņu radnieki.⁶

Šoreiz svinības pagāja bez čekas iejaukšanās. Bet nebija pārāk ilgi jāgaida, lai arestētu šīs mājas vīriešus, Zālamanu Melnupu un viņa tēvu Jāni Melnupu – abus 1948. gada 21. oktobrī.

1948. gads

Bruņotus vīrus, kuri nepakļaujas likumam, nav viegli vadīt, un ziemas laikā partizānu dzīve mežā nav nekāda medusmaize. Pat ja pārtikas pietiek, uzturēšanās lielā saspiestībā un ērtību trūkumā rada virkni sadzīves problēmu un savstarpēju ķīviņu, jo iziet no bunkura var tikai puteņa laikā, kad pēdas momentā izdzēs sniegs. Laiks velkas kā gliemezis. Kārtis jau nospēlētas lupatās, nedaudzās grāmatas lasītas un pārlasītas, anekdotes izstāstītas un smieklus vairs neizsauc, tādēļ visi alkst kaut kādu pārmaiņu.

Kazimirs, būdams jaunpienācējs bunkurā, centās visiem izpatikt, izrādīt savu krasi izteikto nacionālismu un vēlēšanos iznīcināt pēc iespējas vairāk komunistu, tā tīši un netīši provocējot pārējos iet un rīkoties. Grupas vadītājs Kudreņickis mītnē parādījās neregulāri, tādēļ Kazimirā modās neremdināma vēlēšanās uzņemties iniciatīvu un aicināt citus uz akcijām, kurās varētu izrēķināties ar okupantiem vai viņu atbalstītājiem, iespējams – arī ar personīgajiem ienaidniekiem. Tā nemanot, Kazimira uzskūdi, daži grupas dalībnieki nolēma atstāt bunkuru, lai iznīcinātu Rancānu sādžas vecāko, Kazimiru Bozoviču.

Ielūkosimies Viktora Marecka pratināšanas protokolā, kurā viņš stāsta par šo neparedzēto Bozoviča slepkavību:

„[...]1948. gadā mūsu grupas dalībnieki savās mājās nogalināja pilsoni Kazimiru Bozoviču un viņa dēlu. Es domāju, ka šo slepkavību izdarīja pēc Braslas iniciatīvas. Es tā domāju tāpēc, ka Brasla savulaik mūsu grupas dalībniekiem stāstīja par to, ka labi pazīst Bozoviču un ka Bozovičs ir padomju aktīvists. Es pašreiz labi nezinu, vai

⁶ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 73. lpp.

mūsu grupā tika apspriests jautājums par Bozoviča nogalināšanu, bet zinu, ka mūsu grupas dalībnieki Romāns, Rūze, Brasla, Gabrāns, Rižais un divi no citas bandgrupas gatavojās iet uz Rancānu sādžu, kur viņu mērķis bija izrēķināties ar komunistu uzvārdā Bozovičs. Tāpat es zinu, ka visas šīs personas naktī atstāja mūsu grupas apmešanās vietu un atgriezās tikai rītā, atnesot sev līdzī visādas mantas. Acīmredzot tā bija daļa no Bozoviča īpašuma. Bez tam viņi pastāstīja, ka nogalinājuši pašu Bozoviču un viņa dēlu. Bez atnestajām mantām, mūsu grupas bandīti pajūgā no Bozoviča mājām atveda dažādus pārtikas produktus, tajā skaitā arī kandžu.”⁷

Atcerēsimies, ka Viktors Mareckis tajā laikā bija Neatkarības Vienības rakstvedis un viņa pienākumos ietilpa dokumentēt un saglabāt nākotnei visas partizānu aktivitātes, kuras akceptētas kopējā sapulcē un realizētas dzīvē. Ja Viktors par uzbrukuma plānošanu Bozovičam ir dzirdējis tikai gadījuma pēc, tad nekāda apspriešana nav notikusi un grupas komandieris Augusts Kudreņickis par to nekā nav zinājis. Nepiedaloties trim grupas partizāniem – Mareckim, Zelčam un Kudreņickim, Bozoviča slepkavības iniciatora aicinājumam atsaucās tikai pieci no Neatkarības Vienības. Tas rādījās tā kā pamaz, tādēļ paaicināja vēl divus dalībniekus no citas grupas – Indānu un Jaško, cerot nepieciešamības gadījumā piesaistīt arī Rancānu sādžas vietējos piedzīvojumu kāros jauniešus. Kādā oficiālā dokumentā tas atspoguļots šādi:

„1948. gada martā Brasla kopā ar bandas dalībniekiem Romānu, Rūzi un citiem izdarīja bruņotu uzbrukumu Nautrēnu ciema padomes deputāta K. Bozoviča mājām. Uzbrukuma rezultātā bandīti nogalināja Kazimiru Bozoviču un viņa dēlu Pēteri, bet pēc tam izlaupīja māju”⁸

Vai arī:

„[...]Mūsu bandgrupas dalībnieks Kazimirs Brasla lika priekšā nogalināt padomju aktīvistu Kazimiru Bozoviču.”⁹

⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 7. sējums, 59. lpp.

⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 419. lpp.

⁹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 419. lpp.

Kā stāsta Rancānu sādžas bijušie iedzīvotāji, tajā vakarā sakarnieks Antons Rancāns no meža atgriezās bez malkas, tādēļ ka grupa devās iecerētajā akcijā. Malkas vedējs un reizē partizānu sakarnieks bija Kazimira Bozoviča brālēns, tādēļ viņš saņēma uzdevumu sestdienas vakarā aiziet pie Bozoviča un ar sarunām viņu aizkavēt, kamēr ierodas partizāni.

Palasīsim Bozoviča meitas Stefānijas Vilcānes stāstu par tajā naktī piedzīvoto:

„Man bija 12 gadu, bet brālim 16. Tā bija sestdiena, 21. februāris. Vēlu vakarā mūsu mājās ienāca sveši cilvēki, sita logus, lauzās durvīs, šaudījās un kliedza, lai atver. Tēvs pienāca pie durvīm, un, tikko tās atvēra, viņam iešāva galvā. Mūs ar māti, māsām un brāli iegrūda stūrī un notēmēja uz mums savus automātus, pieprasot nekustēties. Pēc tam pavēlēja brālim Pēterim iziet priekšā. Viņš paklausīja un saņēma vairākus sitienus. Māte izrāvās, lai dēlu aizstāvētu, par ko viņu sāka sist ar ieroču laidēm. Mēs izbailēs spiedāmies kaktā un skaļi raudājām, tad stipri sasisto māti atkal iegrūda stūrī, bet brāli turpināja sist, lai gan viņš lūdza žēlastību. Negaidot atskanēja šāviens un brālis aplusa. Pēc tam viņi atvēra pagraba lūku, iegrūda visus atlikušos nelielā telpā zem grīdas un aizbarikādēja izeju. Tur mēs raudājām visu nakti, bet māte nepārtraukti atkārtoja vienu to pašu: „Kur mans dēliņš? Kur mans Pēterītis?” Kad rīta gaismā izlīdām no pagraba, pirmais, ko ieraudzījām, bija zili sasiestā mātes seja ar pilnīgi aizpampušām acīm. Mēs skrējām saukt palīgā kaimiņus, bet ārā pie durvīm uzdūrāmies nogalinātajam tēvam, kuram acis bija izdurtas vai izšautas un locekļi izlauzti. Istaba, kurā atradām brāli, bija vienās asinīs, un sešpadsmit gadus tikko sasniegušais Pēteris gulēja miris pats savu asiņu lāmā. Mājā un klētī viss bija izlaupīts, neatstājot pat vienu karoti ēšanai.”¹⁰

Tāda ir cietušās versija, un ir pilnīgi saprotams, ka katram savs tuvinieks vienmēr liksies dārgāks par citiem un tā zaudēšana būs visbriesmīgākais, kas var notikt. Pēc Latvijas okupācijas tikpat daudz un varbūt pat vairāk ciešanu piedzīvoja daudzi Latvijas iedzīvotāji. Komunistiem ienākot, kolaborantu vainas dēļ tēvu zaudēja arī Modesta Jūrdža četri dēli un divas meitas Korklinieku sādžā. Viņu tēvu arestēja kā bijušo aizsargu, kuru ceļā uz Krieviju, it kā bēgot, nošāva. Arī Modesta sievai un sešiem bērniem sāpēja. Par šo gadījumu saglabājušās Pliešu sādžas iedzīvotājas Franciskas Strodes atmiņas: „Tūlīt pēc vāciešu aiziešanas, jau krievu laikā, arestēja manu vīru Alfonu un arī vēl Bliseņu sādžas Onufriju

¹⁰ Laikraksts „Čas”, 16.07.2009.

Vonogu, un Korklinīku sādžas Modestu Jūrdžu un visus sūtīja prom uz Krieviju. Kad vīru tiesāja, viņam iedeva izlasīt apsūdzības rakstu, un tajā mans vīrs uzzināja, kas viņus bija nosūdzējis un parakstījis – Kazimirs Bozovičs no Rancānu sādžas.”¹¹

Var jau neticēt cilvēku liecībām, jo tās mēdz būt subjektīvas. Tādēļ pievērsīsimies kādam nopietnākam dokumentam:

„Slepeni

VDM Kārsavas rajona nodaļas priekšniekam
b. Pesterņikovam

Raksturojums.

Izsniegts bijušajam pilsonim Kazimiram Meikula dēlam Bozovičam, kurš dzīvoja Ludzas apriņķa Nautrēnu pagasta Rancānu sādžā.

Ienākot Padomju armijai, kura atbrīvoja Nautrēnu pagastu no fašistiskajiem iebrucējiem, biedrs K. M. Bozovičs aktīvi piedalījās Padomju orgānu rīkotajās akcijās, aktīvi iesaistījās cīņā ar bandītismu, bija ievēlēts par Nautrēnu ciema padomes deputātu un no 1947. līdz 1948. gadam strādāja par Nautrēnu pagasta lauksaimniecības kooperatīva priekšsēdētāju.

1948. gada 21. februāra naktī abi ar dēlu tika zvēriski nogalināti.

Kārsavas rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas priekšsēdētāja vietnieks Kudrjavcevs.”¹²

Rancānu sādža bija liela, un tajā padomju vara nozīmēja divus sādžas vecākos, kuru uzdevumos ietilpa visa veida atbalsts okupācijas režīmam. Vienā sādžas pusē vecākais bija Kazimirs Bozovičs, bet otrā – Jāzeps Lubāns. Savas atmiņas par to laiku atstājusi arī Jāzepa Lubāna sieva Helēna Lubāne. Lūk, daži spilgtākie atmiņu fragmenti:

„Bozoviču nošāva kaut kā februārī, tieši – kādā datumā, neatceros. Tajā dienā pie mana vīra bija atbraucis Ruskulovas mežsargs. Mans vīrs šajā laikā bija sādžas vecākais, tāpēc pie viņa brauca visādās darīšanās. Pievakarē vīrs iejūdza zirgu, lai vestu mežsargu Bērziņu atpakaļ uz Ruskulovu. Reizē ar viņiem brauca arī Broņislavs Rancāns no Kārānu sādžas. Braucot cauri sādžai

(jau krēsloja), kādā pagalmā ieraudzīja divus iejūgtus zirgus. Kur šie taisās braukt vakarā? Tā mežsargs ieteica piebraukt un pārliecināties, vai nav darīšana ar meža zagļiem. Kamēr vīri tur kavējušies, pie Bozovičiem sākuši šaut. Mans vīrs un arī Broņislavs Rancāns nolēmuši iebrukt pie Bozovičiem un paskatīties, kas tur ir, lai gan domājuši, ka noteikti ir sabraukuši no Rogovkas miliči un dzer, jo pie Bozovičiem vienmēr taisīja samogonku. Iebraukuši Bozoviču pagalmā, piesējuši zirgu un gājuši istabā. Uzreiz pavēle: „Stāt, rokas augšā!” Abus ar vīru apturējis svešs bruņots vīrietis un teicis, lai ejot tik istabā. Tur sēdējusi visa Bozoviču saime – māte, dēls un piecas meitas, kā arī kaimiņš Antons Rancāns. Vīri dzēruši samogonku. Istabā bijis arī kāds svešs bruņots vīrietis, kurš manam vīram un viņa līdzatnācējam arī ielējis pa glāzei pašbrūvētā un licis izdzert. Šis vīrs Bozoviča dēlam Pēterim pieprasījis atdot šauteni un patronas, taču jaunais Bozovičs atteicis, ka patronu nav. Vecais Bozovičs jau bija nošauts bēgot, un pa ārējām durvīm ienākuši vēl daži bruņoti vīri un likuši jaunajam Bozovičam nākt līdzī otrajā istabā, kur tūlīt atskanējis šāviens. Nekādas mocības netikušas pielietotas. Pēc tam bruņotie vīri likuši pārējiem ģimenes locekļiem kāpt pagrabā. To pašu likuši darīt arī citiem – manam vīram, Broņislavam Rancānam un Antonam Rancānam. Vīra zirgu paņēmuši un aizbraukuši, bet vīrs mājās pārnāca tikai rītausmā un bēdējās, ka pazaudējis zirgu. Taču jāsaka, ka tie bruņotie vīri bija godīgi, jo zirgs ap brokastu laiku pats ienāca mājās, groži bija piesieti pie ilkss, sega – ragavās un nekas nebija pazudis. Bet tagad manam vīram sākās grūts laiks. Otrā dienā ieradās čekisti, paņēma vīru uz Rogovku, pratināja, spardīja ar kājām un grūstīja, tad visus trīs, kas to vakar bija pie Bozoviča, aizveda uz Rēzekni, bet, paldies Dievam, izkūlās sveikā.”¹³

Pēc šī notikuma 1948. gada februāra nogalē, kā atcerās Jānis Gleizds, bez redzama iemesla Kazimirs Brasla Aleksandra Jerumāna pavadībā ieradās pie viņa Nautrēnu pagasta Sārņos, lai lūgtu pajumti. Šķita dīvaini, ka cilvēks, kurš pielicis visas pūles, lai nonāktu partizānu grupas mītnē, jau pēc diviem mēnešiem to pametis un meklē, kur dzīvot. Vai nebija tā, ka Augusts Kudrenīckis, uzzinājis Bozoviča afēras iniciatoru, viņu par disciplīnas grausanu padzina no bunkura? Parādoties Sārņos, Kazimirs izskatījās pēc kliba putnu biedēkļa – viņa apģērbs varēja piesaistīt uzmanību jau tāpēc vien, ka komplektā ar novalkāto

¹¹ Franciska Strobe, 15.02.1992., A. Jermacānes pieraksts, GAPA.

¹² LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 5. sējums, 127. lpp.

¹³ Annas Jermacānes pierakstītā liecība, GAPA

krievu armijas šineli galvā bija Latvijas brīvvalsts armijas virsnieka parādes cepure ar visu kokardi, kurā, kā zinām, ir Latvijas ģērbonis. Lieki teikt, ka čeka modri sekoja, lai netiktu lietota buržuāziskās valsts simbolika. Jānim Gleizdam, kurš tajā laikā mācījās Nautrēnu vidusskolā, šī maskarāde likās visai aizdomīga, bet mājvietu Kazimiram viņš atteica tādēļ, ka negribēja riskēt un pakļaut iespējamām represijām savus vecākus. Turklāt māja atradās lielceļa malā un tikai kilometra attālumā no Nautrēnu centra, kur mita čeka, milicija un gandrīz pussimts iznīcinātāju.

Cik tas bija bīstami un kā minētās okupācijas varas struktūras darbojās, savos pētījumos uzskatāmi parādījis vēsturnieks Henrihs Strods:

„Iznīcinātāju bataljona kareivis Kernavus nozaga pilsonim Massalim (Mērdzenes pagasts) tūbas zābakus ar galošām, taču, kad pilsonis Massalis viņu panāca, raidīja uz pēdējo šāvieni, ar ko nošāva Massali.”¹⁴

„Iznīcinātāju bataljona kareivis Lazarevs nozaga pilsonim Kravčenko velosipēdu, par ko Kravčenko uzzināja un pieprasīja atdot velosipēdu. Lazarevs ieveda Kravčenko mežā un ar šāvieni pakausī nogalināja pēdējo.”¹⁵

„Iznīcinātāju bataljona kareivji Stutāns un Lipskis (Kārsavas pagasts) iereibušā stāvoklī divos naktī ieradās pilsones Baranovskas mājā, izrīkoja skandālu un izvaroja Baranovsku.”¹⁶

Neskatoties uz tik klaju vardarbību, Neatkarības Vienības vīri katrs uz savu roku nedrīkstēja iet un šaut visus, kuri viņiem nav iepatikušies. Kaut vēl nebija apstiprināts reglaments, tā pamatnostādnes bija spēkā. Ja kāds no kompartijas, milicijas vai čekas darbiniekiem sevišķi zvērīgi izturējās pret iedzīvotājiem, tad partizāni koleģiāli to apsprieda un pieņēma lēmumu. Sākumā parasti brīdināja un ieteica mainīt savu nostāju. Ja tas nelīdzēja, partizānu kara tiesa lēma piemērot vainīgā fizisku iznīcināšanu, par ko pavēles izpildītāji atskaitījās, sastādot aktu un iesniedzot štābā. Piemēram:

„1948. gada 10. septembrī

Neatkarības Vienības štābam

Ziņojums

Ziņoju, ka es kopā ar partizānu Putniņu šī gada 25. augustā, saņēmuši ziņas par okupācijas varasvīru iebrukšanu Kārsavas pagasta Sutru ciemā, nolēmām šos

okupācijas varasvīrus sagūstīt vai nolikvidēt. Ieejot mājās, kur augstāk minētie bija apmetušies, un, uzaicināti padoties, minētie nepadevās, un izcēlās cīņā. Šajā cīņā uz viņiem tika šauts. Uz vietas nošauts Kārsavas pagasta partorgs Stolbovs Moisejs (pēc tautības ebrejs). Ludzas apriņķa sagādes aģenta palīgs, kura vārds nav zināms, izmantojot burzmu, izbēga un ceļā uz slimnīcu miris. Partizāns Šmits.”¹⁷

(Putniņš – Pēteris Karavoičiks. Šmits – Pēteris Zelčs.)

Šādas atskaite kā sodu izpildīšanas gadījumos, tā pārtikas revīzīcijās pienotavās, veikalos vai kolhozos rakstījuši visi. Akciju dalībnieki dokumentos sevi nosaukuši segvārdos, kurus reizēm mainīja. Ja partizānu tiesa nolēma kādu sodīt ar nāvi, tad grupas komandieris ar pavēli nozīmēja soda izpildītājus un noteica laiku, līdz kuram tas jāpaveic. Izpildes gaitā daudz kas varēja mainīties. Gadījās, ka viena kolaboranta vietā nošauj divus vai cieš paši sodītāji. Parasti gan šīs partizānu soda akcijas bija veiksmīgas, jo meža vīri ieradās negaidīti un sodāmos pārsteidza nesagatavotus. Tā tas bija ar Kristinku ciema padomes priekšsēdētāju Jāni Kalvānu 1948. gada 6. augustā. Līdzīgā veidā, tikai ierīkojot slēpni, tika nošauts VDM kapteinis Nikolajs Beloborodovs. Šī operācija sākās ar alus dzeršanu kāda zemnieka mājā Krišjāņu apkaimē. Tur bija sapulcējušies visi Neatkarības Vienības vīri, Kudreņicki ieskaitot, kad mājā negaidīti parādījās gadus divpadsmit vecs zēns un gribēja runāt ar komandieri. Puika bija skrējis vismaz divus kilometrus, tādēļ skaidru valodu varēja uzsākt tikai pēc atelšanās. Bet ziņa bija īsa – Beloborodovs ar istrebiķeļiem ir ieradies Krampinēs. Vīri pārtrauca alus dzeršanu un, paķēruši savus šaujamos, devās gar mežu norādītajā virzienā, pa ceļam steigā sadalot pienākumus un apspriežot darbības plānu.

Nonākuši iepretī Krampiņu pienotavai, kura atradās vienā mājā ar pasta nodaļu, partizāni no aizsega kādu laiku sekoja šai ēkai un drīz ievēroja, ka pagalmā stāv pajūgs, un ceriņu krūmā manīja pieslietus trīs velosipēdus. Vīri, sapratuši, ka zēns nav kļūdījies, gar Tilžas lielceļa labo pusi devās ziemeļaustrumu virzienā un, nogājuši nepilnu kilometru, tuvējā ar mežu apaugušajā uzkalniņā ierīkoja slēpni. Sešus sev padotos vīrus Kudreņickis sadalīja trīs daļās un katru izveidoto pāri novietoja ceļmalas mežā atsevišķās pozīcijās. Skaitot no Krampiņu pienotavas Tilžas virzienā, pirmajā pārī bija Paegle un Kronbergs,

¹⁴ H. Strods. Latvijas nacionālo partizānu karš. 92. lpp.

¹⁵ H. Strods. Latvijas nacionālo partizānu karš. 92. lpp.

¹⁶ H. Strods. Latvijas nacionālo partizānu karš. 92. lpp.

¹⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 106. lpp.

pēc trīsdesmit metriem pašā centrā izvietojās visspēcīgākais pāris – Kļaviņš ar Bitīti, slēpņa galvgali ieņēma Zemitāns un Saulītis. Bija 1948. gada 2. septembris, un nodokļu piedzinēji, sameklējuši sev bruņotu atbalstu ar viszvērīgāko Tilžas čekistu priekšgalā, sapulcējās Krampiņu pastā, lai, tā sacīt, morāli sagatavotos zemnieku tiranizēšanai par neizpildītajām valsts nodevām. Šī ādas dīrātāju brigāde, kurā bija partijas komitejas pārstāvis Ušarovskis, nodokļu aģents Antonovs, istrebiķeļs Jermacāns, Valsts Drošības ministrijas Tilžas pagasta operatīvais pilnvarotais kapteinis Nikolajs Beloborodovs un viņa apsargi – Abramovs un Gusts. Krampinēs viņi uzturējās vairāk nekā divas stundas un ap sešiem vakarā devās uz Upeslīciem Tilžas virzienā. Beloborodovs, Gusts un Abramovs brauca ar velosipēdiem, bet viņiem pa priekšu pajūgā – Ušarovskis, Antonovs un Jermacāns. Partizāni, sēžot slēpnī, bija zaudējuši pēdējo pacietību un dīdījās kā neiebraukti kumeļi. Beidzot, kad jau visi taisījās doties prom, pēkšņi no aiz ceļa līkuma Krampiņu mežā iznīra pajūgs ar trim bruņotiem padomju varas pārstāvjiem. „Nešaut, kamēr braucēji nonāks pret vidējo slēpni!” pavēlēja Kudreņickis. Pa to laiku parādījās vēl trīs bruņoti velosipēdisti un ātri tuvojās pajūgam, kurš jau bija nonācis otrā slēpņa uguns zonā. Partizāni atklāja uguni. Attālums bija neliels, bet šaušanu traucēja aizsega krūmi. Tomēr viens iznīcinātais nogāzās beigts, bet cits bēgot ieskrēja ar pieri koka stumbrā un, samānu zaudējis, palika guļam. To saņēma gūstā, bet ievainotais čekas kapteinis Beloborodovs, nokritis no velosipēda, ievēlās ceļmalas grāvī un mēģināja rast aizsegu zaru kaudzē. To pamanījis, Kļaviņš atstāja savu uguni pozīciju un, tuvojoties čekista slēptuvei, raidīja automāta kārtu viņa virzienā. Beloborodovs, sapratis, ka žagaru čupā glābiņa nav, pieleca kājās, lai pieņemtu tuvcīņu, pūloties trāpīt savam vajātājam, bet Kļaviņš paspēja sprūdu nospiegt pirmais. Viktors mērķēja nevis ķermenī, bet čekista labajā rokā, kas turēja ieroci, un šāva... šāva, kamēr ložu sadragātā roka nokrita. Reizē arī pats Beloborodovs. Tā Viktora raidītā automāta kārtā pielika punktu tautā nīstā čekista karjerai. Viens no dzīvi palikušajiem apsargiem – Stepan Andreja dēls Gusts – tā vietā, lai aizstāvētu savu priekšnieku, ņēma kājas pār pleciem un vēlāk priekšniecībai taisnojās: uguns bijusi ļoti blīva un viņam licies, ka partizānu bijis vismaz divpadsmit. Otrs čekists Abramovs, pametis likteņa varā Beloborodovu, bēga un ietriecās ar galvu priedes stumbrā. Saņēmuši Abramovu gūstā, partizāni vēlējās viņu nopratināt un tad izlemt, ko darīt. Kudreņickis gribēja čekistu nošaut, tomēr Kazimirs esot viņu

aizstāvējis un izglābis no drošas nāves. Šajā partizānu akcijā krita Beloborodovs un Jermacāns, bet Ušarovskis tika ievainots. Partizāniem zaudējumu nebija. Tā stāstījis Viktors Mareckis Jānim Gleizdam.

Jau pašā nacionālās pretošanās kustības sākumā, partizānus apvienojot, Pēteris Supe par svarīgāko priekšnosacījumu izvirzīja darbības programmas, statūtu un reglamenta izstrādi. Pēc viņa nāves 1946. gadā Augusts Kudreņickis Ziemeļlatgalē bija vienīgais, kurš spēja un uzņēmās šo darbu turpināt. Partizānu darbības reglaments tapa, katru tā punktu rūpīgi apsverot un sapulcēs izdiskutējot. Tā pirmatnējo variantu un vairākus norakstus pašrocīgi izgatavoja Viktors Mareckis.

Šī Reglamenta teksts, izlaižot politiskās situācijas analīzi, kas bija domāta mazāk izglītotajiem partizāniem, tiek piedāvāts saīsinātā variantā.

*„Latvijas Nacionālo Partizānu
Ziemeļlatgales Neatkarības Vienības
Reglaments
Cīņas pamatojums*

Mēs, Latvijas partizāni, saliedējamies ar pārējām kultūrtautām, kas ved cīņu pret komunismu, uzskatām un pasludinām mūsu cīņu par likumīgu tāpēc, ka:

1. Padomju Krievija 1940. gadā ir laužusi starp Padomju Krieviju un Latviju noslēgto neuzbrukšanas līgumu un okupējusi tās teritoriju, piespiedu kārtā iekļaudama Latviju PSRS.

2. Padomju Krievija pārkāpj Atlantijas hartā un Apvienoto Nāciju Organizācijas lēmumos paredzētās mazo tautu pašnoteikšanās tiesības, nepārtraucot okupāciju un nedodot izvest brīvas, īsti demokrātiskas vēlēšanas Latvijā un pārējo Baltijas valstu teritorijās.

3. Padomju Krievijas okupācijas orgāni, izvedot Latvijā piespiedu falsificētas vēlēšanas, izveidojuši valdību, kura nepārstāv latviešu tautas intereses, bet pilnīgi pakļauta Kremļa komunistiskajai diktatūrai.

4. Padomju Krievijā nav vārda, reliģijas, privātīpašuma, brīvas pārvietošanās un brīvas darba izvēles tiesību. Latviešu tauta pilnīgi pakļauta visām okupantu patvaļām un novesta kulturālā un saimnieciskā sabrukumā. Draud pārkrievošanās un iznīcība kā nācijai.

*Cīnīties pret vispasaules ienaidnieku – komunismu līdz pilnīgi Latvijas teritorija atbrīvosies no okupācijas;
Neļaut komunismam iesakņoties latviešu zemē. Tas veicams:
ar ieročiem rokās un militāri slēgtās vienībās cīnoties pret okupācijas karaspēka vienībām un iekšējiem drošības orgāniem;
aktīvu komunistiskās okupācijas iestāžu vadošu darbinieku un spiegu apkarošanā;
okupācijas varas izpildkomiteju, aģitpunktu, tirdzniecības un rūpniecības iestāžu iznīcināšanā, neļaujot iesakņoties okupantu varas iestādēm;
celt un veicināt dezorganizāciju okupācijas varas administratīvos un militāros objektos;
pareizi informēt tautu par starptautiskiem un iekšzemes notikumiem, stiprināt tautas nacionālo apziņu.
Sagatavoties izšķirošai cīņai pret komunismu:
dibināt pagrīdes organizācijas un militāras grupas;
vākt un krāt ieročus un munīciju;
apvienot partizānus organizētās militāri slēgtās vienībās;
izvest militāras mācības partizānu grupās un papildināt to politiskās un militārās zināšanas.”¹⁸*

Reglamenta oriģināls tapis Augusta Kudreņicka vadībā un rokrakstā aizņēma astoņas burtnīcas lapas. Teksta galīgo redakciju pieņēma 1948. gada 23. jūlijā ārkārtējā biedru pilnsapulcē. Sapulci vadīja partizāns Priede (Eduards Rižais), bet protokolēja Kronbergs (Kazimirs Brasla). Sapulcē piedalījās: Strautiņš (Pēteris Zelčs), Saulītis (Jāzeps Rūze), Lāčplēsis (Viktors Mareckis), Upe (Jānis Romāns) un Kalējs (Augusts Kudreņickis).

Šī partizānu dokumenta gars aizrāva Nautrēnu vidusskolas audzēkņus, kuri bija apvienojušies kopējai cīņai pret apspiedējiem organizācijā „Latgales Vanagi”. Turklāt Neatkarības Vienība visādi atbalstīja jauniešu patriotiskos centienus. Par tikšanos ar partizānu vadītāju Augustu Kudreņicki savās atmiņās raksta bijušais Neatkarības Vienības partizāns Jānis Gleizds: „Mūsu satikšanās notika septembra beigās. Vakarā pēc mācībām skolā es ierados Rancānu sādžā pie Aleksandra Jerumāna. Viņš teica, ka mani uzņemšot patriotisko jauniešu organizācijā „Latgales

Vanagi” un aizveda uz kādu riju. Tur sveces gaismā redzēju Kapteini Grantu un Zemitānu. Parādījās neliels Latvijas karogs un Kudreņickis (Kapteinis Grants) man svinīgi teica: „Es zinu, ka esi reiz devis svinīgo solījumu cīnīties pret boļševikiem, bet šoreiz – kaut īsi, to pasaki Latvijas karoga priekšā.” Es pateicu, ka ar visiem spēkiem cīnīšos pret nīstajiem okupantiem, ja vajadzēs, ziedošu arī savu dzīvību. Tad visi klātesošie mani sirsnīgi apsveica un atstāja ar partizānu vadītāju divatā. Kad pēc Kudreņicka uzaicinājuma uzkāpām uz rijas, es sapratu, ka partizāni tur bija iekārtojuši pagaidu mītni. Mūsu saruna ilga vairāk nekā divas stundas, un daudzos jautājumos mūsu domas sakrita. Viņš uzsvēra, ka jāievēro pilnīga slepenība gan sarunās, gan darbībā, lai čekai nedotu iespēju uzsākt represijas.”¹⁹

Partizānu reglamenta tiešā iespaidā norisinājās arī ieroču nolaupīšanas akcija no Nautrēnu vidusskolas militārā kabineta 1947. gada 6. novembrī. Skolnieki iznesa divus automātus un divas šautenes.

„Bijušais kara dalībnieks un invalīds Pavlovičs bija militārās mācības skolotājs, bet vecāko klašu audzēkņi, kuriem vismaz reizi nedēļā militārais kabinets bija jāapmeklē, ātri vien atrada iespēju iepazīties ar durvju atslēgu un nospiest vaskā tās formu. Tālākais bija tikai laika jautājums. Pēc slēdzenes izgatavošanas bija jāatrod izdevīgs moments, kad, nevienam neredzot un pat nenojaušot, atmūķēt durvis un iznest kāroto. Kā piemērotāko laiku izvēlējās svinīgo pasākumu par godu tā sauktajai Oktobra gadadienai. Jerumāna iecerētajai ieroču nolaupīšanas akcijai pikantumu piedeva tas, ka šos PSRS valsts svētkus skolā ar savu klātbūtni pagodināja visa vietējā kompartijas virsotne un ciema padomes vadība. Aleksandrs Jerumāns jau laikus bija norunājis ar savas sādžas puišiem Jāni Lubānu un Jāzepu Ludboržu, ka viņi tieši divdesmit četros atradīsies skolas pagalmā aiz malkas grēdām un gaidīs norunāto signālu, pēc kura jāpieiet pie loga un jāsaņem pasniegtie ieroči. Kad skolas zālē visi dejoja, mēs ar uzticamākām meitenēm izslīdējām koridorā un vienkārši jautri uzvedāmies, kamēr mūsu aizsegā Jerumāns atslēdza militāro kabinetu, iznesa ieročus un pa logu padeva Lubānam ar Ludboržu. Lieta bija izdarīta, un mēs, it kā nekas nebūtu noticis, atsākām deju,”²⁰ stāsta Jānis Gleizds. Var saprast Nautrēnu pagasta čekas pilnvarotā Dimitrija Semjonova sašutumu, ka pilnīgi visi viņa pūliņi atrast vainīgos palika bez rezultātiem, un laikam tā ir

¹⁹ Jāņa Gleizda 1. atmiņu klade, 2009. gads, GAPA

²⁰ Jāņa Gleizda 1. atmiņu klade, 2009. gads, GAPA

¹⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 33. lpp.

vienīgā nautrēniešu akcija, kuru čeka neatšifrēja. Kad ieroči bija iegūti, „Latgales Vanagi” jutās spēcīgāki un varošāki. Tādēļ 1949. gada deportāciju laikā tos pacentās izmantot: „Tuvojoties 25. martam, Nautrēnos ieradās NKVD karaspēka daļa. Mēs brīdinājām cilvēkus, ka būs izvešana. 25. marta rītā uzzinājām, ka tā sākusies, un daļa no mūsējiem izveidoja uguns pozīciju Rancānu sādžā pie iebraucamā ceļa vienā piedarbā ar riju. Uzstādījām 2 ložmetējus un citu apbruojumu, bet izvedēji Rancānu sādžā neieradās. Laikam kāds bija brīdinājis. Pēc šīs operācijas čekisti aktivizējās un, iebrukuši skolā, vairākus mūsējos apcietināja.”²¹

Oktobrī, aukstam laikam iestājoties, partizāni bija spiesti meklēt un iekārtot sev ziemas mītnes. Šajā laikā viņi visbiežāk nokļuva čekas sagatavoto aģentu tīklos, jo velti noticēja savervēto atbalstītāju nodevīgajai palīdzībai. Iestājās laiks, kad VDM darbinieku spiediena rezultātā māsa ziņoja par brāli, meitenes, čekistu vai istrebiķeļu savaldzinātas, izsekoja un nodeva savus bijušos draugus un paziņas mežā. Tā no slēpņa 1948. gada 2. oktobrī tika nošauti divi Neatkarības Vienības partizāni – Eduards Rižais un Onufrijs Magins. Gadījās arī veiksmīgas izglābšanās: 1948. gada 5. aprīlī, kad Grīvas mežā ierīkoto Neatkarības Vienības bunkuru uzgāja čekas karaspēks, bet, pateicoties tam, ka šī mītne bija aprīkota ar labi šifrētām rezervēs izejām, vīri bez neviena šāviena atstāja apdraudēto iecirkni. Kopš tā gadījuma partizāniem vairs nebija izdevies sakopot spēkus, lai uzbūvētu jaunu labiekārtotu un drošu bunkuru nākamai ziemei.

1948. gada vēlā rudenī, kad gaisa temperatūra sāka noslīdēt zem nulles, bet kopējais bunkurs ziemei nebija uzbūvēts, atlika katram atsevišķi vai pa pāriem meklēt apmešanās vietu kādās labvēlīgi noskaņotā zemnieku mājās. Tur nevajadzēja domāt par pārtikas sagādi un piespiedu mazkustīgumu ziemas periodā, lai neatstātu pēdas. Tā, izvēloties vieglāko ceļu, Kudreņicka vīri izklīda katrs uz savu pusi. Iedzīvotāju atbalstu meklējot, pirmie upuri parādījās jau oktobrī. Tas liecināja, ka čekisti lielāko daļu bijušo partizānu atbalstītāju jau bija padarījuši par nodevējiem. No Neatkarības Vienības kaut cik veiksmīgi nokārtot ziemošanu izdevās tikai Antonam Gabrānam, Jānim Romānam un Viktoram Mareckim, kopā apmetoties Nautrēnu pagasta Bilinkos pie Staņislava Kūkoja, kurš bija viens no pretpadomju organizācijas „Latgales Vanagi” locekļiem.

²¹ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

Kudreņickis kopā ar Jāzepu Rūzi devās meklēt ziemas mītni Bērzpils pusē pie Biksāna, un nav informācijas, kad un kāpēc viņš atgriezās Tilžas pagastā, kur viņu no mugurpuses nošāva čekas savervētais bijušais atbalstītājs. Par to tautā pussimts gadu klīda legenda, ka partizānu vadonis Augusts Kudreņickis, čekistu ielenkts, cīnījies līdz pēdējam un beigās pats nošāvēs. Kā liecina pēdējie Balvu novada partizānu dzīves pētnieku atklājumi, ir noticis pavisam savādāk. Kudreņicki nošāvis viņa bijušais atbalstītājs Krampiņu apkaimē netālu no Putniņu mājām, un 1949. gada 8. aprīlī VDM operpilnvarotais Koroļovs, istrebiķeļi Maļutins, Abramovs, Filipovs un Melnis sastādīja aktu *post faktum*, kurā teikts, ka viņi atraduši Kudreņicka bandas mītni un iznīcinājuši. Pie kritušā partizānu vadītāja čekisti esot atraduši angļu karabīni ar 40 patronām, parabellumu ar 59 patronām un Evaņģeliju. Patiesībā Kudreņickis ticis nošauts jau 7. aprīlī. Visai zīmīgi kādā pratināšanas reizē izteikusies bijusī partizānu sakarniece Antoņina Rižā, ka mežabrāļiem:

„[...]bija nodoms nogalināt Tilžas pagasta mežsargu Skarneli, kuru turēja aizdomās par to, ka nodevis bandas vadītāju Kudreņicki.”²²

Ir arī ziņas, ka mežsargs Skarnelis pēc tam pārcēlies uz citu novadu. Arī Rūze un Biksāns gāja bojā līdzīgos apstākļos Bērzpilī. Viņu nāvē vainojams kāds šīs apkaimes zemnieks, kurš no partizānu atbalstītāja bija kļuvis par čekas ziņotāju. Kā Zelčs, tā Indāns, kuri pārgāja Neatkarības Vienībā no Karavoičika grupas, devās uz Baltinavas pusi, un abi krita par upuri kārtējai nodevībai. Čekas aģenti darbojās nevainojami, jo, mēģinot nodibināt sakarus ar Pēteri Zelču, kāda atbalstītāja mājās tika arestēts arī pats Pēteris Karavoičiks.

²² LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 4. sējums, 21. lapa

1949. gads

1948.–1949. gada ziemā un agrā pavasarī Neatkarības Vienība zaudēja visu savu kodolu un tās vadītāju Augustu Kudreņicki. Tik murgainu ziemu šī grupa piedzīvoja pirmo reizi. Kad iestājās pavasaris, trīs Neatkarības Vienības vīri, kuri bija pārziemojuši pie Kūkoja, neko ļaunu nenojauzdami, devās uz mežiem ar vēlmi sapulcēties pilnā sastāvā un uzsākt vasaras akcijas. Diemžēl Viktors Mareckis, Jānis Romāns un Antons Gabrāns, ilgi meklējot pārējos partizānus, atrada tikai izpostītas saziņas vietas un uzticību neizraisošus kādreizējos atbalstītājus. Radās aptuvena nojausma par notikušo un pamatotas aizdomas, ka arī šo trijotni čeka nepārtraukti izseko, lai iznīcinātu. Nupat bija notikusi kārtējā okupācijas varas masu akcija – 25. marta izvešana. Lielākā daļa partizānu atbalstītāju lopu vagonos brauca uz Sibīriju, bet palikušie bailēs drebēja un gaidīja vēl ko briesmīgāku. Savādi, bet, izvešanai beidzoties, no savām ģimenēm atpalikušie vairs netika vardarbīgi deportēti. Viņiem atļāva brīvi izvēlēties – braukt par savu naudu uz Sibīriju pie aizvestajiem radiem vai turpināt dzīvot Latvijā. Arī Antoņina 25. martā netika aizvesta kopā ar vecākiem uz tālo Sibīriju un palika tādā kā bezsvara stāvoklī. No saprāta pozīcijām raugoties, viņai vajadzēja turpināt dzīvot tēva mājās un saglabāt tās, līdz vecāki atgriežas. Tomēr viņa izvēlējās pievienoties Kazimīram mežā. Kāds bija patiesais iemesls viņas aiziešanai pagrīdē, trīs Neatkarības Vienības vīri nevarēja zināt, tomēr piekrita, ka ar šo dīvaino pāri dzīvos kopā, jo Antons Gabrāns, kā kritušā Kudreņicka vietnieks, jūta nepieciešamību un pienākumu atjaunot partizānu vienību. Tā kā cilvēku bija maz, Reglamentu ievēroja visai nosacīti. Viktors, kurš līdz šim uzturēja

kārtībā vienības dokumentāciju, vairs negribēja ar to nodarboties. Toties Kazimīrs bija gatavs pakalpot un Gabrāns nedomādams tam piekrita – lai jau raksta, jo staigātājs klibās kājas dēļ viņš ir pavājš. Tā Kazimīrs Brasla kļuva par noteicēju informācijas jomā visā turpmākajā Neatkarības Vienības darbības laikā. Viņa pārziņā nonāca sakari, šifri, dokumentu slepenās glabātuves un ziņas par atbalstītājiem. Saprotamu iemeslu dēļ to visu gribēja zināt arī čeka.

Pēc šausmu nakts 1949. gada 25. martā pagāja vien trīs nedēļas, kad sākās skolnieku aresti Nautrēnu vidusskolā. Čeka bija savākusi informāciju par „Latgales Vanagu” darbību un Lieldienu sestdienā aizveda pirmos aizturētos, lai nopratinot iegūtu ziņas par pārējiem organizācijas locekļiem. Jānis Gleizds šo laiku atcerās visai spilgti: „Es tajā brīdī atrados skolā uz skatuves, jo taisīju kārtējam uzvedumam dekorācijas. Čeka aizveda Jerumānu, Kūkoju un Gļaudu, bet no vienpadsmitās klases – Annu Gutāni, Vitoldu Gleizdu un vēl citus. Mani neredzēja, un es, paņēmis grāmatas, devos mājup. Kopš tā laika skolā nerādījies, bet, dzīvodams mājās, pastāvīgi vēroju ceļu. Naktis pavadīju pie kaimiņa Zigismunda Zarembas, kurš, lai gan dienēja iznīcinātajos, atvēlēja man savu šķūni. Tur glabājās arī mans pusautomāts. 16. aprīlis bija Lieldienu sestdiena, un, kā vienmēr pirms svētkiem, pirti izkurinājām agrāk nekā parasti. Kad nopēries un nomazgājies pārnācu mājās, tur sēdēja Nautrēnu dižkomunists Aleksandrs Melnis, kā parasti iedzēris un gribēja vēl. Es sameklēju pudeli pašbrūvētā, liku galdā Lieldienām paredzētos cepešus, un, tukšojot kopējiem spēkiem puslitru ugunīgās dziras, spriedām par dzīvi. Melnis pat ieteica man iet par jaunizveidotā kolhoza „Druva” priekšsēdētāju. Man viņa runāšana likās tāda kā uzspēlēta un nedabiska, jo agrāk Melnis man atrada ko pārmest.

Kad sāka tumst, viņš posās uz puskilometru attālo ciema padomi un lūdza, lai es viņu pavadu. Tā mēs gājām sāns pie sāna. Man Melnis likās tāds aizdomīgs, jo pastāvīgi turēja labo roku mēteļa kabatā, kur varēja būt ierocis. Es, ejot blakus, ar savējo kreiso roku cieši piespiedos pie viņa labās rokas, kamēr labo ar brauniņu turēju kabatā un biju gatavs to pielietot. Atgriezies mājās un kopā ar vecākiem paēdis vakariņas, es nojautu, ka šis ir pēdējais vakars dzimtajās mājās, bet nenojautu, ka no tuviniekiem atvados uz mūžu. Lai naktīs nesaltu, paņēmu lielo kažoku un devos pavadīt nakti kaimiņa šķūnī, no kurienes redzēju, ka pēc pāris stundām manu vecāku māju aplenca čekisti.

17. aprīļa rītā, kad uzleca saule, es devos gar Velnapēdu pāri laukam līdz šķūnim, tad uzmanīgi tuvojos pagalmam un pamanīju logā zīmi – istabas puķe, kura stāvēja uz loga, bija pagriezta tā, lai poda baltā puse būtu ārpusē. Es tūlīt apgriezos, lai dotos prom, bet sasalušajā zemē mani soļi noskrapstēja, un tūlīt arī atskanēja šāvieni. Momentā nometis kažoku, es, zemu nolieces, skrēju cik jaudas līdz tuvākajiem krūmiem un nozudu čekistu skatam. Man bija jāslēpjas, bet urdīja ziņkāre par to, kas notiek mājās. Tādēļ, apmetis līkumu un sajaucis pēdas, tuvojos mājām no otras puses. Bija jau pēcpusdiena, kad ļaudis nāk no baznīcas. Kad pārnāca mans tēvs, es skaidri redzēju, ka durvis viņam atvēra čekists. Ar to man pietika, un es pa krūmiem devos uz Znūteņu sādžu meklēt mājvietu pie brālēniem Īvulāniem. Kā jau Lieldienās, radnieki sēdēja pie galda, ēda, dzēra alu un dziedāja, kad pēkšņi brālēna sievas māsa teica, ka sveši vīri aplenc māju. Es, pārlecis pāri galdam, metos pa sētas durvīm laukā un, cik var zemu nolieces, pa ganu ceļu skrēju meža virzienā. Man abos sānos skrēja automātisti, kļiedza: „Stoj, bl...!” un šāva, bet zeme bija pa dienu atkususi un dubļi slideni, tādēļ skriešana viņiem neveicās. Es attālinājos un nozudu mežā, lai meklētu sakarus ar partizāniem.”²³ Visai līdzīgi no aresta izvairījās arī Antons Gailums. Kā stāsta Antona vecākā māsa Helēna: „[...]Antons bija saticis Pjataka Vladziku (domāts čekas izpalīga Pjataka Dominika jaunākais brālis Vladislavs Gailums, A.R.), kurš paziņojis, ka arī viņu arestēs, lai paslēptoties. Tad ar brālēna palīdzību Antons tika nogādāts Ierzeļovā. Pēc dažām dienām mūsmājās ieradās 2 smagās mašīnas ar karaspēku, aplenca māju un gaidīja, kad parādīsies Antons, bet mammu un Geņu arestēja. Karaspēks mūsu mājās sabija divas nedēļas. Pa to laiku viņi apēda visu, kas bija ēdams – paspēja nokaut teļu un cūku. Beidzot, nesagaidījuši Antonu, karavīri aizbrauca, paņemot visu, kas iepatikās.”²⁴

Īsi pirms Lieldienām arestētos „Latgales Vanagu” organizācijas pārstāvjus kopā ar tās vadītāju ievietoja čekas izolatorā, lai nopratinātu, bet Jerumāns, būdams ekspansīvs un pārgalvīgs, ietricis dūri miliču priekšniekam Bricim starp acīm un aizbēdzis uz neatgriešanos. Antons Gailums, laikus aizgājis un noslēpies drošā vietā pie paziņām, gaidīja izdevīgu brīdi, lai pievienotos nacionālajiem partizāniem. Tāpat arī Jānis Lubāns un Jāzeps Ludboržs. Pieci brīvībā palikušie „Latgales Vanagu” pārstāvji čekai par spīti sāka meklēt kontaktus ar mežabrāļiem. Tas nenācās

viegli, jo sakarā ar Kudreņicka grupas daļēju iznīcināšanu pat Jerumāns, kuram vienmēr bija iespēja sastapt partizānus, nekā par viņu atrašanās vietu nezināja. Arī viņš pats, nevarēdams uzturēties Rancānu sādžā, lūdza pajumti kādās mājās Bērzgales pusē. Tāpat Jānis Gleizds, meklēdams sakarus ar pārējiem likteņa biedriem, izmēģināja visādus variantus.

Tā pagāja gandrīz mēnesis, kļuva silts un kokiem saplauka lapas, bet sakaru ar mežabrāļiem vēl nebija. Labums bija tas, ka bijušie „Latgales Vanagu” pārstāvji tagad bija vienkop un tuvojās vasara, kad dzīvošana rijās nesagādāja raizes. Kādu dienu Jānis Gleizds, Aleksandrs Jerumāns un Antons Gailums devās Vilkadūbīšu virzienā, lai satiktos ar Jāni Lubānu un Jāzepu Ludboržu. Bija nodoms visiem kopā iekārtoties piemērotā rijā uz dzīvošanu. Pēkšņi kā uz burvja mājienu parādījās Kazimirs Brasla ar savu Antoņinu, kuru viņš sauca par Ausmu. Pieci no čekas izbēgušie jaunieši neapšaubāmi bija priecīgi par negaidīto tikšanos. Vismazāk viņi domāja par to, no kā Kazimirs uzzinājis par šo nelegāli dzīvojošo zēnu eksistenci un atrašanās vietu. Nevienam neienāca prātā arī jautājums, kāpēc viņš nav kopā ar pārējiem Neatkarības Vienības vīriem – Antonu Gabrānu, Jāni Romānu un Viktoru Marecki? Tā, notēlojis glābēju, Kazimirs dīvaini sarežģītā veidā aizveda šos nemākuļus uz paša Kudreņicka izvēlēto slēptuvi Ičas labajā krastā, Keiseļovas tuvumā. Tā bija grūti pieejama vieta. Ar kārkliem un lazdām biezi aizaugušā nostūrī cilvēki nemēdza iet, jo vecajos celmos bija milzīgi daudz čūsku. Atradis norunāto sazināšanās vietu, ko sauca par pasta kastīti, Kazimirs no atstātās zīmītes saprata, ka Antons Gabrāns, Jānis Romāns un Viktors Mareckis pašreiz atrodas citā vietā un atgriezīsies „Vērmanītī”, kā to vietu bija nosaucis Kudreņickis, tikai pēc divām dienām.

Kad partizānu trijotne ieradās, pieci jaunekļi bija pārsteigti par vienkāršo uzņemšanu, jo bija gaidījuši, ka viņus kaut kā pārbaudīs. Uzņemšana bija lietišķa un visai īsa. Jaunajiem partizāniem nācās mācīties no sūnām un sīkiem egļu zariņiem taisīt guļas vietas, kā arī apgūt daudz citu meža gudrību. Jerumānu un Gleizdu kā senus paziņas partizānu trijotne piesaistīja sev, bet Gailums, Ludboržs un Lubāns guļamvietas taisīja atsevišķi, kamēr Brasla ar Antoņinu, kā jau „saldais pāris”, no citiem atstatu.

Ēdiena gatavošanai mežā bija sava specifika: „Sameklēja kaut kur celmā noslēptu katliņu un cirvīti, iekūra nelielu ugunsgrāvi un sāka gatavot ēdienu. Par pavāriem parasti bija Mareckis vai Romāns. Lai uguni kurinot, nerastos dūmi, kas var piesaistīt

²³ Jāņa Gleizda 1. atmiņu klade, 2009. gads, GAPA

²⁴ Helēnas Krūmiņas vēstule, GAPA

nelabvēļu uzmanību, sausajiem zariem vajadzēja noņemt mizu. Arī ūdens sagāde prasīja ne tikai piepūli, bet arī lielu uzmanību, jo aku nedrīkstēja rakt. Kad ēdiens bija gatavs, visi ēda no viena katliņa kā mūsu senči viduslaikos.

Gāja laiks, un pamazām iejutāmies mežabrāļa ikdienā. Izsargāties no lietus iemācījāmies, pēc jumīķu metodes nopinot koka režģi un ar klūdziņām tam virsū nosienot egļu skuju, lai iznāktu nojume. No kopējiem darbiem brīvo laiku katrs izmantoja savādāk. Jerumāns cītīgi studēja Latvijas kareivja rokas grāmatu, Gabrāns bija sadabūjis vecu vācu valodas pašmācības grāmatu un neizlaida no rokām, bet Mareckis, Romāns un Brasla parasti spēlēja kārtis. Visi, izņemot Jāni Romānu, lasīja grāmatas, ja varēja sadabūt. Pāris reizes nedēļā izgāja, lai apciemotu atbalstītājus. To darīja parasti trijātā. No „Vērmanīša” uz kādām pāris zemnieku sētām gāja Mareckis un Romāns, dažreiz paņemot arī citus. Pirms došanās ceļā vīri sakopās, noskuva bārdas, saveda kārtībā savu apģērbu un, ieskatījušies spogulī, pēc saules rietā devās ceļā. Tuvojoties apdzīvotai vietai, uz māju bez kāda redzama ieroča devās viens. Tas tāpēc, ka atbalstītāja mājās varēja atrasties kāds svešs cilvēks, kuram atnācējā nav jāatpazīst partizāns.”²⁵ Tā par mežabrāļu ikdienu stāsta bijušais Neatkarības Vienības cīnītājs Jānis Gleizds.

Laiks bija sarežģīts. Deportāciju iebaidītie zemnieki sāpīgi pārdzīvoja kolhozu veidošanas kampaņu, bet pretoties baidījās. Standarta kopsaimniecības veidošanas akcija sākās ar iedzīvotāju piespiedu kopsapulci, kurā kā toņa noteicēji ieradās ne tikai ciema padomju priekšsēdētāji un partorgi, bet arī pārstāvji no rajona pārvaldes. Lai pārliecinātu par kolektīvās saimniecības priekšrocībām, kā svarīgu argumentu tie nekautrējās demonstrēt arī pistoli, ko dibināšanas sapulces laikā turēja uz galda. Šādā gaisotnē, parakstījušies par gatavību strādāt „pa jaunam”, cilvēki negulēja, bet caurām naktīm domāja, kā izgrozīties, lai saglābtu gadu gadiem krāto mantību, ko grāstījās viņiem nolaupīt. Citi steidzami kāva lopus, bet citi ieraka zemē vērtīgāko lauksaimniecības inventāru, ko par Latvijas laikā sūri grūti krāto naudu bija iegādājušies. Tas neko daudz nelīdzēja, un, asarām līstot, no zemnieku sētām uz kopējo kūti aizveda zirgus, govīs, cūkas un aitas, tā atbrīvojot cilvēkus ne tikai no īpašuma, bet arī no atbildības. Sākumā ļaudis gāja uz kopējo kūti apraudzīt savus mīluļus, bet 1949. gada ziema, kad barības trūkuma dēļ kolhoza kūtīs ļoti nobeidzās, cilvēku apziņā jaunajai saimniekošanas

metodei pielika treknu punktu. Mēslojuma trūkums laukos nozīmēja neražu, un līdz ar to kolhozos sadzītie ļaudis, par darbu neko nesaņēmuši un sapratuši, ka, tā saimniekojot, ir jānomirst badā, sāka no kopējā īpašuma paslepus ņemt paši.

Saimnieciskajam sabrukumam sekoja morālā lejupslīde. Šie apstākļi nevēlami ietekmēja arī partizānu kustību kā materiāli, tā garīgi. Deportējot turīgākos zemniekus, okupācijas vara pašos pamatos likvidēja nacionālo partizānu atbalsta bāzi, bet, pāri palikušos ļaudis sadzenot kolhozos, piespieda mežabrāļus sistemātiski aplaupīt kopsaimniecības un valsts iestādes – citas iespējas sagādāt iztiku nebija. Zemnieki vairs nevarēja palīdzēt saviem partizāniem tāpēc, ka pašiem nebija ko ēst. Varbūt tādēļ partizāni vasarā bieži mainīja savas apmetnes vietas un ilgāk par divām nedēļām nekur neuzkavējās. Kā tas notika, stāsta Jānis Gleizds: „Atnāca jūnijs, un vajadzēja mainīt uzturēšanās vietu. Visu iepriekšējās mītnes vietu iznīcinājām un sūnu paklāju atjaunojām tā pirmatnējā izskatā, lai nevienam nerastos iespaids, ka te kāds dzīvojis. Tad devāmies rietumu virzienā uz tā saukto Kūdrinieku, kurš atradās palielā Vakšenieku purva centrā un bija netālu no Krišjāņiem. Gar tā malu bija pabiezis mežs, bet vidū purvs ar akačiem, tādēļ cilvēki tur nemēdza staigāt, arī čeka tur nebija okšķerējusi. Mēs visi apmetāmies kādā no Kūdrinieka mītnēm, kurai aizmugurē bija staignājs. To pāriet spēja tikai zinātājs.

Netālu no Tilžas, meža malā bija bagātas zemnieku mājas, kurās savulaik labprāt uzturējās Kapteinis Grants jeb Kudreņickis. Šī apstākļa iespaidā arī mēs uzticējāmies šo māju iemītnieciem – mātei ar divām meitām. Otrā dienā pēc apmešanās purvā, mēs nolēmām viņas apciemot. No aizsega mežmalā redzējām, ka pa pagalmu rosās divas jaunas un viena padzīvojusi sieviete. Pēc kāda laika izdevās nodibināt kontaktu, un mājas saimniece kopā ar abām meitām izrādīja lielu sajūsmu par mūsu ierašanos un pavēstīja arī par traģisko Kudreņicka bojāeju. Vēlāk sievietes atnesa mums daudz ēdamā un teica, lai apmeklējot viņas biežāk.”²⁶ Atjaunotajā Neatkarības Vienībā šajā laikā bija:

Viktors Mareckis (Kļaviņš),
Jānis Romāns (Bitīte),
Aleksandrs Jerumāns (Ičmalis),
Jānis Gleizds (Stūrmanis),
Antons Gailums (Igo),

²⁵ Jāņa Gleizda 1. atmiņu klade, 2009. gads, GAPA

²⁶ Jāņa Gleizda 1. atmiņu klade, 2009. gads, GAPA

Jānis Lubāns (Salenieks),
Jāzeps Ludboržs (Krauja),
Antons Gabrāns (Zemitāns),
Kazimirs Brasla (Kronbergs) un viņa
klātgulētāja Antoņina Rižā (Ausma Lazdiņa).

Apbrīnojamā kārtā vienība bija atdzimusi kā Fēnikss no pelniem. Tomēr grupas papildinājums un vīru skaits tajā vēl nenoteica darbības kvalitāti. Domāšana acīmredzot nebija partizānu stiprā puse. Pretējā gadījumā kādam varēja ienākt prātā, no kurienes vienās mājās radusies tā pārticība un dāsnums laikā, kad visi turīgākie zemnieki izsūtīti uz Sibīriju, bet palikušos aplaupīja kolhozu dibinātāji? Neradīja aizdomas arī tas, ka atšķirībā no citiem atbalstītājiem, kas bija kļuvuši piesardzīgi, meitu māte aicināja partizānus iegriezties biežāk, gādāja viņiem apavus, drēbes un citu tā laika deficītu.

Patiesība atklājās pārāk vēlu. Tikai pēc krietna pusgada, būdams apcietinājumā, Jānis Gleizds no sarunām ar izmeklētāju saprata šo trīs „zelteņu” lomu partizānu kustības sagrāvē – kādā pratināšanas reizē izmeklētājs pajautājis, kādēļ partizāni nepaklausījuši atbalstītājam un negājuši Krampiņu pienotavā nolaupīt naudu?

Neatkarības Vienības vīri bija jauni, tādēļ akciju starplaikos visiem, izņemot Kazimiru, kuram Antoņina gulēja klāt dienu un nakti, gribējās apciemot savas iecerētās. Jerumāns bija iededzies mīlestībā pret Bliseņu sādžas daiļāko blondīni Annu Gutāni, kura nupat bija beigusi vienpadsmito klasi Nautrēnu vidusskolā un reizēm izpalīdzēja partizāniem ar informāciju. Tāpēc jūnija vidū, Aleksandra Jerumāna uzjundīti, pieci tā sauktās Štāba grupas pārstāvji no purva apmetnes ieradās Nautrēnu pusē, lai satiktos ar pazīstamām meitenēm, atpūstos no meža ikdienas un izbaudītu cilvēcisku siltumu.

Naktis, kā jau visiem jauniešiem, aizgāja nemanot, bet dienā bija jāizguļas. Piecus partizānus pie sevis kūtsaugšā pieņēma Onufrijs Zarembo, kura tēvs Zigismunds bija iznīcinātāju bataljona kaujinieks. Šī iemesla dēļ puīši bija drošībā un varēja mierīgi izgulēties. Tālāk šīs epizodes dalībnieka Jāņa Gleizda atmiņas:

„Ap pēcpusdienu pagalmā iebrauca pajūgs, kurā sēdēja Nautrēnu pagasta čekas pilnvarotais Dimitrijs Semjonovs kopā ar trim palīgiem, iegāja mājā, kur viņus laikam pabaroja, un, izgājuši ārā, pie kūts stūra mūsu acu un stobru priekšā nokārtoja savas dabiskās vajadzības, pēc tam sēdās ratos un aizbrauca meklēt padomju varas ienaidniekus.”²⁷

²⁷ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

No tā var secināt, ka ne visi istrebiķeļi vai citas okupācijas varas amatpersonas nīda Latviju un no sirds kalpoja okupantiem, tādēļ organizēto partizānu praktizētā kolektīvā apspriešana pirms kāda komunistu piekritēja sodīšanas bija pamatota. Patiesībā partizāni nebija asinskāri, kā mēģina viņus parādīt nelabvēļi. Bez žēlastības tika sodīti tikai tie, kuru rīcības rezultātā bija gājuši bojā partizāni vai viņu tuvinieki. Jāatzīmē, ka partizāni nepaspēja sodīt sava komandiera Kudreņicka slepkavu, jo čeka viņu veikli pārvietoja uz citu novadu un mainīja identitāti.

Pēc klusi nosvinētajiem Līgo un Jāņiem, kurus bagātināja kādreizējās Kudreņickim uzticamās saimnieces brūvētais alus, Neatkarības Vienības štāba grupas piecinieks atkal devās no Kūdrinieka uz Nautrēniem. Šoreiz gājiena iemesls bija palīdzēt Jerumāna sirdsdāmai Annai Bliseņos nopļaut sienu. Kad pieci vīri jūlija sākumā tur ieradās, Anna ar piecām izkaptīm jau gaidīja. Pēc nopietna darba noilgojušies, vīri ar skubu ķērās pie lietas un īsi pirms gaismiņas plāva bija nopļauta.

Ap šo laiku partizāniem likās, ka gana dzīvots Krišjāņu apkaimē un ir laiks doties meklēt citu vasaras mītni. Nosprieda pameklēt to pazīstamajā Grīvas meža masīvā, kur gadu gadiem mitinājušās partizānu un dezertieru grupas. Iniciatīvu, kā jau vietas pazinēji, uzņēmās Viktors Mareckis un Antons Gabrāns, kuri pēc ilgas meklēšanas izlēma apmesties nelielā ar priedēm apaugušā salīņā. Tā atradās staigā purva vidū apmēram sešsimt metrus uz ziemeļiem no Nūmēernes kalna. Dabas veidots pauguriņš virs purva līmeņa pacēlās pavisam nedaudz un bija ne vairāk kā sešdesmit metrus garš un tikai divdesmit metrus plats. Uzgājuši purvā piemērotu ieeju salīņas austrumu galā, partizāni, taktisku apsvērumu vadīti, nometni iekārtoja pretējā, kur bija biezu eglīšu jaunaudze. Guļvietas štāba grupai bija labajā pusē no centra. Vidū novietojās sardze, bet pārējie izvietojās kreisajā pusē, kamēr Kazimirs ar Antoņinu kā parasti – atsevišķi. Salīņa likās droša tādēļ, ka to ieskāva staigāns un nezinātajam grūti pārejams, ar retām, kroplām priedītēm apaudzis purvs. Kāds ierosināja nosaukt to par Laimes salīņu.

Pēc iekārtošanās jaunajā mītnē partizāni sāka plānot saimnieciska un stratēģiska rakstura akcijas. No Nautrēnu pagasta iedzīvotājiem pienāca ziņas, ka komunisti un deportāciju organizētājs Aleksandrs Melnis atkal iecelts par ciema padomes priekšsēdētāju un uzsācis negantas represijas pret nodevu nepildītājiem un tiem, kuri negribīgi iet kolhoza darbā. Partizāni bija brīdinājuši, lai Melnis rimstas, bet viņš to laida gar ausīm. Tādēļ vīri nolēma rīkoties un sanākuši sprieda – kā būt. Lielākā daļa

izteicās par nāves sodu, bet komandieris Antons Gabrāns bija atturīgs un brīdināja, ka pēc tam var būt nopietnas čekas aktivitātes. Arī Jānis Gleizds sākumā bija pret nāves sodu, bet, uzzinājis, ka Melnis tiranizējis viņa tēvu un māti, pārējo lēmumam piekrita.

Par akcijas tālāko gaitu stāsta tās dalībnieks Jānis Gleizds: „Jūlija beigās Jerumāns, es un Mareckis devāmies uz Nautrēnu pusi, šoreiz lai norēķinātos ar Melni. Antons Gabrāns vēl stingri pieteica, lai vēl aprunājamies ar vietējiem iedzīvotājiem, ko lai iesāk ar to nezvēru. Pāris naktīs mēs apmeklējām vairākas mājas jaunveidotā kolhoza teritorijā un gandrīz katrā vietā cilvēki ar asarām acīs stāstīja par Aleksandra Meļņa patvarībām. Uzzināju, ka manās mājās reiz Melnis atvedis svešu čekistu grupu, kuri izvandījuši visas ēkas, klētī un dzīvojamajā mājā izlauzuši grīdas. Tēvu ar automāta stobru piespieduši pie sienas un pratinājuši: „Kur dēls?” Kad cilvēki man to pastāstīja, arī mans mērs bija pilns. Ar sakarniekiem Alfonu Krišānu un Onufriju Zarembu norunājām darbības plānu, ka viņi tajā dienā tieši pretī ciema padomei tikai otrpus ceļam pļaus rudzus un novēros. Tikko ieradīsies Melnis, tā viņi paziņos mums. Mēs visi trīs atradāmies Velnapēdas ielejā, un tā ap pulksten desmitiem no rīta 1949. gada 1. augustā, braucot ar velosipēdu garām krūmiem, Alfons nokliedza: „Atnāc!”

Sodu bija jāizpilda Kļaviņam (Mareckim). Es un Imants (Jerumāns) palikām Velnapēdas krūmos. Kļaviņš atstāja automātu, bet paņēma līdzī 2 pistoles – katrā bikšu kabatā pa vienai un ātrā solī aizsteidzās uz ciema padomi. Pēc kāda brīža bija dzirdami vairāki šāvienī, un pēc kādām minūtēm piecām parādījās pats Kļaviņš, nesot padusē vācu lauka telefona aparātu. Viņš no uztraukuma un piepūles bija viscaur slapjš un teica, ka nošāvis divus. Es viņu paņēmu zem rokas un tūlīt steigšus devāmies prom ziemeļu virzienā.”²⁸

Mērojot tālo ceļu no Maigļu sādžas līdz apmetnes vietai Grīvas purvā, abiem pavadoniem bija iespēja no Marecka uzzināt visas operācijas detaļas, un te nu Jānis Gleizds pēc atmiņas atkārtoti Viktora Marecka stāstīto par soda izpildes gaitu: „Ienācu ciema padomē, uz sola pie sienas sēdēja vairāki vīrieši, bet aiz galda sēdēja apaļās miesās kāds tēvainis, kurš jautāja: „Ko jums, biedri?” Es noprasīju, vai jūs esat Aleksandrs Melnis? Kad izdzirdu atbildi „Jā”, momentā nobrēcu: „Visiem rokas augšā!” un atklāju uguni pret Melni, kurš nokrita. Tad mani no mugurpuses kāds saķēra aiz kakla un sāka žņaut, vienlaikus iesitot pa ceļu locītavām un nogāžot zemē. Manu labo roku ar ieroci uzbrucējs piespieda grīdai,

²⁸ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

bet ar otru spieda kaklu. Izmantojot pēdējo momentu, kamēr neesmu zaudējis samaņu, es ar brīvo kreiso roku izvilku no kabatas otro pistoli un iesāvu uzbrucējam galvā.”²⁹

Tā 1949. gada 1. augustā zaudēja dzīvību cilvēks, kurš kopš agras jaunības piedalījies Stučkas valdības rīkotajās lielinieku terora akcijās Zaļmuižā un Nautrēnos, postījis reliģijas simbolus, Stučkas valdībai līdzī bēdzis uz padomju Krieviju, kur ar ieročiem rokās aizstāvējis komunismu pret basmačiem, un tikai divdesmito gadu beigās atgriezies Latvijā, lai jau 1930. gadā tiktu notiesāts uz četriem gadiem cietumā par pretvalstisku darbību. Bet Meļņa patiesie briesmu darbi sākās tikai 1940. gadā, kad PSRS okupēja Latviju. Savācis pudeles brāļu un dāzu bandu un ielauzies Nautrēnu pagasta valdes mājā, Melnis ar varu izvilka pagasta vecāko Pēteri Ancānu no kabineta, iesēdināja ķerrā un izveda ārā no miesta. Lieki teikt, ka pats Melnis ieņēma Ancāna vietu un viņa vadībā norisinājās 1941. gada izvešana un vadošās inteliģences iznīcināšana.

Arī 1949. gada izvešanā Meļņa ieguldījumu grūti pārvērtēt. Viņš piedalījās ne tikai sarakstu sastādīšanā, bet, cik vien paspēja, kontrolēja pašu deportācijas procesu. Melnis, piemēram, veltīja visus spēkus, lai iznīcinātu Zubku ģimeni, kura dzīvoja Nautrēnu pagasta Desetnieku sādžā. Šis Meļņa un čekistu kopējās darbības rezultātā Anna Zubko īsā laika sprīdī pazaudēja četrus dēlus: „Pērkonkrusta” organizācijas locekli Pēteri Zubko arestēja 1941. gadā, partizānu Antonu Zubko – 1944. gadā, Jāni Zubko, kurš bija dienējis vācu SS 15. divīzijā, arestēja 1945. gadā, un tikai jaunākais dēls Andrejs no Sibīrijas 1956. gadā atgriezās mājās. Arī dēlu māte Anna bija 1949. gada deportējamo sarakstā, bet paspēja laikus noslēpties attālākā sādžā pie radiniekiem. Visai raksturīgi tas, ka pēc Meļņa ierosmes represēti tika arī trīs Nautrēnu skolas direktori: Treimanis, Rutko un Gudrītis.

1949. gada 1. augusta rītā, pateicoties Viktoram Mareckim, nautrēnieši beidzot atbrīvojās no galvenā komunistisko represiju organizētāja Aleksandra Meļņa. Šī partizānu akcija sacēla kājās visa apriņķa čekistus – vienlaikus bija jāmeklē vainīgie un jāorganizē pompoza apglabāšanas ceremonija, kurā piespiedu kārtā lika piedalīties Nautrēnu vidusskolas audzēkņiem un tuvāko sādžu ļaudīm. Lūk, ko atceras tā laika vidusskolnieks un vēlākais LPSR Iekšlietu ministrijas propagandas daļas vadītāja vietnieks Pēteris Jurciņš: „Nautrēnu ciema padomē pie galda nošāva tās priekšsēdētāju, 1905. gada revolūcijas dalībnieku, Aleksandru Melni. Ciema padomē nejauši gadījās skolas mācību pārzinis,

²⁹ Jāņa Gleizda, 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

karu izgājušais Leons Platpīrs. Arī to nošāva. Atkal bija jāiet aiz zārkiem.”

Tā Pēteris Jurciņš okupācijas labākajos gados rakstīja žurnālā „Zvaigzne”. Dezinformācija ir komunistiskā režīma galvenais ierocis, tāpēc arī šajā rakstā autors pūlējies lasītājus apmulķot, cerot, ka cilvēki neaptvers vienkāršu patiesību: 1) 1896. gadā dzimušais Aleksandrs Melnis 1905. gadā bija knapi 9 gadus vecs, tādēļ piedalīties šajā revolūcijā viņam bija pāragri; 2) mācīdamies Nautrēnu vidusskolas 10. klasē, Pēteris Jurciņš labi zināja, ka Platpīrs ar pamatskolas izglītību varēja būt vidusskolā tikai tehniskais darbinieks. Pēteris apzināti maldināja lasītājus, jo, pats apgūdam latviešu valodu un literatūru pie H. Sauša, zināja, ka toreiz Saušs nevis Platpīrs bija šīs skolas mācību pārzinis.

Pagasta ļaudīm Melnis bija sariebis tiktāl, ka viņi klusībā priecājas par notikumu. Tādēļ čekas pūliņi atrast šāvēja pēdas bija nesekmīgi, lai gan pēc padarītā darba trīs bruņotus vīrus, kuri devās ziemeļu virzienā, redzēja pat rudzu plāvēji Znūteņu sādžā, ar kuriem Jānis Gleizds aprunājās un palūdza pagaidām nevienam neteikt, ka redzējuši ejam partizānus. Atklāti prieku par notikumu cilvēki gan neizrādīja, bet jutās atviegloti, jo cerēja, ka Melnim līdzīgu atrast būs grūti. Pa to laiku akcijas dalībnieki, veiksmīgi pārgājuši klajumus, caur krūmājiem sasniedza mežu. Tur varēja atvilkt elpu, paēst pusdienas, ko bija iedevuši Zarembu māju iemītnieki, un pa zvēru takām, kur cilvēki gadījās reti, doties tālāk. Kad Mareckis, Jerumāns un Gleizds ieradās Laimes salīnā, pārējie jau gaidīja.

Operāciju sīki pārrunāja, izanalizēja un sastādīja aktu. To rakstīja Kazimirs, kurš pildīja skrīvera pienākumus, viņš pārzināja arī šifrus un arhīva slēptuvi, kurā regulāri tika nogādāti visi svarīgākie ar partizānu aktivitātēm saistītie dokumenti. Tomēr šoreiz nezināmu iemeslu dēļ tas netika izdarīts. Varbūt ar nolūku? Turpmākie notikumi Laimes salīnā liek par to padomāt. „Arhīva vietu zināja tikai daži,” saka Jānis Gleizds. Tie bija Antons Gabrāns, Aleksandrs Jerumāns un Kazimirs Brasla. Vāciešiem esot tāds teiciens: „Ja noslēpumu zina trīs, tad to zina arī cūka”. Tas spilgti pierādījās turpmākajos divos gados: laikā, kad Antons Gabrāns jau bija nošauts, bet Aleksandrs Jerumāns vēl nebija notverts, piecas partizānu arhīva slēptuves nonāca čekā, un kāds par to izpelnījās šīs iestādes labvēlību līdz mūža galam. Bet pirms tā vēl bija daudzi grūti izskaidrojami notikumi. Viens no tiem bija gadījums uz Laimes salīnas. Te kārtējo reizi parādījās pieredzējuša un kompetenta vadītāja trūkums, arī grupas dalībnieku bezrūpība. Tikko bija nogalināts svarīgs komunistu

varasvīrs. Šādus gadījumus čeka nekad neatstāja bez atbildes pasākumiem. To partizāniem vajadzēja ņemt vērā un būt divkārt, pat trīskārt modriem, bet notika gluži pretējais.

Pat tad, kad pienāca palīgā sauciens no Laigolovas puses partizāniem, kurus čeka sāka tramdīt pirmos, Neatkarības Vienības cīnītājiem „nepielēca”, ka drīz pienāks arī viņu kārta. Tādēļ, atstājuši savu mītni Kazimira un Antoņinas ziņā, viena grupa devās uz divdesmit kilometrus attālo Laigolovu, bet otra aizgāja uz visu nakti pretējā virzienā. Ko pa sešām stundām izdarīja salīnā palikušie, neviens neuzzinās, bet turpmākie notikumi liek nopietni izvērtēt un salīdzināt divu bijušo salas iemītnieku stāstījumu.

„1949. gada 3. augustā mūsu grupai bija norunāta tikšanās ar Meikališa grupu. Tādēļ no Grīvas mežiem devāmies uz Laigolovu. Tikšanās nenotika, jo apkārtnē bija parādījies liels daudzums čekas karaspēka. Mēs steigā devāmies atpakaļ. Mītnē bija palikuši tikai Kazimirs ar Antoņinu. Pēc tālā ceļa mēs bijām noguruši, un es pat nezinu, kā uz posteņa bija norīkota Antoņina. Tā ap astoņiem 4. augusta rītā mūs uzmodināja automātu šāviens virs galvas. Visi lecām cauri brikšņiem taisni purvā.” Tā rakstījis Jānis Gleizds savā 2010. gada atmiņu kladē.

„Vienā rītā es biju uz posteņa un ne visai biju uzmanīga, tāpēc biju pielaidusi tik tuvu čekistus, ka knapi paspējām izmukt. Galvenais jau bija tas, ka šie arī apjuka.”³⁰

Pievērsiet uzmanību – čekisti apjuka. Kurš gan tam noticēs? Viņi meklēja partizānus, bet, tos ieraudzījuši, apjuka?

Par šo pašu notikumu Jānis Gleizds turpina atcerēties: „Nezinu, cik ilgi bijām gulējuši, man šķiet, ka ļoti maz, kad piepeši gandrīz pie galvām sāka šaut automāti un kāds kļiedza: „Stoj!” Es nebiju noāvis kājas, soma un pusautomāts bija pie rokas, tādēļ ar vienu lēcieni biju staignājā, arī Jerumāns ar Romānu bija līdzās. Sūnainajā purvā kājas grima līdz ceļiem un dziļāk. Pēc kādu desmit metru skrējiena jutām, ka šauj mūsu virzienā, jo kroplajām priedītēm sprēgāja miza un krita skujas. Sūnās un akačos grimdami, kādus simt metrus skrējām ar nenormālu pārpūli. Šaušana attālinājās, bet dzirdēja kaut kādu sasaukšanos. Mēs, smagi elsdami, bridām tālāk un sākām pamazām pulcēties vienkop. Kaut kur aizmugurē kliboja Kazimirs, kuram, ieķērusies svārku stūrī, klunkuroja nopakaļ Antoņina. Priekšā parādījās ceļš, pirms tā apstājāmies un pamanījām, ka aizbrauca ar brezentu pārklāta armijas automašīna,

³⁰ A.Brasla, Upuru piemiņas kluba „Atauga” prospekts, 1989.g., 30. lpp.

tādēļ mainījām virzienu un apmetām loku, lai pārliecinātos, vai mums kāds neseko.

Viss likās mierīgi, un mēs apsēdāmies, lai atpūstos un palūkotos sevī. Izrādījās, ka esam izskrējuši gandrīz pliki. Jerumāns bija atstājis savu glauno Latvijas armijas virsnieku somu, bet mūsu vadītājs Gabrāns pazaudēja tālskati, jauno krievu automātu un somu. Es biju pazaudējis tikai telteni, segu un kādu kreklu. Komandieris Antons Gabrāns izskatījās pilnīgi satriekts, šķiet pat nosirmojis un ar asarām acīs bilda: „Nu, puīši, ar mani ir beigas.” Visu acis pievērsās Antoņinai, un tajās bija lasāms smags pārmetums. Romāns ar Marecki sauca: „Pie koka to mauku!” Par tik lieliem zaudējumiem partizāni tiešām varēja viņu nošaut. Tad pie mums griezās pats Kazimirs: „Nu, piedodiet šoreiz! Viņa vēl neko nav pieredzējusi un ir slavena partizāna Eduarda Rižā māsa.” Kazimira aizstāvības runa un Antoņinas asaras mums lika iežēloties. Galu galā viņa tak nebija partizāne, tikai Kazimirs viņu visur vazāja sev līdzi, jo viņam bija vajadzīgs pastāvīgs sekss.”³¹

Materiālie zaudējumi patiešām bija iespaidīgi un uz ilgu laiku padarīja grupu kaujas nespējīgu, jo jaunus ieročus, apģērbu, apavus un citu aprīkojumu iegūt kļuva arvien grūtāk. Laimes salīnā čekas rokās nokļuva:

jaunākā izlaiduma krievu automāts,
vācu lauku telefons,
tālskatis,
divas plecu somas ar dokumentiem un saraksti,
trīs vācu teltenes,
četras segas,
trīs rokas granātas,
izjaukts remontam vācu automāts,
Nautrēnu ciema padomes zīmogi,
ZLNV partizānu grupas apaļais zīmogs,
Latvijas kareivja rokasgrāmata, kartes,
apģērbi, apavi, pārtika, trauki un grāmatas.

Bet lielākais ļaunums cēlās no tā, ka laikus slēptuvē nenoliktie arhīva materiāli nonāca vajātāju rokās. Pēc to detalizētas izpētes čekai radās pamats arestēt un notiesāt uz ilgiem gadiem apcietinājumā deviņus partizānu atbalstītājus: Annu Gutāni no Bliseņu sādžas, divus Pēterus Platpīrus no Putrāniem, Jāni Īvulānu, Onufriju Īvulānu un Veroniku Īvulāni no Znūteņu sādžas, kā arī Alfonu un Bronislavu Krišānus no Sārņiem, pēdējo paņēma

³¹ Jāņa Gleizda, 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

Lidiju Bormani. Deviņu cilvēku dzīves tika samaltas bolševistiskās sistēmas nāves dzirnās tikai tādēļ, ka Antoņina neizpildīja savu pienākumu. Vai tā patiešām bija nejaušība?

Paanalizēsim. Lai labi pārskatītu visu teritoriju, postenis stāv salīņas vidū, pašā augstākajā vietā. Ja salīna ir tikai divdesmit metrus plata, tad līdz gulošajiem puīšiem gan pa kreisi, gan pa labi ir ne vairāk par desmit metriem. Čekas karaspēka vienība apmēram desmit cilvēku sastāvā, izklaidus ejot, varēja redzēt visu, izņemot biezi noaugušo eglīšu aizsegā gulošos vīrus. Automātistu uzmanību piesaistīja kāda iztrūkusies sieviete. Zaldāti uzsauca: „Stoj!” un Antoņina bēga pie Kazimira, kurš metru septiņu attālumā gulēja skuju nojumē. Pagāja zināms laiks, kamēr abi izkūņojās, lai bēgtu. Vai čekas zaldāti to neredzēja? Varbūt nemaz negribēja redzēt? Kāpēc nesevoja un nenotvēra? Čekas karaspēka vienība taču nebija izbraukusi piknikā, bet salīnā tai bija noteikts uzdevums. Vai nevarēja būt, ka konkrēti šim gadījumam bija dota norāde: „Hromogo s baboj ņe trogaķ!”? To ievērojot, zaldāti pašaudīja gaisā, paklaigāja, bet, kad izdzirda bēgošo partizānu sacelto troksni, tos panākt un noķert purvā vairs nebija iespējams.

Par to, kā čekisti purvā uzgāja tieši Laimes salīnu, kur bija partizānu apmetne, var būt divas versijas. Viena no tām balstās uz nejaušību, bet otra pieļauj, ka viens no diviem, kas pa nakti palika salīnā, pārējiem promisesot, aiznesa līdz norunātajai „pastkastītei” zīmīti ar salīņas aprakstu un, iespējams, arī tās koordinātēm, jo partizāni, tāpat kā karaspēks, izmantoja topografiskās kartes. Šajā situācijā skaidrs ir tikai tas, ka zaldāti nevarēja noķert astoņus jaunus un spēcīgus puīšus, kuri paspruka katrs uz savu pusi, bet nenotvert vienu klibo, kuram, stērbelē iekērusies, velkas grūta sieviete, ir neiespējami. Notikumu Laimes salīnā par nejaušību varēja uzskatīt tikai paši tās dalībnieki, kuriem trūka informācijas un kuri akli cerēja uz drīzu Rietumu iejaukšanos, kas sniegtu palīdzību okupētajai Latvijai. Atgadījums Grīvas purva salīnā 1949. gada augustā parādīja Neatkarības Vienības nespēju atrast un likvidēt „ķirmi” pašas organismā. Partizāniem pat sapnī nerādījās, ka vaina ir grupas iekšienē. Neglāba arī grupas sadalīšanās pēc Laimes salīņas atstāšanas. Gluži otrādi, nošķirto Štāba grupu, kurā ietilpa Mareckis, Romāns, Jerumāns, Gleizds un Gabrāns, čekai radās iespēja iznīcināt atsevišķi, neapdraudot otrajā grupā pārgājušo „ķirmi”. Šajā grupā pēc atdalīšanās palika Gailums, Ludboržs, Lubāns un Kazimirs kā grupas vadītājs. Reizēm viņu bariņam pieklīda arī

Salimons Tumplis no Annasmuižas. Antoņina, Gleizda vārdiem runājot, tajā laikā pazuda, jo baidījās, ka partizāni varētu atriebties par Laimes salīdzinā pieļauto reglamenta pārkāpumu. Ja pieņem Antoņinas lietoto Neatkarības Vienības dalījumu, tad Kazimira vadīto grupu sauca par Piekto, bet Marecka vadīto – par Štāba grupu. Gabrāns bija Neatkarības Vienības komandieris, kam pakļāvās Piektais un Štāba grupu vadītāji. „Intervijā” čekas izmeklētājam Bidzānam Antoņina ļoti izsmeļoši paskaidrojusi dalīšanas organizatorisko jēgu un būtību:

„Kad bandītu grupu vadīja Kudreņickis, viņam bija piecas atsevišķas bandītu grupas un viena štāba grupa. Sadursmēs ar VDM karaspēku, kā arī ar VleM un VDM darbiniekiem citas grupas tika iznīcinātas un palika tikai Piektais un Štāba grupas. Šīs grupas saglabājušās līdz šodienai.”³²

1949. gada 5. augustā Neatkarības Vienība sadalījās, un tās rezultātā ieguvēja bija Piektais tā vienkāršā iemesla dēļ, ka Gailumam kopš pavasara stāvēja tukšs, lai gan neiekārtots, bunkurs Ierzeļovā – klusā, nomalā vietā netālu no dzelzceļa līnijas. Pilnīgi pretējā situācijā atradās Štāba grupa. Viņiem trūka silta apģērba ziemai un bija jāmeklē vieta ziemas bunkuram. Kā tālāk redzēsīm, čeka to veikli izmantoja slazdu ierīkošanai. Štāba grupas vīri bieži apciemoja kādu turīgu māju īpašnieci, bijušo Kudreņicka paizni, kura dzīvoja Tilžas pagasta nomalē. Divas saimnieces pieaugušās meitas allaž daudzsoļīgi uzsmaidīja gan Viktoram, gan Antonam. Abi partizānu vadītāji cerēja, ka labvēlīgi noskaņotā mājasmāte varēs palīdzēt dabūt nepieciešamos resursus, lai apģērbtos un sagādātu apavus ziemai. Bija nepieciešama nauda, un vīri lūdza padomu meitai, kur to iegūt. Un tiešām, drīz vien no „visu varošās” saimnieces pienāca vēsts, ka naudu varētu paņemt Krampiņu pienotavā, kur reizi mēnesī atveda zemniekiem samaksu par valstij nodoto pienu. Nosauktā summa bija neganti kārdinoša, un vīri piekrita. Naudas vietā partizāni pienotavā tiktu ložu sacaurumoti, bet viņi to nezināja un, saulei sliecoties uz rietu, no meža puses tuvojās izvēlētajam objektam: „Mēs kā vilki mežmalā raidījām kārus skatus iegūstamās ēsmas virzienā. Tur parasti apgrozījās daudz ļaužu, bet tagad – pilnīgs klusums, nav neviena cilvēka. Tas mums likās aizdomīgi. Gabrāns arī teica, ka ir nelaba nojauta, un mēs atkāpāmies mežā.

³² LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 4. sējums, 18. lpp.

Krampiņu pienotavas drupas
Antona Rancāna foto

Mūsu šķietamā labvēle gan vēlāk pārmeta, ka palaiduši garām tik izdevīgu gadījumu.³³ Bet „labvēle” tomēr nerimās: „Pēc dažām dienām, kad tur atkal viesojās Gabrāns ar Marecki, meitu māte, daiļavām vēlīgi smaidot, lūgusi pieņemt partizānu grupā kādu attālu radnieku, kurš visu laiku slēpies vienatnē, jo it kā kādreiz bijis šucmanis, arī cietumsargs vācu laikā. Savai vienīgajai atbalstītājai mūsu vadītāji nevarējuši atteikt un apsolījušies iekļaut viņas radnieku savā vienībā. Šīs norunas rezultātā pie mums ieradās vīrs ar uzvārdu Mass. Man viņš uzreiz neiepatikās, arī Jerumāns protestēja, bet bija jāpakļaujas Marecka un Gabrāna lēmumam.”³⁴ Šai viltus labvēlei, protams, bija vārds, ko Gleizds minējis savās atmiņās. Viena no viņas meitām bija partizānu sakarniece, kura pēc sašaušanas ārstēta Rīgā un pēc tam dīvainā kārtā atgriezusies mežā un visiem par brīnumu nav tikusi ne arestēta ne tiesāta. Gabrāns nokļuva viltus atbalstītāju atkarībā, palika par marioneti svešās rokās un neapzināti grāva ne tikai Štāba grupu, bet arī gatavoja pats sev čekas lamatas pie Ičas tilta Cisovkā. Jau kuro reizi, akli paļaudamies uz atbalstītāju ieteikumiem, viņš parādīja, ka nespēj pieņemt tālredzīgus lēmumus un neieklausās savu cīņas biedru domās. Kā vēlāk izrādījās, viņš rīkojies aplami jau kopš 1947. gada, kad 5. decembrī Kazimiru aizveda uz bunkuru Grīvas mežā. Tam sekoja jaunpieņemtā partizāna iecelšana štāba rakstveža kārtā, kā arī šifra, sakaru un arhīva slēptuvju uzticēšana viņam. Arī piedalīšanās Bozoviču slepkavībā uzskatāmi parādīja, ka Gabrāns neapdomīgi pakļāvās citu ietekmei.

Naudu Krampiņu pienotavā nedabūjuši, partizāni domāja, kā risināt savas problēmas ar citiem līdzekļiem. Neatlika nekas cits, kā ar starpnieku palīdzību griezties pie radiem un paziņām, lai pa kripatai vien savāktu visiem nepieciešamos apģērbus un apavus ziemai. Jerumānam Nautrēnu pagasta ziemeļu daļā Kapiņu sādžā dzīvoja māsa Filimonija. Oktobra sākumā Štāba grupa ieradās tur, un izrādījās, ka Jerumānam par prieku no dzimtajām mājām bija atnācis sūtījums ar siltajām drēbēm un apaviem. Pārējiem nācās gaidīt turpmāko Jerumāna māsas braucienu pie citu partizānu radiem. Arī tas vēl pilnīgi neatrisināja visas vajadzības, un nācās ķerties pie šūšanas, ko mācēja Jerumāna māsa. Tā, dzīvojot netālajā mežā, vīri gaidīja, kad Filimonija viņiem pašus bikses, kreklus, cepures un citus apģērba gabalus. Mēteļus un kažokus izdevās samangot no radniekiem un paziņām. Jerumāna māsa

³³ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

³⁴ Jāņa Gleizda, 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

kārtējā reisā atveda ne tikai apģērbu, bet arī ziņas par tuviniekiem un paziņām. Tās pārsvarā bija nepatīkamas. Kāds bija nomiris, kāds atkal arestēts vai tiesāts par nodokļu nenomaksāšanu. Jānim Gleizdam bija nomiris tēvs, Braslam arestēta māte.

„Manu sievu un māti 1949. gada rudenī čekas rokās nodeva Rancānu sādžas iedzīvotājs Henrihs Rancāns..., kurš sākumā bija partizānu atbalstītājs. Mēs bieži pie viņa iegriezāmies, dzīvojām [...]” Tā 1992. gada žurnāla „Lauku Dzīve” februāra burtnīcā rakstīja Kazimirs Brasla. Toreiz, 1949. gada oktobrī, ļaudis zināja tikai par mātes arestu, bet nekāda informācija par to, ka arestēta Antoņina, netika izpausta (Kazimirs to zināja un varēja padot ziņu Štāba grupas vīriem, bet nedarīja to). Te ir runa par 1949. gada 15. oktobri, kad bruņoti vīri arestējuši Antoņinu un kaut kur aizveduši. Patiesībā viss tika darīts pa kluso ar noteiktu mērķi, lai viņu nogādātu uz dzimto pusi un palūgtu izrādīt čekistiem partizānu bunkurus. Kad šī akcija neizdevās, 1949. gada 19. oktobrī Antoņinu patiešām arestēja, jo čekisti saprata, ka grūtniece šādām aktivitātēm vairs nav piemērota.

Lūk, kā šī epizode saglabājusies Jāņa Gleizda atmiņā: „Bija pēdējais laiks meklēt ziemas mītni. Vieta bija izvēlēta Krišjāņu pusē Vakšinieku purva Kūdriniekā, vietā, kuru visi pazinām un kur vairākas partizānu grupas bija savulaik veiksmīgi pārziemojušas. Mēs nācām no „Vērmanīša” un gribējām kādā no trim vasaras mītnēm pārnakšņot. Tuvojoties vienai no tām (vēl tagad šī aina stāv acu priekšā!), caur retajām, kroplajām purva priedītēm pamanījām aptuveni ap desmit čekistu virteni. Viņiem pa priekšu gāja kāds krievu teltenē ietīnīes stāvs. Visi aizgāja mūsu bijušās mītnes virzienā. Atraduši sausāku un drošāku vietu purvā, mēs apstājāmies atpūsties un apspriesties. Kad vakarā daži vīri iegriezās pie pazīstamiem iedzīvotājiem Krišjāņu apkaimē, tie pastāstīja, ka ar čekistiem gājusi Rižā, tas, ir Antoņina Rižā, kuru mēs pazinām ar segvārdu Ausma Lazdiņa. Tikai tagad mēs apjautām, ka reizē ar Braslas māti arestēta arī Antoņina, un nospriedām, ka te palikšanas vairs nav, jo viņa zina visas apmetnes.”³⁵

Antoņina savu nokļūšanu čekas kompānijā atceras šādi: „Vienā jaukā dienā gāju satikt vīramāti. Satikāmies un gājām pie laba, uzticama cilvēka, bet tur mūs sagaidīja. Kas viņi tādi, nezinu, bija apbruņojušies ar automātiem. Zinu, ka vīramāti sita...

Tad braucām uz citu rajonu, uz manu dzimto pusi. Veda gar mūsu māju mežā iekšā – lai rādu, kur bunkurs. Bet, ko es varēju zināt, varbūt kaut kur ir vēl kāds bunkurs un tur dzīvo puisi. Es biju bezspēcīga pretoties vai ko iebilst. Saņēmu beidzamos spēkus un vedu purvā iekšā. Tur mēs visi izmirkām līdz ceļgaliem, bridām pa ūdeni, tad uzgājām uz vienas salas, kur nesen bija kurināta uguns. Man bija viena doma: nošaus – būs miers...”³⁶ Šo stāstījumu Antoņina (Ausma Lazdiņa) vēl lieliski papildinājusi Donata Greiža grāmatā „Karš par kuru klusēja”, kur 312. lapaspusē viņa stāsta: „Tad mani burtiski iemeta mašīnā un veda uz Tilžu. Gulēju smagās mašīnas kravas kastē, lai apkārtējie cilvēki mani neredzētu. No Tilžas braucām uz Krišjāņiem, kur mani izlaida ārā un pieprasīja rādīt partizānu mītni. Ievedu viņus purvā, kur visi tikai samērcējām kājas [...]”

Ir pilnīgi skaidrs, ka partizāni tika sveikā tikai tāpēc, ka neredzēja nekavējās. Čeka visu bija sagatavojusi, lai Štāba grupa, kura nedeļa mieru vietējiem okupantu roklaižām, tiktu noslaucīta no zemes. Ar dāsnās atbalstītājas palīdzību Štāba grupā iefiltrējās Mass. Viņš, zinādam, uz kurieni partizāni ies iekārtot ziemas mītni, par to informēja savus maizes devējus, kuri savukārt steidzami sameklēja purva pazinēju un paņēma par ceļvedi pa partizānu apmetnes vietām. Nav lieki piebilst, ka Antoņinas dzimtās mājas atradās apmēram trīs simtus metru no tā meža, kurā izvietojās partizānu mītnes, un bija pagājuši tikai trīssarpus mēneši, kad pati reizē ar Neatkarības Vienības vīriem šo vietu atstāja.

Štāba grupa, kurā jau bija septiņi vīri, tagad nu sprieda, uz kuru pusi doties, lai ierīkotu drošu mītni pārziemošanai. Ņemot vērā to, ka visas agrāk izmantotās bunkuru vietas gan Nautrēnu, gan Nūmēnes un Krišjāņu pusē čeka jau zināja, neatlika nekas cits, kā pieņemt Masa priekšlikumu un doties Bērzpils virzienā. Viņa vadībā partizāni pārgāja Ičas upi vietā, kur, metot strauju līkumu, ūdens no zemes bija izskalojis lielus akmeņus, tā izveidojot savdabīgu pāreju. Šo vietu tā arī sauca – Akmeņi. Ejot tālāk rietumu virzienā, vajadzēja šķērsot vēl kādu nelielu upīti, ko sauca par Maziču. To visu partizāniem skaidroja jaunuzņemtais partizāns Mass, piebilstot, ka kādreiz šajā iecirknī esot strādājis par mežsargu. To pārbaudīt neviens nevarēja, tādēļ pieņēma kā patiesību. No Mazičas, ejot pa priežu jaunaudzi vēl savus divus kilometrus, beidzot grupa nonāca tādā kā nelielā meža paaugstinājumā netālu no stigas, kas iezīmē kvartālus. Neredz pastaigājuši, partizāni uzgāja patiešām izdevīgu vietu bunkuram.

³³ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

³⁴ Jāņa Gleizda, 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

³⁵ Jāņa Gleizda, 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

³⁶ Upuru piemiņas kluba „Atauga” prospekts, 1989.g., 31.lpp.

Tur auga liels daudzums mazu eglīšu un bija arī lielas egles, kuras tik vajadzīgas, lai neuzkrītoši izvadītu dūmus no bunkura. Ar eglītēm apaugušā pauguriņa ziemeļu nogāze beidzās purvā. Arī tas likās izdevīgi, lai nebūtu jāmeklē ūdens kaut kur tālāk. Partizāniem šī vieta iepatikās, tādēļ nolēma bez kavēšanās sākt bunkura izveidi. Darbam nepieciešamos rīkus jau laikus paķēruši no Kūdrinieka Krišjāņos, vīri tos sadalīja tā, lai katram tiktu piemērotākais un patīkamākais. Pašiem pieredzējušākiem uzticēja lāpstas, jo ar tām bija uzmanīgi jānoņem zemes virskārta kopā ar visām eglītēm, sūnām un citiem augiem, kas raksturīgi šai vietai, lai pēc bunkura ierīkošanas visu to noliktu perfekti savā vietā. Kad eglītes bija noņemtas, stājās pie tranšejas rakšanas, kas uzkalniņa augstākajā vietā bija divu metru dziļumā, bet nogāzē palika nedaudz seklāka. Tranšējā, kura veidoja bunkura kontūru, guldīja nelielus baļķēnus, starpas bagātīgi pakojot ar sūnām, bet stūros nostiprinot ar stabiem un pakāpeniski pieberot ar zemi. Līdzko sienu augstums sasniedza iecerēto, sāka pamazām likt pārseguma baļķus, klāt mālu kārtu, kas aiztur ūdeni, un uzbērt zemi, ko ņēma izrokot telpu starp sienām. Vienā no pārseguma stūriem atstāja lūku izejai, tai pierīkoja kastes veida vāku, piepildīja ar zemi un iestādīja maskējošo eglīti.

Kad ārtelpas darbi tuvojās noslēgumam, no kādās pamestās mājās atrastiem ķieģeļiem un nelielas plīts virsmas vīriem izdevās samūret primitīvu krāsniņu, dūmus izvadot pa skārda cauruli, ko izveidoja no vecām piena kannām. Pie izveidotā bunkura iekšsienas rietumu pusē visā sienas garumā ierīkoja platu guļamlāvu, zem kuras izveidoja nelielu noliktavu sadzīvē nepieciešamām lietām. Lielos vilcienos bunkurs bija gatavs, un to nosauca par „Tālavu”, tajā varēja paglābties ne tikai no lietuses, sniega un sala, bet arī no nevēlamiem ciemiņiem. No ārpuses nekas nebija manāms. Tomēr jebkurš bunkurs vienlaikus ir gan glābējs, gan slazds tajā mītošajiem. Tādēļ partizānu nākamais solis bija izbūvēt pazemē rezerves eju uz tuvāko kvartāla stīgu. Arī cilvēka eksistences pārpalikuma produktu noslēpšana ziemā bija jāatrisina, tādēļ bija paredzēta tualetes un arī pirts izbūve pazemē. Pa to laiku rudens strauji tuvojās, darbs dzina darbu, Štāba grupa bija papildinājusies ar Antonu Gutānu un jau zināmo Masu, bet drīzumā, sajutuši aresta draudus, bunkurā glābiņu atrada arī Jānis Aglenieks un viņa māsa Viktorija. Par to laiku savās atmiņās dalās Jānis Gleizds: „Tā sanāca, ka mēs nu bijām deviņi cilvēki. Saspiedāmies, cik vien varējām un bunkurītī viss sāka ritēt parasto gaitu. Gaisma gan nebija nekāda dižā, vajadzēja

iztikt ar kvēpeklīti un mazās krāsniņas gaismu. Bija mājīgi, sevišķi jauki bija vakaros, kad krāsniņā kvēloja ogles un smaržoja pēc skujām. Tad klusu dūņojām savas iemīļotās latviešu dziesmas, un likās, ka aizmirsām par briesmām virszemē.³⁷

Partizāniem, dzīvojot mežā tālu no apdzīvotām vietām, sāka aprūkt pārtikas. Šī iemesla dēļ viņi pārtrauca turpmākos bunkura pilnveides darbus un devās meklēt uzturu gan ikdienai, gan gatavot krājumus ziemai. Kolhozu sistēmas ieviešana zemniekus bija padarījusi par nabagiem, viņi varēja palīdzēt partizāniem tikai ar informāciju, kur atrodas piemēram, deportētajiem zemniekiem atņemtie lopi. Tā kā izbūvētā bunkura tuvumā pazīstamu atbalstītāju nebija, Štāba grupas partizāni devās atpakaļ pie sen zināmajiem Nautrēnu puses nacionāli noskaņotajiem ļaudīm. Par šiem nodomiem, protams, zināja Mass. Arī to, ka partizāni taisījās iegūt kādā zemnieka kūtī izmitinātās deportētajiem saimniekiem atņemtās cūkas. Viņš zināja laiku, kad partizāni ies tās paņemt, zināja arī, kur apmetīsies, kā šķērsos upi, bet pats šajā akcijā nepiedalījās, kas labticīgajos un naivajos Štāba grupas puisos nekādas aizdomas neizraisīja. Arī uzmanīts vai pārbaudīts kā jaunpienācējs Mass netika, jo Gabrāns ar Marecki noticeja daiļo atbalstītāju rekomendācijai.

³⁷ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

Cisovkas akcija

„Tā 1949. gada 19. novembra vakarā mēs pieci vīri: Gabrāns, Mareckis, Romāns, Gutāns un es, devāmies Cisovkas virzienā. Tur pāri Ičai pārgājām, izmantojot sev zināmo laipu, nevis blakus esošo tiltu. Iegājām pie Aloiza Jermacāna, kurš bija partizānu atbalstītājs jau no agrākiem laikiem un atklāti izstāstījuši savu vajadzību, lūdzām viņam padomu. Mūsu atbalstītājs neko konkrētu nevarēja pavēstīt, bet ieteica aiziet līdz Zierņusolai un tur pašiem visu noskaidrot. Sekojot Aloiza padomam, mēs devāmies pie vēl viena sena partizānu atbalstītāja, kurš dzīvoja nomaļās lauku mājās ar nosaukumu Zierņusola. Mājas saimnieks Jāzeps Krišāns uzņēma mūs un teica, ka Kārē izvesto cūkas gan esot, bet jānoskaidro, kādas tās ir, tādēļ lai nākot rītvakar. Lai mūs iekārdinātu, viņš teica, ka ir nokauts auns un rīt izvārīšot gardu zupu, bet vakariņām mums iedeva pusklaipa maizes un veca speķa gabaliņu.

Es Zierņusolas Jāzepu pazinu jau no laika, kad strādāju par sekretāru ciema padomē. Ne reizi vien biju viņam palīdzējis ar viltotām izziņām pārtikas nodevu sakarā. Šoreiz viņš man likās tāds savāds, bet pārējiem par to es nekā neteicu, un, ņemot vērā to, ka ārēji viss bija mierīgi, mēs apmetāmies mežā netālu no mājas. Tas nebija nekas neparasts, ka nakšņojam zem klajas debess un gulvietai izmantojam visu apkaimē pieejamo. Rītā mēs pamodāmies ar gaismu un, vingrojot sasildījušies, pamanījām, ka mājas saimnieks kaut kur aizbrauca. Tas likās savādi, jo iepriekšējā dienā Jāzeps par to nekā nebilda. Mēs, viņu gaidīdami, sakurinājām ugunsgrābi, uz tā cepām sālīto speķi un klusi dungojām iemīļotās dziesmas, tad, saķērušies rokās, sākām ap

ugunsgrābi deģot. Tā izklaidējoties nemanot pienāca vakars un bija laiks doties pie Jāzepa, kur mūs tiešām sagaidīja ar svaigi vārītu zupu un auna gaļu. Mūsu atbalstītājs pastāstīja, ka Kārē ir četras lielas cūkas un vairāki puscūci, pateica arī, kādēļ braucis uz pagasta centru – sieva gribējusi apmeklēt baznīcu. Kad atvadījāmies, Jāzeps tā dīvaini satvēra manu roku savējā un ar asarām acīs man bilda: „Kaut jūs laimīgi izietu!” Toreiz es šo īpatnējo novēlējumu nesapratu. Šķiet, ka Jāzepam bija ierunājusies sirdsapziņa.”³⁸

Klausoties šo stāstu, rodas iespaids, ka partizāni dzīvoja kā ar aizsietām acīm. Tikai Gleizds, kuram Dievs bija devis mākslinieka talantu un līdz ar to arī saasinātu vizuālo uztveri, vairākkārt satiktajos atbalstītājos pamanīja kaut ko brīdinošu, bet biedriem neko neteica, jo bija pieredzējis, ka vadītājs viņa domās neieklausās. Šoreiz izrādījās, ka arī savstarpējā konspirācija bija nevietā un nomāca vēlmi dalīties ar citiem savos iespaidos. Un drīz tas noveda līdz traģēdijai.

„Ārā bija necaurredzama tumsa, un pie upes, šķiet, arī migla. Neskatoties uz to, mēs ātrā tempā devāmies gar upes krastu Cisovkas virzienā. Lai iešana tumsā būtu precīzāka, krūmos izgriezām sev divmetrīgas maikstis, ar kuru palīdzību mēģinājām sataustīt arī laipas. Kad, krūmājam beidzoties, iegājām Cisovkas plāvās, pa ceļu pāri tiltam Ruskulovas virzienā lēnām aizducināja kāda kravas mašīna. Pēc nojautas mums vajadzēja būt tilta tuvumā, bet laipu arvien vēl nebija. Tādēļ ar nūjām sākām tās intensīvi meklēt ūdenī, bet laipu tomēr nebija... Un tad visapkārt sprāga rokas granātas, gaisā uzšāvās daudzas apgaismes raķetes un no ceļa piekalnē novietotā ugunsgrābi gāzās ložu krusa – divi ložmetēji šāva ar spīdošām lodēm. Kā parasti šaubīgās situācijās, es turēju pirkstu uz ieroča sprūda un, pirmajās sekundēs daļās to nospiedis, izšāvu visu aptveri, un tajā pat laikā, sajutis triecienu pa kājām, nokritu. Kad pavēru acis, manā priekšā ķepurojās kāds stāvs, šķiet, tas bija Gabrāns. Es mēģināju pierāpties tuvāk, bet dabūju spēcīgu triecienu pa krūtīm, tad vēl viens blīkšķis kopā ar sitienu pa galvu. Viss sāka griezties kā karuselī, un vairāk neko neatceros.”³⁹

Tas notika 1949. gada 20. novembra vakarā, par ko liecina arī čekas operācijā iesaistīto ofiēru sastādītais akts, kurā rakstīts:

„1949. gada 20. novembrī 21.00, vadoties pēc VDM Rēzeknes apriņķa nodaļas datiem, tika ierīkots slēpnis Rēzeknes apriņķa Nautrēnu pagasta teritorijā Ičas upes

³⁸ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

³⁹ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

tilta rajonā pie lielceļa Rogovka —Ruskulova 16 cilvēku sastāvā, kurus vadīja leitnants Nosovs un VDM operatīvie darbinieki, jaunākais leitnants Semjonovs un kapteinis Antončiks. 22.00 slēpnis pamanīja gar Ičas upes krastu pienākušo bruņotu bandītu grupu piecu cilvēku sastāvā. Uz saucieni „, Stāt, rokas augšā!” bandīti atklāja uguni. No slēpņa atklātās atbildes uguns krita divi bandīti un viens tika smagi ievainots. Pārējie divi bandīti, izmantojot nakts tumsu, atkāpas un nozuda, meklēšana bija nesekmīga.

Saskaņā ar atrastajiem dokumentiem un ievainotā bandīta apstiprinājumu, nošauti bija:

1. bandas vadonis „, Zemitāns – 1927. g. dz. Antons Aleksandra dēls Gabrāns

2. 1916. g. dz. Alfons Meikula dēls Gutāns

3. Ievainots 1924. g. dz. bandīts Jānis Jāņa dēls Gleizds ar iesauku „,Stūrmanis”, kuram sniegta medicīniskā palīdzība, pēc tās nogādāts Rēzeknes pilsētas slimnīcā.[...]”⁴⁰

Šajās novembra dienās tā nebija vienīgā traģēdija. Ja atceramies, bunkurā ar nosaukumu „Tālava” dzīvoja deviņi partizāni. Kad pieci 19. novembrī aizgāja uz Cisovku, bunkurā palika Jerumāns, Aglinieks ar māsu Viktoriju un Mass. Vakarā, kad visi aizgāja gulēt, Jerumāns, kaut ko nelabu nojauzdams, gulēja nomodā un caur pievērtām acīm pieticīgajā kvēpekļa gaismā modri vēroja bunkuru. Apmēram stundu tā gulējis, Jerumāns pamanīja, ka Mass uzmanīgi pieceļas, paņem no pagalvja apakšas šaujamo, iebīda patronu stobrā un... Tālāko Jerumāns negaidīja, bet ķēra savu pistoli, lai nākošā momentā šautu, bet Mass nolika ieroci iepriekšējā vietā un, neko neteicis, likās uz auss. Abi Aglinieki, protams, gulēja un neko nenojauta, ka Jerumānam naktsmiers ticis sabojāts. Atnāca un pagāja 20. novembra diena, bet vakarpusē Mass uzaicināja Aglinieku kopā aiziet uz Bērzpili.

Gājiens bija iecerēts pāri Ičas pļavām, kuras stiepās gandrīz trīs kilometrus gar upi līdz pat tiltam. Kad abi vīri bija nonākuši pļavās starp neaizvestajām siena kaudzēm, Mass ieminējās, ka derētu apsēsties, lai atpūstos un uzpīpētu. Atpūtušies abi cēlās un gāja, Aglinieks pa priekšu, bet Mass aiz viņa, un, ... izvilcis ieroci, sāka šaut. Aglinieks nokrita, tomēr šāva pretī, bet netrāpīja, jo Mass paspēja aizslēpties aiz siena kaudzes. Ievainojums bija nopietns – lode ieurbusies kreisajā muguras pusē zem lāpstiņas

⁴⁰ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 38364. lieta, 1. sējums, 170. lpp.

un skārusi plaušas, tādēļ elpošana kļuvusi apgrūtināta. Neskatoties uz to, Aglinieks kaut ar pārcilvēciskām pūlēm atvilkās līdz bunkuram un, iekāries lūkā, nogārdza: „Palīdziet!” Māsa Viktorija bija šokā, bet Jerumāns lādējās kā negudrs un bija gatavs skriet nelietim pakaļ, tomēr, nedaudz nomierinājies, saprata, ka pēc iespējas ātrāk jāatstāj bunkurs un jāslēpjas citur. Variantu nebija daudz, un Jerumāns kopā ar Viktoriju, katrs no savas puses balstīdami ievainoto, vilkās pa satumsušo mežu atpakaļ Krišjāņu virzienā. Bija jānoiet vismaz seši kilometri, jāšķērso ne tikai Maziča, bet jāpārvar arī rudens lietavās krietni uzplūdušī Iča, kuru varēja šķērsot tikai pie Akmeņiem. Kā par nelaimi, ievainotajam kļuva arvien sliktāk, tādēļ nācās viņu nest, un, ar grūtībām aizvilkušies vēl divus kilometrus, partizāni atrada Naglīšu sādžā kādas pamestas mājas, iekārtoja ērtāk cietušo un sāka analizēt radušos situāciju.

Viktorijai bija jāpaliek pie brāļa, bet Jerumāns, kurš domāja, ka nupat pienācis laiks, kad bunkurā atgriezīsies pieci uz Cisovku aizgājušie vīri, gribēja viņus brīdināt par briesmām. Vispirms bija jāatgriežas bunkura zonā, kur veca koka dobumā bija ierīkota slepena saziņas vieta, ko sauca par pastkastīti. Novietojis tajā zīmīti ar pāris vārdiem par notikušo, Jerumāns drošības pēc nolēma tomēr pats sagaidīt biedrus, lai tad kopīgi atgrieztos pie Viktorijas un Jāņa Agliniekiem Naglīšos. Bija jāgaida ilgi, nepārtraukti riņķojot tajā meža sektorā, pa kuru partizāni parasti mēdza iet uz bunkuru, jāstaigā krustām šķērsām tumsā, vadoties tikai pēc skaņām un nojautām.

Pēc daudzu stundu neatlaidīgas staigāšanas partizāna auss uztvēra kāda lūztoša zara troksni, tad vēl vienu... un vēl. Nebija šaubu, ka tuvojas cilvēks, bet tikai viens. Ko tas nozīmē? Pa to laiku steidzīgie soļi tuvojās, un bija kaut kas jādara. Jerumāns nolēma izmantot agrāk lietoto saziņas formu – imitēt grupai zināmos lakstīgalas treļļus, vienreiz, pēc laiciņa vēlreiz... Soļu čaboņa noklusa, un pēc laika atskanēja pazīstamā atbildes čivināšana. Nebija šaubu, ka tuvojas savēja, un tas izrādījās Viktors Mareckis. Uz jautājumu, kādēļ viens, viņš steigā izstāstīja notikušo un, uzklauzījis arī Jerumāna bēdu stāstu, pagriezās, lai nu jau divatā dotos palīgā abiem Agliniekiem. Kad partizāni nonāca pamestajā Andreja Jaško mājā, kur atrada pajumti ievainotajam, viņi ieraudzīja Viktoriju mirkstam asarās, jo Jānis bija nomiris. Vajadzēja apglabāt netaisni, bet nebija lāpstas, ar ko izrakt bedri, tādēļ Viktors atlauza kādu sienas apdares dēļa gabalu, ar nazi nosmailināja tā galu un, izvēlēties šķūņa stūrī pa kreisi no durvīm

piemērotu vietu, sāka rakt. Viņa piemēram sekoja arī Jerumāns, un pēc ilgām pūlēm ar tik primitīviem darba rīkiem izdevās cietajā klonā izkašņāt pietiekoši dziļu bedri, lai tur ievietotos cilvēka ķermenis. Zārku nebija no kā taisīt, tāpēc aizgājēju ietina palagā, pārsedza ar sarkanmelnī rūtotu tautisko segu un apglabājuši noblietēja tā, lai nepaliek ne pēdas.

*„Pacel augsti balto drellā autu,
Apsedz brāli, tālās kaujās kautu.”
B. Martuževa*

Viktorija, bēdu nomākta, pret savu nākotni bija kļuvusi vienaldzīga un, lai kas arī notiktu, bija gatava atgriezties savās mājās. Toties pārējie divi Štāba grupas partizāni nolēma doties uz Nautrēnu pagasta dienvidu galu, kur cerēja apmesties pie senajiem atbalstītājiem. Attālums līdz turīnei bija liels, un pa ceļam Viktors varēja sīkāk pastāstīt par notikumu Cisovkā un paša izglābšanos.

Tas, ka čekistu mesto granātu šķembas un raidītās lodes neķēra Viktoru, bija tīrākā nejaušība, toties viņa tālākā rīcība bija treniņa, drosmes, izturības un ātras reakcijas likumsakarīgs iznākums. No granātu sprādzieniem apdullis un raķešu gaismas apžilbināts, viņš nedomājot lēca upmalas krūmos un, tiem pašķīroties, iekrita ūdenī. Neparedzētā pelde aukstajā novembra vakarā Viktoru pārsteidza nesagatavotu, bet noteikti mobilizēja visus viņa spēkus un vēlmi izdzīvot. Ūdens bija viņa stihija kopš bērnības, un Naulānu ezerā gūtais rūdiņums ļāva neizbēties, neapmulst, bet par spīti ledainajām lēcas ūdeņu skavām ienirt un peldēt tilta virzienā, kur atradās čekas ugunspunkts. Raķetes spilgti izgaismoja plašu apkārtni, tai skaitā arī ūdens virsmu, bet spilgtajai gaismai bija arī ēnas, kas reizēm deva iespēju peldētājam izbāzt galvu, lai ievilkto elpu un noteiktu savu atrašanās vietu. Neskatoties uz velnišķīgi auksto ūdeni, kas apņēma ķermeni kā svins, tas bija vienīgais glābiņš, un Viktors varēja pateikties Dievam, ka gadījās piedzimt ar ezeriem bagātākajā Latgales nostūrī.

Papildu grūtības sagādāja piemirkušais apgērbs un ierocis ar rezerves aptverēm, kas vilka dzelmē. Tomēr tas bija mazāk bīstami nekā čekisti krastā. Par laimi peldēšana gāja pa straumi un tas palīdzēja ātrāk nokļūt aiz pirmā upes līkuma. Kad Viktoram likās, ka ir pietiekami attālinājies no vajātājiem, viņš mēģināja ar nosalušajiem pirkstiem sagramstīt kādu noliekušos upmalas kārkla zaru, aiz kura varētu aizķerties. Ūdens bija pietiekoši dziļš,

lai nevarētu ar kājām atsperties pret upes gultni, tādēļ visu ķermeņa svaru bija jāvelk augšā ar rokām. Trīsdesmit metri līdz tiltam un vēl piecdesmit aiz tā bija tik, cik cilvēks var izturēt aukstā ūdenī, lai nesastingtu. Kārklu zari, aiz kuriem Viktors turējās, grima, locījās un atbalstu nedeja. Atkārtodams reizi pēc reizes šo it kā bezcerīgo kustību, kamēr paveicās, ar vislielāko piesardzību slēpdamies kārklu paēnā, Viktors mēģināja ielocīt no aukstuma sastingušās kājas un tad metās skriet.

Visas drēbes bija slapjas un ne tikai traucēja kustēties, bet arī turpināja dzesēt ķermeni un neļāva sasildīties. Steidzami vajadzēja vismaz noģērbties un izspiest no drēbēm lieko ūdeni, bet bija jāsasniedz mežs. Vēl tāds kārtīgs skrējienis, un tad Viktors, ielīdis meža biezoknī, vispirms noāva zābakus, izgrieza zeķes, tad nometa pēc kārtas visus apģērba gabalus un tāpat izgrieza, cik spēja, un, visu uzvilcis, atkal devās ceļā. Viņš gribēja pēc iespējas ātrāk nokļūt bunkurā, lai pastāstītu pārējiem par Cisovkas traģēdiju un izžāvētu drēbes, bet bija jānoiet vēl kādi piecpadsmit kilometri, tai skaitā jāšķērso vēlreiz šī nelaimī atnesuši lēca un tās pieteka Maziča. Jau doma vien par ūdeni tagad izsauca drebuļus, tādēļ Viktors vēl krietnas divas stundas gājienu mainīja pret riksi, līdz nojauta, ka drīz jābūt pārejai pie Akmeņiem, un te viņš izdzirda tik pazīstamo trelli...

Pēc Jāņa Aglinieka klusās apbērešanas no Štāba grupas dzīvi palikušie Aleksandrs Jerumāns un Viktors Mareckis, vēl nezinādami par traģēdijas patiesajiem apmēriem, garām Kapiņiem, Laigolovai, Kristinkiem un Svīkļiem devās Žogotu virzienā. Bet no turienes Jūrdžu, Ceplīšu, Drikašku un Zušu sādžas bija ar roku aizsniedzamas. Tur partizāni vienmēr atrada atsaucīgas meitenes, gatavas jebkurā laikā savā pajumtē pieņemt tik drosmīgus puisi. Sākumā abi ieradās pie Jerumāna draudzenes Helēnas Drikašku sādžā, kur no iedzīvotājiem uzzināja, ka Nautrēnu miestīņa centrā 21. novembra rītā cilvēki ieraudzījuši bijušā kroga drupu rietumu galā, netālu no pasta mājas, guļam divus nošautos partizānus ar kaklā pakārtiem uzrakstiem „Tautas ienaidnieks”. Noskaidrojās, ka tie ir Gabrāns un Gutāns, kuri krituši pie Cisovkas. Pienāca informācija arī no ambulances, ka pagalam noasiņojušais Gleizds ticis ievests, lai vietējais feldšeris Andrejs Puksts, tautā saukts par Pukstiņu, sniegtu pirmo palīdzību.

Saņēmuši šīs ziņas, Aleksandrs ar Viktoru nespēja izdomāt, kur varēja dēties Jānis Romāns, ja līdz šim nav rādīties savējiem un nav arī starp kritušajiem. Bija klusa cerība, ka viņš ir dzīvs un

kaut kāda iemesla dēļ nespēj dot par sevi ziņu. Šajā sakarā Viktors nolēma apmeklēt savu sirdsdāmu Viktoriju jeb Viku ar pieņemto segvārdu – Meikuleņš. Viņa dzīvoja Jūrdžu sādžā kopā ar vecākiem un pieciem brāļiem. Tur partizāni, bieži viesojoties, zem kūts bija ierīkojuši nelielu lazaretis bunkuru gadījumam, ja kādu ievaino. Vikai savukārt bija pazīšanās Nautrēnu ambulancē, kur par medmāsu strādāja vecākā Saukanietes meita. Viņa varēja pagādāt dažus vajadzīgus medikamentus. Par kurjeru starp partizāniem un medmāsu izmantoja Andreju Bogdanu, kurš mācījās Nautrēnu vidusskolā un reizēm iegriezies medpunktā, izlūdzās it kā tēvam nepieciešamo streptocīda ziedi vai ūdeņraža pārskābi rētu attīrīšanai.

Bunkuriņu bija ierīkojuši Romāns kopā ar Marecki, ievērojot visus drošības un slepenības noteikumus. Ieeja no ārpuses bija ierīkota caur sauso tualeti, kura atradās šķūnītī ne gluži pie gala sienas, lai rastos brīvs laukums ieejas lūkai bunkurā. No tualetes šajā telpā nokļuva, atbīdot sirdsmājiņas dibena sienā divus dēļus un ieslīdot radītajā spraugā. Nelielajam bunkurītim izveidoja arī pazemes rezerves izeju, kura veda krūmainā gravā. Pa to bez lieka riska partizāni nokļuva līdz mežam. Viktoram sākumā nebija nodoma pie Vikas palikt pārāk ilgi, lai iekrišanas gadījumā nepakļautu represijām mīļoto un viņas ģimeni, bet liktenis lēma citādi, jo otrā dienā te klibodams ievilkās it kā pazudušais Jānis Romāns.

Viņu pie Cisovkas ievainoja sānos, un arī kreisās kājas papēdī bija iestrēgusi čekistu raidītā lode. Viktors priecājās par atradušos draugu un bija gatavs viņu kopt un ārstēt, kamēr viņš varēs staigāt bez atbalsta. Kad abi iekārtojās mazajā bunkurītī, Vika sagādāja zāles, bet ar to bija par maz. Ievainotā kāja bija sapampusi un iestrēgusi lode bija jāizņem, pretējā gadījumā draudēja asins saindēšanās. Mareckis uzņēmās šo sarežģīto darbu veikt bez kāda ķirurģiska aprīkojuma. Šim nolūkam tika izmantots parasts duncis, kura asmeni dezinficēja, karsējot uz uguns liesmām, bet anestēzijai tika izmantota pati stiprākā kandža, kuras pudeli Romānam bija jāiztukšo vienā paņēmienā. Pagāja varbūt pusstunda, ievainotais iemiga, un operācija varēja sākties. Viktors strādāja veikli, bet operāciju zālēs izmantojamo bezēnu spuldzi aizvietoja Vikas brālis Andrejs, turot rokās parasto petrolejas trīslīniju lampu.

Viss noritēja veiksmīgi, Romānam atlika vien lietot atnestās zāles, ar Viktora palīdzību mainīt pārsējus, lai pēc pāris mēnešiem Jānis jau puslīdz droši varētu balstīties uz savas kreisās kājas.

Neskatoties uz to, ka bunkurītī bija silti un droši, saspieštais gaiss un ventilācijas trūkums nesekmēja ievainojumu dzīšanu. Tādēļ Viktors kopā ar ievainoto Jāni, kuriem pievienojās arī Aleksandrs, pārvācās uz Bogdanu riju. Bija novembra nogale, un, lai partizāni nesaltu, mājas saimnieks rijas zārdos salādēja labību un imitēja tās kaltēšanu, kurinot lielo krāsni, aiz kuras mitinājās trīs mums jau pazīstamie vīri.

Apziņa, ka no Štāba grupas izdzīvojuši trīs partizāni, pušus darīja priecīgākus. Sanākuši kopā viņi sāka apspriest pieļautās kļūdas un pamazām nonāca pie secinājuma, ka bez Zierņusolas Jāzepa, kurš ar izdomātu ieganstu grupu aizkavēja veselu diennakti, čeka nebūtu spējusi partizānus ievilināt tādā slazdā. Tomēr šīs patiesības apjaušana neko par labu vērst nevarēja – Štāba grupa bija sagrauta.

Lai palikušie sekmīgi varētu darboties, viņiem atkal būtu jāapvienojas ar tā saukto Piekto grupu, par kuras vadītāju kļuva Kazimīrs Brasla. Šī perspektīve nesajūsmināja ne Romānu, ne Marecki. Ne jau velti viņi augustā bija izšķīrušies. Tomēr nevarēja nepamanīt, ka pēdējo trīs mēnešu laikā Štāba grupu čeka bija pūlējies iznīcināt četras reizes, kamēr Piekto grupu kopš atdalīšanās 5. augustā tā nepatraucēja ne reizi. Šis apstāklis varēja partizānus vilināt uz Ierzeļovu un likt padomāt par abu grupu atkalapvienošanos. Arī Kazimīrs tiecās savam bariņam pievienot Štāba grupas vīrus, un, iespējams, ka tā nemaz nebija viņa griba. Visus Neatkarības Vienības partizānus savākt vienkop iepriekš zināmā vietā, lai vieglāk kontrolētu viņu darbību, varēja būt izdevīgi čekai. Šķēršļu tam vairs nebija, jo pēc tam, kad Antoņina savas dzimtās puses purvā čekistiem neveiksmīgi izrādīja partizānu apmetnes, viņu kā turpmāk brīvē neizmantojamu (bija grūtniecības 4. mēnesī) 19. oktobrī arestēja. Atbrīvojies no Antoņinas, Kazimīrs kopā ar Gailumu izlūdzās Stefānijas atļauju apmesties Ierzeļovā. Rezultātā trīs vīri – Brasla kā komandieris un divi padotie – Gailums ar Ludboržu, neko lielu nespēdami realizēt, apmetās tajā pat Antona Gailuma ierīkotajā Ierzeļovas bunkurā pie Jermašoviem. Drīz viņiem piebiedrojās arī Lubāns, un pamazām nobrieda doma, ka Mareckis ar Romānu arī varētu apmesties šeit. Vajadzēja tikai bunkuriņu labiekārtot un paplašināt. Diemžēl tam nebija nekādas rezerves izejas un ielenkuma gadījumā aiziet no uzbrucējiem nebija iespējams. Kazimīram, kurš izgājis kara pieredzi un kādu laiku mitinājies labi iekārtotajā Grīvas bunkurā, būtisko trūkumu vajadzēja saprast un laikus novērst, bet viņš izlikās to nemanām un nodevās mīlas

priekiem ar Jermašovu vecāko meitu Stefaniju. Antoņina, kuru necik sen viņš bija padarījis grūtu, tagad atradās drošā vietā ieslodzījumā, un Kazimirs uzskatīja, ka šis etaps viņa dzīvē ir noiets. Tā viņš bija radis. Jau mazs būdams, sācis neieredzēt savu māti, viņš vēlāk arī visas pārējās sievietes tikai izmantoja un pēc tam nometa kā netīras zeķes. Visu to novērojis, Aleksandrs Jerumāns vēlāk no ieslodzījuma vietas Annai Jermacānei rakstījis šādas rindas: „Kas attiecas uz Ausmu, tad, lai cik sāpīgi tas viņai nebūtu, es ieteicu tādu Ješku aizmirst – jo ātrāk, jo labāk [...]”⁴¹ Vēstulē lietotie partizānu segvārdi: Ausma – Antoņina, Ješka – Kazimirs.

Laikā, kad brīvībā palikušie Štāba grupas vīri iekārtojās Jūrdžu un Ceplīšu mītnēs, lai droši pārdzīvotu ziemu, smagi ievainotais Gleizds, bezsamaņā armijas automašīnas kravas kastē atvests uz Nautrēnu ambulanci, cīnījās par dzīvību: „Visapkārt uz mani raudzījās čekistu sejas. Ap kājām darbojās kāds baltā ķītelī... tad atkal iemigu. Tur man starp diviem dēļiem bija iebintējuši sadragāto labo kāju un stipri nosējuši kājstarpē ar divām lodēm aizskarto artēriju, tāpat bija nosaitējuši krūtīs un galvu. Tad mani kravas kastē kaut kur veda, ceļš bija nelīdzens, bedrēs mētāja kāju, un es no asajām sāpēm pamodos. Pēc tam jutu, ka mani ienes kādā telpā, tur uzlika uz galda un griežot atbrīvoja no asinīs izmirkušajām drēbēm, tad vilka ārā lodes, pie pārrautās artērijas sāpīgi dūra un beigās spēcīgi nosēja, bet sadragāto labās kājas apakšstilbu līdz pat gurnam ieģipsēja. Es jutu, ka man nepārtraukti kaut ko špricē un dod arī dzeramās zāles. Tad mani aiznesa kāda koridora galā, nolika gultā un apsedza. Es biju kā paralizēts, nevarēju pat rokas pacelt, jo biju zaudējis daudz asiņu. Kāda sieviete man iebāza mutē tableti un teica, lai mierīgi guļot. Pamodos no tā, ka man atkal kaut ko špricēja un mutē ar tējas trauciņu lēja kādu dziru, ievēroju, ka metra attālumā no manis sēd divi baltos virsvalkos tērpti čekas automātisti.

Pagāja vismaz divas dienas, kad sāku sevi apjaust pilnībā, un mani atkal pārsēja, sašpricēja, ar nestuvēm ievietoja pajūgā un aizveda uz Rēzeknes cietumu. Kameras biedri bija ļoti atsaucīgi, taisīja man ļoti saldas tējas, lika klāt sviestu un spieda man tās dzert. Ārsti savukārt deva dzert zāles un nepārtraukti kaut ko špricēja. No visa tā es pamazām sāku atlabt, un kameras biedri sāka mani izglītēt, kā izturēties pratināšanā. Viņi ieteica neaizmirst, ka čeka jautās par daudziem cilvēkiem, bet, ja par kādu neko nejautā, bet tu zini, ka čekai tas nav svešs, tad skaidrs, ka tas ir viņu cilvēks. Pateicoties kameras biedru pamācībām, es

⁴¹ Annas Jermacānes arhīvs, Cisovka.

ātri apķēru, kuri ir... Tā par Ausmu jeb Antoņinu Rižo man nejautāja ne vārda, par Zierņusolas Jāzepu un Masu – ne vārda, toties par Viktoriju Aglinieci, kura pie mums pabija tikai pāris nedēļas, pratināja, sākot ar operatīvo izmeklēšanu Rēzeknē un beidzot ar izmeklētājiem Rīgā.

Kad kļuva možāks, mani sāka apciemot Nautrēnu čekas pilnvarotais Semjonovs, apjautājās par manu veselību un runājās ar ārstu. Pēc dažām dienām kādu nakti ieradās čekisti ar nestuvēm, uzlika mani uz tām, ienesa vienā telpā un noguldīja uz galda. Izrādījās, ka tā ir cietumā mirušo novietošanai paredzētā telpa. Semjonovs tur jau gaidīja, viņš tūlīt sāka iztaujāt mani par „Latgales Vanagu” organizāciju, un es jutu, ka viņš ir ļoti labi informēts. Trīs naktīs operatīvā izmeklēšana bija galā, un jāatzīst, ka nekādu vardarbību pret mani nepielietoja, ja nu vien... es ātri noguru, tad viņš man deva dzert kādu limonādi un spieda pīpēt papirosus „Krasnaja Zvezda”. Kad Semjonovs mani iztaujāja par vasarā arestētajām meitām, es mēģināju kādu no epizodēm noklusēt, bet viņš ieteica nepūlēties un nolika man priekšā mūsu paziņu parakstītās liecības, kur visos sīkumos bija pastāstīts, ko tikšanās reizē ēdām, dzērām un runājām. Ļoti žēl, ka viņas ievilka sev līdzī mūsu ieroču meistarū Onufriju Īvulānu (Karloviču), manu brālēnu Jāni Īvulānu un Pēteri Platpīru.

Pēc operatīvās izmeklēšanas pabeigšanas mani sāka gatavot etapēšanai uz Rīgas 1. cietumu. Kad atnesa manas drēbes, tās izrādījās nelietojamas, jo bija asiņainas un pirms nogērbšanas sagrieztas. Sanitāri cietuma noliktavā sameklēja kaut ko piemērotu un mani daudz maz apģērba, veselajai kājai piemeklēja arī tupeli, tad tumsā ar nestuvēm iznesa, novietoja ratos un vairāku čekistu pavadībā aizveda uz staciju, lai kopā ar visām nestuvēm iestīvētu Maskavas vilciena vagonā un aizvestu uz Rīgu. Tur arestantu vagonu aizvilka pretī Centrālcietumam, uzlika mani atkal uz nestuvēm un aiznesa cietuma 3. korpusā, kas skaitījās cietuma slimnīca. Man pašam laika izjūta bija zudusi, bet cietuma ārsta izziņā redzams, ka cietuma slimnīcā esmu uzņemts 1949. gada 15. decembrī.”⁴²

Lasot šos atmiņu pierakstus, kas tapuši tieši sešdesmit gadus pēc Cisovkas traģēdijas, neviļus nonākam pie atziņas, ka nacionālie partizāni būtu varējuši darboties pagrīdē, kamēr pašiem apniktu, ja čeka – šī PSRS drošības struktūra, izvēlētos tikai civilizētas cīņas metodes un ievērotu 1907. gada Hāgas konvenciju, kas aizliedz pret partizāniem pielietot narkotiskos

⁴² Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

līdzekļus, kā arī viņus nodevīgi nogalināt. No operatīvās izmeklēšanas veida, ko apraksta Gleizds, var saprast, ka čekisti izmantoja visdažādākās arestēto ietekmes metodes. Pat fiziski nespīdzinot, viņi spēja panākt, ka pratināmais, pats to nejutot, izstāsta vairāk nekā grib. Pietika ieslodzītajam jebkurā veidā iemānīt amitālnātriju, lai mēle neglābjami atraisītos un izmeklētājam atliktu tikai pierakstīt. Varam iedomāties, kādā stāvoklī tūlīt pēc operācijas bija smagi ievainotais Gleizds, tomēr, izmantojot pilnīgo bezpalīdzību, 21. novembrī viņu pratināja VDM majors Konopļovs. Ar kādām metodēm? Šajā gadījumā to zina tikai čeka.

VDM pamazām vien uzzināja par nacionālajiem partizāniem daudz vairāk, nekā viņi spēja nojaust, tādēļ ka agrāk vai vēlāk katrā grupā tika iefiltrēts kāds maršruta aģents, kura uzdevums bija iet visur kopā ar grupu, piedalīties akcijās un par novēroto informēt rezidentu. Lai ierīkotu slazdu un partizānus iznīcinātu, pašam maršruta aģentam tur nebija jāpiedalās, vajadzēja tikai norādīt atbalstītāju, pie kura noteiktā laikā mežabrāļi mēdza iet. Šo vienkāršo patiesību uz savas ādas piedzīvoja visi Štāba grupas partizāni, bet tikai dažiem palika iespēja no pieļautajām kļūdām kaut ko mācīties.

Patiesības labad jāsaka, ka viņi to neprata, vēl vairāk – viņiem nebija nekādas stratēģijas. Partizāni dzīvoja tikai šodienai, nedomājot, kas notiks rīt. Viņi bija kā nebēdīgi puikas, kuriem sagribējies ielīst kaimiņu dārzā pēc āboliem vai, vecākiem neredzot, izdzert vīna pudeli un uzsmēķēt. Viņi neapjauta, ka, dzīvojot vilka dzīvi, bija jābūt vērīgam kā vilkam ik mirkli. Šīs nevērības dēļ tagad īsto partizānu vietā runā tie, kuriem nacionālās pretošanās kustībā nekādu nopelnu, vismaz pozitīvā nozīmē, nav.

Sakarniece

Par laiku, kad Ausma Lazdiņa kā piektais ritenis grozījās starp partizāniem, Donats Greizis rakstījis: „Tagad man gribas iepazīstināt lasītāju ar [...]toreizējās Ziemeļlatgales partizānu komandiera Augusta Kudreņicka (Kapteinis Grants) sakarnieces Ausmas Lazdiņas atstāstu par notikumiem, kas atgadījušies toreiz, pildot sakarnieces pienākumus.” Turpmāk viņas stāsta fragments par to, kā piekritusi sadarboties ar čekistiem: „[...] Izturējās laipni un lika man priekšā sadarboties – piedāvāja pat parakstīt sadarbības līgumu... Ak, Dievs! Tā kā jutu bailes no atkārtotām mocībām un spīdzināšanas, biju gatava parakstīt visu ko, lai tikai neatkārtotos tas, kas ar mani bija noticis. Un es parakstījos... Augstie čekas virsnieki spieda man roku un ar laipnu smaidu izvadīja pa durvīm.”⁴³

Arī otrajā grāmatā D. Greizis Antoņinai veltījis veselu nodaļu ar iespaidīgu nosaukumu: „Ziemeļlatgales Nacionālo partizānu komandieru Augusta Kudreņicka (Kapteinis Grants) un Antona Gabrāna (Zemitāns), sakarnieces Antonijas Braslas dzīves stāsts.”

Nepārstāstot Antoņinas astoņpadsmit lapaspušu garo pašslavināšanos, citēšu tikai raksturīgākos teikumus: „Šinī laikā pēc pārdzīvotā es iestājos Kapteiņa Granta partizānu nodaļā kā sakarniece ar segvārdu Ausma [...]. Kā sakarniece biju pakļauta Kudreņicka partizānu nodaļas 5. apakšnodaļai.” (71. lpp.)

Jau tas, ka sakarniece iestājas partizānu nodaļā, ir pretrunā ar sakarnieka sūtību, kuram jādzīvo legāli, lai neuzkrītoši varētu ievākt informāciju un tikpat nemanāmi to nogādāt adresātam. Bet,

⁴³ D. Greizis „Karš, par kuru klusēja”, 1. grāmata, 311.lpp.

nepievēršot uzmanību detaļām, ieskatīsimies 75. un 76. lapaspusēs: „Pēc brāļa nāves sākās jauns dzīves posms – sakarnieces atbildīgais darbs, kam es nodevos ar visu sirdi [...]” un vēl – „Meža brāļi kļuva mani brāļi. Ar augstu pienākuma apziņu pildīju viņu uzdevumus, darbodamās kā sakarniece, tagad jau Antona Gabrāna (Zemitāna) vienībā.”

Un 78. lapaspusē ir viens teikums, kas izsauktu homērisku smieklu lēkmi jebkuram Neatkarības Vienības partizānam: „Tas bija jau rudenī, oktobrī, kad partizānu komandieris A. Gabrāns uzdeva man dienas laikā precizēt mūsu apkārtnes situāciju.”

Kādu uzdevumu komandieris varēja dot Antoņinai, ja viņa toreiz mitinājās Mežvidu ciema padomes Meikulānos, bet Gabrāns ar savu grupu – Kristinku ciema padomes Kapiņu apkaimē? Pēc 5. augusta Antoņina neuzdrošinājās pat acīs rādīties Gabrānam.

Skaidrības labad ielūkosimies laikraksta „Diena” (07.05.2005.) Annas Rancānes rakstā „Sakarniece”, kur autore atstāsta Antoņinas teikto: „1949. gada 15. oktobrī Antoņina kopā ar vīramāti devušās pēc maizes pie partizānu atbalstītāja Henriha Rancānos, kur Braslu pārim bija sarunāts pārļaut ziemu.”

Realitāte bija tāda, ka abas partizānu grupas 1949. gada augustā Antoņinas vainas dēļ izšķīrās, un oktobrī Gabrānam bija jāatrisina savu vīru apģērbšanas jautājums, kamēr Kazimirs, kurš vadīja Piekto grupu, nezināja, ko iesākt ar savu grūtnieci. Bija norunāts, ka viņa apmetīsies pie Henriha Rancānos. (Kādēļ gan ne pie Kazimira mātes tajā pat sādžā?) Pieņemt okupācijas laikā savās mājās uz veselu ziemu partizānu piegulēto grūtnieci, kurai martā jādzemdē, patiesībā nozīmēja drošu katorgu. Vai Henrihs bija ienaidnieks pats sev un savai ģimenei?

Šajā laikā Kazimirs kopā ar Antonu un Jāzepu vēl mitinājās Staņislava šķūnī Goldadiervīšos un tuvākā laikā plānoja pārvākties uz Ierzeļovas bunkuru. Traucēja tikai Antoņina – nevarēja tak vest sev līdz grūtnieci, ejot mājā, kur gaidīja trīs neprecētas mātesmeitas. Arī pagrīdes dzemdību namu Ierzeļovā neviens negatavojās ierīkot. Tāpēc radās doma Antoņinu it kā iemitināt Rancānos pie Henriha, bet patiesībā tas varēja būt tikai viltus gājiens, lai atbrīvotos no balasta.

Zinot partizānu likumus un nelegālās dzīves specifiku, nav šaubu, ka Antoņinas un Kazimira mātes kopīgais gājiens pie Henriha bija kliedzošā pretrunā ar konspirācijas noteikumiem. Tādēļ rodas vismaz divi jautājumi:

Kā partizāni pieļāva to, ka kopā ar Antoņinu pie Henriha gāja garīgi neveselā Kazimira māte, kura neprata valdīt savu mēli?

Ja partizāni nekad neizpaua laiku, kad ieradīsies pie atbalstītāja, kā čeka varēja uzzināt par šo gājienu un ierīkot lamatas Henriha mājās?

Loģiski, ka čekisti abas tur savāca un katrai ierādīja savu vietu. Antoņina, kura allaž mīlējusi sniegt intervijas, visiem izklāstījusi savas turpmākās gaitas. Viņu pēc aresta pratinājis Bidzāns. Antoņina saka, ka čekistam melojusi un stāstījusi tādas lietas, ko pati nemaz nezinājusi (!) Diemžēl 1949. gada 27. oktobra Antoņinas Rižās pratināšanas protokolā atrodamais it nemaz neizskatās pēc blēņām vai pasaciņām:

„Es, Valsts Drošības ministrijas 2.–N daļas operatīvais pilnvarotais vecākais leitnants Bidzāns, liecinieces statusā pratināju Benedikta meitu Antoņinu Rižo[...].”

Te jāpaskaidro, ka VDM jeb MGB 2.–N daļas uzdevums bija vervēt aģentus, izstrādāt viņiem leģendas, iefiltrēt partizānu vienībās un ievākt informāciju, kuru izmantoja nacionālās pagrīdes iznīcināšanai. Lūk, ko šim biedram pastāstīja Antoņina, kuru pratināja tikai kā liecinieci:

„[...] Fotogrāfs dzīvo Viļakas apriņķa, Tilžas pagasta Nūmērnē. 1947. gada vasarā Kudreņicka bruņotās bandgrupas dalībnieki – Rūze, Rižais, Antons Gabrāns, Viktors Mareckis un Jānis Romāns – ar ieročiem rokās nofotografējās dažādās pozās un parādīja man šīs fotogrāfijas. Uz manu jautājumu, kas fotografēja, viņi atbildēja, ka fotogrāfs no Nūmērnes. Bez tam bandītu sakarnieks Ēvalds Dzenītis nedaudz vēlāk man iedeva gluži tādas pašas fotogrāfijas, lai es nododu tās bandītiem, un teica, ka fotogrāfs uztaisījis vairāk uzņēmumu. 1949. gada jūlija beigās „Zemitāna” bandgrupas, kuras dalībniece es esmu, dalībnieki – „Zemitāns”, „Kļaviņš”, „Bitīte” – ieradās pie fotogrāfa, lai nofotografētu mūsu bandgrupu. Kad viņi atgriezās, viņi teica, ka nevar nofotografēties, jo nav fotomateriālu. Es gribu papildināt, ka pratināšanā man uzrādītās bandītu fotogrāfijas, kurās atpazīnu bandītus Rūze, Rižais, Zemitāns, „Kļaviņš” un „Bitīte”, ir daļa no tiem uzņēmumiem, ko man iedeva Dzenītis, lai atdodu bandītiem.”⁴⁴

⁴⁴ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 4. sējums, 18. lpp.

Pilnīgi viss, ko čekas darbiniekam pastāstījusi Antoņina, ir vistīrākā patiesība un visi minētie cilvēki ir reāli, nav nekādu izdomājumu. Fotografija, kurā redzami pieci minētie partizāni, tapusi tieši 1947. gadā, kad tikko bija izveidota Neatkarības Vienība. Bija saulains jūnija rīts, rasa vēl nebija nožuvusi, netālu kūkoja dzeguze, un šo romantisko noskaņu ar fotoaparātu centās iemūžināt partizāns Jānis Celiņš, ko gan Antoņina nezināja. Nav skaidrs tikai tas, kādā ceļā šie uzņēmumi nokļuva čekā. Tāpat nav arī zināms, kādā veidā šīs fotografijas jau pēc neatkarības atjaunošanas no Latvijas Valsts arhīva glabātavas nokļuva Antoņinas rokās. 2182. lietas 6. sējumā lietisko pierādījumu uzskaites protokola piektajā lapā, 47. paragrāfā uzrādītas astoņas fotografijas, par kurām savās atmiņās tagad un toreiz pirms daudziem gadiem pratināšanā viņa runājusi:

„1. – Bandīti: A. Gabrāns, V. Mareckis, J. Romāns, J. Rūze un E. Rižais.

2. – Bandīti: A. Gabrāns, V. Mareckis un J. Romāns.

3. – Bandīti: J. Rūze un E. Rižais.

4. – Bandīts V. Mareckis.

5. – Bandīts J. Rūze.

6. – Bandīts Rižais.

7. – Bandīts J. Romāns.

8. – Apsūdzētā – A. Rižā.”

Diemžēl pašreiz 21822. lietas 6. sējumā ir tikai fotogrāfiju saraksts, bet paši attēli no lietas pazuduši. Lietas 392. lapā, kur vajadzēja būt astoņām fotogrāfijām, pašlaik nav nevienas. Toties vairākās partizāniem veltītajās grāmatās tās parādījušās ar piezīmi „Ausmas Lazdiņas fotomateriāls”

Varbūt kādu skaidrību ienesīs Jāņa Gleizda atmiņu fragments, kurš saucas „Vienas fotografijas vēsture.” Ir runa par 1. uzņēmumu, kur redzami pieci nacionālie partizāni: Antons Gabrāns, Viktors Mareckis, Jānis Romāns, Eduards Rižais un Jāzeps Rūze. Šī fotogrāfija tiešām iegājusi pēckara pagrīdes cīņu vēsturē un publicēta neskaitāmas reizes izdevumos, kas veltīti nacionālajiem partizāniem. Bet tagad Jānis Gleizds:

„Pēc Atmodas, kad nacionālajiem partizāniem radās iespēja pulcēties, saieti notika vai katru mēnesi Pulvertornī. Vienā sanāksmē, kura notika Pulvertornā 4. stāvā, Antoņina Brasla man parādīja kādu foto un jautāja, vai pazīstu tajā redzamos partizānus. Šo fotogrāfiju es biju redzējis 1949. gada vasarā, kad biju mežā

partizānu gaitās. Uz foto, kuras izmērs bija 6 × 9, redzami partizāni Zemitāns, Kļaviņš, Bitīte, Rižais un Rūze, bet uz katra vīra krūtīm bija stingri ar zīmuli uzrakstīts viņa īstais vārds un uzvārds. Es palūdzu Antoņinai, lai viņa man šo foto līdz nākošai sanāksmei iedod. Es solījos to nokopēt. Sākumā viņa it kā šaubījās, negribēja, bet vēlāk iedeva. Es sapratu, ka šī fotogrāfija ir bijusi pie čekistiem, bet, kā tikusi viņas rokās, to neprasīju. Uz foto bija ar zīmuli uzrakstīti uzvārdi, un es izdarīju kļūdu un neuztaisīju uzņēmumu ar visiem uzrakstiem. Lai fotogrāfiju padarītu tīru, es to kārtīgi izmērcēju. Tad ar mīkstu otīņu ļoti rūpīgi visus uzrakstus nomazgāju, pašu foto izžāvēju, ar gludekli uz stikla izgludināju. Uzrakstu vairs nebija, tad ar aparātu „Zenit” pārfotografēju un fotogrāfiju ar vairākām palielinātām kopijām atdevu atpakaļ Antoņinai.”⁴⁵

Ir skaidrs, ka čekistus interesēja, kā sauc Neatkarības Vienībā ietilpstošos partizānus, kādi ir viņu segvārdi, kur viņi mitinās un kas ir viņu atbalstītāji, bet ne mazāk svarīgi viņiem bija zināt, kā šie vīri izskatās. Un te Antoņinas sniegtā informācija bija pašā laikā, pareizāk – neatsverama. Bet ar to viņas palīdzība Valsts Drošības ministrijai nebeidzās, par ko liecina nākošais pratināšanas protokols:

„Es, LPSR VDM Izmeklēšanas daļas 2. nodaļas priekšnieka vietnieks majors Laričevs, apsūdzētās statusā pratināju PSRS pilsoni, 1928. gadā dzimušo Latvijas PSR Viļakas apriņķa Tilžas pagasta iedzīvotāju, latvieti Antoņinu Benedikta meitu Rižo.

JAUTĀJUMS: nosauciet bandgrupas sastāvu, kurā ietilpa Jerumāns un organizācijas „Latgales Vanagi” dalībnieki, un kāds bandītiem apbruņojums?

ATBILDE: Bruņoto bandītu grupu vadīja Viļakas apriņķa Baltinavas pagasta iedzīvotājs Antons Gabrāns, ap 22 gadi, bandīta iesauka – „Zemitāns”, un pieņēmis jaunu iesauku „Arturs Krastiņš,” viņa bruņojumā bija krievu šautene un pistole „TT”. Pavisam bandītu grupa sastāvēja no 12 cilvēkiem, kuri bija sadalīti divās grupās, tā sauktajā Štāba un Piektajā grupās. Štāba grupā ietilpa:

Daugavpils iedzīvotājs 1924. gadā dzimušais Viktors Mareckis ar bandīta iesauku „Kļaviņš” un „Kārlis”, kura bruņojumā bija automāts, viņš ir bandā no 1947. gada un ir Štāba grupas vadītājs.

⁴⁵ Jāņa Gleizda vēstule, 16.07.2010., GAPA

Rēzeknes apriņķa Nautrēnu pagasta iedzīvotājs Aleksandrs Jerumāns, kura bandīta iesaukas ir „Čiekurs” un „Imants”, bandā kopš 1949. gada aprīļa, apbruņots ar automātu un pistoli, ienāca bandā ar saviem ieročiem.

Viļakas apriņķa Tilžas pagasta iedzīvotājs Jānis Aloiza dēls Aglinieks, ap 26 gadi, bandīta iesauka – „Gunārs Kārklīšs”, bandā kopš 1944. gada, bruņots ar šauteni.

Nautrēnu pagasta iedzīvotājs Jānis Romāns, ap 24 gadi, bandīta iesauka – „Bitīte”, tagad viņam ir iesauka „Arvīds Upītis”, bandā kopš 1947. gada, bruņots ar automātu.

Nautrēnu pagasta iedzīvotājs Jānis Gleizds ar bandīta iesauku „Jānis Stūrmanis”, bandā ieradies 1949. gadā ar savu šauteni.

Piektajā grupā ietilpst šādi bandīti:

Nautrēnu pagasta iedzīvotājs, 1925. gadā dzimušais Kazimirs Brasla ar bandīta iesauku „Vilis Kronbergs”, bruņots ar šauteni SVT, bandā kopš 1947. gada decembra, vada 5. grupu.

Nautrēnu pagasta iedzīvotājs Jānis Lubāns ar bandīta iesauku „Juris Salenieks”, bandā kopš 1949. gada, kurā ienāca ar savu automātu.

Rēzeknes apriņķa Bērzgales pagasta iedzīvotājs Salimons Tumplis, ap 35 gadi, ar iesauku „Jānis Ogriņš”, bruņots ar šauteni, bandā kopš 1949. gada pavasara.

Nautrēnu pagasta iedzīvotājs Jāzepe, ap 19 gadi, ar iesauku „Vitolds Krauja”, bruņots ar šauteni, kuru viņam iedeva bandas vadītājs „Zemitāns”, bandā kopš 1949. gada.

Nautrēnu pagasta iedzīvotājs Antons, ap 20 gadi, iesauka „Iga Silavs”, bandā kopš 1949. gada, ienāca ar savu šauteni.

Es – Antoņina Rižā ar iesauku „Ausma Lazdiņa”, biju bruņota ar „TT” pistoli, bandā biju no 1949. gada aprīļa, bet sakarus ar bandītiem uzturēju no 1944. gada rudens.

JAUTĀJUMS: No kura laika pastāv „Zemitāna” bandītu grupa?

ATBILDE: Bandītu grupa, kurā ietilpst „Zemitāns”, eksistē kopš 1944. gada un viņu vadīja Augusts Kudreņickis ar iesauku „Grants”. 1949. gada pavasarī kādā operācijā Kudreņicki nogalināja, tad bandas vadību uzņēmās Antons Gabrāns ar iesauku „Zemitāns”, kurš bandā iestājās 1947. gadā.

JAUTĀJUMS: Ar ko izskaidrojama bandas dalīšana grupās?

ATBILDE: Kad bandītu grupu vadīja Kudreņickis, viņam bija piecas atsevišķas bandītu grupas un viena štāba grupa. Sadursmēs ar VDM un IeM spēkiem vairākas grupas tika iznīcinātas, bet palika tikai Piektā un Štāba grupas. Šīs grupas saglabājušās līdz pat šodienai.

JAUTĀJUMS: Kādi mērķi un uzdevumi bija bandītu grupai, kuru vadīja Kudreņickis, bet pēc tam „Zemitāns”?

ATBILDE: Bandītu grupai bija mērķis cīnīties pret Padomju varu un ar angļu un citu valstu palīdzību gribēja iznīcināt Padomju iekārtu Latvijā.

JAUTĀJUMS: Kur darbojās Kudreņicka – „Zemitāna” bandītu grupa?

ATBILDE: Pamatā Kudreņicka un pēc tam „Zemitāna” bandītu grupa darbojās Viļakas apriņķa teritorijā, Lubānas un Tilžas pagastos. Dažreiz uz kādu laiku pārgāja uz Rēzeknes apriņķa Nautrēnu pagasta mežiem.

JAUTĀJUMS: Pastāstiet par Kudreņicka un „Zemitāna” bandītu grupas pretpadomju darbību.

ATBILDE: No bandas praktiskās darbības, kad to vadīja Kudreņickis, man zināms viens fakts, kad bandīti „Zemitāns”, Kudreņickis un Kļaviņš, piedaloties Karavoičika bandai četru cilvēku sastāvā, augustā vai septembrī, 1948. gadā nogalināja Tilžas pagasta milicijas priekšnieku, par to man stāstīja bandīts Kazimirs Brasla, ar kuru es kopā dzīvoju, un viņš faktiski ir mans vīrs no 1948. gada janvāra.

Kad bandu vadīja „Zemitāns”, bandīti Viktors Mareckis, Aleksandrs Jerumāns un Jānis Gleizds 1949. gada 1. augustā nogalināja Nautrēnu vidusskolas priekšsēdētāju Platpīru. No pašu bandītu teiktā man zināms, ka viņu nogalināja pēc iedzīvotāju lūguma. 1949. gada jūlijā bandīti ar iesaukām „Zemitāns”, „Kārklīšs”, „Kļaviņš”, „Bitīte”, „Salenieks” un „Ogriņš” no Bērzpils pagasta kolhoza nozaga divas cūkas.

Tā paša gada augustā tie paši bandīti un vēl viens ar iesauku „Silavs” Viļakas apriņķa Baltinavas pagastā vienam saimniekam nozaga cūku.

Bez tam bandītiem bija nolūks paņemt cūkas Tilžas pagasta kolhozā „Laima”, bet manā laikā kolhozs netika aplaupīts. Viņiem bija nolūks nogalināt Tilžas pagasta mežsargu Skarneli, kuru turēja aizdomās par bandas

vadītāja Kudreņicka nodevību, kā arī nogalināt kādu Bērzpils pagasta zemnieku par līdzdalību bandītu Rūzes un Bikšāna nogalināšanā. Laikā, kad es atrados bandā, minētās personas nogalinātas netika."⁴⁶

Izskatās, ka Antoņinas pratināšanas protokolā atbildes ir krietni garākas par jautājumiem un parādās vēlēšanās stāstīt pat to, ko tikai pa ausu galam dzirdējusi no Kazimira, ka Tilžas pagastā partizāni nošāva milicijas priekšnieku... Patiesībā tas bija čekas kapteinis Beloborodovs. Stāstot par notikumu Nautrēnos, Antoņinai liekas, ka Mareckis nošāvis skolas priekšsēdētāju, bet patiesībā tur Viktors Mareckis nošāva vispirms ciema padomes priekšsēdētāju Melni un pēc tam skolas saimniecības vadītāju Platpīru. Arī cūku nozagšanu kādam kolhozam Antoņina sauc par pretpadomju akciju, bet pratināšanas noslēgumā, vairāk nekādus faktus nezinot, pūlas izpatikt ar to, ka nosūdz partizānus pat par viņu nodomiem, lai gan cilvēkus netiesā par domām, bet par prettiesisku rīcību. Toties partizānu vārdus, viņu iesaistīšanos grupā, bruņojumu un organizācijas struktūru Antoņina izmeklētājam atklāja pilnībā. Pratināšana notika 1949. gada 7. decembrī, un, atrodoties ieslodzījumā, viņa, protams, nezināja, ka Štāba grupas satāvs ir krietni sarucis, ka triju vairs nav un ka Gleizds ievainots guļ cietuma slimnīcā. Bet ne jau tikai par savas grupas partizāniem Antoņina informējusi izmeklētājus. Kā zināms, viņus ne mazāk interesēja arī partizānu atbalstītāji, un kādā dokumentā sakarā ar partizāna Aleksandra Jerumāna māsas tiesāšanu parādās ieraksts:

„F.A.Dunce, būdama naidīgi noskaņota pret Padomju varu, no 1949. gada maija līdz aresta dienai uzturēja noziedzīgus sakarus ar „Zemitāna” vadīto bruņoto nacionālistisko bandu, kurā darbojas viņas brālis Aleksandrs Jerumāns ar iesauku „Imants Ičmalis”, sistemātiski uzņēma bandītus savās mājās, apgādāja viņus ar pārtikas produktiem, veļu un nepieciešamo informāciju. Bandītu uzdevumā viņa braukāja pie viņu radniekiem, no kuriem atveda bandītiem apģērbus un pārtikas produktus, kā arī šuva viņiem virsdrēbes. 1949. gada jūlijā nodeva bandītiem angļu kara šauteni ar visām patronām, kuru bija nelikumīgi glabājuši."⁴⁷

⁴⁶ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 4. sējums, 19., 20., 21. lpp.

⁴⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 38364. lieta, 4. sējums, 205. lpp.

Tiktāl fragments no Jerumāna māsas Filimonijas Dunces apsūdzības raksta. Kur gan čekisti varēja iegūt šādas ziņas? Nedaudz tālāk tajā pašā dokumentā ir rakstīts:

„Uzrādītājā apsūdzībā Dunce pilnībā atzina savu vainu, bez tam viņas noziedzīgo darbību atklāj sakarā ar citu lietu arestētā A.B. Rižā, tai skaitā arī konfrontācijā.”⁴⁸

Katram skaidrs, ka Filimonija pati negāja uz čeku un nestāstīja, ka apgādājusi partizānus ar pārtiku, šuvusi apģērbus un pat šauteni iedevusi. Viņa neatzina savu vainu, kamēr A. B. Rižā nebija to ar savām liecībām pierādījusi. Visticamāk bija tā, ka Dunce visu konsekvēnti noliedza, tādēļ izmeklētājiem vajadzēja sarīkot konfrontāciju ar mums zināmo A. B. Rižo, lai ietiepīgo partizānu atbalstītāju piespiestu savu vainu atzīt. Kā zinām, partizāni pie Filimonijas griezās pēc tam, kad 1949. gada augustā, bēgot no čekas karaspēka vienības Laimes salīnā, tās pašas A. B. Rižās vainas dēļ bija pazaudējuši gan ieročus, gan apģērbus. Un Jerumāna māsa viņus paēdināja, apģērba un vēl piegādāja ziņas no piederīgajiem.

⁴⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 38364. lieta, 4. sējums, 205. lpp.

1950. gads

Jānis Gleizds 1949. gada nogali pēc operācijas pavadīja cietuma slimnīcā. Sākumā, kā zinām, viņu „lāpīja” Rēzeknes ārsti, un, neskatoties uz smagajiem ievainojumiem, čekisti steidzās iegūt informāciju pēc iespējas ātrāk. Lai cik tas liktos nepieņemami no cilvēciskā un medicīniskā viedokļa, tikko no operācijas galda noņemto Jāni Gleizdu uzsāka pratināt čekas izmeklētājs Konopļovs. Par šiem gadījumiem gan 38364., gan 21822. lietā saglabājušies vairāki pratināšanas protokoli un pirmais – 21. oktobrī, kad veikta operācija, bet vēlāk oficiāli viss darīts tā, lai izskatītos likumīgi. Jānis par to savās atmiņā rakstījis:

„Pēc izziņas redzu, ka 1950. gada 25. janvārī cietuma ārsts atļāvis mani pratināt uz vietas, tas ir, cietuma slimnīcā, bet neļauj vēl vest uz čekas mītni Stabu ielā. Viss nopietnākais sākās ar Meļņa nogalināšanu. Operatīvajā izmeklēšanā Semjonovs bija ierakstījis, ka es ar Jerumānu esam piedalījušies uzbrukumā ciema padomei. Sanāca tā, ka mēs it kā esam piedalījušies tai aktā. Es visādi centos to atspēkot, ka mēs atradāmies kilometra attālumā no ciema padomes, bet nekā. Man 58.–8. pants bija kā pielīmēts.

Marta mēnesī kājai noņēma smirdēt sākušo ģipsi. Ar kruķu palīdzību mēģināju pa kameru staigāt, bet kājas pēda negribēja sadzīt. Izrādījās, ka tur iekšā bija vēl viena lode. Es lūdzu, lai to izņem, bet manu lūgumu nedzirdēja. Mēneša beigās mani no slimnīcas izrakstīja un aizveda uz cietuma 1. korpusu, kur ievietoja 3. stāva lielajā kamerā ar sešdesmit iemītniekiem. No turienes mani aizveda uz Stabu ielu, kur manu lietu pārskatījuši, nobeidza, un kaut kāds bargs prokurors, nosaucis mani par

teroristu un dzimtenes nodevēju, lietu nodeva tiesai. Tad atveda mani atkal uz Centrālcietumu, kur lielajā vīru pulkā pagāja vasara, bet uz kājas pilnībā atsperties nevarēju, bija jālieto kruķis. Lielajā kamerā dzīve ritēja raiti, pa dienu spēlējām šahu un dambreti, lasījām grāmatas. Centrālcietumā bija plaša bibliotēka, kurā bija grāmatas arī no senākiem laikiem. Ap vasaras vidu gan sāka vecās grāmatas iznīcināt, katru lapu pārplēšot vairākās daļās un maisos nesot pa cietuma tualetēm. Tur aizgāja vecie izdevumi latviešu, krievu un vācu valodā. Bija ļoti žēl, un mēs vācām grāmatu druskas, lai satīķējot lasītu.”⁴⁹

Par kādiem pasaules grēkiem Jānim Gleizdam vajadzēja nīkt cietumā? To izskaidro dokuments, kuru sastādījis un parakstījis LPSR VDM izmeklēšanas nodaļas vecākais izmeklētājs leitnants Rogušins.

„Apsūdzības slēdziens

Par Jāni Jāņa dēlu Gleizdu sakarā ar apsūdzību KPFSR KK 51.–1. „a”, 58.–8. un 58.–11. pantos.

1949. gada decembrī Jāni Jāņa dēlu Gleizdu LPSR VDM arestēja un sauca pie kriminālbildības kā nacionālistiskās bandas dalībnieku.

Jānis Jāņa d. Gleizds vācu okupācijas laikā no 1943. gada līdz Vācijas kapitulācijai dienēja Vācijas jūras kara flotē un piedalījās kaujās pret padomju armiju un floti.

Pēc kara, būdams naidīgi noskaņots pret padomju varu, 1947. gada novembrī iestājās Rēzeknes apriņķa Nautrēnu vidusskolas pretpadomju nelegālajā organizācijā „Latgales Vanagi”, kurā atradās līdz pārejai nelegālā stāvoklī.

Būdams minētās pretpadomju organizācijas dalībnieks, viņš ieguva iesauku „Stūrmanis” un piedalījās nelegālajos organizācijas saietos, kur apsprieda cīņas metodes pret padomju varu, tikās ar nacionālistiskās bandas locekļiem, no kuriem saņēma pretpadomju darbības uzdevumus[...].

1949. gada aprīlī Gleizds, izvairījies no aresta par piederību pretpadomju organizācijai, pārgāja nelegālā stāvoklī un iestājās bruņotajā nacionālistiskajā „Zemītāna” bandā, kurā darbojās līdz arestam.”⁵⁰

⁴⁹ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads

⁵⁰ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 38369. lieta, 1. sējums, 55.–56., 57.–58., 59.–70. lpp.

Lai gan cietums nebija nekāda sanatorija, kā redzams, Jānis par to nesūdzējās. Vismaz paēdis bija un dzīvoja siltumā, varēja lasīt, komunicēt ar citiem bēdubrāļiem vai nodoties pārdomām – laika tam pietika. To nevarēja teikt par brīvībā esošajiem iedzīvotājiem, nerunājot nemaz par atlikušajiem mežabrāļiem. Nautrēnu apkaimē, kur 1949. gada beigās darbojās Neatkarības Vienības Piekta grupa un trīs Štāba grupas vīri, tika nodibināti vairāki kolhozi. Jau nosaukumi vien rāda, ar kādām metodēm tie tapa – „Udarņik,” „Kutuzova vārdā nosauktais,” „LĻKJS 7. kongresa”, Ļeņina, Molotova, Dzeržinska un tamlīdzīgu noziedznieku vārdā nosauktie saimnieciskie jaunveidojumi. Visi šie svešvārdu savirkņējumi griezās latvieša ausī un radīja negatīvas asociācijas. Ne tikai zemnieki, bet arī amatnieki nedrīkstēja strādāt atsevišķi, viņus ar varu spieda apvienoties arteļos. Tas radīja pretestību, kura nereti izpaudās anekdotēs un sarkastiskos izteicienos. Tautas zobgaļi, piemēram, ieteica šuvēju arteļim dot nosaukumu „Brīvais Diegs”.

Kolhozos sadzītajiem Latgales zemniekiem šī gada ziema bija badaina. Vairāku paaudžu laikā pieraduši apsaimniekot savu zemi un tādā veidā sagādāt savai ģimenei iztiku, lauku ļaudis nevarēja saprast, kā iespējams paēst un apģērbties, apstrādājot tikai atļauto pushektāru un turot tikai vienu govi. Zemnieki jutās aplaupīti – gadu gadiem audzētās govīs, koptās cūkas un lolotie zirgi bez atlīdzības tika atņemti un sadzīti kopos kūtīs. Jaundibinātajiem kolhoziem nebija ne lopu novietņu, ne salaupītā inventāra glabātavu, pat ne nojumes, kur priekšsēdīm apsēsties un nolikt somu ar papīriem. Visu to atrisināja, turīgākos zemniekus izvedot uz Sibīriju un viņu mājas nacionalizējot.

Šim nolūkam arī jaunizceptā LĻKJS 7. kongresa vārdā nosauktā kolhoza vajadzībām uz Sibīriju aizveda visu Odumānu ģimeni, lai skaisti iekārtotajās mājās izvietotu govju un zirgu kūtis, bet dzīvojamajā mājā izmitinātu apkārtnē salasītos slinķus – lopu kopējus. Nevienam no viņiem nebija jēgas par lopu turēšanu. Tādēļ zirgi reizēm palika nebaroti un govīs laikā neizslauktas. Salaupītā manta, kā zināms, svētību nenes. Arī šī reize nebija izņēmums. Vasarā nesagatavoja sienu, rudenī laikus nenovāca labību un saknes, tādēļ jau martā govīs no bada pašas saviem spēkiem nevarēja piecelties kājās, un nenovāktās labības dēļ savairojušies grauzēji bezspēcīgajiem lopiņiem grauza nost spalvu, lai taisītu sev midzeņus. Govīm steidzami pārgrieza rīkles, lai notek pēdējās asinis, un ķermeņus veda kā barību kolhoza cūkām. Tā vismaz cūkas izdzīvoja un zirgiem, kurus tāpat vīri no

rītiem stutēja uz kājām ar griestos iekārtu virvju palīdzību, atlika kāds siena kumšķītis vairāk.

Tāds Latgales kolhozos tuvojās 1950. gada pavasaris. Neko daudz labākā situācijā nebija arī tā saucamie kolhoznieki, kuri vēl nebija saraduši ar padomju sistēmu, tādēļ bija izmisumā. Visžēlīgi iedotajā pushektārā piemājas zemes varēja izaudzēt kartupeļus, kāpostus, bietes un burkānus, bet ne labību maizei. Bez visa tā pat šo babuļa zemes tiesu nebija ar ko apstrādāt, jo zirgus kā ražošanas līdzekli paņēma kolhozā, kur tie no bada nobeidzās.

Drīz cilvēki saprata, ka, lai izdzīvotu, ir jāzog. Dienā pašu saražoto pa naktīm nesa mājās. Bija arī rafinētākas zagšanas metodes. Sievietes, kuras kopa sivēnmātes, parasti arī savās mājās audzēja sivēnus, un nekāda kontrole nevarēja paredzēt, kad cūkai būs sivēni un cik to būs. Parasti jau gadījās tā, ka cūkkopes personīgajai cūkai arvien piedzima vairāk sivēnu nekā kolhoza cūkai. Tas ģimenei varēja dot ievērojamu atbalstu, jo, pārdodot vienu sivēnu tirgū, par iegūto naudu varēja nopirkt pāri labu apavu. Visizdevīgākā situācijā atradās kolhoza klētnieks, kurš labības kulšanas laikā, sadarbojoties ar brigadierī, varēja viņam uzticētajā klētī radīt ievērojamus neuzskaitītu graudu krājumus, ko paklusām iztirgoja. Tā kolhoznieki tika pie maizes.

Tāda izskatījās padomju sistēma, kuru nacionālo partizānu komandieris Augusts Kudreņickis noraksturojis, izstrādājot Neatkarības Vienības reglamentu: „Latviešu tauta pakļauta visām okupantu patvaļām, novesta kulturālā un saimnieciskā sabrukumā, draud pārkrievošana un iznīcība kā nācijai.”

Tik ekonomiski sarežģītā situācijā arī Jūrdžu sādžas Bogdanu ģimenei, kurā bija seši bērni un četri no tiem vēl skolnieki, pavasaris bija grūts. Labi, ka pa ziemu bunkurā mītošie partizāni ar savām metodēm spēja uzturēt sevi un vēl palīdzēt Bogdaniem. Bet, pavasarim iestājoties, Viktoram, Jānim un Aleksandram, tāpat kā katru gadu, bija jāpāriet uz vasaras režīmu. Tas bija aprīlī, taisni ap Lieldienām. Tikko visi trīs bija savākuši savu skopo mantību un taisījās pateikt paldies par patvērumu ziemā, lai atvadītos, kad pēkšņi kā no gaisa parādījās Ješka, piedodiet, Kazimirs Brasla ar savas Piektais grupas pārstāvjiem Antonu Gailumu, Jāni Lubānu un Jāzepu Ludboržu. Abas grupas bija vienlīdz pārsteigtas par negaidīto atkalredzēšanos. Brasla teica, ka, pavasarim iestājoties, nolēmuši apmeklēt seno paziņu Viktoriju Bogdani un nemaz negaidījuši sastapt Marecki, Romānu un vēl Jerumānu. Tik vienkārši tas nebija. Kazimiram bija slepens nodoms uzzināt ko tuvāk par šo apvidu, kur partizāni grūtos brīžos atrada sev

patvērumu, tāpat viņš klusēja par abu grupu tuvināšanās patieso iemeslu. Bez tam viņš bija pārliecināts, ka pēc Cisovkas akcijas dzīvu palikušo partizānu pievienošana Ierzeļovas grupai ir kļuvusi pavisam reāla.

Patiesībā Viktoram, Jānim un Aleksandram palaimējās, ka bija pilnā ekipējumā, lai dotos ceļā, bet Kazimirs nodomāja, ka viņi tikko kā atnākuši. Tas bija svarīgi, jo par lazaretis bunkura eksistenci Bogdanu viensētā zināja tikai daži Štāba grupas partizāni, bet nedrīkstēja zināt pārējie. Lai to saprastu, jāatceras, ka Nautrēnu čekas priekšniekam Semjonovam pēc Cisovkas operācijas divi izbēgušie partizāni Mareckis un Romāns bija kā zobu sāpes un viņš bija gatavs uz visu, lai tikai uzzinātu šo vīru slēptuvi. Vispirms bija mēģinājums ievākt informāciju, pratīnīt tikko operēto Jāni Gleizdu. Kad tas nedeja gaidīto rezultātu, Semjonovs uzdeva kādam no istrebiķiem „piecirst” meklējamā Jāņa Romāna mātai. Šo visai delikāto uzdevumu vajadzēja pildīt Pjataka Dominīkam, kurš, izcils lišķis būdams, spēja meitenei sagrozīt galvu un ne tikai ielīda viņas gultā, bet arī, padarot par čekas vēlmju izpildītāju, lika meklēt pašas brāļa slepeno lazaretis bunkuru. Tomēr arī šis čekas manevrs nedeja neko, izņemot to, ka Dominīkam un Viktorijai radās kopīga meita. Laime, ka informācija par lazaretis bunkuru Jūrdžos čekai tā arī palika neatklāts noslēpums. Tas palīdzēja turpmākajos gados gan Viktorijai, gan viņas piederīgajiem izvairīties no katorgas.

1950. gada aprīlī, izmantojot notikušo abu grupu tikšanos, Mareckis kā Štāba grupas komandieris un faktiskais kritušā Neatkarības Vienības komandiera Gabrāna vietas izpildītājs bez liekām ceremonijām saviem pāris cilvēkiem pievienoja Braslas vadīto Piekto grupu un visi kopā aizgāja Grīvas mežu virzienā uz Keiseļovu. Tur Viktors Mareckis uzrakstīja pavēli par Kazimira Braslas atcelšanu no grupas komandiera amata un pats pārņēma virsvadību, bet 1950. gada 29. maijā abu grupu kopsapulcē Viktors tika ievēlēts par Neatkarības Vienības pagaidu vadītāju. Tātad ar 1950. gada aprīli, pievienojot trim savējiem vīriem četrus Braslas vadītos Piektais grupas partizānus, Viktors Mareckis atjaunoja un reizē arī papildināja Štāba grupu. Tās satāvā bija:

Viktors Mareckis ar segvārdiem – Kārlis Kļaviņš, Kļaviņš, Lāčplēsis, Vārpa, Odums;

Kazimirs Brasla ar segvārdiem – Kronbergs, Jūrnieks, Gunārs, Ješka, Gunītis; (pēdējo lietoja tikai Braslas mīļākā Stefaniņa);

Antons Gailums ar segvārdiem – Igo, Latgalietis, Lūsis;

Jānis Romāns ar segvārdiem – Arvīds Bitīte, Upe, Makšķer-
nieks, Staņislavs;

Jāzeps Ludboržs ar segvārdiem – Andris Krauja, Briedis;

Jānis Lubāns ar segvārdiem – Salenieks, Jurka;

Aleksandrs Jerumāns ar segvārdiem – Imants Ičmalis, Čiekurs;
Salimons Tumplis ar segvārdu – Ogriņš.

Varētu domāt, ka Brasla pēc tam, kad Mareckis viņu atcēla no Piektais grupas vadītāja amata, nopietni apvainojās. Vismaz ārēji Kazimirs to neizrādīja tā iemesla dēļ, ka patiesībā viss notika saskaņā ar viņa slepeno plānu abas grupas apvienot. Jau 1949. gada 5. augustā, kad Piektais grupa atdalījās un Brasla kļuva par tās vadītāju, čekisti viņus it kā piemirsa, lai dzīvo komfortā, un ar to pievilina sev pārējos. Kā vēlāk izrādījās, grupa bija izveidota līdzīgi mušpapīram, un, sava naivuma vai pārgalvības dēļ domādami, ka pārņem grupas vadību, tai pielipa Viktors Mareckis, Jānis Romāns un Aleksandrs Jerumāns. Čeka nemanot bija mainījusi taktiku. Ja sākumā tā grupu sašķēla, lai atsevišķi iznīcinātu tās kodolu, tad pēc Cisovkas notikumiem izdevīgāk kļuva partizānus turēt vienkop, lai vieglāk varētu pārskatīt. Tā vairs nevēlējās riskēt ar savu cilvēku dzīvībām, tādēļ klusi un ar šiku izkārtoja tā, lai upuri paši ar prieku ielien viņu izliktajos tīklos.

Iekšēji Neatkarības Vienības Štāba grupā viss notika saskaņā ar Reglamentu – 1950. gada aprīļa beigās partizāni kopsapulcē sadalīja pienākumus un ievēlēja šādas amatpersonas:

Viktors Mareckis – grupas komandieris un štāba priekšnieks;

Jānis Romāns – kara tiesas priekšsēdētājs;

Aleksandrs Jerumāns – 1. kara tiesas loceklis;

Antons Gailums – 2. kara tiesas loceklis;

Kazimirs Brasla – grupas rakstvedis.

Tikmēr Mareckim, kļūstot par grupas komandieri un Braslu padarot tikai par rakstvedi, kā uz burvja mājienu sākās negaidīti sarežģījumi. Drīz vien mīklainā kārtā pazuda grupas partizānu dienu darbības šifri. Par šo gadījumu Kronbergs (Kazimirs Brasla) rakstīja ziņojumu štāba priekšniekam:

„ZL Neatkarības Vienības štāba priekšniekam.

Ziņojums.

Sakarā ar ZL NV partizānu dienu darbības pārskata šifru krišanu okupācijas drošības vīru rokās izdoto ZL NV štāba vadītāja leitnanta Krastiņa mainu, sākot ar 1950 g. 29. (divdesmit devīto) aprīli.

Pielikumā: Jaunsastādītais ZLNV partizānu dienu darbības pārskata šifrs.

1950. gada 29. aprīlī. Štāba vadītājs: Kronbergs.⁵¹

⁵¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 158. lpp.

Lasot šo dokumentu daudzus gadu desmitus pēc notikuma, gribas pievērst uzmanību tam, ka šī ziņojuma apakšējā daļā ar zili violetu tinti tajā pat rokrakstā parādījusies piezīme, kas izdarīta četras dienas pēc bunkura sagrāves:

„Šis dokuments tika izņemts manā klātbūtnē no manas bandgrupas slēptuves 19. okt. 51. g. K.Brasla.”⁵²

Vai šajā piezīmē nav nojaušams rakstītāja lepnums par paša veikumu? Un „klātbūtne” laikam jāsaprot tā, ka 19. oktobrī, četras dienas pēc Gailuma, Ludborža un Romāna nogalināšanas, viņš vienīgais, zināja un varēja uzrādīt partizānu arhīva slēptuves.

Nedaudz mulsina vienīgi tas, ka partizānu kopsapulcē Kronbergam piešķirtais amats nosaukums ir grupas rakstvedis, bet ziņojumā viņš sevi sauc par štāba vadītāju. Vai tas darīts ar nolūku radīt jucekli, lai nevarētu atšķirt štāba vadītāju no štāba priekšnieka, vai tā ir tikai kārtējā plātīšanās?

Tāpat nav skaidrs, kāpēc netiek runāts un netiek ziņots grupas komandierim par to, kādā veidā šifri nonāca čekā. Kāpēc neviens nemeklē vainīgo? Varbūt kāds no savējiem tos veikli „nopludinājis”, lai pats pēc tam piedāvātu savu variantu, kurš jau iepriekš saskaņots ar minēto iestādi?

Tā bija pirmā ķibe, kura piemeklēja atjaunoto Neatkarības Vienību pēc Marecka stāšanās komandiera amatā, bet paies tikai mēnesis, un klāt būs nākamā.

Visu pavasari partizāni pavadīja brīvā dabā Mežareju tuvumā, kur varēja netraucēti dzīvot, bet raizes darīja pārtikas trūkums. Vietējie zemnieki, tapuši par kolhozniekiem, paši knapi vilka dzīvību, kā jau pavasarī, kad tīrumi apsēti un dārzi apstādīti, bet raža vēl tālu. Ilgi plānojuši, vīri izlēma doties atkal Nautrēnu virzienā, kur Ičas upes kreisajā krastā bija vairākas nomaļu sādžas ar pārtikušiem un atsaucīgiem ļaudīm. Lejpus Zaļmuižas ziemeļu virzienā gar upi bija izvietojušās Pilnīku, Mikitānu, Mazuru, Jūzupu, Bilinsku un Soloviču sādžas, kuru iedzīvotāji padomju varu centās ignorēt un dzīvot pa vecam. Partizāni bija aptvēruši, ka šajā pusē var ieiet katrā mājā un saņemt atbalstu. Mareckis un Romāns drīz vien iepazinās ar vietējām jaunavām – Agati no Mikitāniem un viņas draudzeni Eleonoru, kura strādāja par skolotāju Pilnīku skolā. Agate Mazure, kuras māja atradās pavisam netālu no Ičas, nereti iedeva pat savu laivu, lai partizāni varētu pavasarī pārcelties otrā krastā. Atnākušajiem mežabrāļiem viņa allaž pagādāja arī ko ēdamu un nekad tos nepalaida tukšā.

⁵² LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 158. lpp.

Agate Ločmele (Mazure)
Antona Rancāna foto

Kādu vakaru, 1950. gada 1. jūnijā, Mareckis kopā ar Romānu, Ludboržu, Jerumānu un Lubānu nolēma iegriezties pie Staņislava Bilinska, kurš bija uzticams partizānu atbalstītājs. Pie viņa varēja dabūt pārtiku jebkurā laikā. Arī šoreiz puiši, neko ļaunu nedomādami, pa ierasto ceļu tuvojās Staņislava mājai, Jerumāns, kā ierasts, piekļāvēja pie loga, bet pēkšņi no vairākiem ugunspunktiem, kas bija ierīkoti saimniecības ēkās, gāzās ložu krusa. Šāva gan no automātiem, gan šautenēm. Partizāni atkāpās aiz košumkrūmiem un, kādu gabalu skrējuši, atpāš, ka viena nav. Par atgriešanos nevarēja būt runas, jo uzbrucēju pārspēks bija vismaz trīskāršs, tādēļ atlika tikai cerēt, ka Lubāns būs izkļuvis no aplenkuma laikus un pārnāks nometnē. Tomēr grupas komandierim prāts bija nemierīgs, tādēļ, pavēlējis savējiem palikt nometnē, pats devās meklēt pazudušo Lubānu. Diemžēl Viktors tālu netika, jo pa ceļu, kas gāja cauri mežam, virzījās mašīnu kolona ar zaldātiem. Bija steidzami jāatstāj nometne un jāmeklē drošāka vieta. Šajā gājienā pie Bilinska kājās tika sašauti divi. Jerumāns vēl varēja iet, bet Lubānam ievainojums bija tik smags, ka pat lišus nespēja pārvietoties.

Turpmākos nacionālā partizāna Jāņa Lubāna dzīves mirkļus zina tikai Dievs. Mēs varam minēt, cik ilgi viņš svārstījās starp dzīvību, kas saistās ar katorgu un... Viņam bija sašautas kājas, bet rokas par laimi veselas un ierocis piemērots – krievu automāts. To kādu laiku viņš grozīja rokās, lai pielaiktu savai galvai, bet, pamanījis tuvojamies čekistus, izlēma un nospieda sprūdu. Vai viņš pats dzirdēja nāvi nesošo ložu birumu?

Šīs lodes bija tā sakapājušas seju, ka tajā neatradās nevienas veselas vietas, pēc kā čeka varētu identificēt mirušo. Pat Jānim Gleizdam nometnē vaicājuši: „1951. gadā mani lāģerī aizsauca uz „Smerš”, kur rādīja fotogrāfijas. Tur redzēju vienu jaunekli ar sašķaidītu seju. Man jautāja, vai pazīstu? Es atbildēju, ka nevaru pazīt, bet patiesībā es pazinu tūlīt. Tas bija Jānis Lubāns. Viņam uz krūtīm bija automāts, kura laidē es biju iegrebis uzrakstu NĀVI KOMUNISTIEM un lecošo sauli.”⁵³

Kā varēja gadīties, ka visnotaļ uzticama partizānu atbalstītāja mājās pēkšņi ieradās čekistu bars un ierīkoja slēpni? Pie saviem atbalstītājiem grupas vīri gāja iepriekš nenorādītā laikā, parasti ieradās pavisam negaidīti. Arī šoreiz par gājienu pie Bilinska zināja tikai paši savā vienībā. Pie Agates Mazures bija arī Kazimirs, bet Staņislava Bilinska apmeklējumā nepiedalījās. Kādēļ? Nav atbildes, bet, ja partizānu grupā ir cilvēks, kurš

⁵³ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

darbojas čekas labā, tad šādu akciju sagatavošanas tehnoloģija ir samērā vienkārša. Iefiltrētais cilvēks iet visur kopā ar citiem, uzzina atbalstītājus, no kuriem visvairāk atkarīga partizānu dzīve mežā, un par to informē savus darba devējus. Paradoksāli, bet, jo uzticamāks atbalstītājs, jo izdevīgāks čekai tādēļ, ka piespiest kļūt par nodevēju viņi varēja gandrīz katru. Arī Ziemeļusolas Jāzeps, kura vainas dēļ notika Cisovkas traģēdija, daudzus gadus bija uzticams Neatkarības Vienības balsts. Par to čekistus informēja Mass, un Jāzeps pēc nopietnas apstrādes valsts drošības iestādē piekrita sadarboties. Līdzīgs scenārijs bija arī Bilinska gadījumā, tikai informators šoreiz bija cits, un upuris tikai viens, lai gan mērķēts atkal tika uz kodolu – Marecki, Romānu un Jerumānu.

Pēc šīs neveiksmes Štāba grupai bija jāmeklē atbalstītāji citā pusē. Palīdzēja Agates draudzene Pilnīku skolotāja Eleonora, kuras piederīgie dzīvoja Mežvidu muižas apkaimē, Keiseļu sādžā. Viņa partizānus iepazīstināja ar savām māsām Annu un Martu, kuras apņēmas vīriem gādāt pārtiku un informāciju, bet galvenais – savu klātbūtni. Drīz vien savas simpātijas viens pret otru sajuta Mareckis ar Annu, Romāns ar Eleonoru, bet Gailumam iepatikās Marta. Jaunieši tikās, vecākiem to nezinot, naktīs. Arī pārtiku piegādāja pazagšus. Neskatoties uz to, ka meitenes dzīvoja netālu no rajona centra Kārsavas, kur bija VDM nodaļa un visas pārējās represīvās padomju iestādes, puīši te atrada nozīmīgu pieturas punktu vismaz gada siltajam periodam.

Par to uzzinājis, Kazimirs saprata, ka te viņu gaida nozīmīgākā veiksmē nelegālista karjerā, un ieteica pārējiem vēl vienu izcilu, drošu un, viņaprāt, stabilu atbalstītāju – Bartkeviču, kura mājās pirms kara daudzas vasaras pavadījis, ganot skolotāja govīs. Lai gan necils pēc savas ārienes un neaudzināts, Kazimirs bija vērīgs, apveltīts ar labu atmiņu un spēju pielāgoties jebkuriem apstākļiem. Strādādams Bartkeviča mājās, viņš no dzirdētajām sarunām vien uzzināja visu par skolotāju pāra radiem, paziņām un dzīves likstām. Mājas īpašniekam, dzīvojot Mičuros blakus stratēģiski nozīmīgai dzelzceļa līnijai vācu laikā, kad krievu diversanti spridzināja ešelonus ar kara tehniku, ko vermahts sūtīja Ļeņingradas aplenkumam, nācās sadarboties ar vāciešiem. To Kazimirs zināja. Viņš zināja arī to, ka tagadējā Mežvidu pamatskolas direktora divu māsu vīri, arī sievas māsas ģimene kā padomju varai kaitīgi elementi tikuši iznīcināti jau 1941. gadā.

Kazimirs to Štāba grupas vadošajiem partizāniem pasniedza kā argumentu atbalstītāja pilnīgai drošībai un neuzpērkamībai,

varbūt noklusējot tikai to, ka vienīgā skolotāju pāra atvase centās veidot karjeru atbilstoši padomju dzīves standartiem. Martai, kura bija uz Rietumiem emigrējušā bīskapa Jāzepa Rancāna brāļameita, pienāca sūtījumi no radiem. Tolaik tos saņēma nevis pastā, kā visās civilizētās valstīs, bet jau izsaiņotas atsevišķā čekas filiālē, un lieki teikt, ka šo sūtījumu saņēmēji bija īpaši uzskaitē.

Visi minētie apstākļi varēja padarīt skolas direktoru un viņa sievu pilnībā atkarīgus no drošības orgānu labvēlības. Bet naivie lauku zēni, kas, patriotisku jūtu vadīti, uzsāka nevienlīdzīgu cīņu ar apspiedējiem, to neapjauta. Tik smalkās niansēs viņi nespēja iedziļināties. Toties Kazimirs, lai viņa priekšlikumu pieņemtu bez šaubīšanās, kā papildus priekšrocību minēja pat to, ka skolotāja mājās ir lieli grāmatu un brīvvalsts laika žurnālu krājumi, kas partizāniem varētu kļūdēt garo ziemas vakaru vienmuļību. Tas bija liels kārdinājums visiem, un pēc pirmā apmeklējuma, ko Kazimirs noorganizēja, arī Mareckis atmeta savu piesardzību, kad uzzināja, ka mājastēvs ir polis, jo arī pats jutās vairāk polis nekā baltkrievs.

Āķis bija norīts, un skolotāju mājas Mičuros partizāni sāka apmeklēt itin bieži, bet saimnieks viņus pieņēma pirtīnā, kas atradās nedaudz attālu no pārējām ēkām. Zināmas neērtības radīja tikai no laukakmeņiem mūrētā un ar šiferi apjūmtā lopu kūts, kurā bija iekārtota kolhoza teļu ferma. Tajā strādāja sveši ļaudis, no kuriem vajadzēja sargāties.

Tā romantiski optimistiskā noskaņā aizgāja vasara un pienāca septembris. Skolas direktoram un viņa sievai Martai sākās darba sezona, tādēļ mežabrāļus varēja uzņemt tikai svētdienās (pēckara posmā, lai ātrāk uzceltu komunismu, sestdienas bija darbadienas). Toties vīri biežāk iegriezās pie Mazuru meitenēm Keiseļos.

Kādā septembra novakarē, kad Štāba grupas lielākā daļa bija apmetusies ābolīņa šķūnī, gaidīdami atnākam Annu un Martu, tā durvis pavērās, kāds ienāca un ārā negāja. Augšā virs blāķa sēdošie partizāni ienācēju neredzēja, bet pieklusa un turpināja gaidīt. Ja māsas nenāca, tas nozīmēja, ka radušies neparedzēti apstākļi, kas neļauj to darīt. Tāda bija mežabrāļu ikdiena. Kad pēc ilgas gaidīšanas meitenes tomēr atnāca un sākās parastās jaunu cilvēku runas par visu un neko, Marta nejauši ieminējās, ka Mazuru mājās bija ar riteni iebraucis mātes brālēns Jāzeps Krišāns no Ziemeļusolas, bijis it kā piedzēries un gribējis šķūnī nosnausties. Martai, Annai un Eleonorai Krišāns tiešām bija tikai onkulis no Ziemeļusolas, toties Romānam ar Marecki viņš bija čekas ziņotājs,

kura vainas dēļ notika Cisovkas traģēdija. Izdzirdis šo nejaušo repliku, Mareckis pieleca kājās kā dzelts un, nokomandējis: „Visiem uz mežu!”, metās skriešus uz tuvējo krūmiem apaugušo Strodu straute atzaru, pārējie saliekušies viņam sekoja.

Bija arī pēdējais laiks – no Kārsavas ar divām automašīnām bija atbraukuši čekisti un milicija ar suņiem. Miliči, istrebiķeļi un čekas pārstāvji ieskrējuši istabā, uzsākuši kratīšanu un likuši tēvam Voicekam kāpt šķūnī uz āboliņa panta miličiem pa priekšu, lai nodrošinātos pret partizānu lodēm. Neko neatraduši, represīvās varas pārstāvji arestēja Martu un aizbrauca. Atvestie suņi pēdas neuzņēma, jo partizāni skrienot bija paspējuši izkaisīt tabaku, bet tālāk pēdas pazuda straute ūdenī. Cik var spriest pēc notikumu līdzdalībnieču atstāsta, ja Krišāns bija gatavs pat savus radniekus nolemt ieslodzījumam, tad viņa pārdošanās čekistiem bija neatgriezeniska un tikai neizdarības pēc partizānu atmaksa kavējās.

Tas dažu mēnešu laikā bija jau trešais uzbrukums Marecka vadītajai grupai, kas nevarēja notikt tāpat vien, nejaušu apstākļu sakrītības dēļ.

Pa to laiku tuvojās rudens un partizāni pastiprināti meklēja ziemas mītnes. Ierzeļovas bunkuru savu iespēju robežās jau augustā bija iekārtojuši Gailums, Ludboržs un Brasla. Mājas iemītnieki savā paspārnē vairāk nevienu negribēja laist, bet, ņemot vērā to, ka Lubāns bija gājis bojā, viņa vietā Stefanija atļāva vēl vienu pieņemt. Gribētāji bija divi – Mareckis un Romāns, tādēļ vilka lozes, un laimēja Romāns, bet Mareckis pagaidām palika bez mitekļa.

Patī zemnieku sēta Ierzeļovā atradās nelielā uzkalniņā, bet ielejā cilpas meta tikko savu gaitu sākusī Iča. Kādus trīssimt metrus uz dienvidiem bija dzelzceļa līnija, kas savienoja Abreni ar Daugavpili, kur ģimenes tēvs Antons Jermušs Latvijas brīvvalsts laikā strādāja par dzelzceļa apgaitnieku. Pēc vilciena avārijas viņam uzticētajā iecirknī, ko izraisīja kāds terorists, Antons no pārdzīvojumiem psihiski saslima un saimniecību pārņēma sieva Bronislava. Zemnieku pārim bija četras meitas un dēls, tādēļ, kad bērni paaugās, piecpadsmit hektāru lielo zemi varēja apstrādāt pašu spēkiem un saražot ģimenes iztikai nepieciešamo. Vienīgi izglītību iegūt nepietika līdzekļu – visi bērni tā arī palika četru klašu līmenī, tikai pašai jaunākajai meitai Veronikai jau padomju laikā izdevās pabeigt pilnu pamatskolu un uzsākt mācības astotajā klasē. Latvijas brīvvalsts laikā ģimene bija pārtikusi un nesūdzējās par grūto ikdienu, visi lūdza Dievu un

strādāja, bet, ienākot krieviem, viss sagriezās kājām gaisā. Varēja strādāt, cik grib, bet nopelnīt iztiku nevarēja, tāpēc ka saražoto atņēma valsts. Trīs mājās palikušās meitas dzīvoja neprecētas vien tādēļ, ka nevarēja atrast saviem ētikas kritērijiem piemērotus vīrus, jo visi godīgie un strādīgie bija vai nu izkauti karā, vai aizvesti verdzībā. Jermušu pirmdzimtajai, kuru sauca par Stefaniju, jau bija pāri trīsdesmit, bet vidējai – 26, pastarītei gan vēl tikai 17.

Kāpēc šī miermīlīgā ģimene iesaistījās tik bīstamā pasākumā ar nacionālajiem partizāniem? Ne jau aiz politiskās pārliecības vai akla naida pret okupācijas varu. Tas notika pavisam nemanot. Kad 1949. gada aprīlī čeka sāka tvairstīt Nautrēnu vidusskolas audzēkņus, kuri bija iesaistījušies pretpadomju jaunatnes organizācijā „Latgales Vanagi”, Stefanija paglāba no aresta Antonu Gailumu, kurš iesāka Ierzeļovas bunkura ierīkošanu. Tomēr, nevarēdams ilgi izturēt dzīvi izolācijā no sabiedrības, viņš meklēja pārējos likteņa biedrus un atradis iesaistījās nacionālo partizānu kustībā. Mežā nodzīvojis četrus vasaras mēnešus, Antons kopā ar vēl dažiem partizāniem atkal parādījās Ierzeļovā un lūdza tur patvērumu ziemai. Ģimene, būdama patiesi dievticīga un izpalīdzīga, lūdzējiem neatteica. Kopā ar Gailumu toreiz atnāca Ludboržs, Lubāns un Brasla.

Antona Gailuma māsa Helēna Krūmiņa vēl pēc sešiem gadu desmitiem, apraudot savu brāli, raksta: „Līdz ar jaunu biedru ierašanos Ierzeļovā bija uzradies labi maskēts nodevējs. Viens un tas pats cilvēks iznīcināja visas grupas.”⁵⁴

Ierzeļova atradās visai nomaļā vietā, kur pat īsta ceļa nebija. Ziemā, kad zeme sasalusi un uzkrītis sniegs, ar ragavām varēja braukt, kur tik acis rāda, bet pavasaros un rudens lietavās mālainie Klomostovas un Ierzeļovas kalni transportam bija neizbraucami. Pāri šiem kalniem rietumu virzienā gāja vienīgais zirgu ceļš četru kilometru garumā, pa kuru varēja nokļūt līdz Čūdarāniem. Tiem garām kārdinoši līkumoja balts lielceļš, kas savienoja Nautrēnus ar Ilzeskalnu un Rēzekni. No Ierzeļovas uz ziemeļiem savukārt atradās Ičas upe, kuras krastos pletās purvainās pļavas ar alkšņu biezokņiem, un aiz tiem pakalnos zvīlnēja Žogotu sādža, bet ielejā spīdēja Gailumu ezers. Tādēļ kājāmgājēji visbiežāk izmantoja dzelzceļa stigu, pa kuras malu varēja nokļūt līdz lielceļam Nautrēni–Bērzgale, līdz ar to uz šosejas Kārsava–Rēzekne. Visticamāk, ka arī partizāni izmantoja šo ceļu, lai nokļūtu pie atbalstītājiem Keiseļos un Mičuros.

⁵⁴ Helēnas Krūmiņas vēstule, 2010. gads, GAPA

Savā nomaļajā zemes pleķītī dzelzceļa apgaitnieks Antons Jermušs bija uzbūvējis zemnieka sētu ar visai vienkāršu plānojumu. Dzīvojamā māja kā pagara gulbūve, ko Latgalē sauca par māju ar diviem galiem, bija novietota ziemeļu–dienvidu virzienā. Tai blakus aptuveni sešu metru attālumā atradās vēl viena līdzīga gulbūve, kurā bija izvietotas kūtis un šķūnis. Starp abām ēkām bija iekšpagalms, pa kuru veda lopus ganībās un mājinieki staigāja ikdienas darbos. Dienvidos, kādus četrdesmit metrus attālu no dzīvojamās mājas, bija uzbūvēta maza pirtīņa, bet austrumos, – savu pussimts metru attālumā mazliet zemāk par dzīvojamo māju, – gulēja ar salmiem apjuntā rija. Mājas ieejas durvis bija ierīkotas austrumu pusē, kur bija arī divi logi un vēl viens logs atradās arī dienvidu gala sienā, bet pagalma pusē logu nebija vispār. Saime apdzīvoja tikai dienvidu galu, kamēr pārējā daļā atradās tā saucamās sinces, aiz kurām bija pieliekamais un maltuve ar rokas dzirnavām.

Saimniecības ēkas dienvidu galā bija zirgu stallis, bet ziemeļu galā mitinājās pārējie mājlopi. Vidējo gulbūves daļu rudens ražas novākšanas laikā izmantoja gan kā šķūni, gan kā noliktavu kartupeļiem un citiem dārzeņiem. Visas šīs ēkas trīs durvis atradās pagalma pusē, bet pie vidējām durvīm, kas veda šķūnī, savā būdīnā sēdēja mājas sargātāja kucīte Činta. Viņa atzina tikai savējos un svešos bija gatava saplosīt gabalos, tādēļ partizānu pirmais uzdevums bija pieradināt šo neuzpērkamo sargu, jo tieši garām kucītei bija jāiet telpā, kur tapa bunkurs. Tā būvēšana nebija sarežģīta, bet prasīja lielu piepūli un piesardzību, tāpēc ka atklāti to nevarēja darīt. Ja bunkura izmēri pat nepārsniedza četrus metrus garumā un trīs metrus platumā, izraktās zemes apjoms, ko ar spaiņiem vajadzēja iznest ārā un vēl nomaskēt, bija ievērojams.

Kad būvbedre izrakta, tāpat naktī bez lieka trokšņa no meža jāsanes iepriekš sagatavotie baļķi cetrām sienām, griestiem un guļamlāvai. Tikai tad varēja sākties patiesie bunkura būvdarbi: ar cirvi jāpietēš baļķēni, lai gludi pieguļ viens otram, jānosedz ar tiem būvbedres sienas, ar stabiem jānostiprina stūros un, kad sienas ir gatavas, jāuzliek pārsegums, kas ir arī griesti. Bez tam šajā pārsegumā jāatstāj vieta ieejas lūkai savu 70 cm garumā un tikpat platumā. Kad lielos vilcienos bunkura telpa bija gatava, atlika pievērsties iekštelpas aprīkojumam, pie lūkas jāierīko kāpnes, jāuzbūvē telpas dziļumā guļamlāvas pieciem cilvēkiem un jāpierīko lūkai nomaskēts vāks. Sākot apdzīvot jauniegūto telpu, izrādījās, ka vēl trūkst sildierīces, galdiņa un ventilācijas. Pēdējo ierīkoja, izrokoties zem pamatiem un ieliekot vecu skārda

piena kannu kā cauruli gaisa ievadīšanai bunkurā. Ar apiņiem, kas auga pie kūts, nomaskētais caurules gals, izgāja ārā pie šķūņa rietumu sienas pamatiem.

Mazajā pazemes telpā, lai cik tā pieticīga, varēja dzīvot, bet nebija padomāts, kā izdzīvot gadījumā, ja čeka bunkuru atklāj. Bija, kaut arī nomaskēta, bet tikai viena ieeja, un nebija rezerves izejas. Ja Gailums, Lubāns un Ludboržs partizānu gaitās bija nesen un bunkuru būvēja pirmo reizi, tad Kazimiram bija krietni lielāka pieredze no dzīves Grīvas meža bunkuros ar vairākām rezerves izejām, kas patiešām izglāba no čekas uzbrukuma septiņus vīrus 1948. gada aprīlī. Kāpēc viņš, piedalīdamies bunkura ierīkošanā, pieļāva, ka netiek ierīkota šī rezerves izeja? Arī Mareckis un Romāns bija pieredzējuši šajā ziņā, bet viņi atnāca, kad jau bunkurs bija iekārtots un kaut ko labot bija par vēlu. Atlika tikai samierināties.

Pēc tam, kad ar lozes vilkšanu Mareckis zaudēja vietu bunkurā, viņa plānos bija meklēt pajumti kādas jaukas sieviešu kārtas būtnes mājās. Viņš nešaubījās, ka tādu atradīs, jo apzinājās savu pievilcību. Tomēr, par pārsteigumu sev un citiem, Stefanija, kura iepriekš bija strikti noraidījusi Viktora iespēju apmesties Ierzeļovā, tagad vairs neprotēja. Kazimirs, acīmredzot, bija pierunājis savu mīļāko atcelt pieņemto lēmumu, un tagad viņa piekrita pieņemt Viktoru savā paspārnē. Līdz ar to Neatkarības Vienības Štāba grupa bija pilnā sastāvā un Ierzeļovas bunkurā bija gatavi pārziemot pieci vīri:

Viktors Mareckis,
Jānis Romāns,
Jāzeps Ludboržs,
Antons Gailums,
Kazimirs Brasla.

Salimons Tumplis un Aleksandrs Jerumāns katrs dzīvoja savās mītnēs, par kurām Brasla neko nezināja. Jerumāns uz partizānu sapulcēm ieradās regulāri, bet Tumplis – tikai epizodiski.

Sakarā ar to, ka partizānu grupa Ierzeļovā nenokomplektējās vienā laikā, nekādu pārtikas krājumu ziemeļiem viņiem nebija. Vajadzēja kooperēties ar Jermašovu saimi, kurā bija seši ģimenes locekļi un trīs dažādi uzvārdi: tēvs – Antons Jermušs, māte – Bronislava Armašova, dēls – Jāzeps Armašovs, trīs meitas – Stefanija, Viktorija un Veronika Jermašovas. Visiem darba spējīgajiem pieaugušajiem bija jāstrādā kolhozā, lai arī par to neko nemaksāja. Tāpēc jau otrajā kolhozu pastāvēšanas gadā cilvēki bija sapratuši, ka izdzīvot var tikai zogot no

kopsaimniecības pašu saražoto. Zaga visi atkarībā no iespējam, arī kolhozu vadība zaga, tikai ar lielāku vērienu. Šo praksi gribot vai negribot vajadzēja pielietot arī partizāniem, jo zemniekiem vairs nebija ko viņiem ziedot. Pēc iestāšanās kolhozā arī Jermašoviem vairs nekādas lielās rocības nebija. Tā, pavisam nemanot, Ierzeļovā izveidojās kaut kas līdzīgs komūnai, kuras viena daļa gādāja produktus, bet otra no tiem gatavoja ēdienu. Kā var nojaust, gādātāji bija partizāni, bet ēdiena gatavotājas – sākumā Stefānija un māte Bronislava, pēc tam Viktorija. Veronika šajā procesā neiesaistījās, tikai, pārnākusi no skolas, reizēm ēdienu aiznesa uz bunkuru.

Ar laiku skolniecei radās arī citas kopējas intereses ar partizāniem. Antons Gailums Nautrēnu vidusskolā bija spēcīgākais matemātiķis, bez kura palīdzības kontroldarbos neiztika neviens no klasesbiedriem. Arī Veronikai matematika bija vājā vieta, un Gailums bez ierunām izrēķināja visus viņas mājas darbus, bet vēlāk izrādījās, ka skolniecei tīri labi padodas dzejoļu sacerēšana. Kad Veronika saklausījās vīru politiskās runas par Latvijas neatkarību, viņa rakstīja arī nacionāli patriotiskas vārsmas, ko partizāni labprāt izmantoja uzsaukumos tautai.

Diemžēl ar dzeju neviens vēl nav paēdis, tādēļ vīru uzdevums bija gādāt, lai sievietēm būtu ko likt katlā. Un viņi tiešām nebija slinki. Lai ziemas posmam sagatavotu gaļas krājumus, sagādnieki nereti devās pagaros sirojumos, kamēr ieguva nepieciešamo daudzumu. Ar sīkumiem viņi nekrāmējas. Par to var pārliecināties, ieskatoties Viktora Marecka apsūdzība rakstā:

„1950. gada oktobrī tiesājamais Mareckis piedalījās bandītiskā uzbrukumā Kārsavas rajona Rasnupļu ciema padomes Molotova vārdā nosauktajam kolhozam, kur bandīti nolaupīja divas govīs, kuras pēc tam aizveda pie atbalstītājiem un nokāva gaļai”.⁵⁵

Ievērtību šajā gadījumā pelna partizānu meistarība, ar kādu izdarīta šī operācija. Molotova kolhoza teritorija sākās tūlīt aiz Nautrēniem rietumu virzienā, un saimniecības kantoris tiešām atradās Rasnupļos, deportētā bijušā skolas direktora Aloiza Gudriša mājās. Turpat, plašajās saimnieka kūtīs, izvietojās arī kolhoza govīs. Visai svarīgi, ka netālu no Rasnupļu centra atradās arī Marecka mīļotās Vikas mājas ar visu lazarettes bunkuru un vēl tuvāk bija Jāņa Romāna dzimtās mājas Zušos. Ņemot to vērā, var

pieļaut, ka šajā operācijā neiztika bez vietējo lopkopju palīdzības. Vissarežģītākais akcijā bija dzīvo lopu nogādāšana garām Nautrēniem pāri kalniem, cauri mežiem līdz Ierzeļovai, kopā nocilpojot vismaz 12 kilometrus. Ja darītāji nebūtu parasti lauku zēni, kuru bērnība pagājusi ganos, tāda veida govju pārvietošana nebūtu pa spēkam.

Līdzīgā veidā partizāni ieguva arī graudus maizei. Parasti ņēma apmēram tonnu, un, lai guvumu nogādātu Ierzeļovā, tuvējā kolhoza stallī aizņēmās arī zirgus. Graudus uz dzirnavām neveda, bet paklusām samala mājās ar rokām. Tas gan nebija ātri, toties partizāniem nevajadzēja garlaikoties un muskuļus izkustināja pieklājīgi. Katram cepienam vajadzēja samalt pudu miltu, un, vidēji ātri dzirnakmeni griežot, to varēja izdarīt divās stundās. No šī maluma saimnieces izcepa sešus lielus iegārenus maizes klaipus ar brūnu, kraukšķīgu garozu, un tik lielai saimei, kāda bija Ierzeļovā, vajadzēja katru dienu pa kukulim. Īsi sakot, cik cepienu, tik nedēļu, bet gadā tonna aiziet tā, ka nemetās.

Savādi liekas tikai tas, ka par tik liela mēroga pārdošām laupīšanām okupācijas varas gaitēnos nekādu vilņošanas nemanīja, arī rajona avīzē nebija pat visskopākās informācijas. Visi izlikās, ka nacionālie partizāni vispār neeksistē, dzīve LPSR iet uz augšu, ir tikai darba uzvaras, slavas dziesmas sociālistiskā darba varoņiem, un visi tic komunisma uzvarai. Vai tiešām milicija nemeklēja nozagtās govīs? Iespējams, ka šis klusums bija speciāli uzspēlēts, lai pa vienam klīstošie partizāni tiektin tiektos uz tik veiksmīgu mītni, kāda likās Ierzeļova. Pēc negaidītā klēts „apmeklējuma” kolhoza valde gan sarosījās un uzdeva revīzijas komisijai kopā ar klētnieku pastrādāt – steidzami pārsvērt apcirkņu saturu, bet vēlāk pārdomāja un atlika to līdz sējai.

Kamēr Štāba grupas vīri cīnījās, lai sagatavotu pārtiku ziemai, daudziem bijušajiem cīņu biedriem šīs rūpes bija kļuvušas pilnīgi svešas, jo par viņu vēderiem gādāja padomju ieslodzījuma vietas. Arī Jānis Gleizds, toreiz jau atrazdamies valsts maizē, bija spiests uz ilgu laiku atvadīties no Latvijas. Lūk, viņa iespaidi: „Bija vēls, zeltīts rudens, un daži koki jau lapas paspējuši nomest. Mūs, kādus trīsdesmit ieslodzītos, pēc notiesāšanas dzina no cietuma pa šauro ieliņu uz stolipina vagonu, kurš bija cieši klāt piedzīts cietuma vārtiem. Man kāja arvien vēl sāpēja un bija jālec ar kruķiem. Nelielo mantu maisiņu, kurā bija kāds drēbju gabals, pusklaipa maizes un žāvēta zivs, nesa mans kameras biedrs uzvārdā Viesulis. Viņš bijis riktīgs Rīgas pašpuika, kuram gadījies vācu laikā žīdu geto apsargāt, kādēļ tagad saņēmis brīvu uzturu uz 25 gadiem. Tā es kliboju – vienā pusē Viesulis, bet otrai rokai

⁵⁵ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, u/1, 1. lpp.

pieķērās Viktorija Agliniece. Īsajā ceļā līdz vagonam viņa paspēja izstāstīt mūsu bunkurīša traģisko noslēgumu. Vagonā mūs sadalīja pa kupejām un klāt veda arvien jaunas grupas. Tad vagonu pievienoja pie pasažieru vilciena Rīga–Orla un vakarā tas sāka ripot.

Orlā cietums izrādījās sapostīts, kādēļ nācās mitināties kādās zemnīcās, toties izjutām brīvību – dabūjām pat avīzes. Pēc dažām dienām atkal mūs ielādēja stolipina vagonā un aizveda uz Maskavas „Sarkano presni”. Tas ir milzīgs cietums, kas domāts ieslodzīto pārsūtīšanai. Tur kārtība visiem viena: ieved, izkrata, aizdzen uz pirti, drēbes karsējot atuto un izvadā atkal pa kamerām. Katram ieslodzītajam visur iet līdzīti tā saucamā personīgā lieta, kas ir kā standarta lieluma aploksne no bieza, brūna papīra pilna ar dokumentiem, bet virsū uzlīmēta lapa ar ieslodzītā vārdu, uzvārdu, pantu un sodāmību. Ja tevi izsauc, tad jānosauca sodāmības pants un piespriestais sods. Uz lapas vēl norādīta vieta, kur ieslodzītais jānogādā.

Ceļojums sākās. No Maskavas aizveda uz Gorkiju, no Gorkijas uz Ufu, no turienes uz Sverdlovsku, tad uz Petropavlovsku un beidzot uz Karagandu. Kad mūs izsēdināja, ārā bija tumša nakts, likās, ka sals nebija mazāks par 30 grādiem. Visus divdesmit ieslodzītos ielādēja atklātā auto kravas kastē, nosēdināja ar skatu uz aizmuguri un pielika trīs automātistus biezos kažokos. Ceļa nebija nekāda, brauca pa sniegotu stepi, kur vietām sniegs bija notīrīts. Mašīna salūza. Šoferis salā mēģināja kaut ko labot, bet bezcerīgi. Divas stundas salām, kustēties neļāva. Tā salā sastinguši pavadījām garas stundas, līdz ieradās vilcējs un aiztransportēja pie kāda lāģera vārtiem. Mūs izlādēja ārā, pie vārtiem pamatīgi izkratīja, ielaida iekšā, pa aploksnēm pārbaudīja un tad tikai ļāva iet apkurinātā telpā. Pa ceļam daudzi bija apsaldējuši sejas un rokas, bet es vairs nejutu savu ievainoto kāju. Rītā atnesa kaut kādu karstu dzērienu, tad atnāca lāģera ārsti un mūs visus apskatīja. Es parādīju savu kāju, kura bija sapampusī, un mani aizveda uz sanitāro daļu, kāju ar kaut ko nosmērēja, nosaitēja un palaida.

Apsaldētā kāja nedzija, sāka strutot un kļuva tumšāka. Tad mani aizveda uz cietumnieku slimnīcu Karagandā, kur mēģināja ārstēt, pat taisot nelielas operācijas, atmirušos audus nogriežot. Trūka medikamentu, bet ārsti, kas arī paši bija ieslodzītie, par mani rūpējās, cik spēja. Tomēr slimība progresēja, un draudēja plaša gangrēna. Lai glābtu dzīvību, ārsti izšķīrās par radikālu iejaukšanos – kājas amputāciju. Neko darīt – piekritu, tikai lūdzu, lai negriež virs ceļgala.

Pēc operācijas mani aiznesa uz palātu, iedeva miega zāles un es nogulēju visu diennakti. Kad atmodos, uzzināju, ka blakus guļ bijušais vācu žandarmērijas pulkvedis. Mēs daudz sarunājāmies, un viņš mani kopa. Uzturs slimnīcā bija tīri labs, gatavoja pat dietiski saudzējošas maltītes vācu pulkvedim, kuram bija kuņģa čūla. Palātā ārstējās arī lietuvieši, kuri, saņēmuši paciņas no mājām, cienāja arī mani.

Kad slimnīcā biju nogulējis pāris mēnešus, mani aizveda uz vienu lāģeri. Strādāt neko nopietnu vēl nevarēju, bet, ja aicināja palīdzēt virtuvē, atteicu. Apmēram pēc pusgada man puīši galdniecībā uztaisīja tādu kā koka kāju jeb stuti, kuru piesienot stubenim, bija ar ko atsperties, un es pamazām apguvu staigāšanu, vēlāk varēju pārvietoties pat bez spieķa. Tad kaut kur sameklēju akvareļkrāsas un šo to zīmēju. Sevišķi liels pieprasījums bija pēc Ziemassvētku un Lieldienu apsveikumu kartiņām dažādās valodās”.⁵⁶

⁵⁶ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

1951. gads

Kolektīvā saimniekošana lauku ļaudīm uzspieda savu zīmogu un pretoties padomju ideoloģijai kļuva arvien grūtāk. Neskatoties uz neveiksmēm lauksaimniecībā un līdz ar to arī partikas trūkumu gan laukos, gan pilsētās, pateicoties militāri rūpnieciskajam kompleksam un neizmeļamajām dabas bagātībām, okupācijas režīms nostiprinājās. Arī tādēļ, ka miljoni politieslodzīto, kuri līdzīgi Neatkarības Vienības vīriem bija grāvuši komunisma pamatus un neļāvuši tam izplatīties, tagad, strādājot par vēdera tiesu daudzas stundas diennaktī, šo sarkano sērgu paši stiprināja. Parazītiskajā impērijā, kur patēriņa preces vispār neražoja un vienīgais apgērba gabals ilgus gadus bija vatenis, kur kaklasaiti un laulības gredzenu pirkstā uzskatīja par buržuāzijas aksesuāriem, cilvēka cienīgus apavus vai apģērbu ievada no karā sagrautās Vācijas reparāciju veidā. Līdzīgi lielā PSRS dzīvoja uz mazās kaimiņzemes Somijas rēķina, un neviena Rietumu demokrātiskā valsts tur nevēlējās iejaukties.

Tas atgādina, cik naivas un nepamatotas bija mūsu nacionālo partizānu cerības sagaidīt, ka angļi vai amerikāņi nāks un atpestīs Latviju no komunistu jūga. Un tomēr viņi ticēja un gaidīja, jo pretējā gadījumā, kā saka Jānis Gleizds, bija vienkārši jānošaujas. Neatkarības Vienības partizāni ne vien savos dokumentos uzsvēra, ka svarīgi ir noturēt možu garu, bet īstenoja to arī savā ikdienas dzīvē. Viņi to panāca, viens otru nemitīgi apceļot un izzobojot par katru sīkumu. Lielākai grupai bija savas priekšrocības tai ziņā, ka katram no dalībniekiem bija savi talanti, kas nonāca kopējā lietošanā. Viens bija izcils anekdošu stāstītājs, otram piemita aktiera dotības, bet trešais par visu smējās tik aizrautīgi, ka visiem

beigās palika jautri un domas par rītdienu aizmirsās. Tomēr lielākas grupas pievērsa sev arī lielāku uzmanību, čeka tajās arvien iefiltrēja kādu savējo, kas nereti bija izcilākais jokdaris vai balamute, un, neskatoties ne uz kādiem piesardzības pasākumiem un pat sodiem, nodevība vairojās.

Piecdesmito gadu sākumā jau lielākā daļa brīvībā palikušo partizānu uzturējās vienatnē, pa pāriem vai trijātā. Šajā gadījumā iekšējai nodevībai bija mazāka iespēja, bet uzturēt možu garu bija grūtāk, tādēļ pievērsšanās pudelei kļuva par vienīgo veidu, kā cīnīties pret augošo depresiju. Runā, ka nelaime arvien atnāk negaidīta. Kādam vientuļam partizānam tā pienāca no savējiem. Šāds atgadījums atainots Neatkarības Vienības dokumentā, kurā Štāba grupas komadieris Latgalietis ziņo par to, ka 1951. gada 24. februārī partizāni Vārpa un Jūrnīks nogalinājuši kādu nepazīstamu cilvēku.⁵⁷

Tajā naktī Brasla, Mareckis, Romāns un Gailums devās kārtējās „medībās”, kā sauca pārtikas sagādes akcijas. Tuvojoties savam mērķim, vīri pamanīja stāvošu pajūgu, kurā gulēja viens cilvēks. Partizāni saausījās, domādami par iespējamo provokāciju, tomēr piesardzīgi tuvojās ragavās gulošajam un uzsauca: „Rokas augšā!” Gulošais nereaģēja. Kad pavēli pacelt rokas atkārtoja vēlreiz, gulošais spēji piecēlās un metās bēgt. Partizāni sauca: „Stāt!”, bet nepazīstamais turpināja skriet, kamēr viņu panāca partizānu raidītie šāvienī.

Kad vīrs vairs nekustējās, pienākušie viņā atpazina nacionālo partizānu Jāzepu Meikališu, kura grupa savulaik darbojās Laigolovas apkaimē. Acīmredzot, braukdams kārtīgā šmigā, vīrs bija aizmiedzis un nebija sapratis, kas viņu modina. Tik muļķīgā veidā no savējo raidītās lodes gāja bojā kādreizējās Meikališu grupas vadītājs, kuram nācās uzņemt pirmo čekas triecienu 1949. gada augusta pirmajās dienās pēc tam, kad Viktors Mareckis bija nošāvis Aleksandru Melni.

Meklējot, kā papildināt pārtikas krājumus, Ierzeļovas grupas vīri darbojās visai plašā apkārtnē. Par kādu pārtikas graudu rekvizīcijas gadījumu netālu no Mežvidiem, Padoles Bringu sādžā vēsta izpildītāju atskaides dokuments, kas ar zīmuli skaidri salasāmā rokrakstā uzrakstīts uz rūtiņu burtnīcas lapas. Tās kreisajā augšējā stūrī slīpi pa diagonāli grupas rakstvedis Kazimirs Brasla, kurš sevi dēvēja par štāba vadītāju, atzīmējis:

⁵⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 3. lpp.

„Saņemts, 1951. g. 11. martā, „NV” štāba vadītājs: Jūrnieks. – parakstījies ar vienu no saviem segvārdiem. Tālāk seko virsraksts un ziņojuma saturs:

*„NV” štābam
Ziņojums*

*„NV” Štāba grupas partizāni: kaprālis Makšķernieks, kaprālis Latgalietis, dižpartizāns Briedis 1951. gada 22. februārī nacionalizēja Kārsavas rajona kolhoza „Centība” fonda labību 1 (vienas) tonnas apmērā savām uztura vajadzībām. 1951. gada 10. martā,
„NV” Štāba grupas komandieris: Latgalietis.”*

Tiktāl grupas komandiera Antona Gailuma rakstītā atskaite par graudu rekvizīciju kolhoza klētī, ko paveica Jānis Romāns, Jāzeps Ludboržs un Antons Gailums, aizņemoties tur pat stallī pāris zirgu ar ragavām, ieslogot uz laiku klēts sargu un mierīgā garā ieberot maisos aptuveni vienu tonnu graudu, gan rudzus, gan kviešus. Bet rūtiņu lapas pašā apakšā ar violetu tinti pavisam citā rokrakstā un pusgadu vēlāk izdarīts šāds ieraksts:

„Šis dokuments ir izņemts no manas bandgrupas bunkura 15. okt. 51. g. pie kratīšanas.”

K. Brasla.⁵⁸

Reizēm, kā tas paredzēts Neatkarības Vienības reglamentā, pārmācīšanas nolūkā partizāni aplaupīja arī kādu sevišķi aktīvu okupācijas režīma atbalstītāju, vienu otru pat piekāva. Viņi to darīja galvenokārt, lai brīdinātu pārējos nesadarboties ar komunistu varu. Par to saglabājies Štāba grupas komandiera Latgalieša ziņojums, kurā teikts, ka 1951. gada 3. maijā partizāni Vārpa (Mareckis), Jūrnieks (Brasla), Latgalietis (Gailums), Makšķernieks (Romāns) un Briedis (Ludboržs) aplaupījuši Bērzgales pagasta Komuļu sādžā dzīvojošo padomju aktīvistu Silvestru Komuli.

Tomēr pārtikas ieguvei partizāni pārsvarā laupīja valsts iestādes, patērētāju savienības veikalus, kolhozus un kārtības labad par katru akciju rakstīja ziņojumu savai priekšniecībai. Saglabājies arī ziņojums, ko rakstījis Štāba grupas komandieris Latgalietis 1951. gada 3. maijā, par to, ka 1951. gada 29. aprīlī partizāni Vārpa un Jūrnieks aizveduši no Kutuzova vārdā

nosauktā kolhoza kūts divas govīs. Spriežot pēc nosaukuma, kolhozam it kā vajadzētu atrasties Maskavas pievārtē, varbūt pat Borodinas laukos, kur vienacainais krievu ģenerālis kāvās ar Napoleonu, bet izrādās, ka klibajam Braslam ar Marecki tik tālu pēc govīm nebija jāiet, jo Kutuzova vārdā nosauktā kolhoza govju ferma atradās tepat Mežvidu apkaimē.

Pēc Aleksandra Jerumāna ierosmes 1951. gada 27. septembrī Ruskulovas meža nometnē, kurai bija dots nosaukums „Amerika”, divi kilometri no Ežmaļu mājām, notika grupas sapulce. Tajā piedalījās seši partizāni:

Kazimirs Brasla,
Viktors Mareckis,
Antons Gailums,
Jāzeps Ludboržs,
Jānis Romāns,
Aleksandrs Jerumāns,

un tika nolemts nākošā dienā aplaupīt Mežupes veikalu, kas atradās Zaļmežu sādžā. Saskaņā ar šo lēmumu 1951. gada 28. septembra vēlā vakarā visa grupa, kurai šoreiz piebiedrojās arī tā saucamā jaunpartizāne un reizē arī Jerumāna mīļākā Helēna Dreždere, ieradās Mežupē un paņēma visu, kas varēja ikdienā noderēt, par kopējo summu 9309 rubļiem un 36 kapeikām. Blakus veikalam atradās arī Mežupes pasta nodaļa, no kuras partizāni paņēma 2590 rubļus, sabojāja telefonus, iznīcināja visus plakātus un PSRS vadoņu portretus. Lai visu veikālā iegūto mantību aizvestu, bija nepieciešams zirgs, un to sagādāt apņēmas Kazimirs Brasla kopā ar Helēnu Drežderi.⁵⁹

Šoreiz guvums tiešām bija izcils, un Ierzeļovas grupa par iegūto naudu varēja nopirkt apavus, siltu ziemas apģērbu, sāli, petroleju un citu dzīvei nepieciešamo, bet iespējams, ka šī nauda bija paredzēta pavisam citai vajadzībai. Pārējās veikālā iegūtās mantas – blūzes, kleitas un lakatus vīri uzdāvināja mājas sievietēm, bet paņemto liķiera kasti izlietoja kopā ar mājas iemītniekiem, uztaisot jautru izdevušās operācijas noslēguma balli. Veikala plauktos atrastie auduma baķi noderēja vieglāku apģērba gabalu šūšanai, ko partizāni jau izsenis bija apguvuši.

Arī šī operācija guvusi atspoguļojumu grupas dokumentos, nedaudz samazinot guvuma izteiksmi naudā, par ko liecina šāds ieraksts:

⁵⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 140. lpp.

⁵⁹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, u/l, 40. lpp.

„NV” štābam

Ziņojums

1958. gada. 28. septembrī NV Štāba grupas partizāni: seržants Vārpa, kaprālis Makšķernieks, kaprālis Latgalietis un dižpartizāns Briedis uz 20 minūtēm okupēja pasta un veikala telpas, kas atradās Viļakas apriņķa Tilžas pagasta Zaļmežos un no turienes nacionalizēja mantas 6000 (seši tūkstoši) rubļu apmērā „NV” vajadzībām, kā arī tika sabojāti divi telefona aparāti.

„NV” Štāba grupas komandieris: kaprālis Latgalietis.”

Tāpat kā pārējiem, arī šim ziņojumam apakšējā daļā ar violetu tinti slīpā rokrakstā izdarīta piezīme:

„Šis dokuments ir izņemts no manas bandgrupas bunkura 15. okt. 51. g. pie kratīšanas. K. Brasla.”⁶⁰

Laikā starp šīm kolhozu, pastu un veikalu aplaupīšanām Neatkarības Vienības Štāba grupa neaizmirs par Cisovkas traģēdijas vaininieku Jāzepu Krišānu no Zierņusolas. Visai zīmīgi, ka, ik rītu iedams kolhoza darbā, arī pats nodevējs to atcerējās un meklēja cilvēkus, ar ko strādāt kopā, lai nepaliktu vienatnē. Ilgi, gandrīz divus gadus viņam bija jātrīc, līdz partizāni atrada piemērotu momentu, kad, pilnīgi negaidot, klusā lauku celiņā varēja paprasīt atbildi par nodarīto postu.

1951. gada 2. jūnijā Neatkarības Vienības vadītājs, seržants Vārpa (Viktors Mareckis) uzrakstīja pavēli, kurā lika Latgalietim (Antonam Gailumam) un Ičmalim (Aleksandram Jerumānam) izpildīt nāvessodu Jāzepam Krišānam. Atraduši piemērotu laiku un sagatavojušies, divi atriebēji 1951. gada 7. jūnijā, gaismai austot, ieradās Zierņusolas apkaimē un, apmetušies izvēlētajā slēptuvē vienīgā celiņa malā, kas veda ārā no salas, sāka gaidīt.

Cēlies ar saules lēktu, apdarījis visus mājas darbus, Jāzebs bija šajā rītā nolēmis vēl pirms darba kohoā aizvest kaimiņam graudu maišeli, lai samaļ un un uztaisa kandžu. Tieši septiņos Krišāns sēdās savam „Latvello” mugurā un devās ceļā, bet, neticis nemaz no meža ārā, tika negaidīti apstādināts. Viņš nobāla kā līķis, žoklis atkārs, jo juta, ka pienācis norēķina laiks. Bet partizāni nesteidzās. Viņiem gribējās dzirdēt, ko šis mūdzis runās, kā

skaidros savu rīcību, ko vainos, vai nosauks čekas pavēlniekus. Neatkarības Vienības dokumentos šī akcija parādās šādā veidā:

„Štāba grupas komandiera Latgalieša
Ziņojums

Štāba grupas partizāni: kaprālis Latgalietis un dižpartizāns Ičmalis 1951. gada 7. jūnijā izpildīja seržanta Vārpas 1951. gada 2. jūnija pavēli. 1951. gada 8. jūnijā „NV” Štāba grupas komandieris: kaprālis Latgalietis.

Pielikumā pievienoju čekas aģenta Jāzepa Krišāna [pratināšanas] protokolu, kurš sastādīts pirms soda akta izpildīšanas.

Tiktāl soda izpildītāju ar zīmuli uz rūtiņu burtnīcas lapas rakstītais teksts, bet lapas apakšā pēc četriem mēnešiem jau parādījās ar violetu tinti piezīme tik pazīstamajā slīpajā rakstā:

„Šis dokuments ir izņemts no manas bandgrupas bunkura 15. okt. 51. g. pie kratīšanas.

K. Brasla.”⁶¹

Un tālāk ir Jāzepa Krišāna pirmsnāves atzīšanās:

„1949. gada 20. novembrī partizāni bija pie manis, par visu, ko runājām ar partizāniem, par uzdevumiem un viņus interesējošiem jautājumiem es paziņoju čekai, bet es nedomāju, ka viss tik slikti beigsies.”

Kad partizāni gribēja zināt čekistu vārdus, kuriem ziņas nodotas, Jāzebs izvairījās un nenosauca nevienu. Par savādo braucienu pēc saules rieta uz Kārsavu, iegriežoties pagulēt Keiseļos Mazuru siena šķūnī, Krišāns savu vainu sekojošajam čekistu uzbrukumam, noliedza:

„Par gadījumu Keiseļos 1950. gadā es sevi par vainīgu neuzskatu, lai gan par to, ka partizāni tur atradās, es zināju.”

„Uz Kārsavu vakarpusē braucu pēc galošām, kuras arī todien nopirku un aizmirsu veikalā uz letes. Čeka mani bieži pratināja un piespieda, lai izdodu partizānus.”⁶²

⁶⁰ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 138. lpp.

⁶¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 133. lpp.

⁶² LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 134. lpp.

Savas liecības Jāzeps Krišāns apstiprinājis ar parakstu.

Neapšaubāmi, ka Krišāns raudāja, nožēloja izdarīto un solījās partizāniem palīdzēt, ja viņam piedos, tomēr nosaukt čekas darbiniekus, kuriem ziņas tika nodotas, atteicās. Tādēļ Gailumam ar Jerumānu nebija pamata viņam noticēt un mainīt savu nodomu. Nedaudz pameklējuši, viņi atrada pietiekoši resnu koka zaru, piesēja tam līdzpaņemto virvi ar izveidotu cilpu un, upurim nedaudz pretojoties, viņu piepacēla, uzmauca cilpu kaklā un...atlaida.

Pazudušo Jāzepu Krišānu sākumā sieva, pēc tam milicija ilgi meklēja, uzgāja graudu maišeli, tad velosipēdu un vēlāk arī cepuri, bet pašu pakārto ar grūtībām atrada kādā ceturtajā dienā. Visiem, gan iedzīvotājiem, gan miličiem un čekistiem Nautrēnos un pat Kārsavā, bija skaidrs, ka Zierņusolā viesojušies Neatkarības Vienības vīri no Ierzeļovas mītnes. No savējā cilvēka viņi zināja pat bunkura atrašanās vietu un, iespējams, pat ietekmēja lēmumu pieņemšanu bunkurā, kā arī turpmāko mēnešu notikumus kopumā. Citādi nevar izskaidrot to, ka tik vērienīgas un viena otrai sekojošas partizānu akcijas palika bez nopietnas padomju represīvā aparāta atbildes.

Bija 1951. gada vidus, un Latgalē partizāni lielās militāri organizētās grupās ar izstrādātu darbības programmu vairs nebija satopami. Izņēmums bija 1947. gadā Augusta Kudreņicka izveidotā Neatkarības Vienība, kura vairākkārt sakauta un izklīdināta, tomēr spēja atjaunoties un saglabāt savu optimālo grupas lielumu – pieci līdz desmit vīri četru gadu garumā. Turklāt šīs grupas sastāvā atradās savu nepiekāpību pret okupantiem neskaitāmas reizes pierādījušais Viktors Mareckis. Viņš bija apgājis visas čekistu lamatas un pat no tik blīvas uguns kā Cisovkā izgājis sveikā. Tas čeku darīja uzmanīgu, tādēļ neviens nesteidzās, bet gaidīja izdevību, kad bez dzīvā spēka zaudējumiem visu Štāba grupu varētu saņemt vienā reizē. Lai iecerēto sekmīgi veiktu, nepietika ar vietējiem Nautrēnu istrebiķeļiem un miličiem. Viņi izpildīja tikai okšķeru vai sakarnieku lomas, kamēr pirmo vijoli spēlēja kāds VDM vīrs no gavaspilsētas, kurš neuzkrītoši kūrēja Kārsavas rajona čekas nodaļas darbu.

Operācijas sagatavošanas process ilga vairākus mēnešus, un sākuma posmā galvenais uzdevums bija pēc iespējas mazāk traucēt Ierzeļovas grupu, tā radot partizānos visatļautības ilūziju un atslābinot viņu uzmanību. Ja pārskata Neatkarības Vienības darbību laika posmā no 1950. gada pavasara, kad Braslas vadīto Piekto grupu Mareckis voluntāri pievienoja savas Štāba grupas trim vīriem, tad jāatzīst, ka šajā laika posmā veiktas vērienīgas operācijas un darīts daudz no tā, kas paredzēts Reglamentā. Lai

saprastu turpmākos čekas plānus, ir jāpatur prātā, ka Viktors Mareckis, kuru viņi uzskatīja par galveno mērķi, lai gan ārēji kluss un mazrunīgs kā visi darītāji, faktiski bija nacionālo partizānu kustības veterāns. Viņam bija izdevies dezertēt kā no vācu, tā no krievu armijas un uzsākt partizāna gaitas 1946. gadā. Tas bija laiks, kad lielākās partizānu vienības Ziemeļlatgalē jau bija iznīcinātas un atsevišķas grupas vairs necentās apvienoties. Vērienīgu operāciju laiks bija pagātnē. Šajā situācijā nebija daudz tādu, kas, nesaudzīgi iznīcinot komunistus, kā Mareckis, spēja izdzīvot vairāk nekā piecus gadus bez iekrišanas. Raksturīgi arī tas, ka, nebūdams latvietis, Viktors uzskatīja nacionālo Latvijas valsti par cīņas vērtu un, atstājis savus dzimtos poliski baltkrieviskos Nauļānus, ar visām saknēm ieauga nacionālajos Nautrēnos. Visi pārējie Neatkarības Vienības pēdējā darbības posma vīri bija dzimuši nautrēnieši. Kas bija tas dzinulis, kuram bez apdoma pakļāvās visi šie jaunieši, aizejot partizānos?

Pēckara pirmajos gados bija daudz tādu, kuri agrāk strādājuši dažādos valsts amatos, bijuši svarīgi ierēdņi, policisti, robežsargi, tiesneši, pat armijas ārsti un garīdznieki, no kuriem okupācijas vara taisījās savā īpatnējā veidā atbrīvoties. Tiem, ja nebija paspējuši laikus aizbraukt uz Rietumiem, vajadzēja meklēt patvērumu mežā. Toties Antonam Gailumam, Jānim Romānam, Jāzepam Ludboržam, Jānim Gleizdam, Jānim Lubānam, Aleksandram Jerumānam, Antonam Gabrānam un Viktoram Mareckim pagātnē bija tikai skola un ganu gaitas, par to Staļins uz Gulagu it kā nesūtīja.

Izmantojot padomju sistēmas doto bezmaksas izglītību, zēni varēja attīstīt savas spējas, sasniegt zināmu labklājību un katrs izaudzīnāt bariņu bērnu. Arī tas būtu ieguldījums nacionālās valsts saglabāšanā. Diemžēl viņi gāja pretējo ceļu – ar pieri sienā, un zaudēja. Par laimi viņi zaudēja tikai savas jaunās dzīvības, bet pierādīja, ka arī pārspēkam reizēm ir jāpretojas, lai kāds neiedomātos, ka visi latvieši ir dzimuši vergi un bez kaklakungiem dzīvot nespēj.

Cik ilgi Neatkarības Vienība būtu noturējusies pretī pārspēkam, to nevar atbildēt neviens, jo 1951. gadā jau bija izveidojies plašs sarkano aktīvistu slānis un čekas aģentu tīkls. Tik plašs, ka esošajiem partizāniem nepietika resursu, lai ar visiem kolaborantiem izrēķinātos. Agrāk vai vēlāk čekisti atrastu iespēju šo grupu iznīcināt, bet mūs interesē ne jau iespējas, bet gan reālie šīs grupas sagraušanas apstākļi ieplānotajā laikā, sākot ar sagatavošanas periodu, partizānu psiholoģisko ietekmēšanu, grupas vadības nomaiņu un nemanāmi veikto bunkura iemītnieku darbības koordināciju savās interesēs.

3. Atsevišķie uzdevumi minēti grupas komandiera ziņojumos.

1951. g.2. okt. Dižp. I. Ičmalis.”

„Šis dokuments izņemts manā klātbūtnē no manas bandgrupas slēptuves 19. okt. 51. g.

K. Brasla.”⁶³

Apvērsums Neatkarības Vienībā

Visa čekas darbošanās atgādināja tādu kā pokera spēli, kur smalks aprēķins mijās ar bezkaunīgu blefošanu, tikai naudas vietā likmē bija jaunu cilvēku dzīvības. Rezultātā no Ierzeļovas bunkura iemītņiekiem izdzīvoja tikai viens. Ne tikai izdzīvoja, bet vēlāk saņēma pat okupācijas režīma privilēģijas. Kāpēc un par ko? Soli pa solim, pētot pieejamos Neatkarības Vienības dokumentus, meklēsim patieso sagrāves vaininieku.

Jāsāk ar to, ka kopš 1950. gada aprīļa, kad partizāni kopsapulcē Viktoru Marecki ievēlēja par Neatkarības Vienības vadītāju, viņš aktīvi un apzinīgi, ievērojot paša kādreiz rakstīto Reglamentu, pildīja sev uzliktos pienākumus līdz 1951. gada 27. septembrim, kad, nezināmu spēku virzīts, Aleksandrs Jerumāns asi un nepamatoti sāka kritizēt Viktora darbību vadītāja amatā kā pasīvu. Mareckis, juzdamies apvainots nevietā, apskaitās un pateica Jerumānam, lai vada pats, ja tā grib, un nolika savas vadītāja pilnvaras. Nākamajam šī amata pretendētājam tāda kāre patiesi bija radusies, par ko liecina vēlme padīzoties ar saviem nopelniem:

„ZLNV štāba grupas locekļa I. Ičmaļa
Ziņojums

Ziņoju, ka es, I. Ičmalis, dzīvodams atsevišķi, esmu veicis šādu darbību:

1. Esmu izplatījis aktīvu pretkomunistisko propogandu.
2. Esmu konfiscējis tautas un partizānu nodevējai Helēnai Gailums, dzīv. Makašānu pag. Maz–Pujatos, materiālās vērtības 300 [rubl] apmērā.

Kā redzam, dižpartizāns Ičmalis neko dižu paveicis nebija, tikai izlīmējis dažus uzsaukumus un aplaupījis vai apzadzis kādu sievieti, kura kalpojusi komunistiem, bet pazīmēties gribējās, un viņa vainas dēļ Neatkarības Vienība gandrīz nedēļu bija bez vadības. Optimismam vairs nebija pamata. Gaidītā palīdzība no Rietumiem bija izplēnējusi un vietējo atbalstītāju loks sarucis līdz minimumam. Tuvojās ziema ar pārvietošanās ierobežojumiem. Pārtikas sagāde radīja grūtības, jo darbības areāls sašaurinājās ar katru dienu. Munīcijas krājumi izsīka. Visa tā rezultātā cīņas iespējas samazinājās tiktāl, ka partizāni savā lokā apsvēra, vai vismaz pielāva varbūtību pretošanos okupācijas režīmam izbeigt un legalizēties. Jautājums tikai – kā to izdarīt? Mareckim, ņemot vērā daudzus viņa iznīcinātos komunistu varas pārstāvjus, labprātīga padošanās nebija pieņemama. Tādēļ viņam bija plāns iegūt viltotus dokumentus un, mainot identitāti, pacensties čekistu izmestos tīklus apiet. Diemžēl Viktors nenojauta, ka bunkurā dzīvo blakus cilvēkam, kurš to nepieļaus, jo bija apsollījis varas iestādēm visu grupu pasniegt kā uz paplātes. Iecerētajā plānā Viktors bija viņa trumpis jeb indulgēnce. Toties Gailums, Romāns un Ludboržs, dzīvodami neziņā un necerēdami uz labu iznākumu, teica, ka dzīvi čekistiem rokā nedosies. Kazimirs Viktora legalizācijas variantu ārēji atbalstīja, bet īstenībā darīja visu, lai tas neizdotos, un sāka uzkūdīt Jerumānu, lai viņš pārņem grupas vadību. Kazimiram bija nepieciešams sabiedrotais, un, kad Ičmali izdevās dabūt savā pusē, slepenā plāna realizācija varēja sākties. Tādēļ 1951. gada 2. oktobrī tika sasaukta partizānu vienības pilnsapulce, kuru vadīt uzņēmās Brasla, izvirzot Jerumānu par protokolistu. Bijušais Neatkarības Vienības komandieris Viktors Mareckis jutās aizvainots un aktīvi šajā pasākumā nepiedalījās, pat atskaiti par padarīto sniegt negribēja, bet pārējie paļāvās ne tik daudz uz Braslu, kā uz Jerumānu. Lai izprastu grupā valdošo gaisotni, šīs sanāksmes protokols jācītē pilnībā.

⁶³ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 114. lpp.

„ZLNV partizānu 1951. gada oktobra vispārējā sapulce
Sapulcē piedalās visi NV biedri, izņemot vienu.
Par sapulces vadītāju tiek ievēlēts part. Jūrnieks un par
sekretāru Ičmalis.

Dienas kārtība

1. ZLNV partizānu darbības atskaite no 1951. gada maija
mēneša līdz 1951.g. oktobra mēnesim.
2. Kopējā sadzīve un pieredzes apmaiņa.
3. Jaunpartizānes Drežderes Helēnas uzņemšana ZLNV
partizānu rindās.
4. Turpmākā darbība.
5. ZLNV vadošo darbinieku pārvēlēšana.
6. Dažādi jautājumi.

1. Laikā no 1951. gada maija mēn. līdz 1951. gada oktobra
mēn. ZLNV partizāni ir veduši šādu darbību.

a) Ir vesta aktīva pretkomunistiskās propogandas
izplatīšana.

b) ZLNV rezerves un civildienestā ir uzņemtas
vairākas personas.

c) Šai laikā ir likvidēts viens nodevējs.

d) Ir konfiscēts dažāds valsts un kolhoza īpašums.

e) Uzturs šai laikā ir sagādāts, vācot ziedojumus no tautas,
kā arī konfiscējot to komunistiem un nodevējiem– atskaiti
sniedza ZLNV štāba priekšnieks.

Attiecībā uz 1951. g. oktobra sapulces pirmo punktu ZLNV
deva šādas atsauksmes: Darbība šai laikā ir pasīva, bet tas
izskaidrojams ar okupācijas varas ārkārtējo aktivitāti un
to pielietotajām represijām pret tautu.

2.

a) Sakarā ar 1951. gada 22.–23. februāra nakts notikumu
ZLNV partizāni nolēma apvienot visus neorganizētos
partizānus, kuri klejo mūsu vienības rajonā, lai
neatkārtotos tamlīdzīgs gadījums.

b) Sadzīvē ZLNV part. nolēma uzturēt stipru vienības garu
un visās vietās izpalīdzēt viens otram.

3. Sakarā ar pašas vēlēšanos un ar to, ka viņa ir
izpalīdzējusi ZLNV partizāniem, ZLNV vispārējā sapulce
nolēma uzņemt Vandu Skuju ZLNV partizānu rindās.

4.

a) izskatīt 2. paragrāfa 1. punktu,

b) vākt ieročus un munīciju,

c) iesaistīt vienības darbā privātpersonas,
d) vākt materiālus par pretlatviskiem elementiem,
e) likvidēt pēc iespējas vairāk komunistu un
nodevēju,

f) uzturu sagādāt vācot ziedojumus no tautas un
konfiscējot valsts, kolhozu un komunistisku elementu
īpašumus.

5. ZLNV štāba priekšnieka un štāba vadītāja amatam bija
šādi rezultāti: ZLNV štāba vadītāja amatā paliek kapr.
Jūrnieks. Štāba priekšnieka amatam tiek izvirzīti šādi
kandidāti:

1) serž. Vārpa,

2) dižp. Ičmalis.

Balsošanas rezultātā izrādījās:

1) serž. Vārpa saņem 2 balsis,

2) dižp. Ičmalis saņem 4 balsis.

Tātad par ZLNV štāba priekšnieku tiek ievēlēts dižp.
Ičmalis.

6. Nolēma nolasīt referātus politiskajos, militārajos u.c.
jautājumos.

ZLNV partizānu vispārējā sapulce sākās 1951. gada
2. oktobrī plkst. 1:38. sapulce beidzās 18:01.

Jūrnieks

Ičmalis

Vārpa

Makšķernieks

Briedis

Latgalietis”.

Un nemainīgā, ar violetu tinti slīpā rokrakstā 17 dienas
vēlāk čekai sniegtais paskaidrojums:

„Šis dokuments tika izņemts manā klātbūtnē no manas
bandgrupas slēptuves

19. okt. 51. g. K. Brasla.”⁶⁴

Kad 1951. gada 2. oktobrī partizāni sapulcējās, pat
visdrūmākajam pesimistam nevarēja ienākt prātā, ka tā ir viņu
pēdējā sanāksma, ka pēc 13 dienām trīs jau būs neizkaidrojamā
veidā miruši un divi bezpalīdzīgā stāvoklī nonākuši čekā. Tikai
sapulcē jaunievēlētais Neatkarības Vienības štāba priekšnieks
Aleksandrs Jerumāns palicis brīvībā.(!) Ja tic acīmredzamajam,
tad ir pamats aizdomām, ka Ičmalis, kļūdams par pēdējo

⁶⁴ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 111. lpp.

Neatkarības Vienības vadītāju, ar savu rīcību šo organizāciju palīdzēja iznīcināt, pats palikdams ārpusē. Bet, pirms tam notikušās grupas kopsapulces protokolu lasot, rodas pārlicība, ka šis dokuments, ja to izanalizē, spēj atklāt gan sapulces sasaukšanas mērķi, gan sapulces vadītāja nodomus. Šo sapulci padomju armijas poļitruku stilā vadīja Kazimirs, par ko liecina iesprukušie okupantu sanāksmju trafaretizteicieni, kas mehāniski pārnesti latviski rakstītajā protokola tekstā:

1. Jau pašā protokola virsrakstā ir latviešu valodā neizskaidrojama frāze – „vispārējā sapulce.” Vai tas nenāk no padomiski krieviskā „vseobščije sobraņije”?

2. Arī turpmāk tekstā daži teikumi latvieša ausij nav pieņemami – „[...] partizāni ir veduši šādu darbību.” vai arī „[...] ir vesta aktīva pretkomunistiskās propagandas izplatīšana.”

Tā nav Jerumāna valoda. Viņam bija izteikta literāra nosliece. Ne velti saviem paziņām katrā vēstulē ielicis pašsacerētu dzejoli:

„Svešā ceļā
Lēnām nakts pār zemi slājas,
Šaltīm lietūs līst,
Melni, melni mākoņvāli
Vēja dzīti klīst.
Saltas lāses sitas sejā,
Vēja sviestas tās.
Drūmi šalcot raugās egles
Tumsā tinušās.
Šļakst zem kājā ūdens peļķes
Dubļainas.
Mīrgodama uguntiņa
Kaut kur iedegās.
Lēnām eju svešu ceļu,
Kājas ļimst,
Skabargaini domu ērkšķi
Galvā dzimst:
Kurās mājās degs man guni,
Kurās durvis vērs?”

Aleksandrs Jerumāns, Vorkutā.

Protokola ievaddaļā norādīts, ka sapulci vada Jūrnīeks (Kazimirs Brasla), bet protokolē Ičmalis (Aleksandrs Jerumāns). Kāpēc tieši tā un ne citādi? Laikam tādēļ, ka vadītājam vienmēr ir iespējas noteikt ne tikai sapulces toni un režisēt tās gaitu, bet arī

panākt sev vēlamu iznākumu. Braslam ir padomju armijas skola, poļitruku „vesto” politinformāciju valoda, kas spilgti parādās šīs partizānu sapulces protokolā. Un parādās tādēļ, ka Jerumāns raksta to, ko viņam diktē Kazimirs. Uz to norāda arī sapulces dienas kārtības 3. punkta formulējums un pieraksta veids: „Jaunpartizānes Drežderes Helēnas uzņemšana ZLNV partizānu rindās.” Kur palikusi izslavētā konspirācija? Kādēļ partizānu rindās uzņemamā persona nosaukta īstajā vārdā, ja visi pārējie tiek minēti tikai segvārdos? Bez tam protokola oriģinālā skaidri redzams, ka vārdos „Drežderes Helēnas” burti ir izteikti saspiesti. Acīmredzot Jerumāns, rakstīdams šo teikumu, jaunpartizānes vārdam atstājis tukšu vietu, jo nav zinājis, kādu rakstīt. Kad sapulces vadītājs pateica, ka jāraksta īstais vārds, protokolistam ar grūtībām izdevās to iespīlēt atstātajā spraugā.

Visticamāk, ka Jerumāns, pildot protokolista funkcijas, vadījās no iepriekšējās pieredzes un atstāja tekstā vietu jaunpartizānei ar segvārdu Vanda Skuja – desmit burtiem, bet, saņemot sapulces vadītāja norādījumu rakstīt patieso vārdu, nonāca sprukās, jo atstātajā vietā bija jāiespiež jau sešpadsmit burti. Te nav mazsvarīgi atzīmēt, ka Helēna Dreždere bija Aleksandra Jerumāna mīļākā, kuras apgādībā viņš pēdējā laikā arī dzīvoja, tikai bunkura atrašanās vietu neviens, arī Kazimirs Brasla, nezināja. Vai, paredzot, ka pēc nepilnām divām nedēļām šis dokuments nonāks čekas rokās, Helēna ar īsto vārdu netika iecerēta kā pavediens, kas aizvedīs uz slepeno Jerumāna bunkuru?

Turpmākā notikumu gaita šo pieņēmumu apstiprināja – čeka, labi zinādama, ka Helēna ir „Neatkarības Vienības” partizāne un piedalījiesies pat Zaļmežu pasta un veikala aplaupīšanā, viņu neaiztika līdz laikam, kad arestēja Jerumānu 1954. gada 4. februārī. (Helēnu Drežderi aizturēja nedēļu vēlāk – 1954. gada 11. februārī). Te jāpiemetina kāda visai nozīmīga detaļa: Aleksandru Jerumānu notiesāja uz 25 gadiem spaidu darbos bez atgriešanās iespējām Latvijā, bet partizāne Helēna Dreždere saņēma tikai nieka 10 gadus it kā par sakariem ar nacionālo pagrīdi – ļoti saudzīgs sods personai, kura piedalījās kopā ar partizāniem akcijās kopš 1949. gada.

Jaunais grupas vadītājs

Tagad nav noslēpums, ka Neatkarības Vienības vadības pārvēlēšana bija Kazimira iecerēta un iepriekš sagatavota darbība, lai atņemtu varu Mareckim un atdotu Jerumānam, iepriekš skaidri zinot, ka, nedzīvodams kopā ar grupu Ierzeļovas bunkurā, viņš būs tikai tāds kā „kāzu ģenerālis”, bet patiesībā visu grupas darbu Jerumāna aizsegā vadīs pats Brasla. Ne velti sapulces protokolā viņš tika nosaukts par „NV” štāba vadītāju, tajā pat laikā Jerumāns tapa ievēlēts par štāba priekšnieku. Tūlīt pēc savas nokļūšanas amatā, nekavējot veltī laiku un varbūt pat nenojaušot, ka izpilda kāda slepenās vēlmes, jaunievēlētais Neatkarības vienības štāba priekšnieks Aleksandrs Jerumāns (Ičmalis) ar nolūku pārkārtot visu pēc sava (vai tiešām, sava?) prāta ķērās pie pavēļu rakstīšanas:

„Pavēle Nr. 1

1951. gada 3. oktobrī

1. Ar šī gada 3. oktobri kaprāli Latgalieti atbrīvoju no Štāba grupas vadītāja amata.

2. Ar šī gada 3. oktobri kaprāli Makšķernieku ieceļu par ZLNV Štāba grupas vadītāju.

5. Ar šī gada 3. oktobri serž. Vārpas „ziņojumu” par uzņemšanos ZLNV štāba pilnvarotā amatu pavēļu anulēt.

Ar šī gada 3. oktobri pavēļu ZLNV štāba pilnvarotā amatu uzņemties kaprālim Jūrniekam.

6. Ar šī gada 3. oktobri uzņemu dienestā V. Skuju un ieskaitu Štāba grupā. Skujas izdienu skaitu no 1951. g. 28. jūnija.

Ar šī gada 3. oktobri ZLNV Štāba grupu skaitīt sekojošā sastāvā:

kapr. Jūrnieks,

serž. Vārpa,

kapr. Makšķernieks,

kapr. Latgalielis,

dižp. Briedis,

part. Skuja,

part. Ogriņš.

7. Tā kā partizāns Ogriņš dzīvo atsevišķi, pavēlu par katru mēnesi atskaitīties štābam.

ZLNV štāba priekšnieks: Ičmalis.”⁶⁵

Tātad jau nākošajā dienā pēc sapulces štāba priekšnieks Ičmalis (Jerumāns) raksta pavēli, ar kuru tiek atcelts no ZLNV štāba pilnvarotā pienākumiem partizāns Vārpa (Viktors Mareckis) un viņa vietā iecelts... neviens cits kā Jūrnieks (Kazimirs Brasla), kura rokās tagad nonāk visi sakari ārpus bunkura. Tāpat apdomīgo un izglītotāko Antonu Gailumu Štāba grupas vadībā nomaina ar Jāni Romānu. Grūti saprast, kāda muša iekodusi Jerumānam. Kādēļ radusies tik liela vēlēšanās izdabāt Braslam, ka pat grupas partizānu sarakstā kaprāli Jūrnieku bez kādas loģikas min kā pirmo? Arī tajā laikā, kad abi kopā bija „Latgales Vanagos”, Ičmalim tika novērota pārlietu liela uzticēšanās Kronbergam, tomēr šis gadījums parādīja štāba priekšnieka nonākšanu pilnīgā atkarībā no štāba rakstveža iegribām.

Kā 1952. gada sākumā čekas izmeklētājam skaidroja Kazimirs, Neatkarības Vienības Ierzeļovas grupā 1951. gada rudenī briedusi doma par legalizēšanos. Kāds (varbūt Mareckis?) bija ierosinājis sameklēt viltotus dokumentus un, mainot identitāti, pārvietoties uz tālākiem Latvijas novadiem. Tādā veidā vīri cerēja izbeigt pretošanos, kurai vairs neredzēja jēgu. Lai visi sapulcētos vienkop, Ierzeļovas grupa toreiz aizgāja pie Mazā Pujatu ezera, kur satikās ar Aleksandru Jerumānu un Helēnu Drežderi. Tad visi kopā devās uz Grīvas mežu. Sapulce notika 22.vai 23. septembrī, un partizāni mēģināja apspriest radušos situāciju, vienlaikus izvērtējot arī dažādus legalizācijas variantus. Skaidrs bija tas, ka visiem nebija vienādas iespējas šo ieceri īstenot, jo katram izdarītie padomju likumības pārkāpumi bija dažādi. Tādēļ viņi nespēja atrast kopēju viedokli. Radikāli noskaņotais Jerumāns iekarsa un kategoriskā tonī pieprasīja

⁶⁵ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 131. lpp.

nevienu no grupas neizlaist, kamēr visiem būs vienāds pret okupācijas režīmu izdarīto likumpārkāpumu saraksts. Tad nevienam nebūšot izdevīgi citus nodot. (!)

No kurienes pēkšņi radusies paranoiska iedoma, ka pārējie taisās viņu nodot? Realizējot šo neordināro Jerumāna prasību, Gailumam un Ludboržam vajadzēja steidzami skriet un šaut pēc kārtas visus Nautrēnu komunistus, ar to izsaucot asu čekistu pret darbību. Tas izklausās pēc provokācijas un atgādina slepeno čekas vēlmi par katru cenu noturēt vienkop visus tuvākajā apkaimē darbojošos partizānus, jo tikai grupā ir iespēja darboties viņu aģentam. Jerumāna kategoriskā prasība nevienu no bunkura neizlaist atklāja pavisam nepievilcīgu ainu. Ja vairākus gadus, plecu pie pleca cīnījušies, vīri nešaubīgi uzticējās viens otram, tad kas bija Jerumāna nostājas pamatā? Viņš parādīja, ka saviem ieroču brāļiem vairs neuzticas un uzskata viņus par potenciāliem nodevējiem. Arī dzīvošana atsevišķi paša slepenajā bunkurā to apstiprina. Varbūt šī neuzticēšanās deva iemeslu rīkoties tā, lai no saviem biedriem atbrīvotos? Mēs gan nezinām, kādā veidā Jerumāns to cerēja izdarīt, bet vēlme iekrišanas gadījumā izvairīties no augstākā soda mēra un bailes no pārējo liecībām viņu neapšaubāmi tuvināja Kazimiram. Šajā kontekstā jaunievēlētā Neatkarības Vienības štāba priekšnieka Ičmaļa „Pavēles Nr.1” 5. punkts ir aizdomīgi labvēlīgs klibajam grupas rakstvedim: „Ar šī gada 3. oktobri seržanta Vārpas „ziņojumu” par uzņemšanos ZLNV štāba pilnvarotā amatu pavēlu anulēt.”

Mareckis, atteicies no grupas komandiera pienākumiem, tomēr nevēlējās nīkt bezdarbībā un gaidīt, kad viņu čekisti sagūstīs vai nošaus. Tādēļ viņš pēc 2. oktobra sapulces uzrakstīja Jerumānam iesniegumu, ka uzņemas štāba pilnvarotā pienākumus, kas dotu iespējas brīvi kontaktēties ar viņam vien zināmajiem atbalstītājiem, lai risinātu viltoto dokumentu sagādāšanu. To negribēja pieļaut ne Ičmalis, ne Jūrnieks, tāpēc „Pavēles Nr.1” 5. punkta turpinājums ir:

„Ar šī gada 3. oktobri pavēlu ZLNV štāba pilnvarotā amatu uzņemties kaprālim Jūrniekam.”

Ar to Mareckis, lai gan viņam bija visaugstākā militārā pakāpe vienībā, tika pilnībā degradēts, bet varu, informāciju un materiālos resursus pārņēma Kazimirs.

1951. gada rudens sapulcē Grīvas mežā Jerumāns ne tikai mēģināja uzspiest pārējiem partizāniem absurdas prasības visiem būt vienlīdz vainīgiem okupācijas temīdas priekšā, bet arī uzstājīgi pagērēja Mareckim aktivizēt grupas darbību. Toties Viktors, labi zinādam, ka tautas atbalsts partizāniem katastrofāli sarucis un tajā pat laikā nodevēju rindas daudzārt pieaugušas,

nevēlējās savus vīrus tīšuprāt urdīt, lai neizsauktu iznīcinošas čekas atbildes akcijas, bet Jerumāns Marecki apvainoja bezdarbībā un pat glēvulībā. Pēc nedēļas, nonācis pie varas, viņš ar skubu metās darboties un drudžaini visu reformēt, bet, citu neko nespēdams, rakstīja tikai pavēles vienu pēc otras. Vai tās bija domātas grupas saglabāšanai un veiksmīgai darbībai?

„Pavēle Nr. 3

Štāba grupas komandierim kaprālim Makšķerniekam

1. Uzdošu Jums savākt no visiem ZLNV Štāba grupas partizāniem ziņas par komunistiem un nodevējiem.

2. Nodot iespējami ātrākā laikā šīs ziņas ZLNV Kara Tiesai.

1951. gada 7.oktobrī.

ZLNV štāba priekšnieks: I. Ičmalis.”⁶⁶

Un, tāpat kā visiem līdzīgiem dokumentiem, lapas apakšā rakstīts:

„Šis dokuments ir izņemts no manas bandgrupas bunkura 15. okt.

51. g. pie kratīšanas. K. Brasla.”

„Pavēle Nr. 4

ZLNV partizānu Kara Tiesas priekšsēdētājam, kaprālim Latgalietim

Ierosinu Jums sasaukt ZLNV partizānu kara tiesu un izskatīt iesniegtās ziņas komunistu, spiegu un nodevēju sakarā, lai sastādītu sarakstu pēc noteiktā formāta.

1951. g. 7. oktobrī ZLNV štāba pr – ks: serž. Ičmalis.”⁶⁷

Pavisam tā saucamajā Kara Tiesā ir tikai 2 cilvēki. Kāda jēga šādai papīru rakstīšanai, ja visi ir nepārtrauktā savstarpējā saskarsmē dienu un nakti? To visu varēja izrunāt un koleģiāli izlemt, lai nevajadzētu rakstīt pavēles, kuras neko neizsaka un liekas pat neloģiskas, jo kara tiesas locekļi ir tie paši, no kuriem jāsavāc komunistu un nodevēju saraksti. Tas nozīmē, ka partizāns Antons Gailums iesniegs nodevēju sarakstu kara tiesas priekšsēdētājam Antonam Gailumam, savukārt partizāns Ludboržs – kara tiesas loceklis Jāzepam Ludboržam. Pēc tam kara tiesas priekšsēdētājs Gailums iesniegs sarakstu kara tiesas loceklim Ludboržam un otrādi. Vai tas neizklausās smieklīgi?

⁶⁶ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 144. lpp.

⁶⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 149. lpp.

Ir vēl kāda Ičmaļa pavēle, par kuru viņš nav skaļi bazūnējis. Tā ir par augstākas militārās pakāpes piešķiršanu sev. Kad izmeklētājs Braslam pratināšanā uzrādīja šo pavēli un gribēja dzirdēt paskaidrojumus, viņš atbildēja:

„Man uzrādīto lēmumu 1951. gada 2. oktobrī par partizāna Ičmaļa paaugstināšanu pakāpē rakstīja pats Ičmalis.”⁶⁸

Tā, veselu nedēļu nopūlējies ar pavēlēm, Jerumāns, gluži kā Debesu Tēvs pēc pasaules radīšanas, sadomāja atpūsties un beidzot rakstīt (nevis teikt) iedvesmojošu runu saviem padotajiem. Tikai 1951. gada 10. oktobrī viņš atcerējās, ka sakarā ar ievēlēšanu štāba priekšnieka amatā kaut ar astoņu dienu nokavēšanos vajadzētu uzrakstīt saviem cīņu biedriem kādu uzsaukumu. Var jau būt, ka tā nolūks bija novērst uzmanību no gaidāmajiem notikumiem bunkura likvidācijas sakarā, un par to Ičmalim atgādināja „poļitruks” Jūrnies.

„ZLNV partizāni!

Vispirms es pateicos jums visiem par man dāvāto lielo uzticību tik svarīgā lietā. Ceru, ar draudzīgu kritiku palīdzēsiet noiet pa pareizo ceļu. Es no savas puses solos pielikt visus spēkus mūsu kopīgās lietas man uzticētai vadīšanai; solos censties darīt tā, lai mūsu svētā lieta augtu plašumā un spēkā.

Tagad uzmetīsim īsu skatu vispārējam un mūsu stāvoklim. Kā redzams pēc avīžu un radio ziņām, loks, ko veido angļu, amerikāņu un citas īstu brīvību mīlošas tautas, ar katru dienu savelkas ciešāk ap sarkanā vampīra zemi – padomju Krieviju.

Pieaugot saspīlējumam starp atsevišķiem naidīgiem grupējumiem, pieaug arī žņaugi pret visiem tiem, kuri mīl īstu brīvību un nīst komunismu, un it sevišķi pret mums, kas cīnāmies ar ieročiem rokās. Vai tas nelielas kaut kas ārkārtējs – desmiti un simti tūkstošu čekistu, miliču un spiegu uzmana visu tautu kā milzīgs asinssuņu bars, bet te atrodas vīri, kam netrūkst drosmes ņemt ieroci rokās un šur tur, kaut slepeni, iedzelt?

Summējot visu to, kāds būtu mūsu uzdevums?

⁶⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 248. lpp.

Es saskatu šādus četrus pienākumus un uzdevumus:

- 1. Saglabāt sevi kā kodolu lielāku cīņas spēku veidošanai.*
- 2. Iesaistīt un sagatavot cīņai iespējami vairāk nacionāli domājošu uzticamu personu.*
- 3. Stiprināt tautā nacionālo apziņu.*
- 4. Celt un stiprināt savu autoritāti.”*

Un apakšā piezīme:

„Šis dokuments ir izņemts no manas bandgrupas bunkura pie kratīšanas 15. okt. 51. g.

K. Brasla.”⁶⁹

Savu uzrunu Jerumāns sāk ar pateicību par dāvāto uzticību, lai gan labi zina, kādā ceļā tā iegūta. Nav grūti izskaitļot to, kas par kuru kandidātu balsojis. Ņemot vērā apstākli, ka vadības maiņas iniciators ir Kazimirs, kurš par komandieri bīda Jerumānu, bet aizvainotais Mareckis viņiem to savas principialitātes dēļ novēl, atliek samangot tikai vienu balsi, kuru aizpilda ar labsirdīgo un naivi piekāpīgo Ludboržu. Tā rezultātā par Jerumānu nobalso: Brasla, pats Jerumāns, Mareckis un Ludboržs, bet par Marecki – atlikušie divi: Gailums ar Romānu, kuriem Kazimirs ar savām izdarībām nekad nav licies simpātisks.

Uzrunas sākumā, nedaudz raksturojis situāciju un pasūkstījies par grūtajiem laikiem, jaunizvēlētais vadītājs uzskaita turpmāk risināmos uzdevumus, kā pirmo atzīmējot nepieciešamību saglabāt sevi, lai pie izdevības veidotu lielākus cīņas spēkus. Astoņās dienās, būdams priekšnieka amatā, viņš ir zaudējis iepriekšējo bravūru un sapratis, ka ar esošajiem resursiem var gādat tikai par savas dzīvības uzturēšanu.

Kā otro svarīgāko uzdevumu Jerumāns min vajadzību piesaistīt grupai nacionāli noskaņotus iedzīvotājus, bet nepaskaidro, kā to izdarīt laikā, kad kontakti ar ārpasauli ir stipri sašaurinājušies un tuvākā apkaimē ir tikai daži cilvēki, kuriem var uzticēties. Arī tie tikai pagaidām.

Tāpat stiprināt tautā nacionālo apziņu iespējams, tikai runājot ar plašiem iedzīvotāju slāņiem un pamatoti argumentējot, kas partizāniem vairs nav pa spēkam, jo komunistu ideoloģijas labā darbojas visaptverošs propagandas mehānisms, saindējot cilvēku prātus ar meliem un neļaujot piekļūt brīvai informācijas plūsmai. Nacionālā pašapziņa patiešām ir smagi cietusi – latvieši kaunās savas valodas, vairs nedzird latviskās dziesmas, toties vakaros,

⁶⁹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 120., 121. lpp.

ejot uz dančiem, jaunieši dungo padomju armijas maršus, un vispopulārākā dziesma ir „Suliko”, kas patīk Staļinam.

Kā pēdējo uzdevumu, kas jāveic tuvākajā laikā, grupas līderis min nepieciešamību celt nacionālo partizānu autoritāti. Tā tiešām ir vajadzīga lieta. Tikai nav skaidrs, ar kādām metodēm tas izdarāms. Vai ejot un šaujot katru kolaborantu, komunistu, nodevēju, milici un VDM darbinieku? Viņu tagad kļuvis tik daudz – pat ja visus pagasta kolaborantus nostādītu ierindā pie sienas un viņi nepretotos, sešiem partizāniem pietrūktu patronu, ar ko viņus nogalināt. Citu iespēju celt tautā savu prestižu nav. Vienīgā iespēja ir saglabāt sevi kā kodolu. Tas šajā laikā nozīmē atrast drošu patvērumu un nelīst ārā, līdz pienāk palīgspēki no Rietumiem. To Jerumāns savā uzrunā minējis kā pašu pirmo un svarīgāko uzdevumu. Pats sevi ar drošu mītni viņš ir apgādājis, bet pārējos – aizmirsis.

Ja nekādu pozitīvu partizānu darbības programmu, pat ne bunkura maiņu, Jerumāns piedāvāt nespēja, pats no sevis izvirzās jautājums, ar kādu nolūku viņš tika iebīdīts Neatkarības Vienības vadītāja amatā?

Cerību tiešām palicis gaužām maz, to zina arī pats Jerumāns, lai gan nedrīkst par to skaļi runāt. Ierzeļovā nodzīvoti 2 gadi, tādā veidā rupji pārkāpjot partizānu dzīves pamatnoteikumu – neuzturēties vienā vietā ilgāku laiku, lai izvairītos no izsekošanas. Daudzas pazīmes liecina, ka bunkura atrašanās vieta čekistiem vairs nav nekāds noslēpums. Tādēļ nolemtības sajūta nepamet Gailumu, Ludboržu un Romānu.

Rodas pamatots jautājums, kāpēc gan jau pēc pirmās pārziemošanas Ierzeļovā grupa nemeklēja jaunu bunkuru? Grūti pieļaut domu, ka tik pieredzējis partizāns kā Viktors, 1951. gada rudenī nevēlējās meklēt jaunu ziemas mītni. Varbūt tas arī bija patiesais nesaskaņu cēlonis, kura rezultāta notika vadības nomaiņa. Skaidrs, ka oktobra pirmajās dienās bija palikušas tikai divas iespējas: ierīkot jaunu bunkuru, par kuru čeka nezina, vai arī katram aiziet uz savu pusi un mēģināt patstāvīgi legalizēties.

Ne viens, ne otrs variants neapmierināja čekistus, jo izjauca viņu plānus. Varbūt tādēļ jaunievēlētais grupas vadītājs Ičmalis, uzrakstījis ieroču brāļiem ar astoņu dienu novēlošanos savu „uzrunu”, cerēja viņus nomierināt? Ja jau šis uzsaukums bija domāts tikai uzmanības novēršanai no paredzamajiem notikumiem, tad viss nostājas savās vietās – Jerumāns sapratis, ka visiem panākt vienādu noziedzības līmeni ir nereāli, ļāva brīvu vaļu savam pilnvarotajam, bet pats nozuda slepenajā bunkurā. Tur savā nodabā viņš, iespējams, domāja tā: „ja Gailums vairs nevarēs

liecināt, tad aresta gadījumā nodevēja Jāzepa Krišāna pakāršanu varēs uzvelt viņam un pats izvairīties no apsūdzības pēc KPFSR KK 58. panta 1. daļas „b” apakšpunkta, par kuru draud augstākais soda mērs”.

Kazimiram šajā sakarā nākotne rādījās vēl drūmāka, jo padomju aktīvista Bozoviča un čekas kapteiņa Beloborodova nogalināšanā viņš piedalījies kopā ar Jāni Romānu, arī Kristinku ciema padomes priekšsēdētāja Kalvāna nošaušanā bijis klāt. Braslam un arī Jerumānam, ja gribēja pierādīt vēlēšanos kļūt lojāliem okupācijas varai, bija jābaidās no pārējo liecībām. Tās draudēja izjaukt viņu nodomus.

Lūk, kādēļ varēja notikt abu vienošanās par varas pārņemšanu Neatkarības Vienībā. Arī Jerumāna dīvainā nolīšana savā slepenajā bunkurā pēc ievēlēšanas štāba priekšnieka amatā, no šī skata punkta raugoties, nemaz tik savāda nelielka, jo iespējams, ka abi varasvīri lomas paklusām bija sadalījuši atbilstoši katra iecerēm. Tāpēc arī pēdējā Jerumāna uzruna saviem padotajiem vairs nebija ieturēta viņam tik raksturīgajā augstajā tonkārtā. Tā bija tikai retorika, kurai maz sakara ar reālo īstenību un, kā par brīnumu, šoreiz tekstā vairs nebija ne miņas no tiem rusicismiem, kas bija sapulces protokolā. Vai tas nozīmē, ka Kazimirs šo uzrunu neņēma nopietni un tādēļ ļāva Jerumānam to rakstīt patstāvīgi?

Dzīvodams atsevišķi no pārējiem partizāniem savā Ceplīšu bunkurā, kas atradās vismaz desmit kilometru attālumā no Ierzeļovas, Jerumāns darīja visu iespējamo, lai radītu iespaidu, ka viss ir labākajā kārtībā un cīņa turpinās. Lai grupa nepaliktu bez vadības, jaunievēlētais štāba priekšnieks, ieceļot štāba vadītāju vienlaikus arī grupas pilnvarotās personas statusā, koncentrēja visu varu Kazimira rokās, neapjauzdams, bet varbūt pat labi zinādam, ka ar to veicināja visu turpmāko traģisko notikumu attīstību. Būdam karstas putras strēbējs ar avantūristisku ievirzi, viņš varēja pieņemt vienu realitātei neatbilstošu lēmumu pēc otra. Pārējie to zināja, savukārt Kazimirs viņu veiksmīgi provocēja.

2. oktobra sapulcē nolēma un protokola ceturtā punkta „b” apakšpunktā paredzēja, ka jāvēl ieroči un munīcija. Viegli ierakstīt, bet grūti, pat neiespējami izpildīt, jo no kara beigām, kad patronas un ieročus varēja itin viegli salasīt kauju vietās, pagājuši jau seši gadi, kuru laikā visi krājumi izmantoti vai sarūsējuši. Tādēļ jebkuru ziņu par munīcijas piedāvājumu šajā laikā vajadzēja uztvert ar vislielāko piesardzību, bet štāba pilnvarotā persona, kas uzturēja kontaktus ar ārpusauli, ar pilnu pārliecību apgalvoja, ka munīciju sagādājis sens un drošs

partizānu atbalstītājs, bijušais Kazimira skolotājs, tagadējais Mežvidu skolas direktors. Savādi gan – Kazimirs meklēja munīciju pie partizānu „atbalstītāja”, ļābi zinādams, ka Grīvas meža glabātavās vēl ir patronu rezerves. Šīs slēptuves zināja tikai Jerumāns un Brasla. Kāpēc viņi to neteica pārējiem? Izskatās, ka Mareckis un visi, kas pakļāvās Jerumāna pavēlēm, bija padarīti par ķīlniekiem. Kazimirs štāba priekšnieka prombūtnē ar viņiem varēja rīkoties, kā vien gribēja, jo Neatkarības Vienības partizānu grupā kopš Augusta Kudreņicka laikiem bija iedibināta militāra kārtība un visa darbība notika saskaņā ar Reglamentu. Tas nozīmēja, ka jāievēro subordinācija, ka ikdienas pienākumi tiek pildīti saskaņā ar „dienu darbības pārskatu”. Šo darba un dienesta grafiku sastādīja uz piecām dienām, tādēļ ka bunkurā dzīvoja tikai pieci partizāni un katram pēc kārtas bija jāveic dažādi pienākumi, tajā skaitā jāstāv sardzē. Dienu darbības pārskatā šifrētā veidā parādījās viss: mācības, atvaļinājums, gājiens pēc pārtikas, patvaļīga prombūtne un pat sodi.

Iedziļinoties katrā no neskaitāmajām ar šifrētajām zīmēm izraibinātajām piezīmju grāmatiņas formāta lapiņām, varētu atklāt vismaz pēdējo dienu notikumu priekšvēstnešus, ja ne pašus notikumus. Diemžēl šie „dienu darbības pārskati” izbeidzas ar 1951. gada 2. oktobri. Cik zīmīgi! Tie pazuda tieši pēc partizānu sapulces. Vai ir pamats domāt, ka Jerumāns pēc ievēlēšanas štāba priekšnieka amatā būtu tos atcēlis? Tādas pavēles nav. Iespējams, ka pēdējo desmit dienu darbības pārskatus liktenīgajā 15. oktobra dienā vai pat rītā pievāca it kā iekšējai lietošanai no Rīgas atbraukušais 2.–N daļas pārstāvis ar nolūku saglabāt operācijas izpildes detaļu noslēpumu. Bet visticamāk, ka šie pārskati nemaz netika rakstīti, jo tas bija Kazimira kompetencē. Kurš gan gribēs atstāt aiz sevis kompromitējošas liecības? Tajā, kas saglabājies, nedaudz aizdomīgi liekas fakts, ka Kazimirs laikā no 17. septembra līdz 30. septembrim sardzē stāvējis 5 reizes(!), ik pēc katrām divām vai trim dienām, kamēr pārējie – tikai ik pēc piecām un pat retāk. Ludboržs 13 dienu laikā sardzē bijis tikai vienu reizi. Kam Brasla gatavojās?

Atcerēsimies – kopš 1950. gada pavasara, kad par Neatkarības Vienības vadītāju partizāni ievēlēja Viktoru Marecki, Kazimiram grupā bija maza teikšana. Marecka vārdiem runājot, viņš bija tikai rakstvedis, kas visu grupā notiekošo protokolēja un glabāja dokumentus. Tuvojoties čekistu izlemtajam bunkura iznīcināšanas datumam, radās vajadzība pēc intensīvākas informācijas apmaiņas starp aģentu un viņa vadību. Šī iemesla dēļ bija jāpalielina un

	Dieninieks		Atvaļinājums uz 18 stundām
	Sardze		Atvaļinājums uz 12 stundām
	Kaujas uzdevums		Atvaļinājums uz 6 stundām
	Uzdevums		Atvaļinājums ilgāk par 24 stundām
	Norīkojums ārpus kārtas		Patvaļīga prombūtne
	Apgādes iegūšana		Attaisnota prombūtne
	Mācības		Aizliegts atstāt rajonu (sods)
	Nakts atvaļinājums		

Dienu darbības pārskatā lietotie apzīmējumi

jāattaisno ziņotāja mobilitāte. Nemot vērā militāro disciplīnu, tik bieži bez aizdomām atstāt bunkuru nebija iespējams. Tādēļ nekas cits neatlika, kā, nemanāmi kūdot Jerumānu pret Marecki un Gailumu, sagatavot grupā apvērsumu, lai, nomainot vadību, pats iegūtu reālo varu un galvenais – attaisnotu pārvietošanās brīvību. Kad jaunievēlētais Neatkarības Vienības komandieris ar savu pavēli Nr. 1 atcēla Viktoru no štāba pilnvarotā amata un iecēla viņa vietā Kazimiru, pēdējais ieguva neirobežotas iespējas. Nu viņš savu pilnvaru aizsegā varēja iet un kārtot darīšanas, citiem neatskaitoties, un drīz vien viņš varēja palielīties, ka sagādājis munīcijas papildinājumu, jāaiziet tikai pakaļ. Nav zināms tikai, kur palika Zaļmežu pastā paņemtie 2590 rubļi, kuri pēc sapulces nonāca jauno vadītāju – Ičmaļa un Jūrnieka rīcībā. Vai viņi šo naudu izlietoja kopīgi, vai arī tā paklusām nonāca čekā? Rodas iespaids, ka tā sauktais štāba vadītājs un štāba priekšnieks kopā saderēja kā cimdš ar roku.

Vairāk nekā skaidrs, ka abu iecerēm galvenais traucēklis bija Viktors Mareckis tā iemesla dēļ, ka nerespektēja jauno priekšniecību un ar bijušā vadītāja autoritāti viņš varēja iespaidot pārējos. Ja vadītāja amatā būtu palicis Viktors, nebūtu gājiena pēc munīcijas, jo ne jau nu skolas direktors, riskējot ar savu amatu un brīvību, tās patronas uzņemtos sagādāt. Ierzeļovas bunkurā mītošie partizāni toreiz nenojauta, ka šīs patronas kā ēsmu varēja sarūpēt tikai čekisti.

To netieši pierāda sastādītais akts par 14. oktobrī veikto operāciju, kurā Mareckim tika izņemts tikai automāts un trīs nepilnas aptveres ar 60 patronām (pilnā PPS aptverē ir 35 patronas). Kur tad palika soma ar iegūto munīciju, kuru, aizejot no Mičuriem, līdzī paņēma Viktors? Atbilde vienkārša – to pievāca čekisti un aktā neuzrādīja, jo uzskatīja par savu rekvizītu pašu izstrādātajā scenārijā.

Ar Jerumāna pavēli pilnībā degradētajam Viktoram Mareckim tagad bez ierunām bija jāpakļaujas Kazimiram, jo štāba priekšnieka prombūtnē par pavēlnieku kļuva tā sauktais štāba vadītājs, kurš 1951. gada 13. oktobrī savam padotajam ierindniekam Viktoram pavēlēja: „Jāiet pēc munīcijas!” Kāpēc Brasla gājienam izvēlējās Marecki, nevis Romānu, Ludboržu vai Gailumu? Laikam jau tāpēc, lai viņu kā pieredzējušāko un bīstamāko neitralizētu vispirms, jo nevarēja prognozēt, kā Viktors rīkosies, palicis bunkurā. Čekisti baidījās, ka viņš var izsprukt arī šoreiz.

Nekad neuzzināsim, ar kādiem vārdiem aizgājēji atvadījās, bet palicējos jautās neziņa un trauksme, jo vadība bija krasi

mainījusies, bet sarežģījumi no tā nemazinājās. Gluži otrādi. Jaunais komandieris, kuru paši it kā tika ievēlējuši, tā vietā, lai vadītu vienību, rakstīja pavēli pēc pavēles, radot iespaidu, ka pazaudējis visas runas spējas un var kontaktēties tikai pastarpināti. Par aplamības vainagojumu, protams, kļuva Jerumāna sacerētā uzruna saviem padotajiem astoņas dienas pēc ievēlēšanas komandiera amatā, un gribētos zināt, kā jutās partizāni, kad, grupas komandierim klāt neesot, viņa uzrunu nolasīja visu nemīlētais štāba vadītājs Ješka.

Lūk, ko atcerās Gailuma jaunākā māsa Bronislava: „Pēdējā tikšanās notika tā. Bija svētdiena. Mamma, padarījusi rīta darbus, gāja uz Eļkšņovīšim, kur dzīvoja māsa Geņa. Mēs gājām pa taciņu pāri kaimiņu zemei. Starp mežu un Gailumu kapsētu bija purviņš, gar kuru vijās šī taciņa. Mammai kāds uzsvilpa... Viņa paskatījās un ieraudzīja Antonu, kurš stāvēja un māja ar cepuri. Es nezinu, ko viņš ar mammu runāja. Mamma pārnākusi mājās, teica, ka Antons grib tikties arī ar mani. Es steidzos uz purvu. Bija saulaina rudens diena, koku lapas sāka krāsoties dažādos toņos.

Mēs sēdējām uz ciņiem un runājāmies. Antons teica, ka man jāiegūst augstākā izglītība. Viņš bija satraukts, bet izlikās mierīgs. Skaidrs bija, ka vieta, kur viņš pašreiz dzīvo, nav droša, bet tuvāk neko nestāstīja. Es izteicu domu, ka varbūt varētu apmesties mājās. Brālis mani nosauca par traku, jo tad viņš apdraudētu gan māti, gan mani. Tajā dienā mēs nekādu risinājumu neradām. Brālis izteicās, ka esot nodzīvoti 22 gadi, tad jau diezgan dzīvots. Es apraudājos, jo nojautu, ka patiešām ir pienākusi kāda bezizeja, kurā es neko nevaru izdarīt, bet es vēl cerēju. Es domāju, ka viņi ir mežā, kādā drošākā vietā, es nevarēju iedomāties, ka viņš ir tur...! Mēs sirsnīgi atvadījāmies, un tā izrādījās mūsu pēdējā tikšanās.”⁷⁰

Bunkurā bija radusies paradoksāla situācija. Partizāni, kuri daudzus gadus dzīvojuši kopā, viens otru atbalstījuši, uzticējušies, paļāvušies godaprātam un reglamenta izpildei, tagad pēc šīs sapulces sajuta, ka, lai gan vārdos viss it kā palicis iepriekšējā līmenī, darbos nekam vairs nevar ticēt. To juta arī Gailuma māte un jaunākā māsa, kad pēdējā tikšanās reizē Antons viņas mierināja ar to, ka dzīvs čekistu rokās nedosies. Tas vien jau liecina, ka pēc liktenīgās 2. oktobra sapulces partizānu noskaņojums bija strauji mainījies uz slikto pusi. Jautās bezcerība. Kāds tam iemesls? Grupa faktiski bija atstāta bez vadības. Bunkurs vairs nebija drošs,

bet jaunu patvērumu atrast neļāva jaunievēlētais komandieris ar savu nerealizējamo prasību kļūt visiem vienlīdz vainīgiem okupantu temīdas priekšā. Pats Ičmalis nerādījās, lai gan viņa vistiešākais pienākums bija uzmundrināt grupas partizānus, viest viņos cerības un briesmu gadījumā izvest no bīstamās zonas. Tā vietā viņš rakstīja pavēles, neatstājot savu slepeno bunkuru, un vēsā prātā noraudzījās, kā čeka klusītiņām vienu pēc otra iznīcina bijušos cīņu biedrus. Jerumāns arī agrāk, vadot „Latgales Vanagu” organizāciju, neapgrūtināja sevi ar atbildību par pretestības kustībā iesaistītajiem jauniešiem, bet, nokļūvis Neatkarības Vienības vadītāja postenī, pazuda no partizānu redzesloka vispār, tā demonstrējot kļaju bezatbildību.

⁷⁰ Bronislavas Dzelzkalējas vēstule, GAPA

Lamatas

Bunkurs Ierzeļovā kā patiesa slēptuve Antonam Gailumam noderēja tikai vienu pavasara mēnesi, kad vajadzēja paglābties no aresta par piederību pretpadomju organizācijai „Latgales Vanagi”, bet jau tā paša 1949. gada rudenī, kad viņš atgriezās kopā ar Braslu un Ludboržu, tas nemanot bija kļuvis gan par ēsmu, gan slazdu vienlaikus. Kāda vara no ārpuses veicināja partizānu sakoncentrēšanu vienā bunkurā, lai vieglāk būtu kontrolēt darbību un ļoti lēnām rūpīgi sagatavot šīs grupas sagrāves procesu. Sagatavošanās noslēguma posmu iepazīnām 1951. gada 2. oktobra izšķirošajā Neatkarības Vienības partizānu „vispārējā” sapulcē, kad jau pēc vienpadsmit dienām Kazimirs kopā ar Viktoru aizgāja, it kā lai iegūtu munīciju un... iekrita. Mēs varam brīnīties par to, cik bezrūpīgi pēc vadības nastas nomešanas jutās Viktors Mareckis, ka bez mazākajām aizdomām devās līdzī Kazimiram pie viņa kādreizējā skolotāja, kurš bija apsollījis sagādāt tik reti atrodamās patronas. Piedāvājums patiešām bija kārdinošs, bet, to realizējot, iznāca samaksāt nesamērīgi augstu cenu:

„Mēs iekļuvām čekas veikli izliktajos slazdos Bartkeviča mājās, kur mūs pacienāja gan ar alu, gan uzkodām un pat papirosiem.” Tā 1992. gada februārī žurnālā „Lauku Dzīve” rakstīja Kazimirs Brasla, kurš pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas bija kļuvis runātīgs. Tuvāk par šo notikumu stāsta kāds tajā oktobra dienā uzrakstīts čekistu dokuments.

„Aks

1951. gada 14. oktobrī

Mēs, apakšā parakstījušies LPSR VDM 2.–N daļas

3. nodaļas priekšnieka vietnieks apakšpulkvedis Rusakovs, LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļas priekšnieks majors Pesternikovs, tās pašas nodaļas priekšnieka vietnieks vecākais leitnants Hohlovs, tās pašas nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais vecākais leitnants Baņins, sastādījām šo aktu par to, ka šajā datumā, saskaņā ar LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļā nonākušajām ziņām tika veikta čekas militārā operācija ar nolūku sagūstīt bandītu Viktoru Broņislavas dēlu Marecki ar bandīta iesauku Kļaviņš un Kazimiru Broņislavas dēlu Braslu mežā, kas ir netālu no LPSR Kārsavas rajona 2. Mežvidu ciema padomes Keiseļu sādžas.

Izbraucot uz operācijas vietu, viena kilometra attālumā no LPSR Kārsavas rajona 2. Mežvidu ciema padomes Keiseļu sādžas mežā tika atrasti reibuma stāvoklī aizmiguši bandīti Mareckis un Brasla.

Aizturēšanas laikā bandītam Mareckim tika izņemts 1944. gada izlaiduma automāts „PPS” ar trim aptverēm un 60 automāta patronām, bet bandītam Braslam tika izņemts „nagan” sistēmas 1917. gada izlaiduma revolveris Nr. 78687 ar 8 patronām kā arī ārzemju markas granāta ar detonatoru.

Citu ieroču, personu apliecinošu dokumentu vai vērtīgu lietu nebija un netika izņemtas. Par ko arī sastādīts šis akts.”⁷¹

Interesanti, kur palika Kazimira iemīļotais automāts „PPŠ” vai šautene „SVT”, par kuru runājusi Ausma? Kur palika soma ar iegūto munīciju? Kā pamanījāt, aktā speciāli norādīts, ka arestētajiem nekādu citu priekšmetu un personu apliecinošu dokumentu nav. Tad jājauc, no kurienes čekisti zina viņu vārdus? Bez visa tā Marecka krimināllietā ir atrodama 1951. gada 14. oktobrī Rīgā parakstīta kara prokurora sankcija par viņa arestu.⁷² Kā lai to izskaidro? Acīmredzot tikai ar to, ka viss ticis iepriekš rūpīgi izziņāts, sagatavots un prokurora sankcija uzrakstīta krietni pirms partizānu saņemšanas „reibuma stāvoklī” Keiseļos, lai tiktu pielietota tieši aresta dienā.

Keiseļu sādža atrodas tās pašas dzelzceļa līnijas tuvumā kā Ierzeļova, tikai savus piecpadsmit kilometrus uz ziemeļiem Pēterburgas virzienā un lasītājam jau pazīstama ar to, ka

⁷¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 1. sējums, 13. lpp.

⁷² LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 1. sējums, 14. lpp.

1950. gada septembrī, laikā, kad āboliņa šķūnī uzturējās partizāni, okšķēris Krišāns par to ziņoja Kārsavas čekistiem. Iespējams, ka arī šoreiz, 1951. gada 13. oktobra sestdienas vakarā, Kazimirs ar Viktoru bija iecerējuši apmeklēt Annu un Martu Mazures Keiseļos, bet atlikuši to uz rītu, lai vakaru omulīgi pavadītu atbalstītāja Bartkeviča pirtiņā, kas viņiem tika atvēlēta. Vakārā, parunājušies ar mājas saimniekiem un izlūgušies lasāmvielu naktij, Kazimirs ar Viktoru atsēdās katrs savā pusē nelielajai petrolejas lampiņai un iegrīma lasīšanā. Vienam patika „Atpūtā” publicētie Antona Rupaiņa vēsturiskā romāna „Baltie Tēvi” turpinājumi, kamēr otrs cerēja pievarēt kādu no krievu klasiku darbiem oriģinālā.

Tā kā uzdevums bija izpildīts un patronas iegūtas, varēja mierīgi atpūsties. Visu nakti lasījuši un tikai pret rītu nedaudz nosnaudušies, vīri brokastīs bija vēl samiegojušies un labprāt noticēja, ka viņus grib uzcienāt mazliet neparasti, jo sakarā ar tuvojošos Martas dzimšanas dienu 19. oktobrī Amerikas radi esot atsūtījuši dāvanas. Un partizāni baudīja gan cūkgaļas konservus, gan iedzēra alu un beigās vēl uzsmēķēja mājastēva atnestos it kā ārzemju cigārus. Kazimirs gan zinādam, ka drīz tuvojas Neatkarības Vienības sagrāve, to darīja krietni piesardzīgāk, bet viņu tāpat kā Bartkeviču, operācijas vadītāji detaļās neinformēja, jo ievēroja konspirācijas galveno bausli, ka noslēpums paliek noslēpums tikai tad, ja to zina viens. Uzdevumi tika sīki sadalīti „pa galviņām,” tostarp skolotāju pāra pienākums bija svētdienas rītā partizāniem pasniegt brokastis un pēc iespējas ātrāk izvadīt no mājas.

Lai kaut vai aptuveni iztēlotos 1951. gada 14. oktobra rītu, jāatsauc atmiņā deviņdesmito gadu sākums, kad pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Kazimirs no klusētāja pārvērtās aktīvā partizānu atmiņu atstāstītājā. Par to dienu viņš stāstīja, ka toreiz abi ar Marecki sēdējuši pie galda un runājuši, tur uzlikts alutiņš bijis. Tad iegājusi sieva Marta, kura piegājusi pie Kazimira, apņēmusi ap kaklu un tā neuzkrītoši pie auss teikusi: „Ātrāk ejiet prom, jūs esat nodoti!” Otrs to neesot dzirdējis. Tajā momentā ienācis Martas vīrs un jautājis: „Ko jūs tur sačukstaties?” Viņš ienesis cigāru kārbu un abus pacienājis. Pēc pīpēšanas vīri sajutuši kaut ko nelabu un posušies prom. Mareckis tikai aizgājis paņemt somu ar iegūto munīciju.

Protams, tajos laikos, kad visi ar šo operāciju saistītie dokumenti glabājās arhīvā, kur ne katram bija iespēja piekļūt, Kazimirs varēja stāstīt jebkuru pasaciņu un neviens nespēja to apstrīdēt. Vairāk nekā skaidrs, ka pat sievai viņš neatklāja patiesās

notikuma detaļas, bet stāstot lavierēja starp puspatiesībām. To netieši apstiprina fakts, ka, stāstīdams par vienu epizodi, katram klausītājam viņš to izklāstījis savādāk. Tā, kopā arestantu vagonā braucot no Rīgas līdz Maskavai, Jānim Gleizdam teicis, ka pēc sazāļošanas Bartkeviča mājās Kazimirs izolātorā gulējis līdz nākošajai dienai, bet 1992. gada žurnāla „Lauku Dzīve” rakstā „Nodevības receptes” viņš klāstīja: „...Inde bija iedarbojusies, mēs vairs nespējam pretoties un zaudējam samaņu. Kad trešajā dienā pēc sagūstīšanas kaut cik atguvos, apcietināto vidū redzēju arī daudzus mūsu atbalstītājus.”

Ķirurgi, kam iemidzinošo vielu lietošana operācijās ir ikdiena, skaidro, ka vairākuma negaistošo narkozes vielu darbības periods nepārsniedz 4 līdz 6 stundas. Ja cilvēks saņem tādu dozu, ka gul diennakti vai ilgāk, tad viņam nav iespēju pamosties vispār.

Kazimira tieksme paildzināt savu bezapziņas stāvokli skaidrojama kā vēlēšanās novērst aizdomas no tā, ka viņu varētu vainot gan bunkura vietas izpaušanā, gan atbalstītāju nosaukšanā. Patiesībā gan Kazimirs, gan Viktors jau pēc četrām stundām tīri modri atbildēja uz čekistu jautājumiem un pašrocīgi parakstīja aizturētā anketas ar visiem personu raksturojošiem datiem. Tas liek domāt, ka nekāda mistiska narkotika netika lietota un čeka iztika ar lēto, bet iedarbīgo un ūdenī viegli šķīstošo etaminālnātriju, kura augstākā terapeitiskā deva ir tikai 0,3 grama, bet, dubultojot vai pat trīskāršojot to, tiek traucēta kustību koordinācija.

Ja šo vielu pieliek alum, kam jau tāpat ir apiņu rūgtums, mazāk izvēlīgam lietotājam to itin viegli var iemānīt, ko arī izdarīja. Mareckis, nobaudīdams visus Bartkeviča atnestos labumus, visticamāk saņēma trīskāršu miega zāļu devu, un jau pēc stundas ceturkšņā, kad grasījās iet, tas neizdevās kā iecerēts. Tomēr ar lielu gribasspēku un koncentrēšanos viņam izdevās aizsteberēt gandrīz kilometru prom no Mičuriem Rēzeknes virzienā, iespējams, lai iegrieztos tai vietā, kuru minēja Brasla.

Bijušie Keiseļu sādžas iedzīvotāji, tajā svētdienas rītā ar izbrīnu vērojuši divus vīriešu stāvus, kuri neparasti pārvietojušies pāri nolasītajam kartupeļu laukam un dīvaini uzvedušies: reizēm krituši, tad atkal cēlušies un streipuļojot gājuši tālāk, līdz sasnieguši vietējo Strodu strautu. Viens ticis tam pāri, bet otrs atpālicis. Kad pirmais jau taisījies nozūst mežā, kā uz burvja mājienu parādījušās čekas zaldātu mašīnas, kas bijušas nomaskētas zem dzelzceļa tilta pāri strautam. Pa priekšu automašīnā iegrūduši to, kurš nebija ticis pāri upītei, bet mežmalā nokritušo čekisti paķēruši viens aiz viņnainajiem matiem, otrs aiz kājām un iemetuši mašīnas kravas kastē kā beigtu dzīvnieku.

Cik no visa tā var saprast, pēc tam, kad Marta ar zināmo mājienu par nodevību abus ciemiņus izvadīja no mājas (nevarēja tak pieļaut, tādu blamāžu ka aizmigušos partizānus čeka savāks sādžas ļaužu acu priekšā), sāka darboties Kazimira iniciatīva aiziet „vēl uz vienu vietu”, bet ceļš turpu veda garām dzelzceļa tiltam pār Strodu strautu, kur slēpās čekas zaldāti. Kā gan čeka citādi varēja uzzināt, kuru bēgšanas virzienu partizāni izvēlēšies, lai ierīkotu slēpni tieši viņu atkāpšanās ceļā?

Karavīru skaits bija nesamērīgi liels, kas liecina par to, cik nozīmīga čekistiem likās Marecka sagūstīšana. Operācijas norisei toni noteica jau iepriekš no Rīgas atbraukušais 2.–N daļas trešās nodaļas priekšnieka vietnieks apakšpulkveža pakāpē. Tas nozīmē, ka LPSR Valsts Drošības ministrijai bija supersvarīgi jebkuriem līdzekļiem panākt, lai visas akcijas gaitā neizgaismotos čekas slepenie palīgi, kuri maskējās kā partizāni vai atbalstītāji.

Lai gan abu sagūstīšana notika klusi un bez eksciesiem, čekistu atstātajā aktā, ko sastādījuši četri ietekmīgi VDM darbinieki, pavīd vairāki neviennozīmīgi formulējumi.

Tā akta konstatējošajā daļā rakstīts: „[...] tika veikta čekas militārā operācija, lai sagūstītu bandītu Viktoru Bronislavas dēlu Marecki ar bandīta iesauku Kļaviņš un Kazimiru Bronislavas dēlu Braslu [...]” Kā ievērojāt, par bandītu nosaukts tikai Mareckis, kamēr Brasla ir tikai savas mātes Bronislavas dēls. Ja tā būtu kļūda vai nejaušība, tad turpmākajos dokumenta pavairošanas etapos tā būtu novērsta, bet nekas tamlīdzīgs nenotika, un šī nianse aktā visiem lietas izmeklētājiem signalizēja, ka arestētie Mareckis un Brasla nav pār vienu kārti metami. Nav arī mazsvarīgi, ka šis dokuments ir uzrakstīts tajā pat 1951. gada 14. oktobrī, kad tikko no miega bija pamodušies Kazimirs Brasla un Viktors Mareckis, bez tam ar roku uzrakstītajā akta oriģinālā ir arī abu aizturēto autentiskie paraksti. Tas apgāž visu Kazimira stāstīto gan par dienām ilgo narkotisko miegu, gan par sagūstīšanu, šaujot kājās.

Pratināšanas protokolā ir kāda zīmīga detaļa. Izmeklētājs Kazimiram tūri retoriski jautā: „Kur palika Viktors Mareckis?” Kazimirs saka: „Nezinu. 14. oktobra rītā mēs izšķīrāmies, un es viņu vairs neredzēju.” Šī atbilde mudina domāt, ka Brasla, zinādams, kur atrodas slēpnis, nemaz nepūlējās iet tālāk par Strodu strautu, kamēr Mareckis to pārbrida un ar pēdējiem spēkiem pūlējās sasniegt mežu, kas viņam arī izdevās. No tā var secināt – akta sastādītāji, rakstot, ka abus atraduši mežā aizmigušus, ir apzināti melojuši, lai noklusētu, ka viens bijis par slēpni informēts.

Tālāk, izanalizējot notikuma detaļas, parādās Kazimira vēlme par galveno vaininieku Marecka sagūstīšanā izvirzīt savu bijušo skolotāju Bartkeviču ar izteiktu nolūku izveidot sev stabilu „alibi” dzīvu palikušo partizānu un atbalstītāju acīs. Brasla cerēja, ka, klausoties viņa stāstītājā, neviens neiedomāsies pajautāt, kā gan čeka jau iepriekš zināja, kad partizāni ies pēc munīcijas, lai sagatavotos un ierīkotu slēpni? Tomēr laiks ir nesaudzīgs un pēc sešiem gadu desmitiem, ielūkojoties kādreiz superslepenajos dokumentos, atklājas sekojoša aina: kad istrebiķeļu nepārtraukti sistais Viktors drūmi ierāvās sevī, Kazimirs VDM Kārsavas nodaļas operatīvajam pilnvarotajam Silkānam izklāstīja visu par Neatkarības Vienības partizāniem, ko čeka vēl nezināja.⁷³ Turklāt par Ierzeļovas atstāšanu Kazimirs Silkānam pavēstīja:

„Kad mēs ar Viktoru Marecki 1951. gada 13. oktobrī aizgājām no bunkura, tur palika Jānis Romāns, Jāzeps Ludboržs un Antons Gailums. Aizejot mēs teicām, ka atgriezīsimies naktī no 14. uz 15. oktobri līdz 4 rītā”.⁷⁴

Nav lieki atcerēties šo detaļu, kas iezīmē laiku, kurā palikušie partizāni jebkuru kustību bunkura tuvumā neuztvērtu kā trauksmes signālu, jo gaidītu atnākam Viktoru un Kazimiru ar iegūto munīciju. Ja dienas laikā sardze vizuāli sekoja visam, kas notika tuvākajā apkārtnē, tad naktī atlika paļauties uz dzirdi un kucīti būdīnā pie durvīm. Tādēļ situācijas pazinējam no kūts mugursienas rietumu pusē nebūtu grūti pielavīties un tajā vietā, kur zem pamatu akmeņiem bija izvadīta ventilācijas caurule, iepūst kādu iemidzinošu inhalantu, lai pēc tam bez pūlēm un šaudīšanās saņemtu visus partizānus dzīvus un jau rītā varētu aicināt uz „atklātu” sarunu čekas izolātorā.

Tomēr tā nenotika. Pirmkārt, jau tādēļ, ka visi Ierzeļovas viensētas ļaudis bija mājās – pārāk daudz acu un ausu, ko čekisti nevēlējās. Otrkārt, tādēļ ka bunkurā palikušos saskaņā ar izstrādāto operācijas plānu nemaz nevajadzēja dzīvus. Viņi bija jānogalina (liecinieki jāapklusina), un to vajadzēja izdarīt tik nemanāmi, ka pat pieaicinātie apstiprinātu čekistu versiju par viņu nošaušanos. Dzīvi palikuši, partizāni varēja kaitēt gan pašu ievēlētajai vadībai, gan čekistu iecerēm.

⁷³ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 13. lpp.

⁷⁴ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 14. lpp.

Ierzeļovas leģenda

„1951. gada 15. oktobrī čekisti bija ielenkuši trīs „Latgales Vanagu” cīnītājus Ierzeļovas sādžas bunkurā. Cīņa bija nevienlīdzīga. Čekistu pārspēks – milzīgs, izbēgt neiespējams. Sagaidīt palīgspēkus nevarēja. Čekisti blāva, lai ielenktie padodas. Bet ielenktie šāva līdz pēdējai patronai. Tad Jāzeps Ludboržs (segvārds Krauja), Antons Gailums (Igo, dzimis 1929. gadā) un Jānis Romāns (Bitīte, dzimis 1927. gadā) nodziedāja „Dievs svētī Latviju” un... nošāvas.”⁷⁵

Kurš to dzirdēja? Varbūti čekas zaldāti, saklausījuši dziedam buržuāziskās Latvijas himnu, nostājas miera stājā un atļāva tai izskanēt līdz pēdējam akordam? Vai vispār no bunkura pazemes skaņas nonāca ārpusē? Tak jau partizāni, bunkuru ierīkojot, bija parūpējušies arī par skaņas izolāciju, citādi pat skaļāks purkšķis viņus varētu nodot. Un vēl viens neatbildēts jautājums – kuram var būt izdevīga šī skaistā leģenda par triju nacionālo partizānu it kā varonīgo pēdējo dzīves mirkli?

Ir doma, ka šo vakara pasaciņu bērniem palaidis tautā Brasla, un, iespējams, ka pirmais tās klausītājs bija Jānis Gleizds, kurš sagādīšanās dēļ 1952. gada vasarā brauca vienā arestantu vagonā ar Kazimiru no Rīgas līdz Maskavai, kad tikko bija beigusies tiesa Braslam un Mareckim. Lūk, neliels fragments no Jāņa Gleizda atmiņām:

„Mani izsauca uz etapu – ceļā. Tā sagādījās, ka vagonā aiz kupejas sienas bija Kazimirs Brasla. Katrā kupejā bija 15 cilvēku,

tādēļ sarunāties bija grūti. Es no Braslas dabūju zināt, ka viņi abi aizgājuši pie bijušā skolotāja Bartkeviča. Viņus tur pirtī pats Bartkevičs pacienājis ar konserviem, vairāk neko neatceroties. Pa izmeklēšanas laiku esot dabūjis zināt, ka bunkurā palikušie neesot padevušies, bet nodziedājuši Latvijas himnu un tad nošāvušies. Dabīgi, ka es jautāju, kā čeka varēja zināt, kur tas bunkurs atradās? Brasla par to satraucās: „Tu mani vari šaut nost, bet es neko nezinu! Varbūt ko stāstīju zemapziņā, bet nekā neatceros.” Vairāk par šo lietu es viņam neprasīju. Bija man tāda nelaba nojauta.”⁷⁶

Pieļaujot, ka trim Ierzeļovas bunkurā iesprostotajiem partizāniem tomēr izdevās nodziedāt Latvijas himnu, jājautā, ar kādu nolūku par šo gadījumu čekas izmeklētāji stāstīja Kazimiram un vai vispār stāstīja? Pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā, kad presē pirmo reizi parādījās šī leģenda, bijušais Nautrēnu čekas izpalīgs, viens no istrebiķeļiem, kurš piedalījies Ierzeļovas operācijā – Pjataka Dominīks, izteicies: „Tas bija pavisam savādāk.” Paskaidrot kaut ko vairāk viņš nevēlējās. Bet pietiek jau ar to pašu, jo šo domu papildina brīvībā līdz 1954. gada februārim palikušais pēdējais „Neatkarības Vienības” štāba priekšnieks Aleksandrs Jerumāns (Ičmalis). Palicis brīvībā tādēļ, ka dzīvoja atsevišķā bunkurā, par kura atrašanās vietu Kazimirs nezināja. Pēc arestēšanas un tiesas, nokļuvis lāģerī, Aleksandrs rakstīja savai iecerētajai Annai Gutānei (Jermacānei): „Tu prasi, lai es pastāstu par Ješku. Man šķiet diezgan skaidri es izteicos iepriekšējā vēstulē un varu papildināt tik daudz, ka viņa dēļ vairs nav ne Igo, ne Bites, nedz arī Andra. Arī manis vairs nebūtu, ja es nebūtu pielietojis visus piesardzības soļus.”⁷⁷ Partizāni minēti segvārdos: Ješka – Brasla, Igo – Gailums, Bite (Bitīte) – Romāns, Andris – Ludboržs.

Arī mums, pārlūkojot šīs atmiņu un izteicienu drumslas, tāpat kā 1952. gada vasarā Jānim Gleizdam, vilciena klaboņā klausoties Kazimirā, rodas nelabas aizdomas. Tādēļ ieskatīsimies kādā tā laika čekas dokumentā par Ierzeļovas partizānu bunkura iznīcināšanu.

„Akts

1951. gada 15. oktobrī

Mēs, apakšā parakstījušies VDM Kārsavas rajona nodaļas priekšnieks Pesternikovs, LPSR VDM 2.–N daļas 3. nodaļas priekšnieka vietnieks apakšpulkvedis Rusakovs,

⁷⁵ A. Skalbergs „Kapteiņa gars” 69. lpp.

⁷⁶ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

⁷⁷ A. Jermacānes arhīvs, Cisovka

LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļas priekšnieka vietnieks leitnants Hohlovs un tās pašas nodaļas vecākais operatīvais pilnvarotais vecākais leitnants Baņins pieaicināto: Rēzeknes rajona, Juzupoles ciema padomes Ierzeļovas sādžā dzīvojošās Viktorijas Antona meitas Jermašovas, tās pašas sādžas iedzīvotāja Alekseja Ivana dēla Ļeontjeva un VDM Kārsavas rajona nodaļas iznīcinātāju bataljona kaujinieka Guseva klātbūtnē, sastādījām šo aktu par to, ka šajā datumā veiktajā čekas militārajā operācijā ar nolūku pārbaudīt viensētu, kas pieder Rēzeknes rajona, Juzupoles ciema padomes Ierzeļovas iedzīvotājai Broņislavai Daduša meitai Armašovai, saimniecības ēkā, kūtī zem grīdas, tika atrasts bandītu bunkurs 3–4 metru lielumā.

Bandītu bunkura atrašanas laikā bandīti iesaistījās apšaudē ar VDM darbiniekiem un noslēgumā paši nošāvēs.

Atverot bunkura durvis, mēs piedāvājām no bunkura iziet, bet atbildes nebija. Tad drošības apsvērumu dēļ bandītu bunkurā tika iemesta granāta.

Pēc tam mēs bunkuru pārbaudījām un šīs pārbaudes rezultātā atradām sekojošo:

- 1. Nogalināto bandītu līķi – 3 (trīs)*
- 2. Automāts „PPŠ” bez numura – 1 (viens)*
- 3. Apaļie diski automātam „PPŠ” – 2 (divi)*
- 4. Automāta patronas – 50 (piecdesmit)*
- 5. Angļu šautene Nr.77 –1 (viena)*
- 6. Šautenes patronas – 30 (trīsdesmit)*
- 7. Patronas krievu šautenei – 50 (piecdesmit)*
- 8. Pusautomātiskā krievu šautene Nr.1647 – 1 (viena)*
- 9. Bikforda aukla – 5 (pieci) metri.*

Pārējās izņemtās lietas un dokumenti atsevišķā sarakstā. Par ko arī sastādīts šis akts trijos eksemplāros.”⁷⁸

Seko akta sastādītāju un pieaicināto paraksti.

Kā dienu iepriekš Keiseļos, tā šoreiz Ierzeļovā nemainīgi pirmo vijoli spēlēja no Rīgas atbrukušais VDM 2.–N daļas darbinieks apakšpulkvedis Rusakovs. Šī daļa, kā zinām, nodarbojas ar aģentu vervēšanu, leģendēšanu, iefiltrēšanu partizānu vienībās, informācijas ievākšanu un tās izmantošanu, tādēļ minētā apakšpulkveža interesēs bija rūpēties par sava aģenta

slepenības saglabāšanu. Visticamāk, ka tieši Rusakovs bija tas, kurš nobēdzināja pēdējo divu nedēļu partizānu dienu darbības pārskatus, jo pēc tiem varēja izskaitļot arī čekas palīga rīcību.

Tagad pievērsīsimies aktā minēto datu analīzei.

1. Ierzeļovas operāciju, neskatoties uz to, ka bunkurs atradās Rēzeknes rajona teritorijā, realizēja tie paši Kārsavas rajona čekisti, kuri veica partizāna Viktora Marecka un Kazimira Braslas apcietināšanu Keiseļos. Vienīgais ticamais izskaidrojums šādai rīcībai varēja būt no Rīgas atbraukušā VDM kuratora Rusakova nevēlēšanās pakļaut riskam sava slepenā līdzstrādnieka likteni tajā gadījumā, ja trīs bunkurā palikušie vīri, dzīvi nonākot svešu kolēģu rokās, sāktu liecināt.

2. Ja ieskatāmies partizānu bunkurā atrastajās mantās, tad vizuāli krītošais ir patronu uzskaitījums – automātam 50 patronas, vienai šautenei 30, bet otrai – atkal 50, turklāt nav nevienas čaulītes. Un patronu skaits nav vis 45 vai 47 automātam, 29 un 49 abām šautenēm, kas liecinātu, ka ieroči nupat kā lietoti, bet apaļš skaits visiem ieročiem. Izplatītajā leģendā tak partizāni šāvuši līdz pēdējai patronai, vai ne? Tas var nozīmēt tikai to, ka nekādas šaušanas no partizānu puses nebija.

3. Čekisti raksta, ka liecinieku statusā pieaicinātas divas privātpersonas un viens iznīcinātāju bataljona kaujinieks, kuru klātbūtnē atrasts bunkurs, un tad partizāni iesaistījušies savstarpējā apšaudē ar čekistiem. Te ir divas lietas, kas viena otru izslēdz: ja klāt bija privātpersonas, tad apšaušana nenotika, un otrādi, ja apšaušana notika, tad nebija klāt pieaicināto. Un vispār – kaut kāda savstarpējā apšaudīšanās būtu iespējama tikai tad, ja partizāni būtu ārpus bunkura, jo šaut no bunkura caur atvērtu lūku iespējams tikai ēkas griestos. Tikko šāvējs mēģinātu izlīst vismaz līdz vidum ārā, lai trāpītu aplencējiem, tā nošauts nogāztos atpakaļ bunkurā. Bez tam lūka saskaņā ar aktu vēl nemaz nebija atvērta! Vienīgais secinājums – čekisti melo.

4. Tālāk aktā rakstīts, ka pēc notikušās savstarpējās apšaudes partizāni paši nošāvēs. Kā to varēja konstatēt? Kurš to redzēja, ja bunkura lūka bija ciet? Un, pat ja tā būtu vaļā, kurš bāztu iekšā galvu, lai paskatītos, kā bandīti šaujas? Atkal meli.

5. Kad atvēra lūku un piedāvāja partizāniem līst ārā, atbildes nebija, un bunkurā tika iemesta granāta. Ja tā tiešām būtu iemesta, tad bunkurs vismaz daļēji tiktu sagrauts, apgāztos nepārtraukti degošā trīslīniju petrolejas lampa, uzliesmotu visa bunkura iekārta, kam sekotu patronu eksplozijas un visi lietiskie pierādījumi aizietu bojā. Tā kā ieroči, patronas un simtiem

⁷⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 5. sējums, 53. lpp.

Kazimira sakrāto partizānu darbību apliecinošo dokumentu palikuši neskarti, jāsecina, ka granāta, pirms visu iznesa ārā, netika iemesta.

6. Kad tad īsti iznesa partizānu dokumentus un ieročus – pirms vai pēc bunkura iemītnieku nāves? Ja to darītu pēc nošaušanās, kā rakstīts aktā, tad papīri būtu asiņaini un pēc granātas sprādziena mehāniski bojāti. Bet tā tas nav – visi dokumenti ir pilnīgi tīri, nesabojāti un labi salasāmi.

7. Aktā nav atspoguļots, ka čekisti ar sitieniem un draudiem piespieduši mājas iemītnieci Viktoriju Jermašovu, kura bija arī pieaicinātas personas statusā, līst bunkurā un vilkt caur lūku ārā visus trīs nogalinātos partizānus. Vai šī darbība bija tikai klaja ņirgāšanās vai veikta ar nopietnu aprēķinu?

8. Bunkurā atrasto lietu saraksta sākumā teikts: „Nogalināto līķi – 3 (trīs)” Tātad, nevis pašnāvību izdarījušie vai nošāvušies, bet NOGALINĀTIE. Arī kādreizējā Neatkarības Vienības štāba rakstveža Kazimira atraitne Antoņina, runājot par notikumiem Ierzeļovā, attiecībā uz bunkura iemītniekiem Gailumu, Ludboržu un Romānu, dažreiz lieto vārdu „nošautie”.

9. Nekur aktā nav minēti nogalināto vārdi, dzimšanas laiks un vieta, segvārdi vai citi personu raksturojoši dati, kā tas parādījās CISOVKAS operācijā nošauto gadījumā un kā tas ir arī citos līdzīgos gadījumos. Šoreiz viss tika darīts tā, lai izskatītos, ka šo trīs cilvēku vispār nav bijis. Kādēļ tā?

10. Lietisko pierādījumu klāstā nav atrodamī arī nogalināto personu apliecinošie dokumenti. Kur tie pazuda?

11. Ierzeļovas operāciju realizēja viensētas īpašnieces prombūtnē, kad mājās bija viena pati Viktorija Jermašova. Cilvēks, kurš ļoti labi zināja šīs ģimenes paražas un vajadzības, smalki izkārtoja tā, ka čeka operāciju varēja veikt bez liekām acīm un ausīm. Tieši 15. oktobrī dēls Jāzeps strādāja kolhoza zirgu stallī Tarnovā, garīgi slimais tēvs kilometra attālumā ganīja govīs, Kazimira piegulētā Stefānija Jermašova auklēja jūnijā piedzimušo meitu kaut kur Valmieras pusē, bet jaunākā meita Veronika bija aizgājusi uz skolu. Kur bija mājas saimiece Bronislava? Visticamāk, ka māte todien aizvietoja Viktoriju kolhoza govju fermā, kur meita strādāja par slaucēju. Vai tas notika ar čekas ziņu?

Viss – gan uzkrītoši pretrunīgi sastādītais akts, gan datu sagrozīšana un nejauši pasprukušais mirušo partizānu apzīmējums „nogalinātie” – rosina domāt, ka operācija Ierzeļovā patiešām notika savādāk, nekā savos papīros to atainojuši čekisti. Nav

ticama skaidrojuma arī faktam, ka daži no Ierzeļovas saimes, neskatoties uz iesaistīšanos nacionālo partizānu atbalsta akcijās, netika represēti. Var saprast to, ka garīgi slimo Antonu Jermušu čeka neiekļāva lietā viņa nepieskaitāmības dēļ, bet mājas saimiecei Bronislavai Armašovai pēc visiem VDM standartiem bija jāatbild pilnā mērā kā bandītu uzturētājai. Lūk, ko izmeklēšanā stāstījis pašas dēls Jāzeps Armašovs:

„Pārtikas produktus, kurus atnesa bandīti, maizi, gaļu, miltus u.c., viņi atdeva saimiecei, t.i., manai mātei, kura kopā ar manām māsām gatavoja bandītiem ēdienus, tāpat arī mūsu saime izmantoja šos produktus[...]”⁷⁹

Kāpēc tādā gadījumā Bronislavu Daduša meitu atstāja brīvībā? Atcerēsimies, ka šīs pašas lietas ietvaros tika notiesāti Zigismunds Zarembo un viņa sieva Dorte Zarembo tikai par to, ka deva pārtiku un reizēm arī pajumti savam dēlam Onufrijam Zarembo, kurš tika uzskatīts par bandītu (partizānu). Ar ko Bronislava Armašova, kuras mājās gadiem ilgi mitinājās padomju varai bīstami elementi, bija čekai tīkamāka par Dorti Zarembo?

Tomēr atgriezīsimies Ierzeļovas operācijas pirmajā posmā.

Kad 1951. gada 14. oktobra rītā čekisti ceļa posmā starp Mičuriem un Keiseļiem ielādēja mašīnā divus partizānus (viens tiešām bija nacionālais partizāns) un aizveda uz 8 kilometrus attālo Kārsavu, varēja būt ap deviņiem, varbūt desmitiem no rīta. Iespundējuši viņus izolatorā, lai izguļas, četri čekas virsnieki, kuru rīcībā bija vismaz divi desmiti kaujasspējīgu zaldātu, varēja pa karstām pēdām doties uz Ierzeļovu un izkūpināt pēdējo lielāko militāri organizētās grupas bunkuru Latgalē. Ja to darītu 14. oktobrī, visi iemītnieki, kā jau svētdienā, atrastos mājās un tiktu arestēti vienā piegājienā kopā ar partizāniem. Kādēļ bija jāgaida pirmdienā? Varbūt tiešām tikai tādēļ, lai Viktorija vienīgā būtu mājās un tikai no viņas būtu atkarīgs šo trīs vīru liktenis? Pastāv varbūtība, ka noskaidrojot šo sakarību, ir iespēja atbildēt arī uz jautājumu, kādā nāvē nomira trīs Latgales dēli – Antons Gailums, Jāzeps Ludboržs un Jānis Romāns. Tāpat ir jāatceras, ka čekas darbības pamatā vienmēr bijusi dezinformācija. Tā darījusi vienu, bet rādījusi un stāstījusi tautai pavisam ko citu. Spilgts piemērs tam – Neatkarības Vienības dibinātāja Augusta Kudreņicka nogalināšana, pēc kuras tika izplatīta leģenda par to, ka Augusts varonīgi cīnījies pret čekas pārspēku, līdz aptrūcis munīcijas, un

⁷⁹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, u/1, 2., 3. lpp.

ar pēdējo patronu pats nošāvis. Gluži kā Ierzeļovā! Patiesībā tas bija tikai inscenējums, kas čekai bija nepieciešams, lai piesegtu savu agentu, kurš nodevēģi nogalināja partizānu līderi.

Pagājušā gadsimta četrdesmitajos gados čeka atsevišķus partizānus, vienību vadītājus un veselas grupas iznīcināja vienkārši, atšaujot kā meža zvērus. Toties piecdesmitajos tā pārgāja uz it kā civilizētāku iznīcināšanas metodi, pielietojot tā saucamo operatīvo tehniku. Šoreiz precīzāks un piemērotāks gan būtu nosaukums „operatīvā ķīmija”, bet čeka praktizēja šifrētus apzīmējumus. Ķīmijas lietošanai partizānu iznīcināšanas akcijās bija divas priekšrocības – operāciju varēja veikt bez trokšņa, pilnīgi slepeni, un karavīru rindās nebija dzīvā spēka zaudējumu. Par šo specializāciju visai atklāti žurnālā „Lauku Dzīve” (1992.02.) izteicies Kazimirs Brasla: „Čeka nevairījās nekādu neģēlību, pielietoja pat narkotiskās vielas.” Gan jau viņš zināja, ko runāja un rakstīja.

Jāatzīst, ka Ierzeļovas bunkura un Neatkarības Vienības pēdējā klona iznīcināšanas akcija bija iecerēta jau no paša sākuma kā „operatīvās tehnikas” pielietošanas paraugs. Ar ķīmiju iesāka Mičuros un ar to pašu likumsakarīgi pabeidza akciju Ierzeļovā. Atšķīrās tikai preparātu nosaukumi.

Tomēr neatmetīsim mums tik pierasto versiju par triju partizānu pašnošaušanos un izpētīsim tās iespējamus variantus. Kā sastādītajā aktā norādīts, čekisti ar karaspēka vienību ieradusies Ierzeļovā tikai pārbaudīt Bronislavai Armašovai piederošo viensētu un atraduši tur, apakš kūts, bandītu bunkuru. Parasti tādas akcijas notiek saimnieka klātbūtnē. Kāda iemesla dēļ šoreiz čekisti izvēlējās zagļu metodi un pārmeklēja māju, īpašnieci klāt neesot? Nav izslēgts, ka Bronislavas prombūtne tika speciāli noorganizēta.

Visai zīmīgi, ka čekisti, vēl neredzējuši bunkura saturu, zina, ka tur atrodas trīs bruņoti vīri. Bunkurā palikušie Gailums, Ludboržs un Romāns uztraucās par to, ka Kazimirs ar Marecki noteiktajā laikā nav atgriezušies, un pastiprināti pievērsa uzmanību jebkuram neparastam troksnim vai kustībai mājas tuvumā. Kā šajā situācijā vairākas armijas automašīnas, pāri kalniem pārvietojoties ar pirmo—otro pārnese, varēja, partizānu neievērotas, iebraukt Ierzeļovas pagalmā? Ja partizāni šajā laikā vēl bija dzīvi, viņi, izdzirdējuši pārslogoto motoru rūkoņu, ko klusajā nostūrī labi dzirdēja jau kilometra attālumā, neslēptos šaurajā bunkurītī, bet pacenstos nozust netālajā mežā. Ja tomēr kaut kādu apstākļu dēļ tas neizdotos, viņi varēja ieņemt kaujas pozīcijas kā vienas, tā otras kūts bēniņos – pa vienam abos galos,

tā nobloķējot čekistu tuvošanos gan no meža, gan no tūruma puses. Toties trešais no iekšpuses varēja apsargāt šķūņa durvis, kur atradās ieeja bunkurā. Visi būtu aizsegā un par visiem kopā – 130 patronas. Tas nav maz, lai atturētu čekistus tuvoties šai saimniecības ēkai vismaz kādu laiku. Ja to gribētu ieņemt ar spēku, čekistiem būtu jālieto smagā kaujas tehnika – ložmetējs, granātas, mīnmetējs, lielgabals, bet tad mājas būtu sagrautas. Tas nenotika, un par brīnumu visas partizānu patronas palika neizšautas. Arī paši nezināma iemesla dēļ palika bunkurā. Kas viņiem neļāva cīnīties līdz pēdējai patronai un noslēgt rēķinus kā partizāniem pienāktos? Un kā, iespundēti šaurajā bunkurītī, ja vēl bija dzīvi, rīkojās Jānis Romāns, Jāzeps Ludboržs un Antons Gailums?

Mēs neko nezinām, bet papūlēsimies iejusties viņu ādā. Pieņemsim, ka čekisti ar Viktorijas starpniecību (paši baidījās) piedāvāja padoties un ar paceltām rokām pa vienam līst ārā. Šajā gadījumā partizāni saprata, ka izejas ir divas, bet pieņemama tomēr tikai viena – NOŠAUTIES. Par to bija domāts jau agrāk, bet šīs domas bija abstraktas. Kad TAS bija jādara, izrādījās, ka nav nemaz tik vienkārši. Lai izdarītu pats sev galu ar garo kaujas šauteni, kas piederēja Ludboržam un Gailumam, ir krietni vien jāpiedomā, kā ar rokām pielairot šī nāves rīka stobru sev zem zoda un tajā pat laikā ar kāju mēģināt nospiegt sprūdu. Ja nu neizdodas? Kāja tomēr nav tas, kas roka. Gailums kā visracionālāk domājošais, pēkšņas idejas pārņemts, Romānam saka: „Ņem savu automātu, iedomājies, ka mēs ar Jāzepu esam čekisti, un bliez virsū! Tad varēsi arī pats sevi...”

Tas tiešām būtu variants ar visdrošāko gala iznākumu. Tikai – kur palika zvērests cīnīties par brīvu Latviju? Kur Reglaments un cīņas spars? Vai drosmīgie partizāni bija kļuvuši par lupatām? Ja tā, vai tiešām viņi ārkārtējā stresā ar drebošajām rokām spēja tik precīzi iešaut sev dzīvību uzturošajā centrā, ka visi vienā laikā izdzisa? Tā nemēdz būt, jo izrādās, ka cilvēka dzīvība reizēm ir pārsteidzoši sīksta – pat ar cauršauto galvu agonija var vilkties stundām ilgi. Tādēļ grūti iedomāties, ka uztraukumā izdarītais mēģinājums nošauties būtu izdevies tik gludi kā iecerēts. Šajā gadījumā, visticamāk, punktu ar kontrolšāvienu vajadzētu pielikt čekistiem jau pēc tam, kad partizāni nonāktu ārpusē. Tomēr tā ir tikai viena no iespējām.

Izvērtējot šādu partizānu rīcības variantu, mēs neņemam vērā vairākus faktorus, kas Ierzeļovas notikumus pavērs pavisam citā gultnē un ļauj nopietni apstrīdēt versiju par pašnāvību.

Partizāniem bunkurs ir tas pats, kas pārējiem mājas. Tajā

paglābjas no sala, lietus un nevēlamiem skatieniem, bet dzīvības apdraudējuma gadījumā to atstāj pa visiem iespējamiem ceļiem. Nopietniem bunkuriem tādām nolūkam tika būvētas vairākas rezerves izejas. Ierzeļovas pazemes mītnei šo rezerves izeju nebija, tādēļ vīri modri uzmanīja apkārtni caur kūts frontona dēļos izveidotajām spraugām. Tātad bunkura iemītnieki dienu un nakti pēc noteikta grafika stāvēja sardzē un viens no grupas regulāri atradās nevis bunkurā kā pārējie, bet kūtsaugšā, lai caur gala apšuvuma dēļu spraugām vērotu mājām piegulošo teritoriju. Piebraucošās mašīnas viņš nevarēja nepamanīt. Tas nozīmē, ka automašīnas ar karaspēka vienībām vajadzēja atstāt drošā attālumā un nelielai čekistu grupai kājām ierasties Ierzeļovā pilnīgi slepeni no dzelzceļa puses, kas partizāniem bija nepārskatāma, jo to aizsedza dzīvojamās mājas korpusi. Viņi pilnīgi negaidīti varēja iznirt Viktorijas acu priekšā, notriekt viņu gar zemi, kārtīgi nospārdīt un tad nodiktēt rīcības programmu.

Kurš tajā dienā bija sardzē? Mēs to nezinām, jo pēdējo divu nedēļu darbības grafiki ir pazuduši, un 15. oktobra bunkura iznīcināšanas aktā viss atspoguļots tā, ka visi trīs partizāni atradās bunkurā. Kā tas iespējams, ja vienam vajadzēja būt sardzē? Ja visi bija bunkurā, tad – KAS, KAD, KĀDĀ VEIDĀ un AR KĀDU IEGANSTU Antonu Gailumu, Jāni Romānu un Jāzepu Ludboržu visus vienā laikā iedabūja bunkurā, lai viņus pēc tam liktu Viktorijai beigtus stīvēt augšā? Arī bunkura iznīcināšanas dienu izvēlējās ar tādu aprēķinu, lai mājās būtu tikai viena pati Viktorija Jermašova. Kādēļ? Ja viss notiktu, kā atspoguļots aktā, nebūtu vajadzības izvēlēties dienu, kad mājās citu ģimenes locekļu nav. Faktiski ar militāro resursu palīdzību šo operāciju varēja veikt jau 14. oktobrī.

Jaunākā ģimenes atvase Veronika Jermašova, kurai toreiz bija lietišķas attiecības ar visiem bunkura iemītniekiem (izņemot Kazimiru, kas viņai nepatika) saka, ka vienīgā no saimes bija Viktorija, kurai radušās nesaprašanās ar vienu partizānu. Bijis pat gadījums, kad viņa dūsmās draudējusi kādu nodot varas iestādēm. Par to Kazimirs piedraudējis viņu nogalināt. Kur saknes šim konfliktam?

Par to Viktorija nav stāstījusi ne māsām, ne brālim, pat ne mātei pēc soda izciešanas. (Māte, protams, nevarēja neredzēt sarežģītās attiecības starp meitām un partizāniem. Visticamāk, ka viņai tās stipri kremta.) Bet zīmīgi, ka pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma visu turpmāko dzīvi Viktorijai periodiski uznākušas paniskas baiļu lēkmes, kad viņa kliegusi: „Mani nositīs...

nositīs!” vai arī: „Kur ir mans bērns? Kur...?” Un tā līdz mūža galam. Te jāpiebilst, ka Viktorija nebija precējusies un bērnu viņai nebija. Veronika, kurai vajadzējis Viktoriju mierināt, saka, ka māsa vēl arvien baidījiesies no Kazimira. Un, kāds bērns? Vai tiešām pēc Stefānijas aizbraukšanas Kazimirs... arī Viktoriju? Ja tic tam, ko par grupas sadzīvi stāsta Jānis Gleizds, tad Kazimiram piemītusi nenormāli augsta seksualitāte, tādēļ ilgu laiku šim nolūkam izmantojis Antoņinu: „[...] viņam bija vajadzīgs pastāvīgs sekss, tāpēc to vienmēr vazāja sev līdzī. [...] Brasla bija ļoti uzstājīgs un nežēlīgs.”⁸⁰

Kad grūtniecības dēļ Antoņina vairs nebija lietojama, Kazimirs to nomainīja pret Stefāniju. Kad arī tā kļuva grūta un aizbrauca Latvijas otrā galā dzemdēt, atlika vēl Viktorija. Visticamāk, ka viņa nebija gatava ielaisties ar māsas mīļāko. Tādēļ, iespējams, sanāca pielietot varu... Un kur viņai bija likties? Kam sūdzēties, ja viens neapdomīgs vārds gan viņu pašu, gan visu ģimeni varēja ieģrūst neizmērojamā postā? Viņa cieta ar sakostiem zobiem, ilgi cieta un tikai vienu reizi nenoturējās, lai bezspēcīgās dūsmās piedraudētu, ka nados.

Piezīme.

Ir vēl kāda visai zīmīga epizode, kas saistās ar partizānu pēdējo lielāko akciju Zaļmežu veikala aplaupīšanā, pēc kuras visas Ierzeļovas sievietes tika apdāvinātas. Viktorija saņēma audumu, kleitu un... bērnu krekliņus. Laikam jau visi partizāni redzēja, ka viņai tie ātri vien noderēs. Lūk, ko izmeklētājam stāstījusi pati Viktorija:

*„1951. gada oktobra pirmajās dienās bandīti atnesa salaupītās mantas uz bunkuru, tāpēc ka bija aplaupīts kāds veikals, bet no salaupītajām mantām bandīts vārdā Staņislavs, kuru bunkurā nošāva 1951. g. 15. oktobrī, iedeva man 2 bērnu krekliņus, vienu kleitu un 7 metrus rozā auduma. Šīs mantas bandīts Staņislavs man iedeva tāpēc, ka viņiem gatavoju ēst.”*⁸¹

Cik var saprast, pārējie partizāni juta līdzīgu Viktorijai, bet iejaukties viņas attiecībās nevēlējās, jo atmosfēra bunkurā jau tā bija nokaitēta. Viss turpinājās kā ierasts līdz pat 13. oktobrim, kad Kazimirs ar Viktoru aizgāja pēc munīcijas. Tad nāca 15. oktobris ar čekistu iebrukumu. VDM darbinieki Viktoriju sita un spieda

⁸⁰ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

⁸¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 3. sējums, 179. lpp.

izpildīt savas pavēles, viņai nebija kur sprukt, kam lūgt atbalstu, jo mājās nebija neviena tuva cilvēka. Kad trieca bunkurā un lika, necilvēcīgi pārpūloties, stīvēt ārā liķus, viņa bija grūta, bet šajā dienā gaidāmo bērnu pazaudēja. Un tas viss bija jāpārcieš Kārsavas čekas izolātorā, kur par cilvēcību neviens pat nesapņoja.

Zinot šīs detaļas, ir vieglāk saprast, kā viss norisinājās Ierzeļovā tajā liktenīgajā 15. oktobra dienā.

Ir būtiski arī atgādināt, ka bunkurs nebija mežā. Tas bija ierīkots saimniecības ēkas vidējā daļā starp zirgu stalli kreisajā pusē un govju kūti – labajā. Visas trīs pagārās guļbūves telpas bija zem viena jumta, un katrai no tām bija atsevišķas ieejas durvis, atšķirība tā, ka pie vidējām durvīm novietota suņa būdiņa, kurā dzīvoja nikna kucīte vārdā Činta. Pamanījusi svešos, tā plosītos kā negudra. Čekisti suni varētu nošaut, bet to nedarīja. Kāpēc? Tādēļ ka vīri, izdzirduši šāvieni, momentā saprastu, ka viņus ielenc, un ieņemt kaujas pozīcijas. Varbūt čekisti sūtīja Viktoriju, lai paziņotu partizāniem padošanās noteikumus? Tas būtu tikpat primitīvi un izraisītu šaudīšanos. Kāpēc gan neizmantot to pašu Viktoriju pavisam citādāk? Vēl jo vairāk tādēļ, ka tuvojās ēdienreize un partizāni bunkurā gaidīja kārtējo maltīti, ko Stefānijas un mātes prombūtnē gatavoja un piegādāja Viktorija. Tikai šoreiz ēdienu sagatavot palīdzēja kāds no čekistiem, iespējams, ka tas bija Rusakovs, jo viņa cilvēkam draudēja augstākais soda mērs, ja tie, kas bunkurā, sāktu runāt.

Viss notika tik klusi un veikli, ka sargpostenis neko pat nenojauta. Arī Viktorija, darbojoties čekas uzdevumā, izturējās pavisam dabiski, un partizānos neradās ne mazākās aizdomas, kas liktu uzmanīties (čekisti bija situši tikai pa mīkstajām un apgērba segtajām vietām) un Viktorija turpināja imitēt rūpes par vīru ēdienreizi kā parasti. Tā, aiznesot ēdienu un apsolut pastāvēt sardzē, viņai izdevās panākt to, ka sardzes vīrs uz mirkli atstāja savu posteni un ielīda bunkurā, lai kopā ar pārējiem paēstu. Visai ticami, ka sardzē toreiz stāvēja Jāzeps Ludboržs, jo bija vairākas dežūras parādā Kazimiram. Ar šo it kā nenoziņīgo atkāpi no reglamenta pietika, lai visi trīs zaudētu dzīvību.

Kas šoreiz tika pievienots ēdienam, Viktorija nezināja, var būt šo faktu pat nenojauta. Arī mums tas paliks noslēpums. Tāpat mēs neuzzināsim tā čekista vārdu, kurš pēc tam piebeidza bezsamaņā gulošos partizānus, lai viņi nekad vairs neko neliecinātu. Kā redzējām, no aktā fiksēto atlikušo patronu skaita neizriet, ka partizāni būtu pretojušies vai paši mēģinājuši sevi nogalēt. Viņiem nebija tādas iespējas.

Antons Gabrāns, Viktors Mareckis un Jānis Romāns 1947. gadā
Foto no A.Jermacānes arhīva

Šīs foto karštes
pudrēja romanam
un tā attēloti
1. Galerans futois
2. Marcevis Vixtors
3. Romans jānis
L. Prada

Rokrakstā veidotā paskaidrojuma attēls

Vienīgā notikuma lieciniece par to visu mūžu klusēja un neuzdrīkstējās pat sev atzīties, ka piedalījies šajā noziegumā. Viktorija klusēja pat pēc tam, kad Latvija atguva savu neatkarību un viņas mājās Ierzeļovā nogalinātajiem partizāniem tika uzlikta piemiņas zīme. Laikam jau klusēja ne bez pamata un arī likumsakarīgi.

Ierzeļovas traģēdijas liecinieces klusēšana ir cilvēcīgi saprotama, bet tā deva iemeslu sabiedrībā izplatīties mītam, kura aizsegā dažiem viltvārziem radās iespēja tēlot varoņus. Nošaušanās leģendas nepamatotību apliecina simti partizānu grupas dokumentu, kas no bunkura nonāca čekā un tad izveidoja ļoti apjomīgu sējumu ar lietiskajiem pierādījumiem. Tie nav bojāti mehāniski, nav asinīs izmirkuši vai citādi cietuši. Pat Jāņa Romāna kabatas grāmatiņa, ko, dzīvs būdams, viņš nēsāja kreisajā krūšu kabatā, ir tīra un nesabojāta, un tajā var palasīt viņa pēdējā laikā rakstīto dzeju, pārsvarā četrindes:

*„Asins dusmās vārās,
Un kaut sirdī sāpes griež,
Tak pēc atriebības kāras,
Dūre naža spalū spiež.
Arvīds, 1948. g. 1. jūlijā.”⁸²*

Vēl šajā grāmatiņā Jānis no 1947. gada glabāja vairākas fotogrāfijas, par kurām savulaik VDM pārstāvim Bidzānam stāstīja Antoņina Rižā. Arī tās ir veselas un nav izmirkušas Jāņa Romāna asinīs, kas neglābjami notiktu, ja viņš būtu paspējis nošauties. Vienā no tām redzami: Antons Gabrāns, Viktors Mareckis un Jānis Romāns.

Bet fotogrāfijas otrā pusē palicis K. Braslas paskaidrojošais ieraksts ar datumu un parakstu.

Arī burtnīciņas piederību nesatricināmā savas misijas apziņā Kazimirs apliecinājis, uzrakstot tajā tik bieži sastopamo piezīmi:

„Šī burtnīca atrasta pie kratīšanas manas bandgrupas bunkurā 15. okt. 51. g. un pieder J. Romānam. K. Brasla.”⁸³

⁸² LVA. 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 7. sējums, 346. lpp.

⁸³ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 7. sējums, 346. lpp.

Kopsavilkums par Ierzeļovas operāciju

Čekas sastādītā darbības programma Neatkarības Vienības sagrāvē, kā var nojaust, nekur netika afišēta, bet gan gluži otrādi – slēpta tāpēc, ka operācijā bija iesaistīts gan daudzus gadus grupā darbojies viltus partizāns, gan sabiedrībā redzams neīsts atbalstītājs. Nevienš no abiem nedrīkstēja izkrist no aprites un izgaismoties. Šī mērķa sasniegšanai, kā zināms, visi līdzekļi tika uzskatīti par pieņemamiem. Ne velti par Ierzeļovas notikumu oficiālo versiju bijušais Nautrēnu čekas izpalīgs kādā vaļsirdības uzplūdā izteica šo neaizmirstamo frāzi: „Tas bija pavisam savādāk!” Mēs nezīnām, kā bija, un, iespējams, detaļas arī neuzzīnāsim, bet, vadoties pēc loģikas un analogijām, varam restaurēt notikumu gaitu un secību.

1951. gada nogalē no lielākajām militāri organizētajām slēgtā tipa partizānu grupām visā Latgalē palika tikai 1947. gadā dibinātā Neatkarības Vienība, kura gandrīz piecus gadus bija spējusi saglabāt gan savu optimālo skaitu, gan grupas struktūru un disciplīnu. Tajā aktīvi darbojās tādi Neatkarības Vienības veterāni kā Viktors Mareckis ar Jāni Romānu. Tādēļ šīs grupas iznīcināšanas plānu izstrādāja čekas speciālisti no Rīgas. Šajā plānā bija paredzēts, ka operācijai jānotiek divos posmos un bez čekas kontingenta zudumiem, pielietojot tā saucamo „operatīvo tehniku”, ar ko saprata visplašāko līdzekļu klāstu. Jau pāris nedēļas iepriekš gatavotais Marecka un Braslas gājiens uz Mičuriem pēc munīcijas, kas tika iezīmēts pēdējā partizānu sapulcē, parādīja, ka grupas dienas ir skaitītas, bet bunkurā sēdošie to nenojauta. Varbūt vienīgi Antons Gailums, kuram bija analītisks prāts, kaut ko paredzēja, bet, nesaskatīdams izeju,

klusēja. Tādēļ palaistais pulksteņa mehānisms turpināja nemānāmi tikšķēt.

Atcerēsimies. Kad grupas vīri, 1950. gadā iepazīnušies ar Voiceka Mazura trim meitām, sāka viņas bieži apmeklēt, Kazimirs ierosināja paplašināt atbalstītāju loku un aizveda puīšus pie sava bijušā skolotāja, kurš tad strādāja vietējā pamatskolā par direktoru. Ar laiku skolas direktora apmeklējumi kļuva regulāri un partizāni zaudēja modrību. Tad čeka izsauca direktoru pie sevis un piedāvāja izvēli – vai nu izdarīsi mums pakalpojumu, vai arī... brauksi par valsts naudu pie baltajiem lāčiem. Izvēli mēs jau zinām, tādēļ sakarā ar direktora sievas tuvojošos dzimšanas dienu, kas bija 19. oktobrī, viņai it kā pienāca sūtījums no Amerikas radiem un pašam skolas vadītājam – pavisam nevainīgs čekas lūgums noteiktā dienā un stundā ar ekskluzīvām brokastīm uzcieņāt divus atnākušos partizānus. Lai procesam piedotu svarīguma pieskaņu un to paātrinātu, bija jāapsola sameklēt partizāniem visnepieciešamāko – munīciju. Divi vīri noteiktajā sestdienas vakarā ieradās Mičuros, gudri parunājās ar mājas saimnieku, palasīja iedotos Latvijas brīvvalsts laika žurnālus un literatūras klasiku, tā jauki pavadot nakti. Tikai svētdienas rīts pienāca ar negaidītiem pārsteigumiem. Pēc sātīgām brokastīm partizānu pašsajūta nevis uzlabojās, bet gan pasliktinājās un, lai izvairītos no negaidītiem ekscesiem, mājas saimniece brīdināja ciemiņus par nodevību. Tas palīdzēja, un zāļu iedarbību sajutušie vīri steigšus cēlās un gāja viena no viņiem ieteiktajā virzienā, kur nonāca čekas izveidotā slēpņa redzes lokā. Kad miega zāles iedarbojās pilnībā un partizāns mežmalā nokrita, bet antidotu saņēmušais aģents vēl turējās uz kājām, piebrauca čekisti, vienu ieģrūda, bet otro iemeta aiz kājām ar brezentu segtā auto kravas kastē.

Tā beidzās operācijas pirmais posms un sākās gatavošanās otrajam. Čekisti, aizveduši mežmalā savāktu partizānu, kā arī savu slepeno līdzstrādnieku uz Kārsavu, ielika katru savā kamerā un ieslēdza uz vairākām stundām, lai izguļas. Kāpēc katru savā? Pirmkārt, tāpēc ka maskas jau bija kritušas un partizāns pēc pamošanās varēja viltvārdi nožņaut. Otrkārt, lai vajadzības gadījumā savējo paaicinātu agrāk uz kopēju sarunu Ierzeļovas akcijas otrās daļas plānošanā.

Tagad iedomāsimies sevi VDM 2.–N daļas pārstāvja ādā, kuram, ievērojot konspirāciju, jāglābj sava aģenta kailā dzīvība. To varēja apdraudēt bunkurā palikušo partizānu liecības, ja viņi nonāktu līdz tiesai. Aģents atradās patiešām neizdevīgā situācijā,

jo kopā ar pārējiem partizāniem bija piedalījies vairāku padomju aktīvistu un pat viena čekas virsnieka slepkavībā, bet bunkurā viens vai otrs to varēja apliecināt. Tad no augstākā soda mēra neizvairīties. Līdz tam nedrīkst nonākt – tā domāja gan aģents, gan viņa pavēlnieks. Liecinieki nedrīkst nonākt virszemē dzīvi!

15. oktobra rītā, kaut arī bija pirmdienā, Kārsavas čekisti īpaši nesteidzās, jo svarīgākā daļa darba jau padarīta. Komunistu bieds Viktors Mareckis notverts tup VDM Kārsavas nodaļas izolatorā, bet Ierzeļovas trijotne, palikusi bez vadības, nīkst neziņā – ko iesākt. Kā tautā mēdz teikt – suns bija pārkāpts, atlikusi tikai aste. Par asti šoreiz varēja saukt to pasākumu Ierzeļovā, kad daži čekisti pēkšņi kā rēgi nostājās Viktorijas priekšā un, nodiktējuši viņai turpmākās rīcības plānu, profilaktiski piekāvusi, piedraudēja, ka dabūs vēl, ja neizpildīs uzdoto. Kad Viktorija visu paveica un vairs nebija jābaidās, ka partizāni pretosies, čekisti nokāpa pazemē un ar pistoles šāvieniem piebeidza aizmigušos partizānus. Tad varēja izvērst iecerēto izrādi – pavēlēt saviem zaldātiem ielenkt viensētu un nedaudz pašaudīt gaisā. Par inscenējuma kulmināciju neapšaubāmi kļuva Viktorijas trīskārtējā Golgāta, no bunkura pazemes pa stāvajām kāpnītēm pustumsā aiz kājām pacietīgi vienu pēc otra stīvējot noslepkavoto jaunekļu stāvus.

Kāda iemesla dēļ Viktoriju Jermašovu, kura, kā minēts aktā, bija pieaicināto statusā, ar varu trieca bunkurā un lika vilkt augšā partizānu līķus? Nē! Viņai drošības pēc lika iet bunkurā čekistiem pa priekšu, kad vīri bija vēl tikai iemiguši. Viktorijas acu priekšā vīrus aukstasinīgi nogalināja, tā sagraujot viņu garīgi, bet piespiežot caur šauro bunkura lūku izvilkt virszemē trīs pašu nošautos partizānus, čekisti centās salauzt Viktoriju arī fiziski, lai panāktu viņas bezierunu paklausību un klusēšanu. Čekisti apzinājās, ka divu metru augstumā pa stāvajām kāpnītēm ar trim pakāpieniem, kuri nesniedzās līdz pašai augšai, sievietei uzcelt pat kartupeļu maisu 50 kilogramu svarā ir gandrīz neiespējami, nerunājot nemaz par spēcīgu vīru ķermeņiem, kuri svēra vismaz 75 kilogramus katrs. Skaidrs, ka Viktorija, pūloties veikt neiespējamo, bija uz ārprāta robežas un sakarīgi domāt nespēja, tādēļ, zobus sakodusi un acis no bailēm aizvērusi, stīvēja, cik spēja. Ķermeņi neskaitāmas reizes atkrita, tad, asarām nemitīgi plūstot un aizmiglojot skatu, viņa atsāka visu no jauna, līdz izdevās izdabūt caur lūku ārā vienu, pēc kāda laika otro un,

spēkiem izsīkstot – arī trešo. Tad nokrita un kādu laiku palika guļam turpat blakus izvilktajam partizānam. Viņa nevarēja atcerēties pat, kuram, jo velkot sejās nevienam neieskatījās. Aiz šausmām un bailēm ieraudzīt sava vājuma sekas. Čekistus šoreiz pilnīgi neinteresēja, kas kurš ir, tādēļ visus ātri sameta ar brezentu segtajā kravas mašīnā un aizveda prom. Ko ar viņiem darīja pēc tam, neviens vairs neuzzinās.

Nu zaldātiem pienāca kārta no bunkura izvākt visu partizānu iedzīvi – apģērbus, segas, matračus, spilvenus un citus saimniecības sīkumus. Visu sameta lielā kaudzē, aplēja ar benzīnu un aizdedzināja. To gan darīja tālu no mājām, norakto kartupeļu laukā, jo laiks pieturējās sauss un ēkām bija salmu jumti. Pa to laiku čekas oficiāri bija nopietni iedziļinājušies Armašovu-Jermašovu saimniecības totālā izlaupīšanā. Par to tika sastādīts atsevišķs akts, kurā aprakstītas pilsoņu Jāzepa Armašova un Viktorijas Jermašovas mājas Ierzeļovā:

Sarkana govys – 3 gadus veca – 1,
Raiba govys – 6 gadus veca – 1,
Aitas – 3,
Auni – 3,
Sivēnmāte – 11 mēnešus veca – 1,
Sivēns – 1 mēnesi vecs – 1,
Sivēns – 3 mēnešus vecs – 1,
Zosis – 23,
Rudzi – 600 kg,
Kvieši – 400 kg,
Patafons – 1, utt.

Bunkura iznīcināšanas akta sākuma daļā rakstīts, ka mājas pieder Broņislavai Armašovai, bet mantas konfiskācijas aktā, ka – Jāzepam un Viktorijai, kuri tika arestēti tajā pašā dienā. Pārsteidzoši vai arī likumsakarīgi?

Šajā dokumentā tomēr nav pieminēts, ka tika izlauztas grīdas gan dzīvojamā istabā, gan klētī, gan pieliekamajā, un visdīvainākais, ka nekur nav pieminēta pati mājas saimniece Broņislava Armašova, it kā viņas vispār nebūtu. Ja Viktorija strādāja kolhoza govju fermā un neparedzēta iemesla dēļ gribēja palikt mājās, tad ir skaidrs, ka todien viņu kādam vajadzēja aizvietot. Neviens cits to nevarēja izdarīt, tikai māte. Atliek vien uzminēt, kura – māte vai meita jau iepriekš zināja, ka 15. oktobrī bunkurs tiks iznīcināts.

Kad mājās palikušajiem atstāja tikai to, kas mugurā, nekas cits neatlika, kā griezties pie kaimiņiem un lūgt palīdzību. Padomju varas pārstāvji, kuri it kā cīnījās pret bandītismu un teroru, paši to piekopa ik uz soļa, jo likumi bija viņu pusē. Šos likumus ražoja teroristiskā organizācija – 20. gadsimta pasaules lielākie noziedznieki, kuri sauca sevi par PSKP Politbiroju, un čeka bija šīs politmafijas instruments, kaut kas līdzīgs gigantiskai gaļas mašīnai. Tās rīklē 1951. gada 15. oktobra rītā nonāca arī trīs jauni nautrēnieši – Jāzeps Ludboržs, Jānis Romāns un Antons Gailums. Viņiem visiem palika bezspēkā raudošas mātes, izmisušas līgavas un visu atlikušo dzīvi sāpi glabājušās māsas.

Skolas labākais matemātiķis

Antons Gailums savu nespēju samierināties ar Latvijai svešo režīmu izteica, jau iestājoties „Latgales Vanagos”, bet vēlāk, čekas represijām pastiprinoties, aizgāja uz mežu un pievienojās nacionālajiem partizāniem, ar laiku kļūdams par Neatkarības Vienības Štāba grupas komandieri. Par viņa skolas gaitām un kopīgo bērnību stāsta Antona jaunākā māsa Bronislava.

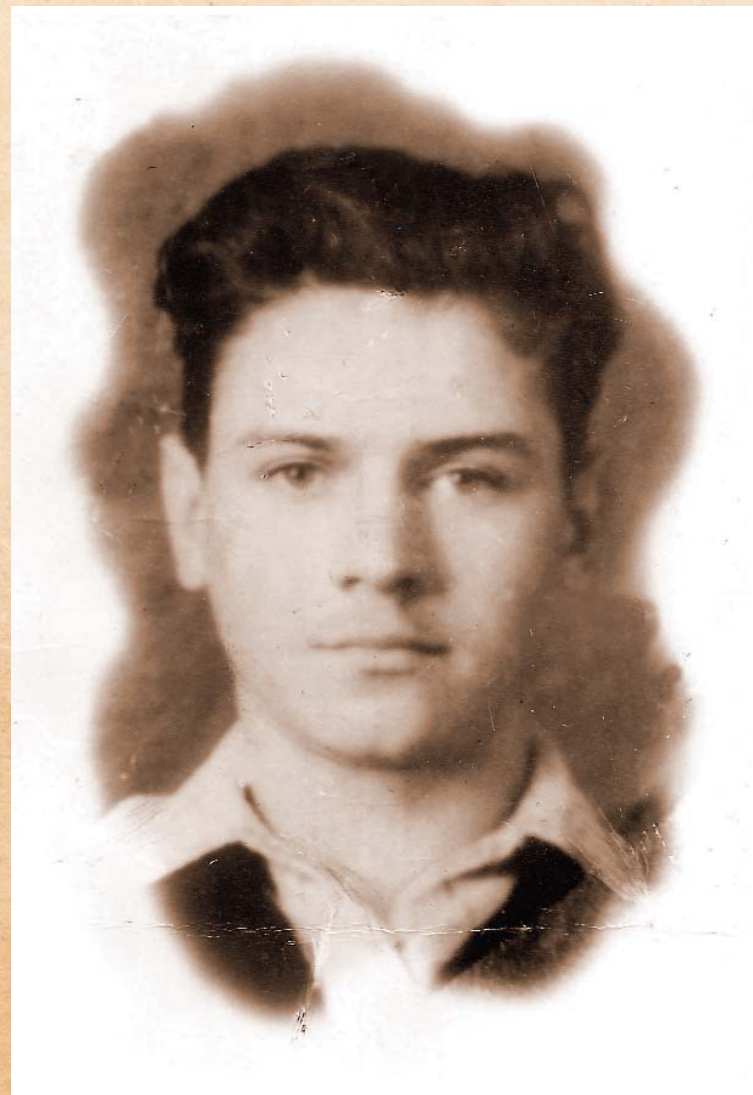
„Mēs ar brāli Antonu ģimenē bijām paši jaunākie. Gadu starpība nebija liela, tāpēc labi sapratāmies un mums izveidojās sirsnīgas, mīļas attiecības. Antons, būdams nedaudz vecāks, vienmēr centās mani uzmanīt, sargāt un aizstāvēt. Brālītis, kā jau zēns, protams, nespēlējās ar lellēm, bet dažāds rotaļlietas un arī lelles viņš man gatavoja, lai es varētu attīstīt savu iztēli, domāšanu un veidot attieksmi pret dzīvi. Atceros to laiku, kad Antons gāja ganos. Es, gribēdama viņam palīdzēt, kaut biju par mazu, tecēju visur līdzī. Kad ganāmpulks bija mierīgāks, mēs spēlējāmies, bet brālim patika lasīt grāmatas, un tam viņš veltīja visu brīvo laiku. Man patika klausīties, kā Antons lasīja balsī un skaidroja man atsevišķus grāmatas fragmentus, ko es nesapratu. Vēlāk viņš man ierādīja arī burtus un mācīja, kā salikt tos vārdos, tāpēc es ļoti agri iemācījos lasīt. Būtībā brālis aizvietoja gan tēvu, gan māti, jo tēvs nomira, kad man bija nedaudz vairāk par gadu, bet mātei bija daudz jāstrādā, lai sagādātu ģimenei iztiku. Es augu, un drīz vien man nācās iet ganu gaitās, bet brālis sāka pildīt pieauguša vīrieša darbus. Kad Antons sāka apmeklēt skolu, es ar lielu interesi sekoju viņa gaitām, un šī tieksme visu zināt par brāļa sekmēm man palīdzēja bez grūtībām pašai iekļauties mācību procesā tad, kad pienāca laiks iet skolā. Tas bija kara laiks, un materiālie

apstākļi bija neiedomājami sarežģīti. Mans sagatavotības līmenis atbilda trešajai vai pat ceturtajai klasei, un šīs zināšanas biju ieguvusi, pateicoties brāļa pūliņiem. Arī pirmajā dienā uz skolu mani aizveda neviens cits kā brālis Antons. Uz skolu mēs parasti gājām kopā, bet atgriezāmies atsevišķi, jo brālim, kā jau vecākās klasēs, stundu bija vairāk.

Man atmiņā īpaši palikuši vakari mājās, kad virtuvē kurējās plīts, no liesmām nāca gan siltums, gan gaisma, mamma gatavoja vakariņas, bet mēs ar brāli mācījāmies skolā uzdoto, lasījām un arī dziedājām. Mēs sapņojām par to, ka beigsim skolu Nautrēnos, pēc tam brālis mācīsies augstākās skolās un palīdzēs arī man mācīties tālāk. Mēs pat rēķinājām, pēc cik gadiem katrs savu izvēlēto profesiju būs apguvis. Es gatavojos kļūt par skolotāju, bet, par ko gribēja kļūt Antons, es nezinu, jo brālis to mums tā arī nepateica. Domāju, ka viņš varēja būt arī rakstnieks, jo viņam padevās skaisti domraksti, arī sarunu valoda viņam bija dzīva un interesanta. Mamma tajā laikā, strādājot pie plīts, klausījās mūsu runās, dziesmās un nākotnes sapņos, ticēja, ka tā notiks, un laimīgi smaidīja. Viņa bija pārliecināta, ka mēs spēsim iegūt labu izglītību un sasniegt labklājību. Tā labad vasarās visi nopietni strādājām, katrs atbilstoši savām spējām. Divas vasaras es pat gāju ganos pie kāda saimnieka, jo mūsu mazā saimniecība nespēja nodrošināt visu ģimenei nepieciešamo.

Kad 1949. gadā brālis bija divpadsmitajā klasē, es mācījos tikai sestajā. Man spilgti atmiņā saglabājusies brāļa klase, es viņos raudzījos ar apbrīnu. Tajā bija ļoti skaisti, stalti, draudzīgi un ļoti jautri cilvēki. Brālis gan pēdējā laikā bija kļuvis klusāks un nopietnāks nekā agrāk. Es viņam jautāju, kāpēc viņš tāds savādāks? Uz to viņš atbildēja, ka pašreiz esot tāds grūts laiks mūsu valstij un var būt visādi notikumi. Tad klusu piebilda, lai es neinteresējos par viņa gaitām ārpus skolas un ārpus mājas, tas būšot labāk gan viņam, gan man. Viņš priecājās, ka es neiestājos pionieros un sacīja, lai arī turpmāk nestājos nekādās organizācijās.

Pēc traģiskajiem notikumiem skolā, pēc izvešanām uz Sibīriju, pēc skolēnu arestiem Antons uz skolu vairs negāja, bet kaut kur nozuda. Šķiroties viņš man atstāja mazu pases formāta fotogrāfiju ar uzrakstu: „Par atmiņu māsiņai Bronīei. Antons, 1949. g. 11. 04.” No tā laika mēs ar mammu palikām divatā. Reizēm parādījās māsa Helēna, kura kādu laiku bija arestēta. Kad pēc tiesas māsu atbrīvoja, viņa aizbrauca dzīvot uz Cēšim. Palikušas ar mammu divatā, adījām cimdus un zeķes brālim Antonam. Nezinu, kā mamma saņēma ziņas no dēla, bet mēs naktīs gājām uz tikšanos

Antons Gailums skolas gados
Foto no B.Dzelzkalējas arhīva

mežā. Vienā tikšanās reizē Antons par kaut ko bija ļoti satraukts un norūpējies. Viņš man glāstīja galvu un teica: „Manu mīlo, mazo māsiņ! Cik žēl, ka nevarēšu tevi pasargāt.” No kā viņš vēlējās mani pasargāt, viņš nepateica. Tikai teica: „Lai kas notiek, es viņiem dzīvs rokā nedošu.”

Atceros 1951. gada 15. oktobri. Tad es jau mācījos devītajā klasē, bet māsa Helēna jau dzīvoja Cēsīs. No rīta, ejot uz skolu, sajutu kaut kādu satraukumu skolēnos. Visi pusčukstus runāja, ka uzspridzināts mežabrāļu bunkurs Ierzeļovā. Sākumā es tam nepievērsu uzmanību, bet vēlāk arī mani pārņēma satraukums, lai gan es nekā nezināju par cilvēkiem, kas tur dzīvoja un tagad ir nogalināti. Pēc skolas es izstāstīju mammai par to, ko dzirdēju skolā, un viņa kaut kur aizgāja. Kad viņa atgriezās, īsi man pateica, ka brālīša vairs nav, un izmisīgi sāka raudāt. Raudāju arī es, bet man vajadzēja mierināt mammu. Naktī viņa izgāja ārā un ilgi nenāca atpakaļ. Es gāju meklēt un atradu mammu pagalmā gulošu bez samaņas. Ar pūlem ievilkusi istabā un sagaidījusi, kad viņa kaut cik atgūstas, es saucu kaimiņu tanti, kura deva man padomu, kas jādara mammas labā. Kopš tās dienas līdz pat mūža beigām viņa slimoja ar sirdi.

Mēs centāmies uzzināt, kur brālis aprakts, bet neviens mums neko nevarēja vai negribēja pateikt. Palika vien sāpoša atziņa, ka mana mīļā, gādīgā, gudrā, Latviju mīlošā brāļa vairs nav. Sāpes nekad nav rimušas – tur nekas nav līdzams. Tāpēc es varu tikai lūgties Dievu par viņa dvēseli. Es jūtu līdzī visiem Latgales Vanagiem, kuri vēl ir dzīvi, es jūtu līdzī visiem viņu tuviniekiem. Visu Latgales Vanagu – gan dzīvo, gan kritušo – priekšā es dziļā cieņā noliecu galvu un vēlos, lai nākamās paaudzes mīlētu Latviju tā, kā to darīja Latgales Vanagi. Ar laiku gan mainījušies priekšlati par atsevišķu cilvēku lomu šajā organizācijā un vēlākajās partizānu gaitās, jo noskaidrojušies jauni fakti. Tādēļ radusies nepieciešamība izdarīt izmaiņas Latgales Vanagiem veltītajā piemiņas objektā.”⁸⁴

⁸⁴ Broņislavas Dzelzkalējas vēstule, 2010. gads, GAPA

Okupācijas vara pilnā plaukumā

Bija pierasts, ka pēc partizānu apšaušanas čekisti nometa savus upurus tuvējā apdzīvotā vietā: tirgus laukumā, pie baznīcas žoga kā Preiļos un Viļākā, vai pie vecā kroga drupām kā Nautrēnos. Tā, lai cilvēki nāk, atpazīst savējos un dreb bailēs. Okupācijas laika paradumus raksturo kāda bijušā čekista atmiņas grāmatā „Uz ežiņas galvu liku”: „Līķus iekrāva ratos vai kravas mašīnās un aizveda uz pagastu, kur uz galvenās ielas, parasti pie pagasta izpildkomitejas, salika rindā radniekiem atpazīšanai, pēc tam atdeva apbērēšanai... Tos, kuriem neviens nepieteicās, baidoties no soda, ieraka kā sprāgoņas visus kopā vienā bedrē.” (Jans Sperskis, 46. lpp.)

Šoreiz noslepkavotos Ierzeļovas partizānus čekas vadība izlēma tautai nerādīt, piederīgajiem neziņot, bet pēc iespējas ātrāk un lielā slepenībā aprakt kaut kur Kārsavas apkaimē. Kāpēc tā? Secinājums rodas pats no sevis – nogalinātos atklātībā nedrīkstēja rādīt tā iemesla dēļ, ka skatītāji varēja pamanīt kādas pazīmes, kas nesaderējās ar oficiālo čekas versiju – nošaušanos.

Apkoposim visus argumentus, kas runā pretī šai versijai.

- Čekistu nepilnīgais un pretrunu pilnais akts par Ierzeļovas bunkura sagraušanu.
- Aktā iesprukušais partizānu apzīmējums „nogalinātie” (tri ubitiņi bandīti)
- Bunkurā katram ierocim atlikušo patronu skaits – 50, 30, 50.
- Antoņinas izteiciens kādā intervijā: „Kad viņus nošāva [...]”.
- Pēdējā Neatkarības Vienības komandiera Aleksandra

Jerumāna skaidrojums vēstulē Annai Jermacānei, ka arī viņu būtu piemeklējis šo trīs zēnu liktenis, ja nebūtu laikus rīkojies piesardzīgi un ar apdomu.

- Čekistu neparastā izrīkošanās ar saviem upuriem Ierzeļovā.

Salīdzināsim:

1949. gada 21. novembra čekas sastādītajā aktā par Cisovkas operācijā nošautajiem un ievainotajiem partizāniem ir norādīts gan precīzs akcijas laiks, gan piedalījušos čekistu skaits, gan operācijas vadītāji, gan nošauto vārdi, tēva vārdi, uzvārdi, segvārdi un dzimšanas gadi. Viss korekti, lietišķi un skrupulozi. Pat no ievainojuma mirušo un Naglišu sādžas pamestajās mājās slepeni apglabāto Jāni Aglinieku čeka izraka, lai identificētu.

Pilnīgi pretēji čekisti rīkojās Ierzeļovā, kā rezultātā trīs jaunekļi pazuda bez pēdām, it kā vispār nebūtu dzīvojuši.

Tā pamazām esam nonākuši pie atziņas, ka par labu nošaušanās (pašnāvības) versijai runā tikai čekas sastādītais akts. Un vēl tie, kuri šo pasaciņu tiražē.

Un tagad ilgi gaidītais triju Ierzeļovas partizānu – Antona Gailuma, Jāzepa Ludborža un Jāņa Romāna patiesais nāves iemesls, ko savā pirmajā pratināšanas reizē Kārsavas čekas iepriekšējās aizturēšanas izolātorā izpaua Viktorija Jermašova, tā pati Viktorija, kura bija spiesta visus trīs no bunkura izvilkt virszemē:

„[...] bet trīs bandīti – Antons Gailums, Jāzeps un Stasjka – palika bunkurā, un pēdējos trīs bandītus nogalināja VDM orgānu darbinieki šī gada 15. oktobrī bunkurā, kurš atradās mūsu viensētā [...]”⁸⁵

Viktoriju Jermašovu pratināja no 23:10 piecpadsmitā oktobra vakarā līdz pat 03:15 sešpadsmitā oktobra rītā. Būdamā galējā spēku izsīkumā, viņa bez aplinkiem pateica to, ko bija redzējusi savām acīm. Viktorija vēl nebija atguvusies no šoka un varbūt nebija īsti apjautusi savu saistību ar šo noziegumu. Pēc tam viņa visu saprata un apklusa, lai turpmāko dzīvi mocītos pašpārmetumos un veltīgi censtos notikušo izdzēst no atmiņas. To, ka bez Viktorijas aktīvas līdzdalības čekisti nebūtu tik viltīgi paveikuši šo operāciju, atgādina viens izmeklētāja jautājums:

⁸⁵ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 3. sējums, 178.–179. lpp.

„Vai jūs informējāt bandītus par MGB darbinieku un karaspēka atrašanos tajā vai citā vietā?”

Un Viktorijas atbilde:

„Nē, par to es bandītus neinformēju.”⁸⁶

Kur vēl skaidrāk pateikt, kā tajā liktenīgajā dienā bija spiesta rīkoties sardzē noliktā Viktorija?

Līdzīgi klusēja arī pēdējais Neatkarības Vienības komandieris Aleksandrs Jerumāns, kurš, spriežot pēc vēstules Annai Jermacānei, zinājis trīs jauniešu patieso nāves cēloni un neticējis pasacīņai par varonīgo pretošanos un tai sekojošo nošaušanos. Atliek tikai jautāt: „Kur tu, Ičmali, biji, kad taviem partizāniem draudēja iznīcība?” Komandierim ir jābūt kaujas ierindā kopā ar saviem padotajiem līdz pēdējam elpas vilcienam. Bet varbūt tu no tiesas darbojies paša izveidotajā tandēmā ar Kazimiru un tādēļ tev aizdomīgi ilgi atļāva dzīvot brīvībā?

Tomēr atgriezīsimies pie arestētajiem Viktora Marecka un Kazimira Braslas VDM Kārsavas rajona nodaļas izolātorā, kur abus ievietoja 1951. gada 14. oktobra rītā. Domājams, ka ap pusdienas laiku viņi jau bija izgulējušies un gatavi atbildēt uz jautājumiem. Varētu likties, ka pirmām kārtām čekistus interesē, kur atrodas bunkurs ar pārējiem grupas partizāniem. Izrādās, ka nē. Tā vietā, lai pēc iespējas ātrāk uzzinātu bunkura atrašanās vietu, čekisti nesteidzoties kārtoja aizturēto formalitātes – aizpildīja anketas, kuras tagad sauc par statistikas kartēm, sastādīja aktu par aizturēšanu, tad pārmeklēja un sastādīja aktu par izņemtajām mantām utt. Anketās ieslodzītie sniedza ziņas par to, kad dzimuši, kādi ģimenes locekļi, kāda izglītība un tamlīdzīgi. Šos dokumentus parasti aizpilda amatpersona un ar savu parakstu apstiprina aizturētie, ko 14. oktobrī izdarīja arī Kazimirs un Viktors. Jāpiemetina, ka abi pašrocīgi parakstīja arī aktu par savu aizturēšanu un par ieroču izņemšanu. Arī tas notika 14. oktobra pēcpusdienā. Un, ne mazākās intereses par Ierzeļovas bunkuru! Dīvaini? It nemaz, jo čeka par to zināja kopš 1949. gada rudens, kad Antonam Gailumam līdzī uz šo mītni atnāca vēl divi partizāni – un viens bija viņu cilvēks.

Neatņemams visus likumpārkāpējus raksturojošs dokuments ir tā sauktais vārdiskais portets, ko sastāda šajā lietā specializējis darbinieks. Iepazīsimies.

⁸⁶ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 3. sējums, 198. lpp.

Kazimirs Brasla

1. Augums – 165-170 cm
2. Figūra – kalsna
3. Kakls – garš
4. Pleci – nolaideni
5. Mati – tumši rudi
6. Seja – ovāla
7. Acis – zilas
8. Piere – zema, slīpa
9. Uzacis – lokveidīgas
10. Deguns – liels, tievs
11. Mute – maza
12. Lūpas – biezas
13. Zods – izvirzīts
14. Ausis – mazas
15. Sevišķa pazīme – kreisā kāja 5 cm īsāka par labo.

Viktors Mareckis

1. Augums – vidējs
2. Figūra – vidēja
3. Kakls – garš, izteiktu vairogdziedzeri.
4. Pleci – horizontāli
5. Mati – gaiši
6. Seja – trīsstūraina
7. Acis – pelēkas
8. Piere – augsta, taisna
9. Uzacis – taisnas, platas
10. Deguns – mazs, šaurs
11. Mute – neliela, lūpu kaktiņi uz augšu
12. Zods – taisns, ar šķērsrievu
13. Ausis – ovālas

Otrajā dienā pēc aresta ieslodzīto dienas kārtība jau bija cita. Pratināja abus un jautāja galvenokārt par to, kā sācies apzinīgais dzīves posms un pretpadomju darbība. Zīmīgi, ka Kazimira pirmajā pratināšanas protokolā uzrādīts tikai datums, bet nav atspoguļots laiks, turpretī Viktora pratinātājs bijis precīzāks un atzīmējis, ka šī procedūra ilgusi no 21:00 1951. gada piecpadsmitajā oktobrī līdz 02:10 sešpadsmitā oktobra naktī. No tā var saprast, ka pirms Marecka pratināšanas izmeklētājiem bija svarīgi ne tikai izlasīt, bet arī detalizēti iepazīties ar Ierzeļovas bunkurā iegūtajiem arhīva dokumentiem. To bija daudz, un Kazimira paskaidrojumi te bija ļoti nepieciešami. Tādēļ ar viņu tika runāts vairākkārt un visas dienas garumā, turklāt iespējams, ka šīs sarunas protokolā nemaz nav fiksētas, jo Kazimiram bija jāizskaidro katra partizānu aprakstītā lapa un vismaz 400 reizes jāparakstās, norādot dokumenta iegūšanas vietu un laiku. Kopumā piecpadsmitā mēneša diena raksturīga ar to, ka viens brīvprātīgi, bet otrs piespiedu kārtā izpaua visu par savu darbību partizānu grupā. Tā nu čekisti bija ielānojuši.

Viktoram patiesībā nebija izvēles, jo noliegt to, ko apstiprināja paša sastādītie dokumenti, bija bezjēdzīgi. Arī Kazimira liecības neapgājami pierādīja viņa saistību ar visām partizānu darbības epizodēm. Mareckis bija spiests atzīties pat, čekistuprāt, vissmagākajā noziegumā – VDM kapteiņa Beloborodova nogalināšanā:

„[...]1948.gada 2. septembrī bandas vadītāja Kudreņicka uzdevumā es piedalījos kopā ar Antonu Gabrānu, Jāzepu Rūzi, Eduardu Rižais, Kazimiru Braslu

un Jāni Aglinieku MGB darbinieku ķeršanai ierīkotajā slēpnī[...]. Apšaudes rezultātā mēs nogalinājām MGB kapteini Beloborodovu un MGB kaujinieku Jermacānu.”⁸⁷

Kā redzams, Viktors sākumā atzina tikai līdzdalību Beloborodova nošaušanā, bet Kazimirs savu klātbūtni noliedza vispār sacīdams, ka tajā laikā atradies 70 metru attālumā un apsargājis partizānu mantas. Lai gan neviena cita šīs operācijas līdzdalībnieka nav un vienīgie liecinieki ir Brasla ar Marecki, čekisti noticēja Kazimira liecībai, kuras rezultātā Viktoram bija jāuzņemas arī pašrocīgā čekas kapteiņa nošaušana. Izmeklētājs noticēja Kazimiram, pat neskatoties uz acīmredzamo pretrunu. Kā gan Brasla varēja zināt Beloborodova šāvēju, ja atradās mežā 70 metru attālumā no notikuma epicentra un apsargāja partizānu iedzīvi? Ja vairāki cilvēki šauj vienā mērķī vienlaikus, tad noteikt to, kura lode bijusi visneklūdīgākā, ir neiespējami. Tādēļ apgalvot, ka Beloborodovu ievainojis Mareckis, ir vismaz nenopietni. Liktenīgo lodi tik pat labi varēja raidīt arī Kazimirs. Tikai tad, kad Beloborodovs, kaut arī ievainots, turpināja šaut uz partizāniem, Mareckis, atstājis aizsegu, pieņēma tuvcīņu. Arī to Kazimirs nevarēja redzēt, jo atradās mežā 70 metru attālumā.

Nākošajā dienā, 16. oktobrī, čekistus jau interesēja partizānu atbalstītāji un pratināšanā uz LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļas operatīvā pilnvarotā, leitnanta Silkāna jautājumu:

„Pastāstiet, lūdzu, par visiem bandītu atbalstītājiem, ar kuriem uzturējāt sakarus, un kā tie izpauzās?” viens no aizturētajiem izrādīja apskaužamu vēlmi pakalpot.

Atbilde:

No mūsu bandgrupas atbalstītājiem zinu:

1. Uzvārdu nezinu, bet sauca par Genci, ap gadiem 40, viņai ir brālis Jānis, kurš dzīvo Krišjāņu ciema padomes Jaunbulstakos, ar viņu sadarbojās bandīti Edvards Rižais, Jāzeps Rūze. Ar Ģences un Jāņa palīdzību ieguvām pārtikas produktus un saņēmām informāciju. Ar viņas starpniecību bandīts Jānis Aglinieks uzturēja sakarus ar ģimeni un sievu.
2. Bandīta Jāņa Aglinieka māsa Marija Agliniece, ne visai precīzi, bijusi Nautrēnu skolas skolotāja, 1948.–1949. gados sistemātiski apmeklēja mūsu bandgrupu mežā. Bandīts Viktors Mareckis iedeva viņai kabatas pulksteni, lai aiznes salabot, bet atpakaļ nedabūja. 1949. gada rudenī viņa apprecējās, un, kur atrodas pašlaik, nezinu.

⁸⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 1. sējums, 4. lpp.

3. Marija Beidzeniece, dzimusi 1927. gadā, un viņas 1924. gadā dzimusī māsa no Krišjāņu ciema padomes 1948. gadā apgādāja bandītus ar produktiem, darīja alu un bandītu uzdevumā brauca uz Tilžu, piegādāja informāciju bandītiem. Ar viņu palīdzību Edvards Rižais uzturēja sakarus ar savu māsu Antoņinu Rižo.

4. Gabrāns, kura vārds vai iesauka ir Usaks, un viņa brālis no Naglīšu sādžas uzturēja sakarus ar bandītiem 1948.–1949. gados.

5. Volkovs, vārdu un tēva vārdu nezinu, gadus 60–70 vecs (viņa dēls apprecēja sievu no Žogu sādžas) no Krišjāņu ciema padomes Gabrānu sādžas 1948.–1949. gados apgādāja ar produktiem bandītus. Sakarus uzturēja bandīts Edvards Rižais.

6. Francis Zušs, tēva vārdu nezinu, no Miglinieku ciema padomes Meikaļu sādžas 1949. gadā uzturēja sakarus ar bandītiem un apgādāja ar produktiem, deva informāciju. Es pats personīgi viņu apmeklēju.

7. Vilks, it kā iesauka, vārdu un tēva vārdu nezinu, bijušais kolhoza priekšsēdētājs, Ulmaņa laiku aizsargs no Ruskulovas ciema padomes Lozdovas, apgādāja bandītus ar pārtikas produktiem, deva informāciju bandītiem 1948.–1949. gados. Es pats personīgi viņa mājas daudzreiz apmeklēju.

8. Iznīcinātāju bataljona kaujinieks, uzvārdu, vārdu un tēva vārdu nezinu, no Ostrānu sādžas. 1948. gadā viņu apmeklēja bandīts Pēteris Karavoičiks, kuru tur apgādāja ar pārtikas produktiem.

9. Broņislava Jāņa meita Melnupe, dzimusi aptuveni 1927. gadā, no Kūkovas ciema padomes Kalvīnes sādžas, 1947.–1949. gados bija mūsu bandgrupas galvenā sakarniece, kura piegādāja informāciju un rakstiskās ziņas mūsu pastkastītēs, apgādāja ar pārtikas produktiem. Viņas tēvs Jānis Melnups un brālis Salimons Melnups tāpat apgādāja bandītus ar pārtikas produktiem. Visa mūsējā bandītu grupa daudzreiz apmeklēja viņu māju, kā arī es personīgi.

10. Volkova sievas vecāki no Krišjāņu ciema padomes Žogu sādžas 1948.–1949. gados apgādāja ar pārtikas produktiem bandītus.

11. Gailītis, vārdu un tēva vārdu nezinu, aptuveni 40–50 gadus vecs, no Kāpessila, nezinu, kādā ciema padomē, 1948. gadā apgādāja mūsu bandgrupu ar pārtikas produktiem. Sakarus ar viņu uzturēja bandīts Rižais.

12. Krišjāņu ciema padomes priekšsēdētājs Placēns no

Kāpessila, viņa sieva 1948. gada rudenī apgādāja mūsu bandgrupu ar pārtikas produktiem, es pats personīgi kopā ar pārējiem bandītiem apmeklēju viņa mājas divas reizes.

13. Ēvalds Dzenis, mežsargs no Kāpessila sādžas 1948. gadā bija bandas vadītāja Antona Gabrāna sakarnieks.

14. Arvīds Ozoliņš no Kāpessila sādžas 1948. gadā mūsu bandgrupu apgādāja ar pārtikas produktiem.

15. Mateušs Zelčs, tēva vārdu nezinu, no Ruskulovas ciema padomes Puriņu sādžas 1948.–1949. gados mūsu bandgrupu apgādāja ar pārtikas produktiem. Es personīgi kopā ar pārējiem bandītiem apmeklēju viņa māju divas reizes.

16. Stolars, vārdu un tēva vārdu nezinu, no Puriņu sādžas, ir strādājis par milici Tilžā, 1948. gadā uzturēja sakarus ar bandītu Pēteri Karavoičiku, par ko man stāstīja pats Karavoičiks.

17. Sauc par Augustu, uzvārdu un tēva vārdu nezinu, no Nūmēnes sādžas. 1948.–1949. gados uzturēja sakarus ar bandītu grupu, apgādāja ar pārtikas produktiem, darīja alu bandītiem, ko dzēra bunkurā. Bandīts Antons Gabrāns viņam uzdāvināja zagtu zirgu.

18. Gence, uzvārdu un tēva vārdu nezinu, no Kūkovas ciema padomes Kalvīnes, kurai ir bērni, 1948.–1949. gados mūsu bandgrupa turp gāja pirt kandžu.

19. Ločs, vārdu un tēva vārdu nezinu, no Ruskulovas ciema padomes Nūmēnes sādžas 1947.–1948. gados mūsu bandgrupu apgādāja ar pārtikas produktiem. Deva zirgu bandītu vajadzībām.

20. Bijušais Ruskulovas ciema padomes priekšsēdētājs Bērziņš pats personīgi 1948. gadā piedāvāja bandītiem, lai atnāk pie viņa pēc pārtikas produktiem, ko arī bandīti darīja. Es personīgi viņa mājās biju vienu reizi.

21. Bambaļs, vārdu un tēva vārdu nezinu, no Miglinieku ciema padomes Meikaļiem, pie viņa 1949. gadā staigāja bandīti brāļi Meikališi.

22. Staņislavs Bozovičs, tēva vārdu nezinu, no Nautrēnu ciema padomes Rancānu sādžas man personīgi deva naudu un gaļu 1949. gadā.

23. Aloizs Kazimira dēls Rancāns no Nautrēnu ciema padomes Rancānu sādžas 1949. gadā uzturēja ciešus sakarus ar mūsu bandgrupu, apgādāja ar pārtikas produktiem, kurināja mums pirti, kā arī bandīti pie viņa dzīvoja pa vienai, divām dienām pēc kārtas. Viņš mums iedeva granātas.

24. Kāda skolotāja, uzvārdu, vārdu un tēva vārdu nezinu, no Nautrēnu skolas pašlaik uztur sakarus ar bandītu Aleksandru Jerumānu, viņa 1951. gada pavasarī uzdāvināja Jerumānam rokas pulksteni.

Protokols pēc maniem vārdiem uzrakstīts pareizi un man nolasīts.

K. Brasla.

Pratināja: LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļas operatīvais pilnvarotais leitnants Silkāns.

Tulkoja: Šmats.⁸⁸

Lasītājs, protams, jutīsies pārsteigts, ka pratināmais, pat īsti nezinot, kā sauc cilvēkus, gatavs stāstīt visus sīkumus, lai tikai izpatiktu izmeklētājam. Šajā gadījumā Kazimirs stāsta par atbalstītājiem laikā, kad pats vēl bija partizānu grupā jaunpienācējs, tādēļ viņam bija jāsamierinās ar to, ka zināja tikai atbalstītāju iesaukas jeb segvārdus. Visus sakarus uzturēja Eduards Rižais, un labi, ka viņam bija māsa, kuru lencot, varēja šo to uzzināt. Tomēr izbrīnu rada stāstītāja atmiņa, kas vairāku gadu garumā saglabājusi vietu nosaukumus, cilvēku vārdus un pat laiku, lai tik secīgi atreferētu operpilnvarotajam Silkānam. Varbūt viņam bija speciāli iekārtota atbalstītāju reģistra burtnīca? Tomēr visam savs laiks. Pēc tam, kad Kazimirs nonāca pie partizānu grupas vadības grožiem, informācijas viņam kļuva krietni vairāk, un par tā laika atbalstītājiem viņš sniedzis nesalīdzināmi bagātāku informāciju.

Lai gan 14. oktobrī abi arestētie bija ieslodzījumā, pēc krimināllietas materiāliem redzams, ka Viktoru Marecki izmeklēšanas laikā turējuši izolatorā un informācijas badā, kamēr Kazimiram bijusi iespēja, izmantojot savas zināšanas partizānu slēptuvju jomā, vairākkārt pabūt ārpusē, brīvā dabā. Par to liecina šis dokuments:

„Akts

1951. gada 18. oktobrī

Mēs, apakšā parakstījušies, LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļas priekšnieks majors Pesternikovs un LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļas priekšnieka vietnieks vecākais leitnants Hohlovs, liecinieka, bandgrupas

⁸⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 25.–27. lpp.

vadītāja ar segvārdu Kronbergs Kazimira Broņislavas dēla Braslas klātbūtnē sastādījām šo aktu par to, ka šajā datumā mēs pārbaudījām bandītu noliktavu meža masīvā starp Kārsavas rajona Ruskulovas ciema padomes Keiseļovu un Kaupiņām, kur atradām un izņēmām:

1. Šņabi 40% puslitra pudeles – 7 gabali,
 2. Šņabi 40% „Angļu rūgtais” – 1 pudele,
- ko Kronberga banda paņēmusi Kārsavas rajona Patērētāju biedrības Baltinavas SelPo veikala aplaupīšanas laikā 1951. gada 27. septembrī.*

Akta sastādītāju paraksti:

*Pesterņikovs
Hohlovs
K. Brasla.”⁸⁹*

Pastaiga mežā Kazimiram bija ne tikai patīkama, bet arī visnotaļ noderīga kā saskarsme neformālā gaisotnē ar Kārsavas čekistiem pat tad, ja pēc tās viņi vieni paši izlaka iegūto partizānu šņabi. Vakarā viņi kārtīgi uzdzīvoja, pārsprieda iepriekšējās dienu guvumu un nolēma, ka šādas bandītu noliktavas jāmeklē biežāk. Tādēļ nākošajā dienā, izsaukuši Kazimiru, lika posties ceļā atkal. Šoreiz „ekskursijas vadītājs” izvēlējās maršrutu pa vispopulārākajām Neatkarības Vienības partizānu apmetņu vietām Grīvas meža masīvā. Tur trīs vietās bija piena kannās noglabāts grupas dokumentu un citu svarīgu lietu arhīvs. Tā atrašanās vietas zināja grupas vadītājs Antons Gabrāns, kurš krita Cisovkā, un štāba rakstvedis Kazimirs Brasla.

Tagad laiks ieskatīties vēl vienā čekas dokumentā:

„Akts

1951. gada 19. oktobrī

Mēs, apakšā parakstījušies, VDM Kārsavas nodaļas priekšnieks majors Pesterņikovs, VDM Kārsavas nodaļas priekšnieka vietnieks vecākais leitnants Hohlovs, bandgrupas vadītāja Kazimira Broņislavas dēla Braslas ar segvārdiem „Kronbergs” un „Jūrnieks” klātbūtnē šajā datumā izņēmām Kārsavas rajona Grīvas mežā 3 piena kannas, kuras bandītu grupa bija noslēpusi dažādās vietās un dažādā laikā. Kannas atverot, tajās atrada:

1. Padomju Savienībā ražotās kaujas šauteņu patronas – 360 gabali;

2. Sarūsējušas, lietošanai nederīgas vācu patronas – 90 gabali;
3. Bandītu nogalināto: 1923. gadā dzimušā Nikolaja Andreja dēla Beloborodova un 1921. gadā dzimušā Moiseja Izraila dēla Stolbova partijas biedra kartes;
4. LPSR VDM darbinieka kapteiņa Nikolaja Andreja dēla Beloborodova personas apliecība ar Nr. AP162;
5. Kapteiņa N. A. Beloborodova atvaļinājuma apliecība Nr. 577, izdota 1948. gada 14. jūlijā.
6. Iesniegumu anketas – 6 gabali – ar sekojošiem uzvārdiem:
 1. 1927. gadā dzimušais Pēteris Aleksandra dēls Zelčs,
 2. 1916. gadā dzimušais Alfons Meikula dēls Gutāns,
 3. 1918. gadā dzimušais Pēteris Mateuša dēls Karavoičiks,
 4. 1919. gadā dzimušais Onufrijs Kārļa dēls Magins,
 5. 1927. gadā dzimušais Jānis Jāzepa dēls Indāns,
 6. 1928. gadā dzimušā Helēna Andreja meita Dreždere.
 7. Dažādi Kronberga bandītu grupas dokumenti un sarakste uz 17 lapām.

Viss iepriekš uzskaitītais: munīcija, nogalināto pilsoņu dokumenti, anketas, bandgrupas dokumenti un sarakste – nogādāti LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļā.

Par to arī sastādīts šis akts.

LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļas priekšnieks, majors: Pesterņikovs.

LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļas priekšnieka vietnieks, vecākais leitnants: Hohlovs.

Liecinieka, bandas vadītāja paraksts: K. Brasla.”⁹⁰

Kad „liecinieka” un Kārsavas vadošo čekistu kopējo reidu rezultātā bija atklātas 5 slēptuves un savākti lietiskie pierādījumi, izmeklētāji varēja bez pūlēm pierādīt Viktora Marecka vainu visās epizodēs un piespiest viņam it kā labprātīgi visās detaļās par to izstāstīt saviem nīstākajiem ienaidniekiem. Tas, protams, nenācās viegli tā apstākļa dēļ, ka Viktors pēc dabas bija noslēgts un savus pieņemtos principus nemēdza mainīt. Tomēr konsekventa pratināšana tikai naktīs, fiziska iespaidošana un neļaušana izgulēties darīja savu. Tā rezultātā Viktoram paša liktenis kļuva vienaldzīgs, vēl jo vairāk tādēļ, ka visu viņa teikto čekisti tulkoja tendenciozi, pieskaņojot savai versijai, kas izdevīga bijušajam pāriniekam. Lai cik tas būtu nepatīkami, Viktors bija spiests atzīt

⁸⁹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 5. sējums, 57. lpp.

⁹⁰ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 5. sējums, 64. lpp.

pat mīlas sakaru ar Viktoriju Bogdani, tomēr viņam izdevās noklusēt pašu galveno – to, ka pie viņas mājās atradās superslepenais lazaretis bunkurs, kurā abi ar Jāni Romānu pārdzīvoja 1949.–1950. gada ziemu. Ja čeka to būtu uzzinājusi, tad ne tikai Viktorija, bet arī tēvs ar māti un pieci brāļi būtu nokļuvuši uz gariem gadiem ieslodzījumā. Tad Andrejs padomju laikā nebūtu kļuvis par LPSR Lauksaimniecības ministra vietnieku, bet Jānis – par prokuroru. Viktoram to izdevās noslēpt tādēļ, ka par šo bunkuru zināja tikai daži vīri no Štāba grupas. Gabrāns un Romāns bija krituši, bet Jerumāns atradās vēl brīvībā. Ja šo bunkuru būtu zinājis Kazimirs, tad tas neapšaubāmi parādītos viņa pratināšanas protokolos.

1951. gada 24. oktobrī, jau pašā pratināšanas sākumā, lūgts turpināt partizānu atbalstītāju nosaukšanu, Kazimirs šoreiz neapmierinājās ar īsu palīdzības noformulēšanu kā pagājušajā reizē, bet sīki detaļās atainoja katru tikšanās gadījumu, pastāstīja, ko ēduši, par ko runājuši un cik ilgi uzturējušies pie katra atbalstītāja. Cik nu spēja, tik detalizēti viņš izklāstīja arī ilggadējo partizānu atbalstītāju sniegtās palīdzības formas:

„1947. gadā Jānis Melnups mūsu bandai remontēja vācu ložmetēju. 1949. gadā Jāņa Melnupa mājas apmeklēja bandīts Antons Gabrāns un nacionalistiskās pagrīdes organizācijas „Latgales Vanagi” locekļi. Jāņa Melnupa meita Bronislava Melnupa bija aktīva sakarniece starp nelegālo jaunatnes organizāciju „Latgales Vanagi” un bandītu grupu.”

Vai arī: *„1948. gadā Jāņa Melnupa dzimšanas dienas svinībās bija bandīti: Antons Gabrāns, Viktors Mareckis, Jānis Romāns, Jāzeps Rūze, Eduards Rižais un es, Kazimirs Brasla.”⁹¹*

Turpmākajā sarakstā redzami tie atbalstītāju vārdi, kurus Kazimirs ne tikai nosaucis, bet arī sīki iztirzājis viņu palīdzību nacionālajiem partizāniem. Vietas trūkuma dēļ tiek nosaukti tikai vārdi, nedaudz vēlāk izklāstot Kazimira sniegto ziņu fragmentus par dažiem tekstā biežāk minētajiem atbalstītājiem.

1. Staņislavs Bozovičs.
2. Jāzeps Lubāns.
3. Aleksandrs Boriņš.
4. Kazimirs Boriņš.
5. Kazimirs Meikstums.

⁹¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 37., 38., 39., 40. lpp.

6. Onufrijs Saukāns.
7. Antons Rancāns.
8. Genovefa Dergače.
9. Anna Dergače.
10. Bronislava Ludborža.
11. Aloīzs Rancāns.
12. Staņislavs Laganovskis
13. Pēteris Rancāns (Rancānu sādža).
14. Onufrijs Platpīrs.
15. Pēteris Platpīrs.
16. Jānis Viļums.
17. Viktorija Bogdane.
18. Edvards Strods.
19. Pēteris Drežders.
20. Agate Mazure.
21. Katrīna Rancāne.
22. Irēna Skarnele.
23. Pēteris Rancāns (Bliseņu sādža).

Šajā pratināšanas reizē Kazimirs gari un ar aizrautību stāstījis par Viktora mīļāko Viktoriju Bogdani, neaizmirstot piebilst, ka arī pats tur reizēm viesojies. Tā iemesla dēļ šīs ģimenes locekļus ne reizi vien pratinājuši čekisti:

„1951. gada pavasarī Viktors Mareckis, pārnāca no Viktorijas Bogdanes apmeklējuma un pastāstīja, ka Viktorijas brālis bijis izsaukts uz Kārsavu un pratināts par bandītiem [...]”⁹²

Kazimirs nav aizmirsis neko, un sniedzis informāciju arī par citu partizānu atbalstītāju, pie kura viesojušies visi Neatkarības Vienības vīri bez izņēmuma:

„1951. gada jūlija vidū atkal bijām pie Pētera Dreždera un nodzīvojām 5 dienas, bet bijām spiesti aiziet, jo Jerumāns nozagtās mantas bija noslēpis pie Helēnas Drežderes, kur milicija tās atradusi.”⁹³

Par to, cik, Kazimiraprāt, ir vērtā draudzība, parāda tas, ka viņš nav saudzējis pat savu vienīgo bērnības draugu Aleksandru Kasparu dēlu Boriņu:

⁹² LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 49. lpp.

⁹³ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 50. lpp.

„Boriņš ir mans bērniņas draugs, kurš bieži nesa produktus, deva vērtīgas ziņas no sādžas. 1949. gada martā pie viņa slēpos apmēram nedēļu. Tajā pašā laikā Boriņš uzturēja sakarus ar Rūzi un Gabrānu, pagādājot viņiem 750 automāta patronu.”⁹⁴

Jāatzīst, ka visai muļķīgi provokācijai padevās Pēteris Platpīrs no Nautrēnu pagasta Putrāniem:

„1949. gada aprīļa vidū, strādādams pie precētās māsas Krišjāņos, iepazinos ar Antoņinu Rižo, un drīz pie manis mājās ieradās Antoņina un atnesa vēstuli no bandītiem, lai to nododu Jānim Saukānam Rancānos, un paskaidroja, ka viņu sauc par Ausmu, nevis Rižo, ka Ausma ir viņas bandītes iesauka[...],”⁹⁵ tā izmeklētājam čekā stāstīja Pēteris Platpīrs.

Kazimirs kopā ar Antoņinu tajā laikā mitinājās Vilkadūbīšos un Goldadiervīšos zemnieku šķūņos. Lai nokļūtu Putrānos, kur dzīvoja Platpīrs, viņai bija jāiet cauri Rancānu sādžai. Tādēļ būtu loģiski, ka Antoņina partizānu sūtīto vēstuli atdotu Saukānam pati, nevis nestu 5 kilometrus un uzticētu nesen iepazītajam Pēterim no Putrāniem, kurš neko nesaprot no konspirācijas.

Pēteri un visu viņa ģimeni Kazimirs ar Antoņinu izmantoja ne reizi vien. Par to var pārliecināties kādā citā pratināšanas protokolā:

„Es kopā ar Antoņinu Rižo pie Antona Platpīra un Pētera Platpīra svinējām Lieldienas un nodzīvojām 10 vai 15 dienas,”⁹⁶

izmeklētājam saka Kazimirs.

Šī naivā paļāvība un laba darīšana paviršajiem paziņām Pēterim maksāja daudzus gadus ieslodzījumā. Pabijis Džeskazganā, vara rūdas raktuvēs, ikdienā vergojot no rīta astoņiem līdz vakara astoņiem simt metrus zem zemes, līdz nonācis pie atziņas, ka toreizējie Lieldienu „ciemiņi” nebija tie, par ko uzdevās: „Tie jau nebija nekādi partizāni, bet tikai gaisa jaucēji. Ko Antoņina meklēja mežā? Labākajā variantā – seksuālus piedzīvojumus.” (Te Pēteris lietoja daudz spēcīgāku izteicienu.)

⁹⁴ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 43. lpp.

⁹⁵ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 4. sējums, 101. lpp.

⁹⁶ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 144. lpp.

Sevišķi lielu uzmanību savās liecībās Kazimirs veltījis kādai meitenei no Mikitāniem, pie kuras bieži viesojās visi „Neatkarības Vienības” partizāni:

„Agate Mazure, tēva vārdu nezinu, 25–26 gadus veca Miglinieku ciema padomes Mikitānu sādžas iedzīvotāja. Agati Mazuri pazinu agrāk, pirms iestājos bandā, ar viņu tikos jauniešu ballītēs. 1950. gada pēdējās aprīļa dienās bandīti: Viktors Mareckis, Jānis Romāns, Antons Gailums, Jāzeps Ludboržs, Jānis Lubāns, Aleksandrs Jerumāns un es, nakts laikā aizgājām pie Agates Mazures, pieklaudevām pie durvīm un viņa izgāja ārā. Mēs apjautājāmies, vai viss šajā sādžā ir mierīgi, tad palūdzām viņai pārtiku. Viņa mums iedeva ap 2 kilogramus speķa un maizes klaipu.”

„Otru reizi ar Agati Mazuri mēs, bandīti – Viktors Mareckis, Jānis Romāns un es – tikāmies 1950. gada maija pirmajās dienās pie viņas mājās. Viņa aicināja mūs ienākt mājā, kur mūs pacienāja ar pienu un maizi. Pirms mūsu aiziešanas viņa teica, ka varot nākt arī biežāk. Otrā vakarā Agate Mazure pastāstīja, ka ar mums grib iepazīties Pilnīku skolas skolotāja Eleonora Mazure. Mēs piekritām.

1950. gada 10. vai 15. maija vakarā mēs aizgājām pie Agates Mazures, atnāca kāda 18–19 gadus veca meitene Lilija un Eleonora Mazure Voičika meita no 2. Mežvidu ciema padomes Keiseļu sādžas. Ar meitenēm – Agati Mazuri, Eleonoru Mazuri un Liliju sarunājāmies 3 stundu garumā: es, Kazimirs Brasla, Jānis Romāns un Viktors Mareckis. Sarunā Eleonora Mazure izteica neapmierinātību ar esošo iekārtu [...].”⁹⁷

Šīs partizānu tikšanās ar Agati un Eleonoru turpinājās. Izmeklēšanas laikā Kazimirs atklāja visu, ko zināja gan par abām draudzenēm, gan par viņu radiem, kuri regulāri palīdzēja mežiniekiem.

„1950. gada augusta pēdējās dienās Viktors Mareckis, Jāzeps Ludboržs un es ieradāmies 2. Mežvidu ciema padomes Keiseļu sādžā Eleonoras Mazures mājās un, izsaukuši viņu ārā, palūdzām ēdienu. Eleonora Mazure mums iedeva pienu ar maizi un vēl 2 kukuļus maizes līdznešanai. Bandīts Viktors Mareckis palūdza atļauju

⁹⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 51. lpp.

slēpties pie Eleonoras Mazures viņas vecāku mājās. Viņa piekrita, bet ar nosacījumu, ka vecāki nezinās, bet sakarus varēšot uzturēt ar māsu Annas un Martas starpniecību. Bez tam Eleonora Mazure mūs iepazīstināja ar Annu Voičiku meitu Mazuri un Martu Voičika meitu Mazuri [...].”

Citā reizē atkal Kazimirs stāstīja izmeklētājam par Keiseļos dzīvojošo Voičiku Mazuru, pie kura meitas, skolotājas Eleonoras Mazures, staigājis Jānis Romāns. Mazuru meitas, Anna un Marta palīdzējušas bandītiem.

„Mēs, bandīti, veselu diennakti dzīvojām Mazuru rijā, kur mūs baroja Voičika Mazura meitas Anna un Marta Mazures. Anna Mazure runājās ar bandītu Viktoru Marecki, bet Marta Mazure – ar bandītu Antonu Gailumu.”⁹⁸

Tomēr viss iepriekš minētais ir tikai tāda kā iesildīšanās jeb prelūdijs pirms nopietna partizānu un viņu atbalstītāju darbības iztirzājuma. 21822. krimināllietas ietvaros lielāko daļu no 2. sējuma 277 lapām Kazimirs veltījis nacionālās kustības dalībnieku atmaskošanai. Reizēm pat katra atsevišķa partizānu atbalstītāja sniegtās palīdzības noskaidrošanai veltīta vesela pratināšanas procedūra vairāku stundu garumā, un protokolā redzams, ka ikvienam tiek nosaukti visi ģimenes locekļi, radnieki, viņu dzīves vietas, nodarbošanās un politiskā orientācija ar visiem pierādījumiem. Tas atrodams: LVA, 1986. fonda, 1. apraksta, 21822. lietas, 2. sējuma, 215., 216., 217.–220. – 231. [...] lapās. Kad izmeklētājiem visi partizānu atbalstītāji kļuva zināmi, viņu veiktā palīdzība partizāniem detaļās noskaidrota un pierādīta, čekistus ieinteresēja Neatkarības Vienības reglamenta saturs – katrs pants un katra rinda. Šī dokumenta izskaidrošanai Kazimirs veltījis daudz laika – 21822. lietas 2. sējumā tas aizņem septiņas lapas, no 233. līdz pat 240.

Lasot šos nebeidzamos partizānu atbalstītāju atmaskojumus, gribas ieskatīties, ko Kazimirs 40 gadus vēlāk rakstījis par savu vārdabrāli un kādreizējo sādžas vecāko Kazimiru Bozoviču: „Kad ienāca vācieši, man gadījās būt mēslu vešanas talkā pie Jāzepa Lubāna Rancānu sādžā. Tur bija arī Bozovičs. Pie vakariņu galda, kad vīru runas atraisījās, iesākās saruna par sarkano teroru. Te nu sādžas saimnieki Andrejs Lipskis, Jānis Rancāns un citi pieprasīja atbildību par sadarbošanos ar

komunistiem arī Kazimiram Bozovičam, kurš ne pa jokam nobijās (ka tik kaimiņi nenodod vācu varas iestādēm!), un, nokritis ceļos, viņš ar asarām lūdzās apžēlot – turpmāk vairs tā nedarīšot. Puiši viņam piedeva un noticēja, bet... nelietis paliek nelietis, un 1944. gadā, ienākot sarkanajiem, Bozovičs ar jaunu niknumu metās iznīcināt savus kaimiņus.” Tā lasām žurnāla „Lauku Dzīve” 1992. gada februārī un nevilus gribas pajautāt: „Kurš te kuru pārspļāvis?”

⁹⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 20. lpp.

1952. gads. Nodevība, pratināšana, aresti

Sāksim ar jau pazīstamajām četrām meitenēm Mazurēm. Visas tika arestētas vienā dienā un kopā vienā kravas mašīnā vestas uz Rīgu, bet par to vislabāk palasīt Agates Mazures sāpīgo atmiņu stāstā.

„Mēs dzīvojām Nautrēnu pagasta Mikitānos, pašā Ičas upes malā, kur bieži uzturējās nacionālo partizānu vienības. Vieta bija nomaļa, tādēļ partizāni te nereti rīkoja savas saiešanas. To pamanīja arī tā laika čekas okšķeri. Tāpēc biju spiesta mežabrāļus brīdināt, lai bez iepriekš izkārtā noteiktas krāsas putnu biedēkļa mūsu mājai netuvojas. Tikai tad, kad biju pilnīgi pārliecināta, ka māju nenovēro naidīgas acis, palīdzēju partizāniem ar pārtiku, apģērbu un tik nepieciešamo informāciju. Mūsu māju apmeklēja arī Ziemeļlatgales partizānu grupa ar Antonu Gabrānu priekšgalā. Starp viņiem parasti bija Jānis Gleizds, Viktors Mareckis, Jānis Romāns, Antons Gailums un citi. Visi viņu apmeklējumi beidzās bez starpgadījumiem, izņemot to, kad viņiem līdzī atnāca Kazimirs. Viņu ieraugot, man prāts kļuva nemierīgs un radās kaut kādas nelabas priekšnojautas, jo Kazimiram Rancānu sādžā nebija laba slava. Nojauta mani nepievīla, un tuvākajā laikā šo partizānu grupu piemeklēja viena nelaime pēc otras un drīz tā tika pavisam iznīcināta. Savukārt mēs savā sādžā dzīvojām, kā mācējām, kamēr 1951. gada nogalē skolotāju Eleonoru Mazuri no mūsu skolas aizveda uz Kārsavas čekas iecirkni. Atgriezies no pratināšanas, viņa man teica: „Mēs esam nodotas, un jāgaida arests par mežabrāļu atbalstīšanu. Ja vari, aizbrauc uz citu pusi.”

Kā es varēju aizbraukt, atstājot vecākus vienus? Tā paliku mājās – kas būs, tas būs. Un pienāca tā diena 1952. gada

16. februārī, kad atbrauca man pakal. Paņēma mūs abas reizē ar skolotāju Eleonoru Mazuri, aizveda sākumā uz Rogovku (Nautrēniem), tad uz Rēzekni un no turienes februāra spelgoņā atklātā auto kravas kastē, gulot uz grīdas, pa nakti veda uz Rīgu. Mūs apsargāja vairāki bruņoti čekisti, kuri nemitīgi raudzījās, lai neceļamies augšā un nesarunājamies. Tomēr skolotāja paspēja mani informēt par to, ka mums pazīstamais Viktors Mareckis saņemts dzīvs, vairāki citi, ieskaitot Jāni Romānu, nav padevušies, bet it kā darījuši sev galu.

Rīgā mūs ievietoja kādā no „stūra mājas” pagraba kamerām. No turienes mani laiku pa laikam veda uz augšējiem stāviem pratināt. Tas vilkās mēnešiem, jo es nekādos pārkāpumos neatzinātos. Tādēļ izmeklētāji, lai pierādītu manu sadarbību ar partizāniem, sarīkoja konfrontāciju ar Kazimiru Braslu. Telpā, kurā mums bija jātiekas, pie galda sēdēja izmeklētāji un viņiem blakus – Kazimirs. Tā kā iepriekšējās pratināšanās atteicos runāt krieviski, man sagādāja latviski un pat latgaliski runājošus izmeklētājus. Es pārsvarā runāju latgaliski, jo latviskā runa tik raiti man nepadevās. Izmeklētājs, norādot uz Braslu, jautāja, vai es viņu pazīstu? Manī uzvirtoja pretīguma sajūta, un es, daudz nedomādama, šiem atcirtu: „Kā nepazīt Rancānu sādžas nekrietnāko plukatu?” Un tūlīt saņēmu triecienu pa muguru – tas bija sods par Kazimira apsūkšanu. Toties viņam ļāva mani saukt par bandīti un arī citiem nepieklājīgiem vārdiem, kurus neuzdrošinātos atkārtot. Un atkal es atcerējos tās nelabās nojautas, kas mani toreiz pārņēma, ieraugot savās mājās ienākam Kazimiru. Bet tagad viņš ar neizsakāmu pārākumu man jautāja: „Nu, ko tu tagad iesāksi, kad visi bandīti ir iznīcināti?” Ko es varēju atbildēt? Viņš te jutās kā stāvokļa noteicējs un, atklājot partizānu vārdus, tikšanās laiku un citas detaļas, pierādīja manus sakarus ar mežabrāļiem. Citādi mana vaina netiktu pierādīta un 1952. gada 19. maijā LPSR VDM karaspēka Kara tribunāls man nebūtu piespriedis 25 gadus ieslodzījumā.”⁹⁹

Saucot vārdus un uzvārdus, atbalstītāju dzīvesvietas un pierādot viņu sniegtos pakalpojumus partizāniem, Kazimirs, iespējams, ne vien pildīja kādu uzdevumu, bet arī pelnīja sev vieglāku ieslodzījuma režīmu, arī privilēģijas nākotnē. Savādi tomēr, ka uzskaitot vairākus desmitus atbalstītāju, viņš nenosauca nevienu no tiem, pie kuriem dzīvoja un barojās ilgstoši un pastāvīgi. Henriku Rancānu, pie kura Kazimirs ar Antoņinu uzturējās regulāri, viņš gan pieminēja, bet izmeklētājs to palaida

⁹⁹ Agates Mazures (Ločmeles) atmiņas, 2009. gads, GAPA

gar ausīm. Tur viņu ar Antoņinu apgādāja kā viesu namā gan ar pārtiku, gan ar tīru veļu, gan mitekli. Otrs tikpat nozīmīgs atbalsta punkts kopš seniem laikiem bija Bartkevičs, pie kura partizāni iegriezās katreiz, kad parādījās Mežvidu vai Keiseļu pusē. Ja Keiseļu sādžā dzīvojošos atbalstītājus Kazimirs nosauca bez izņēmuma, tad par Bartkeviču izmeklētājiem pat neieņinājās. Līdzīgā veidā tika saudzēts arī Kazimira uzturētājs Staņislavs Jurāns no Meikulāniem. Paskatīsimies, kā pratināšanā Kazimirs izvairījies nosaukt šo atbalstītāju:

„1949. g. rudenī es, Brasla un bandīte Antoņina Rižā kādu laiku slēpāmies no padomju varas orgāniem šķūnī Meikulānu sādžā. Kuram pieder šis šķūnis, es nezinu.”¹⁰⁰

Šķūņi lauku viensētās nemēdz būt bez īpašnieka. Partizāni tajos slēpās tikai tadēļ, ka saimnieki bez aizdomām varēja viņiem piegādāt ēdienu, jo uz šķūni mājlopiem pēc siena gāja vismaz divas reizes dienā. To zināja arī izmeklētājs, bet precizēt Kazimira atbildi ar papildus jautājumu nevēlējās. Gan pratinātājs, gan pratināmais labi saprata, kāpēc. Acīmredzot šim atbalstītājam čeka bija atvēlējusi īpašu lomu. Par to var spriest pēc tā, cik viegli viņu izlaida no kolhoza un deva iespēju uzbūvēt māju Rēzeknē. Vēlāk šī māja ar mums zināmās iestādes akceptu kā apmešanās un pieraksta vieta noderēja Antoņinai, kad viņa atgriezās no ieslodzījuma.

Līdzīgā veidā netika minēts arī Staņislavs Bilinskis no Bilinsku sādžas, kuru partizāni apmeklēja līdz tam laikam, kad čeka viņa sētā ierīkoja slēpni un Jānis Lubāns gāja bojā, bet Jerumānu ievainoja.

Pretstatā iepriekš minētajiem atbalstītājiem par Ierzeļovas ļaudīm Kazimirs no čekas neslēpa neko. Pat par sava bērna māti Stefāniju izstāstīja pēdējo sīkumu:

„Stefānija Armašova, tāpat kā viņas māte, gatavoja mums ēdienu un nesa uz bunkuru, mazgāja bandas dalībniekiem veļu un lāpīja virsdrēbes, bez tam visu laiku gulēja mūsu bunkurā, t.i., es ar viņu mīlējās.”¹⁰¹

Varēja kaut par intīmajām lietām paklusēt, jo Stefānija visu noliedza, bet pārējie bunkura iemītnieki, kas to zināja, pratināšanas laikā jau bija viņsaulē.

¹⁰⁰ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 220. lpp.

¹⁰¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 2. sējums, 196. lpp.

Tādā veidā, izmantojot iepriekš iegūtās liecības, čeka 1952. gada sākumā arestēja virkni partizānu atbalstītāju un, ja Viktorija Jermašova ar brāli Jāzepu Armašovu tika arestēti Ierzeļovas akcijas dienā, tad māsas Stefāniju un Veroniku Jermašovas arestēja tikai 1952. gada 22. martā. Veronikai toreiz vēl nebija astoņpadsmit, bet Stefānijai atņēma mazuli un ievietoja Liepājas bērnu patversmē. To viņa negribēja pieļaut, tādēļ pratināšanā jebkādu saistību ar Ierzeļovas grupu, tai skaitā ar savu mīļāko Kazimiru, centās noliegt. Tas viņai arī būtu izdevies, ja vien meitenītes tēvs ar savām liecībām nebūtu Stefānijas versiju sagrāvis. Kā galvenais arguments te izrādījās vēstule, ko viņa no Valmieras bija rakstījusi Kazimiram un kuru viņš tālredzīgi bija saglabājis, lai nodotu čekai. Tur gan bērna tēvs tika uzrunāts iesaukā par Gunīti (no vārda Gunārs), tomēr Kazimirs atzina, ka tā adresēta viņam.

Stefānija rakstīja:

„Sveiki!

[...] ēst visa kā ir diezgan, gan gaļa, gan baltmaize un medus. Istabiņa arī ir sava, mazajam gultiņa un man dīvāns, kur gulēt.

Mīlo, mīlo Gunīti, ...tu taču mani mīli un saproti un droši vari uzticēt visu, nekas mani nespēs salauzt [...].

Liels prieks, ka saņēmu vēstulīti, mazajam pieliku pie vaidziņa, nekad tā netika smaidījis, smējās mīli, mīli. Man bija asaras. Vai viņš saprata, kas tas ir?

[...] Tā jau mazais ir mierīgs, bet savi niķi ir. Padomā, kā rīkojas ar pupiem: saņem ar smaganām, pastiepj uz vienu pusi, tad strauji – uz otru pusi... man tā sāp, ka asaras līst [...].

Stefa.”

Vēstules pašā apakšā ar violetu tinti piezīme:

„Šī vēstule, kuru rakstīja Stefānija Jermašova mums bandītiem, ir izņemta 15. okt. 51. g. pie kratīšanas.

K. Brasla.”¹⁰²

Stefānija strādāja Rencēnu ambulancē par apkopēju, un meita Guna piedzima 1951. gada 25. jūlijā. Ko viņa domāja, aicinot Kazimiru viņai uzticēt visas likstas? Vai māte bija devusi kādu mājienu par sakaru ar Viktoriju?

¹⁰² LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 402. lpp.

Kazimirs sākumā negribēja atzīt, ka Stefanija rakstījusi personīgi viņam, bet nedaudz vēlāk izmeklētājam pasaka:

„Jā, Stefanija Jermašova no jaunās dzīves vietas rakstīja man vēstules, kurās paziņoja, ka piedzimis meita. Es šo bērnu atzinu par savējo.”¹⁰³

Un, lūk, ko vēl Stefanijas Gunītis teica čekistiem par savu mīļāko:

„Stefanija Jermašova [...] ļoti bieži nāca pie mums bunkurā dienu un nakti, kur mēs runājāmies par dažādām tēmām. Sarunā par politiku viņa ļoti bieži izteica neapmierinātību ar kolhozu iekārtu Latvijā, teica, ka zemnieki kolhozā nevar dzīvot[...].”¹⁰⁴

Ja Stefaniju apsūdzēja tikai bandītu atbalstīšanā un kolhozu nīšanā, tad septiņpadsmit gadus vecajai Veronikai čekisti pierakstīja daudz smagākus noziegumus pret padomju valsti, jo viņa bija sacerējusi daudz pretvalstisku dzejoļu:

- „1. Skolas burtnīca ar pretpadomju dzejoļiem, kas uzrakstīti ar zilu tinti – 8 lapas.
2. Piezīmju blociņš ar pretpadomju dzejoļiem, kas uzrakstīti ar tinti un zīmuli – 5 lapas.
3. Klade – ar pretpadomju dzejoļiem, kas uzrakstīti ar ķīmisko zīmuli – 26 lapas.
4. Piezīmju bloks ar pretpadomju dzejoļiem, kas uzrakstīti ar ķīmisko zīmuli – 17 lapas.
5. Klade bez vākiem ar pretpadomju dzejoļiem, kas uzrakstīti ar zīmuli – 15 lapas.
6. Skolas burtnīca ar pretpadomju dzejoļiem, kas uzrakstīti ar zīmuli – 6 lapas.
7. Skolas burtnīca ar pretpadomju dzejoļiem, kas uzrakstīti ar zīmuli – 3 lapas.
8. Piezīmju bloks ar pretpadomju dzejoļiem, kas uzrakstīti ar tinti – 27 lapas.
9. Piezīmju bloks ar pretpadomju dzejoļiem, kas uzrakstīti ar tinti un zīmuli – 40 lapas.
10. Burtnīca bez vākiem ar pretpadomju dzejoļiem, kas uzrakstīti ar ķīmisko zīmuli – 10 lapas.”¹⁰⁵

¹⁰³ LVA, 1986. fonds 1. apraksts, 21822. lieta, 7. sējums, 82. lpp.

¹⁰⁴ LVA, 1986. fonds 1. apraksts, 21822. lieta, 5. sējums, 17. lpp.

¹⁰⁵ LVA, 1986. fonds 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 5. lpp.

Visi Veronikas dzejoļi uzrakstīti latviski, tādēļ, lai čekas izmeklētāji tajos varētu izjust pretpadomju garšu, pirms pievienošanas lietai tos tulkojusi kāda LPSR VDM izmeklēšanas nodaļas leitnante Kofanova. Dzejoļi patiesībā nav vis tulkoti, bet atdzejoti, pie tam kvalitatīvi. Pēc tā var spriest, ka tulkotāja perfekti pārzināja gan latviešu, gan krievu valodu un, iespējams, bija tā pati leģendārā persona, kura čekā apvienoja trīs – tulka, uzrauga un bendes amatus.

Veronika Jermašova ne tikai rakstīja nacionāli patriotiskus dzejoļus, bet izpildīja arī partizānu uzdevumus. Tādēļ pēc bunkura sagraušanas 1951. gada 15. oktobrī čekistu rokās nonāca arī kādas E. Rugājas ziņojums Neatkarības Vienības partizānu štābam par skolas komjauniešiem, kuri nopietni atbalsta komunistu idejas. Šī ziņojuma otrajā pusē Kazimirs čekistiem rakstiski skaidroja:

„E. Rugāja – pieņemts vārds un uzvārds. Veronika Jermašova ir pareizais vārds un uzvārds, viņa līdz 51. g. 15. oktobrim dzīvoja Rēzeknes rajona Juzupoles ciema padomes Ierzeļovas sādžā.

K. Brasla.”

Ir sajūta, ka šis paskaidrojums čekistiem par E. Rugāju tapis kāda telepātijas seansa laikā, jo kā gan citādi Kazimirs, sēžot Kārsavas čekas izolatorā, ieguva ziņas par to, ka Veronika Ierzeļovā dzīvoja tikai līdz 15. oktobrim? Katrā gadījumā šī piezīme parāda to, ka bunkura sagraušanas scenārijs viņam bija zināms.

Uz šī Veronikas ziņojuma tāpat kā uz visiem čekas savāktajiem partizānu dokumentiem, lapas apakšā ir nemainīgā piezīme:

„Šis dokuments ir izņemts no manas bandgrupas bunkura pie kratīšanas 15. okt. 51. g.

K. Brasla.”¹⁰⁶

Tādas skaidrojošas piezīmes vienas rindas garumā Kazimirs rakstīja uz visiem čekai nodotajiem lietiskajiem pierādījumiem – partizānu ziņojumiem, pavēlēm, vēstulēm, dzejoļiem un uz dienu darba pārskata katras lapiņas, pedantiski norādot arī datumu un dokumenta iegūšanas veidu. Vienu daļu partizānu dokumentu čekisti ieguva bunkurā – tos lielā vairumā gadu gaitā tālredzīgi bija uzkrājis štāba rakstvedis jeb štāba vadītājs, kā pats sevi dēvēja. Otro un pēc skaita lielāko daļu čeka ieguva, atklājot arhīva

¹⁰⁶ LVA, 1986. fonds 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 116. lpp.

slēptuves Grīvas un Ierzeļovas mežos. Nav tikai izdevies noskaidrot, ar kādu aprēķinu Kazimirs sadalīja partizānu dokumentus tajos, kas palika bunkurā, un tajos, ko noglabāja slēptuvē. Lūk, 1951. gada pēdējās sapulces protokola uzraksts vēsta:

„Šis dokuments tika izņemts manā klātbūtnē no manas bandgrupas slēptuves 19. okt. 51. g.

K. Brasla.”¹⁰⁷

Kāpēc šis dokuments tika aizņemts uz slēptuvi, bet vairums citu – nē?

Trešajā un vismazākajā lietisko pierādījumu daļā ir fotogrāfijas, kuras nonāca čekā pārsvarā Ierzeļovas bunkura iznīcināšanas laikā. Tām uzraksti ir dažādi. Pirmajā, kur redzami 1947. gadā nofotografētie pieci vadošie Neatkarības Vienības partizāni, kā stāsta Jānis Gleizds, visiem uz krūtīm bijuši uzrakstīti viņu vārdi un uzvārdi. Toties otrajā fotogrāfijā, kurā redzami ar ieročiem rokās Antons Gabrāns, Viktors Mareckis un Jānis Romāns, ar violetu tinti uzrakstīti tikai cīpari: 1, 2, un 3. Šo ciparu atšifrējumam fotogrāfijas mugurpusē ar to pašu violeto tinti labi salasāmā rokrakstā pievienots šāds paskaidrojums:

„Šitā foto kartīte piederēja Romānam, un uz tās attēloti:

- 1. Gabrāns Antons.*
- 2. Mareckis Viktors.*
- 3. Romāns Jānis.*

K. Brasla.”¹⁰⁸ (Skatīt 157. lpp.)

Tā ir viena no fotogrāfijām, kura, ielikta piezīmju grāmatiņā, atradās Jāņa Romāna krūšu kabatā, kad viņš aizgāja nebūtībā.

1951. gada 15. oktobrī beidza pastāvēt Neatkarības Vienība:

Viktoru Marecki – arestēja,
Kazimiru Braslu – arestēja,
Salimonu Tumpli – nošāva,
Antonu Gailumu – nošāva,
Jāzepu Ludboržu – nošāva,
Jāni Romānu – nošāva.

Brīvībā vēl palika pirms trīspadsmit dienām ievēlētais Neatkarības Vienības štāba priekšnieks Aleksandrs Jerumāns

(Imants Ičmalis) un pēdējā partizānu sapulcē uzņemta jaunpartizāne Vanda Skuja, īstajā vārdā – Helēna Dreždere. Vai mums ir pamats uzskatīt, ka Neatkarības Vienība turpināja eksistēt? Uz šo jautājumu vajadzēja atbildēt Aleksandram Jerumānam, bet viņš visā savā atlikušajā dzīves posmā nav vēlējies par to runāt ne ar Jāni Gleizdu, ne ar Annu Jermacāni, neskatoties uz to, ka regulāri kontaktējās. Visticamāk, ka pēc Ierzeļovas bunkura iznīcināšanas čekas atvēlētos divarpus brīves gadus viņš pavadīja klusi savā bunkurā, reizēm pamīlēdamies ar Helēnu, reizēm ar kādu citu, un draudzējās ar vietējām skolotājām, kuras nesa viņam grāmatas.

To, protams, zināja čeka un, kad uzskatīja par izdevīgu, panāca, ka Kalnu (Laizānu) skolas skolotāja Mickeviča „saudraudzējās” ar Helēnu Drežderi un abas kopā noorganizēja kādu saviesīgu vakaru. Anceites Mičānes mājās meitenes ar Aleksandru jauki parunājās, padziedāja un arī iedzēra, tad Mickeviča izdevīgā momentā ielēja viņam kādu lāsīti kandžas ar iemidzinošu līdzekli. Kad Jerumāns iemīga, meitenes nozuda, bet viņu vietā uzradās čekisti, kuri bez pūlēm un riska paņēma viņu guļam mājas priekšelpā jeb tā sauktajās sincēs. Dīvaini, ka par šo tik svarīgo dzīves momentu Jerumāns nevienam nav bildis ne vārda. Esošā informācija nākusi no meiteņu paziņām, kaimiņiem un dažiem Helēnas bilstiem pusvārdiem: „Tā skolotāja tur palīdzēja...” Un pēc intonācijas bija grūti pateikt, kam skolotāja palīdzēja – Aleksandram vai čekai. Un labi vien ir, ka prot laikus piebremzēt mēli, ja sirdsapziņa nav diez cik tīra.

Jāatzīst, ka ar tīru sirdsapziņu nevar lepoties arī pats Aleksandrs. Gan pirms aresta, gan ieslodzījumā un it sevišķi pēc tam. Skaidrs, ka, soda termiņam beidzoties, Jerumāns jutās līdz sirds dziļumiem aizvainots par to, ka viņam nedeļa iespēju atgriezties Latvijā. Vai tur nebija vainīgs bijušais cīņu biedrs, pēdējais paša ieceltais partizānu štāba vadītājs un pilnvarotais ārējos sakaros ar segvārdu Jūrnieks, kuram Jerumāna klātbūtne varēja būt nevēlama? Raksturīgi, ka pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma Aleksandrs, regulāri apmeklējot dzimto pusi, nekad nemēģināja tikties ar Kazimiru, bet, kad dzīves pēdējos gados izlēma viņu apciemot, lai uzdotu dažus jautājumus, durvis netika atvērtas. Žēl, ka Jerumānam pietrūka tā lepnuma un godaprāta, kas piemita Viktoram Mareckim. Tā, tēlodams nepelnīti aizvainoto, Aleksandrs ļāva sievietēm cīnīties par viņa rehabilitāciju. Vai viņš to bija vairāk nopelnījis par pārējiem? Lūk, ko viņš rakstīja: „Vissmagākie apvainojumi, kādi man tika

¹⁰⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 111. lpp.

¹⁰⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 5., 392. lpp.

inkriminēti pēc 58. panta 8. daļas, ir līdzdalība Nautrēnu ciema padomes priekšsēdētāja A. Meļņa nošaušanā, mežsarga Morozova ievainošana un kara tiesas lēmuma izpildīšana attiecībā uz nodevēju Krišānu J. Šeit varu paskaidrot sekojošo: partizānu štābs deva rīkojumu mūsu grupai brīdināt Nautrēnu ciema padomes priekšsēdētāju A. Melni par necilvēcīgu attieksmi pret vietējiem iedzīvotājiem. Ja viņš savu attieksmi un rīcību nemainīs, tad viņu gaida partizānu kara tiesa. Uzdevumu izpildīt uzņēmās Viktors Mareckis [...]. Šinī laikā es atrados apmēram 3km attālumā no notikuma vietas [...],” tiktāl Jerumāna citāts no Annas Rancānes raksta laikrakstā „Sestdiena”(21. 11. 2008).

Melot nav labi. Vēl jo vairāk tāpēc, ka pašu partizānu dokumentos fiksēts, ka Meļņa nogalināšanas uzdevumu gājuši izpildīt trīs Štāba grupas partizāni – Jānis Gleizds, Aleksandrs Jerumāns un Viktors Mareckis. Patiesībā tā bijusi Jerumāna iniciatīva, un Neatkarības Vienības komandieris Gabrāns tam nelabprāt piekritis. Visi trīs 31. jūlijā ieradās Zigismunda Zarembo mājā, kas atradās 200 metrus no ciema padomes. Tur partizāni paēda, šķūnī izgulējās un rīta agrumā aizgāja uz netālo krūmāju Velnapēdas gravā, lai tur sagaidītu Aleksandru Melni, ierodamies darbā. Bija sarunāti ziņotāji, kuri dos signālu par Meļņa atnākšanu. Kad gaidītais varasvīrs parādījās, Viktors atstāja savu automātu Jerumānam un, paņēmis vienu pistoli no Gleizda, bet otru – no Jerumāna, aizgāja izpildīt Melnim nāvēssodu. Abi pārējie (Jerumāns ar Gleizdu) palika slēpnī kā rezerve un nodrošinājums neparedzētiem gadījumiem. Jāpiezīmē, ka Velnapēdas grava no ciema padomes atradās aptuveni 300 metru, nevis 3 kilometru attālumā, un Viktora šāvienus abi skaidri dzirdēja. Blēņas par trim kilometriem Jerumāns varēja stāstīt rehabilitācijas komisijas senilajiem veči, kuriem slinkums ieskatīties lietas materiālos, bet vietējie iedzīvotāji par to tikai pasmīnēs.

„Kas attiecas uz Krišānu, tad viņa tiešās nodevības rezultātā tika nošauti divi un ievainoti vēl divi partizāni. Vairāki cilvēki – partizānu atbalstītāji, tika arestēti un notiesāti. Partizānu kara tiesa piesprieda viņam nāves sodu.” Tiktāl Jerumānam ir taisnība, bet tūlīt jau seko nekaunīgi meli: „To izpildīja A. Gailums.”(A. Rancāne. „Sestdiena”, 21.11.2008.) Lai viestu skaidrību, jāieskatās Neatkarības Vienības komandiera Viktora Marecka pavēlē, kurā rakstīts, ka Krišāna sodīšana uzdots Aleksandram Jerumānam kopā ar Antonu Gailumu. Arī pašu soda izpildītāju atskaitē par uzdevuma izpildi minēti abi dalībnieki. Pat tad, ja to

visu neņem vērā, grūti iedomāties, kādā veidā viens cilvēks var pakārt otru, ja viņi abi ir fiziski līdzvērtīgi. Lai izdarītu visu to, kas toreiz tika paveikts ar Jāzepu Krišānu, vajadzīgi vismaz divi bruņoti vīri.

Dīvaini, ka visas minētās aplamības Jerumāns rakstījis nevis nāves draudu ietekmē vai čekas pratināšanas kamerās, bet deviņdesmitajos gados, kad nevienam nekas vairs nedraudēja. Tādēļ vēl jo vairāk vajadzēja prast godu un nemest ēnu uz čekistu nošauto cīņas biedru.

Neatbildēts arvien paliek jautājums, ko darīja Neatkarības Vienības virsvadītājs laikā, kad viņa ieliktenis ievilināja Viktoru Marecki čekas lamatās, kad trīs vīri bunkurā tika rupji nokauti un pēdējā militāri organizētā partizānu vienība Ziemeļlatgalē beidza pastāvēt? Iepriekš zinot jeb vismaz nojaušot Kazimira nolūkus, Jerumānam vajadzēja glābt grupu no briesmām. Neko no tā viņš neizdarīja, bet rūpējās tikai pats savu ādu tālu no kopējā bunkura. Atcerēsimies, ko Jerumāns rakstīja Annai Jermacānei: „Tu prasi, lai pastāstu par Ješku. Man šķiet diezgan skaidri es izteicos iepriekšējā vēstulē un varu papildināt tikai tik daudz, ka viņa dēļ vairs nav ne Igo, nedz Bites, nedz Andra. Arī manis nebūtu, ja nebūtu pielietojis visus piesardzības soļus.” No šī citāta vien noprotais, ka grupas vadītājs zināja par Kazimira nolūkiem un pats laikus noslēpās. Kādēļ viņš par šīm briesmām nebrīdināja pārējos, bet, tuvojoties liktenīgajam datumam, sēdēja drošā vietā un rakstīja saviem padotajiem pēdējo uzrunu? Acīmredzot, klusēt bija izdevīgi.

Raksturīgi, ka visā iepriekšējā nacionālās pagrīdes likvidācijas laikā partizānu grupu vadītājus čeka iznīcināja pirmos. Toties Ierzeļovas gadījumā notika pilnīgi pretējais – partizāni tika iznīcināti, bet grupas vadītāju pasaudzēja. Vai tas nemudina domāt par to, ka Jerumāns varētu būt apzināti darbojies tandēmā ar Kazimiru un varbūt čeka ar gūstīšanu nesteidzās, lai viņš vēl pagātu izpildīt kādu sevišķu uzdevumu? Piemēram, nepilnu gadu pēc Ierzeļovas bunkura iznīcināšanas 1952. gada 1. septembrī, izejot pa savas mājas durvīm, ar automāta kārtu vēderā tika smagi ievainots Mežvidu skolas direktors Bartkevičs. Uzbrucēju neviens neatrada un, iespējams, arī nemeklēja. Arī tagad, kad pagājuši vairāki desmiti gadu, vainīgais īsti nav zināms. Par to vēsture vēl arvien klusē, jo Latvijas likumi čekistu noziedzīgo darbību aizsargā vairāk nekā Valsts noslēpumu. Tikai Kazimirs Brasla pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu pašā sākumā, stāstot par nacionālajiem partizāniem, ieminējās, ka to izdarījis Jerumāns,

atriebjoties par Viktora un Kazimira sazālošanu 1951. gada 14. oktobrī. Žurnāla „Lauku Dzīve” rakstā „Nodevības receptes” viņš izteicis: „Par šo nodevību brīvībā palikušie nacionālie partizāni piesprieda Aleksandram Bartkevičam nāvessodu.” Gan rakstītais, gan stāstītais saistībā ar šo notikumu izraisa virkni jautājumu:

Kuri bija tie brīvībā palikušie nacionālie partizāni, par ko runā Brasla?

No kā Jerumāns, sēdēdams savā bunkurā, varēja uzzināt par Viktora Marecka un Kazimira Braslas sazālošanu, ja čekas virsnieku sastādītajā un parakstītajā aktā teikts, ka mežā aizturēti divi reibuma stāvoklī aizmiguši bandīti, ne vārda vairāk?

Kas varēja piespriest nāvessodu Bartkevičam 1952. gadā, ja Neatkarības Vienību čekisti iznīcināja jau 1951. gada 15. oktobrī un brīvībā palika tikai Jerumāns?

Kādā veidā Kazimirs, būdams ieslodzījumā Taišetā, uzzināja par to, ka Bartkevičam atriebies neviens cits kā Jerumāns?

Tas varētu nozīmēt tikai to, ka Kazimiram ir bijuši specifiski izziņas avoti, un, ja viņam ir taisnība, tad iespējams, ka arī Jerumāns saņēmis informāciju no šiem specifiskajiem izziņas avotiem. Tādēļ ir visai ticami, ka tā nemaz nebija atriebība, bet gan vajadzība novākt cilvēku, kurš pārāk daudz zina un var nejauši atklāt Ierzeļovas operācijas noslēpumu.

Visai dīvaini liekas arī tas, ka divus ar pusi gadus pēc Ierzeļovas grupas sagrāves čeka ļāva tās vadītājam dzīvot brīvībā. Ir divas iespējas – vai nu čeka bija kļuvusi bezzobaina un piecu kilometru attālumā no sava Nautrēnu nodaļas mitekļa nevarēja atrast pēdējo Neatkarības Vienības līderi, vai arī tā pavisam neuzkrītoši ar viltus atbalstītāju palīdzību vadīja mums zināmā komandiera gaitas. Arī Helēnu Drežderi, neskatoties uz to, ka viņa kopš 1949. gada kopā ar Jerumānu piedalījies partizānu aktivitātēs un 1951. gada 2. oktobrī oficiāli tika uzņemta partizānos, neviens neaiztika, lai gan viņas brāli Pēteri Drežderu arestēja tai pašā 1951. gadā pēc Ierzeļovas bunkura iznīcināšanas un tiesāja reizē ar Marecki kā partizānu atbalstītāju, piespriežot 25 gadus ieslodzījumā. Vai, arestējot brāli, viņa māsu Helēnu čeka nepamanīja? Vai tiešām tā saucamā Lielā Tēvijas kara invalīds un kolhoza brigadieris Pēteris Drežders, dažreiz iedodams partizāniem uzturu, bija noziedzies vairāk, nekā māsa, kura tika uzņemta grupā un piedalījies partizānu akcijās?

Aleksandrs Jerumāns vairākkārt vēstulēs Annai Jermacānei negatīvi vērtējis Kazimira rīcību Neatkarības Vienības partizānu likteņos, tomēr ne ar vienu no bijušajiem paziņām un cīņu

biedriem nav vēlējis tuvāk par šo tēmu runāt. Pēc neatkarības atjaunošanas, kad šīs grāmatas autors žurnālā „Lauku Dzīve,” rakstot par pretpadomju organizāciju „Latgales Vanagi,” aizsūtīja Jerumānam uz Mordoviju vēstuli ar lūgumu pastāstīt savas atmiņas par Nautrēnu jauniešu darbību pēckara posmā, atbildes nebija. Autors sūtīja vēl vienu vēstuli, bet atbildi atkal nesagaidīja. Ka minētās vēstules Jerumāns saņēmis, vēlāk pastāstīja viņa radniece, kura piegādāja savam tēvabrālim arī žurnālus „Lauku Dzīve” ar rakstiem par „Latgales Vanagu” darbību. Vai tiešām, atšķirībā no Latvijā dzīvojošajiem pretestības kustības dalībniekiem, Jerumāns savai pretpadomju pagātnei bija pārvilcis treknu svītru pēc tam, kad Mordovijā bija apprecējis kāda kompartijas funkcionāra meitu?

Bijušais organizācijas „Latgales Vanagi” dalībnieks un Neatkarības Vienības partizāns Jānis Gleizds kādā sarunā atcerējās to vasaras dienu 1991. gadā, kad Jerumāns kopā ar sievu un bērniem, no Mordovijas iebraucis Latvijā, apmeklēja viņu Saulkalnes dzīvokli. Jānis bija nepatīkami pārsteigts par to, ka bijušā kvēlā nacionālās neatkarības cīnītāja sieva un meita pilnīgi neko nesaprot latviski. Otrs pārsteigums Gleizdu sagaidīja, kad viņš savam ieroču biedram piedāvāja kopā uzmeklēt partizānu arhīva slēptuvi. Jerumāns to nevēlējās un sacīja, ka vēl nav pienācis īstais laiks.

Te jāpiezīmē, ka, atšķirībā no Gleizda, Jerumāns zināja, kur ir šīs slēptuves, un zināja arī to, ka tajās esošie materiāli sen nonākuši čekas rīcībā, jo tika izmantoti viņa apsūdzības celšanai. Tātad Jerumāns Gleizdam meloja. Un pavisam savādi, ka pēc šīs sarunas Jerumāns, atgriezies savā mītnes zemē, pārtrauca sakarus ar savu cīņu biedru un uz viņa vēstulēm vairs neatbildēja.

Ar to pašu priekšlikumu – sameklēt partizānu arhīvu – Jānis Gleizds, apmeklējams dzimto Latgali, vērsās arī pie Kazimira. Kā stāstīja Gleizds, viņa reakcija bijusi tikpat noraidoša kā Jerumānam. Atšķirās tikai atruna. Kazimirs teicis apmēram tā: „Ko, tu traks esi? Tur tak ir mīnēts.” Gleizds saprata, ka arī Kazimirs nevēlas par šo tēmu runāt, jo arhīva slēptuvju vairs nav, tādēļ nekaunīgi melo.

Nacionālais partizāns Viktors Mareckis

Uzskatīdams okupantu un komunistu iznīcināšanu par savas eksistences jēgu, Viktors, vadoties pēc Neatkarības Vienības reglamenta, izpildīja partizāna pienākumu līdz galam un, nokļūstot čekas nagos, nevainoja citus. Neskatoties uz to, ka visi partizānu arhīva materiāli bija čekistu rokās un noliegt savu dalību nozīmīgākajās akcijās kļuva bezjēdzīgi, Viktors, atzīstot savu vainu Nautrēnu ciema padomes priekšsēdētāja Aleksandra Meļņa nošaušanā, pārējos necentās iegāzt. Pat ziņu pienesēju viņš nenosauca vārdā, bet tikai segvārdā, tā mēģinot neiesaistīt tiesas procesā vēl vienu upuri. Tomēr velti viņš pūlējās, jo šis jauneklis pats čekai visu bija atklājis kā pie bikts un vēl izstāstījis Meļņa nogalināšanas detaļas, nosaucot arī izpildītāju. Vienreiz muti pavēris, viņš nevarēja apstāties, tāpēc arī otrajam šīs akcijas sakarniekam rūgtais nodevības biķeris bija jāiztukšo līdz dibenam:

„Onufrija Zarembo vainu pierāda Kazimira Braslas, Veronikas Īvulānes un Alfona Krišāna liecības.”¹⁰⁹

Ko gan šie liecinieki varēja pierādīt, ja paši nebija klāt? Tomēr centās

Tā, lūk, kaimiņš – kaimiņu, draugs – draugu...

Viktoru neviens nesaudzēja. Gluži otrādi – visi centās kādu daļu savas vainas uzvelt citiem, un Viktoram pienācās visvairāk. Lūk, neliels citāts no apsūdzības raksta:

¹⁰⁹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 3. sējums, 6. lpp.

„Mareckis atzīts par vainīgu, pamatojoties uz sekojošu personu: K. Braslas, A. Rižās, O. Zarembo, J. Armašova, B. Krišānes A.Krišāna, P. Dreždera [...] liecībām”¹¹⁰

Pratināšanas sākumā Mareckis gan fizisko, gan psiholoģisko spiedienu augstasinīgi pacieta, jo, brīvē dzīvodams, bija labā fiziskā formā – čekistu un viņu izpalīgu sitienus panesa nevaidēdams. Nekur nebija pazuduši arī iepriekšējās partizānu akcijās tramdītie istrebiķeļi, kuriem tagad bija lieliska iespēja nīstajam Mareckim par visiem agrāk piedzīvotajiem pazemojumiem atdarīt ar uzviju. Ar kādu baudu viņi to darīja! Un viņus var saprast – veselus piecus gadus šis blondais un pārdrošais bestija bez žēlastības šāva okupācijas varas nesējus: komunistus, čekistus, miličus, istrebiķeļus un ziņu pienesējus. Viņš gan nemēdza lielīties, bet cīņu biedrs Romāns izteicies, ka vismaz duci komunistu tiešām aizraidījis uz labākiem medību laukiem.

Patiesībā, lai saņemtu augtāko soda mēru, Viktoram pietika jau ar čekas kapteini Nikolaju Beloborodovu, kurā viņš salādēja gandrīz divas sava PPS aptveres. Uz šī fona uzņēmumā „Sviestiņi” rekvizētie vairāk nekā 700 kilogrami sviesta tāds sākums vien bija. Visu to apzinoties, Mareckis nemaz necerēja, ka izklūs no šīs elles ar veselu ādu. Viņa vienīgā vēlme bija, lai pašam pietiktu spēka un gudrības nebeidzamajās nakts pratināšanās nepateikt ko lieku, nesapīties paša liecībās un neiegrūst nelaime sev tuvus cilvēkus. Protams, arī Viktors reizēm neizturēja to, ka izmeklētāji katru viņa liecību apstrīdēja ar bijušo ieroču brāļu pļāpīguma uzplūdus izpaustajām partizānu dzīves detaļām, tādēļ reizēm atbildēja visai saērcināti. Nevarēdams pasargāt pats sevi, Mareckis visiem spēkiem pūlējās paglābt no čekas ķetnām savu iemīļoto Viku.

Lai gan viņa plānus grāva iepriekš arestēto partizānu liecības, Viktors pacientās nenodarīt kādam ļaunu un, jautāts, vai Melnis tika nošauts pēc Onufrija Zarembo iniciatīvas, atbildēja:

„Ņemot vērā to, ka Melni nošāvu pēc Jāņa Gleizda ierosinājuma un lūguma, es nekad netiku dzirdējis, ka Zarembo man to būtu lūdzis.”¹¹¹

¹¹⁰ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 419. lpp.

¹¹¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 1. sējums, 304. lpp.

Viktors zināja, ka Gleizds ir jau notiesāts un viņam sodu vairs nemainīs, bet Zarembo lieta vēl bija izmeklēšanā, tādēļ viņa apsūdzības nastu centās nepalielināt. Tāpat Viktors noklusēja to, ka visaktīvāk par Meļņa sodīšanu toreiz bija iestājies Jerumāns, kurš gribēja atriebt savu četru brālēnu Zubko arestu. (Viņš nevarēja zināt, ka par Viktora arestu daļa vainas neapšaubāmi būtu jāuzņemas arī Jerumānam).

Līdzīgā veidā Mareckis, liecinot izmeklēšanā par Beloborodova nogalināšanas apstākļiem, centās paglābt savu draugu Jāni Romānu, jo viņš nezināja, ka Jānis nošauts bunkurā. Viktora versijā čekas kapteiņa iznīcināšanā piedalījušies:

- 1) Mareckis,
- 2) Gabrāns,
- 3) Rūze,
- 4) Rižais,
- 5) Brasla,
- 6) Aglinieks.

Visi minētie, izņemot pašu Marecki un Braslu, sen nošauti un viņiem kaitēt vairs nevar – tā domāja Viktors.

Toties Kazimirs izmeklētājam nosaucis nedaudz citu sešinieku:

- 1) Kudreņickis.
- 2) Mareckis,
- 3) Rižais,
- 4) Rūze,
- 5) Romāns,
- 6) Gabrāns.

Pats par sevi Kazimirs saka, ka atradies kādu 70 metru attālumā no ierīkotā slēpņa.¹¹²

LPSR VDM Kārsavas rajona nodaļas iepriekšējās aizturēšanas izolatorā, kuru ikdienā sauca par KPZ (saīsinājums no krievu valodas) Viktoru Marecki ievietoja tūlīt pēc aresta Keiseļovā 1951. gada 14. oktobrī un, veicot dažādas čekistu praktizētās manipulācijas, desmit dienu un nakšu laikā no viņa mēģināja izspiest to, ko nezināja Kazimirs. Šo procedūru sauca par operatīvo izmeklēšanu, bet patiesībā to drīzāk varēja saukt par spīdzināšanu, jo čekai likumi neeksistēja un rezultāts vienmēr attaisnoja izmantotos līdzekļus.

¹¹² LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, u/l, 39., 40. lpp.

Kad beidzot Kārsavas čekistiem likās, ka panākuši vēlamo, viņi 25. oktobrī pieņēma lēmumu par Viktora etapēšanu (pārvešanu) no Kārsavas KPZ uz VDM Rēzeknes nodaļas iekšējo cietumu, kuru tautā sauca par čekas moku kambariem. Bet, neskatoties uz desmit dienu ilgo spīdzināšanu Kārsavas čekā, Viktora cīņas spars vēl nebija salauzts. Par to liecina kāds superslepens ziņojums Rēzeknes čekas priekšniekam, ka Mareckis gatavojas bēgšanai. Acīmredzot cietuma kamerā blakus Viktoram sēdēja ziņu pienesējs, tādēļ bēgšana neizdevās. Šajā sakarā Viktora lietā atrodams arī oficiāls dokuments:

„Izziņa

Izdota Latvijas PSR Rēzeknes pilsētas VDM cietuma operatīvajā daļā par ieslodzītā Broņislavas dēla Viktora Marecka dz.1924. g., esoša izmeklēšanā sakarā ar KPFSR KK 58.–1., „a”, 58.– 8. un 58.–11. pantiem, par to, ka pēdējais ir gatavs bēgšanai pirmajā iespējamā gadījumā. Izziņa izdota, lai pievienotu personīgai lietai.

02/11–51. g.

VDM cietuma Nr. 10 operpilnvarotais: Prikļa.”¹¹³

Rēzeknē izmeklēšana atsākās no jauna. Mainījušies bija tikai kabineti un pratinātāji, bet jautājumi palikuši tie paši. Tādēļ Viktoram vissvarīgākais bija nenonākt pretrunās ar paša iepriekš teikto operatīvajā izmeklēšanā, un tas nelikās nemaz tik viegli, jo čekisti darīja visu, lai pratināmo novestu līdz garīgo un fizisko spēku izsīkumam. Kā to panāca? Lūk, neliels ieskats čekistu darba paņēmieni un ieteikumu sarakstā, ko sastādījis PSRS valsts drošības ministrs Viktors Abakumovs:

„[...] lai arestēto izsistu no pilnīgas savas vainas noliegšanas pozīcijas, izmeklēšanas gaitā praktizē konfrontāciju [...]”

„Pret arestētajiem, kuri ietiepīgi pretojas izmeklēšanas prasībām, rīkojas provokatoriski un visiem līdzekļiem cenšas ievilcināt izmeklēšanu, tiek izmantoti arī stingri apcietinājuma režīma pasākumi:

- pārvešana uz cietumu ar stingrāku režīmu;
- ievietošana vieninieku kamerā;
- pastaigu, produktu pienesumu un grāmatu aizliegšana;
- ievietošana karcerī līdz 20 diennaktīm.

¹¹³ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, p/l, 33. lpp.

Piezīme: karcerī ir tikai pie grīdas piestiprināta taburete un lāva bez guļampiederumiem; lāvu gulēšanai atļauj izmantot ne ilgāk kā 6 stundas diennaktī; karcerī ieslodzītajiem diennaktī izsniedz tikai 300 gramus maizes, vārītu ūdeni un vienreiz trīs dienās siltu ēdienu; pīpēšana karcerī aizliegta.

Attiecībā uz izmeklēšanā pierādītiem spiegiem, diversantiem, teroristiem un citiem aktīviem padomju tautas ienaidniekiem, kuri bezkaunīgi atsakās izdot savus līdzgaitniekus un nesniedz liecības par savu noziedzīgo darbību, VDM orgāni, atbilstoši VK(b)P CK 1939. gada 10. janvāra norādījumiem, pielieto FIZISKĀS IEDARBĪBAS LĪDZEKĻUS.”

Šo spīdzināšanu Rēzeknē Mareckis izbaudīja vesela mēneša garumā, un tikai 1951. gada Ziemassvētku priekšvakarā, 24. decembrī, VDM Rēzeknes nodaļas izmeklētājs Ņikitinskis Viktora lietu nodeva turpmākai izmeklēšanai LPSR VDM izmeklēšanas nodaļai Rīgā.

Kad ar šo lietu galvapilsētas čekisti bija iepazīnušies, 27. decembrī Mareckis tika etapēts uz VDM Rīgas iekšējo cietumu, kur izgājis medicīnisko pārbaudi, atzīts par veselu un ticis vakcinēts pret bakām un tīfu.

Pēc trim dienām, 30. decembrī, Viktoru iepazīstināja ar cietuma iekšējās kārtības noteikumiem un šajā sakarā viņš pašrocīgi uzrakstīja tādu kā paskaidrojumu:

„Mareckis Viktors Broņislavas dēls dzim. 1924 .10. nov. Dzimis Daugavpils apr. Robežnieku pag. Maņkovā. Tagad bez noteiktas dzīves vietas, cietumā ierados 1951. gada 30. decembrī.

V. Mareckis”¹¹⁴

Tas nekas, ka atveda uz cietumu 27. decembrī, papīrā tomēr jāraksta tā, kā liek. Tādas ir tās čekistu tradīcijas. Viņus neuztrauc tas, ka viens dokuments ir pretrunā ar citiem. Tomēr Marecki neatveda uz čekas iekšējo cietumu atpūsties, bet gan, lai turpinātu izmeklēt viņa noziedzīgo darbību, kas vērsta pret padomju valsti. Šajā sakarā viņu kā sevišķi bīstamu noziedznieku ievietoja atsevišķā kamerā un naktīs regulāri veda pratināt uz 606. un 618. kabinetu. Arī šeit jautāja to pašu, par ko jau divreiz bija prašņājuši gan Kārsavā, gan Rēzeknē, bet, ja negribēja nokļūt karcerī, nedrīkstēja klusēt.

Piemēram, jautājums: „Kas noslepkavoja Kazimiru Bozoviču?”

¹¹⁴ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, p/l, 38. lpp.

Mareckis to nevarēja zināt, jo šajā akcijā nepiedalījās, tāpēc atbildēja pēc iespējas īsāk:

„[...] mūsu bandgrupas dalībnieks Kazimirs Brasla lika priekšā nogalināt padomju aktīvistu Kazimiru Bozoviču.”¹¹⁵

Vai arī vairākkārt uzdotais jautājums par to, kā dezertējis no padomju armijas, un Viktora atbilde:

„Patiešām, 1946. gada februārī es dezertēju no padomju armijas un nozagu no savas kara daļas automātu „PPŠ” ar vairāk nekā tūkstoti patronām. Ar šo ieroci es pārgāju nelegālā stāvoklī, bet pēc tam iestājos bruņotā pretpadomju bandītu grupā. Laikā, kad atrados šajā bandītu grupā, es kopā ar citiem bandas dalībniekiem vairākkārt veicām diversijas aktus, par ko es jau stāstīju iepriekšējās pratināšanās.”¹¹⁶

No atbildēm saprotams, cik viņam apnikuši šie jautājumi. Gribas, lai viss ātrāk beigtos, lai gan – jo ilgāk pratina, jo lēnāk tuvojas sods un līdz ar to arī dzīves noslēgums.

Izmeklēšanas „maratons” Rīgā Viktoram ilga gandrīz četrus mēnešus. Varētu domāt, ka visi viņa pastrādātie padomju likumības pārkāpumi tikuši jau divus lāgus pārcilāti un neko jaunu vairs neatklās. Tomēr čekai LPSR galvaspilsētā ar Kārsavā un Rēzeknē iegūto informāciju likās par maz, jo tik nozīmīgam nacionālās pagrīdes pārstāvim pienācās represēt arī tuviniekus. Tāpēc uz pratināšanu tika atvesti Viktora mātes brālis Vladislavs Mareckis, patēvs Vladislavs Ižeks un pat divi mazgadīgie pusbrāļi. Māte Broņislava jau bija mirusi, par ko Nauļānu ciema padome atsūtīja izziņu. Čeka tai nenoticēja un vēl divas reizes (!) dažādām instancēm atkārtoti pieprasīja apstiprināt Viktora mātes nāvi.

Tomēr visam pienāk gals. Beidzās arī Marecka pratināšana un konfrontēšana ar lieciniekiem. Beidzot 1952. gada 16. aprīlī prokurors viņa lietu nosūtīja Kara Tribunālam. Šis represīvais iestādījums pēc savas uzbūves ne ar ko būtisku neatšķīrās no bēdīgi slavenās Sevišķās Apspriedes jeb Troikas. Kara Tribunāls tāpat sastāvēja no trim locekļiem un tiesāja slēgtā sēdē, tikai šoreiz apsūdzētajiem bija iespēja pašiem piedalīties lietas izskatīšanā un noklausīties sprieduma nolasīšanu.

¹¹⁵ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 5. sējums, 33. lpp.

¹¹⁶ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 1. sējums, 302. lpp.

Pret Viktoru kā nacionālistiski teroristiskās bandas vadītāju kopā ar vēl deviņām šajā procesā iesaistītajām personām 1952. gada 26. maijā uzsāka pirmo slēgto sēdi Baltijas Kara apgabala Kara Tribunāls Rīgā šādā sastāvā:

Priekšsēdētājs – justīcijas pulkvedis Mišakovs;

Locekļi – majors Nagajevs, majors Fedjuņajevs.

Apsūdzētais Viktors Mareckis tika vainots daudzos padomju likumības pārkāpumos, ko paredz okupētājvalsts lielākās sastāvdaļas – Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas – Kriminālkodeksa 58.–1. „b”, 58.–8., 58.–9. un 58.–11. pants. Tas nozīmē, ka vardarbīgi Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā iekļautās Latvijas iedzīvotājus tiesāja pēc svešas valsts likumiem, svešā valodā un arī sodu lika izciest svešā zemē, ja nenošāva.

Apsūdzības raksta galvgalī bija ierakstīts pats svarīgākais, par ko Mareckim bija jāsaņem sods:

„1946. gada aprīlī apsūdzētais Mareckis iestājās kontrrevolucionārā nacionālistiskā bandā un ar ieročiem rokās izvērta bruņotu cīņu pret padomju varu līdz pat 1951. gada oktobrim.”¹¹⁷

Apbrīnojami! Vairāk nekā piecus ar pusi gadus, iznīcinot okupācijas varas pārstāvjus, šis Latgales dēls, kaut arī nebija latvietis, ziedoja sevi visu bez atlikuma brīvas Latvijas idejai. Viktora vadībā notika vispārdrošākās un vērienīgākās akcijas okupantu varas iestāžu, rūpniecības uzņēmumu un citu objektu iznīcināšanā, kā tas paredzēts Neatkarības Vienības Reglamentā. Tā 1947. gada augustā partizāni ieradās sviesta ražotnē „Sviestiņi” un paņēma 30 kastes ar šo vērtīgo produktu kopsumā par 87840 rubļiem pēckara laika cenās, pie reizes nošaujot arī uzņēmumu apsargājošos iznīcinātāju bataljona kaujiniekus, kuri sīvi pretojās. 1947. gada septembrī ar Viktora aktīvu līdzdalību partizānu grupa ielauzās valsts lauksaimniecības uzņēmumā „Karoliņi”, paņēma no tā 1 tonnu graudu un divus pajūgus guvuma aizvešanai. Tā paša gada oktobrī Viktors ar partizānu grupu ieradās sviesta ražotnē „Strūžāni”, kur paņēma 600 kilogramu sviesta, vienu cūku un 700 olas kopsumā par 74852 rubļiem.

Šie piemēri liecina par Viktora drosmi un vērienu, ar kādu viņš rīkojās, neļaujot iesakņoties un attīstīties okupantu radītajiem saimniecības uzņēmumiem un pārvaldes struktūrām.

¹¹⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, u/l, 5. lpp.

„1948. gada augustā apsūdzētais Mareckis kopā ar citiem bandītiem veica bruņotu uzbrukumu LPSR Kārsavas rajona Kristinku ciema padomei, kura laikā apsūdzētais Mareckis pats personīgi nošāva ciema padomes priekšsēdētāju Jāni Antona dēlu Kalvānu.”

Kristinku ciema padome atradās Nautrēnu pagasta ziemeļrietumu nostūrī pie pašas Ičas, kuras pretējā krastā bija Krišjāņi. Te valdīja partizāni, tādēļ, lai ieviestu padomju kārtību arī šajā pusē, par Kristinku ciema padomes priekšsēdētāju tika iecelts bijušais milicis Kalvāns, kurš iepriekšējā amatā okupācijas režīmam bija pierādījis nelokāmu uzticību. Vietējie zemnieki, nevēlēdamies pakļauties jaunā kaklakunga prasībām, lūdza palīgā partizānus. Viens no Neatkarības Vienības ietekmīgākajiem partizāniem Jāzeps Rūze te bija vietējais. Savācis grupiņu naskāko vīru, viņš devās uz ciema padomi Kalvānu pabaidīt. Nav bijis nolūka nogalināt, bet idejiskais karstgalvis kā jau bijušais milicis ķēries pie pistoles, lai gan viņam pretī bija četri partizāni ar šaušanai gataviem ieročiem. Tā rezultātā sagadījās, ka pirmais izšāva Viktors, un Kalvāns zaudēja dzīvību. Savukārt Jāzeps Rūze, paceļot telefona klausuli, lūdza centrāli savienot ar pagastu un priekšniekam paziņoja, ka Kristinkos padomju vara ir kritusi. Lai esošo faktu padarītu vēl uzskatāmāku, partizāni izdemolēja arī kantori: saplēsa Staļina un Ļeņina portretus, norāva no sienām visu aģitāciju un sabojāja sakaru sistēmu.

„1948. gada septembrī apsūdzētais Mareckis bandītu grupā piedalījās slēpnī pie ceļa, pa kuru pārvietojās VDM darbinieku grupa. Apšaudes rezultātā bandīti no slēpņa nošāva tautas aizsardzības kaujinieku Jermacānu un smagi ievainoja kapteini Beloborodovu. Pēc tam, kad kapteinis Beloborodovs ievainojuma dēļ nevarēja bandītiem izrādīt bruņotu pretestību, apsūdzētais Mareckis pienāca pie ceļmalā gulošā ievainotā Beloborodova un ar automāta šāvienu viņu nogalināja.”¹¹⁸

„1949. gada 1. augustā apsūdzētais Mareckis ielauzās Nautrēnu ciema padomes telpās, kur ar pistoles šāvienu nogalināja ciema padomes priekšsēdētāju, pilsoni Aleksandru Melni un padomju aktīvistu, pilsoni Leonu Platpīru.”¹¹⁹

¹¹⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, u/l, 5. lpp.

¹¹⁹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, u/l, 5. lpp.

Viktoram ielauzties ciema padomē nebija vajadzības tāpēc, ka bija darba dienas rīts un pieņemamajā telpā rindā uz sola sēdēja pieci vai seši apmeklētāji. Arī Mareckis varēja būt viens no tiem, jo viņu te neviens nepazīna. Šī iemesla dēļ viņam arī uzticēja izpildīt nāvessodu. Bez lauku ļaudīm, kas bija sanākuši pierēģistrēt kvītis par izpildītajām nodevām, tur atradās arī Meļņa izsauktais kolhoza „Vārpa” priekšsēdētājs un Nautrēnu vidusskolas saimniecības vadītājs. Vecākās paaudzes nautrēniešu atmiņā šis cilvēks, kura vārds bija Leons Platpīrs, asociējas ar Nautrēnu centra bombardēšanu 1944. gada vasarā. Tas bija laiks, kad vācieši jau bija prom, bet krievi vēl nebija ienākuši, un Platpīrs, kurš toreiz dienēja padomju aviācijā, saņēma pavēli bombardēt savas dzimtās puses administratīvo centru. Tas, ka Platpīrs jau pēc Meļņa nošaušanas metās virsū Mareckim un centās viņu atbruņot, liecina par Leona boļševistisko apmātību – padomju cilvēka sirdsapziņa viņam neļāva stāvēt malā. Visi pārējie tak arī varēja kļūpt virsū partizānam, un viņš būtu sagūstīts. Tomēr neviens pat nepakustējās. Tikai kolhoza priekšsēdētājs Gutāns klusi kā ēna izslīdēja ārā un nozuda, lai vēlāk noliegtu savu klātbūtni tur vispār.

„Būdams kopš 1949. gada jūnija vienas bandītu grupas vadītājs, apsūdzētais Mareckis saviem padotajiem deva norādījumus veikt teroristiskus aktus, kolhozu, valsts saimniecību un uzņēmumu aplaupīšanu, izdeva pavēles par tā saucamās bandītu tiesas spriedumu izpildīšanu. Tā 1951. gada jūnijā apsūdzētais Mareckis deva norādījumu bandītiem Jerumānam un Gailumam veikt teroristisku aktu attiecībā pret kolhoznieku Jāzepu Krišānu, kuru bandīti turēja aizdomās par sadarbību ar VDM iestādēm. Šis apsūdzētā Marecka rīkojums tika izpildīts 1951. gada 7. jūnijā. Kolhoznieku Jāzepu Krišānu bandīti uz ceļa apstādināja, aizveda uz mežu un tur kokā pakāra.”¹²⁰

Partizānu tiesas lēmums sodīt Krišānu par nodevību, kuras rezultātā pie Cisovkas tika nošauti divi un viens smagi ievainots, bija sen, bet izpilde kavējās, līdz Jāzeps izlēma reizē ar partizāniem čekai nodot arī savas māsiņas Mazures ģimeni Keiseļovā. Lai gan nodevība toreiz neizdevās, tā partizāniem atgādināja, ka ar soda izpildi kavēties nedrīkst.

¹²⁰ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, u/l, 6. lpp.

Te redzama tikai neliela daļa no Viktora Marecka apsūdzības rakstā minētajām padomju likumības pārkāpumu epizodēm. Viņam jāuzņemas atbildība arī par to, ka, būdams sākumā Štāba grupas komandieris, bet vēlāk Neatkarības Vienības vadītājs, pavēlējis citiem veikt uzdevumus, ko okupācijas režīma likumsargi kvalificē kā noziegumu. Kā rakstīts Kara Tribūnāla spriedumā, Viktora Marecka vainu pierāda:

„a) personīga visu apsūdzības faktu atzīšana;

b) apsūdzētā Braslas liecības tiesā par to, ka viņi ar Marecki atradušies vienā bandā un par viņam zināmām atsevišķām Marecka bandītiskās darbības izpausmēm;

c) tiesā nopratināto liecinieku liecības par bandītu veiktajām teroristiskajām darbībām, kurās savu dalību atzina pats Mareckis.

d) dokumenti, kurus VDM darbinieki ieguva bandītu bunkura likvidācijas laikā un kuru piederību bandai atzina apsūdzētie Mareckis un Brasla.”¹²¹

Lasot apnicīgi garos pratināšanas protokolus, apbrīnu izpelnās Marecka atbilde tiešums. Tajās nav ne mazākās vēlmes noliegt kaut daļu no viņam inkriminētajām epizodēm vai izvairīties no atbildības. It visur, kur tika jautāts par viņa piedalīšanos partizānu akcijās, Viktors it kā ar lepnumu īsi un nepārprotami atbildēja: „Jā, es to izdarīju.” Vai tā izpaudās okupācijas režīma ignorance un galējs nicinājums pret padomju iekārtu? Vai lepnums par padarīto?

Savās domās, rēķinus ar dzīvi noslēdzis, viņš cieši un nepārsūdzami, kā to prata tikai Mareckis, bez kāda patosa, bet ar zināmu nožēlu arī pēdējā vārdā tikai konstatēja, ka pārāk maz komunistu savā dzīvē paspējis iznīcināt. Viņš necentās sevi saudzēt, un vēl mazāk viņam varētu pārmest laipošanu vai izkalpošanos komunistu režīmam. Un tomēr arī Viktora tipiskajā karavīra sirdī atradās kāds stūrītis, kura dēļ viņš bija gatavs kompromisam. To var izsecināt tikai no citu partizānu vai atbalstītāju reizēm izmestajām piezīmēm. Mareckis nebija runātājs, bet, ja ko bija ieņēmis galvā, tad izpildīja bez kādām atlaidēm. Labi zināms, ka augstākajam soda mēram neizbēgt, viņš bija nolēmis vismaz izglābt kādu sev dārgu būtni.

¹²¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, u/l, 7. lpp.

Viktora neparasto uzvedību tiesā pamanīja arī Veronika Jermašova. Par savām to dienu atmiņām viņa uzrakstījusi Antona Gailuma māšai Helēnai: „[...] Īstos vārdus es izdzirdu tikai tiesas dienās. Guntas tēvs ir Kazimirs Brasla [...], bet Mareckis, lai glābtu Guntai tēvu, bija uzņēmies visus smagākos darbus vai nedarbus, tādēļ viņš tika tiesāts uz nāvi.” Tā savā prātā mēģināja izskaidrot Viktora rīcību toreiz septiņpadsmitgadīgā Veronika, kurai Mareckis simpatizēja: „Man viņš vienkārši patika. Nopietns, pakluss, zilām acīm, gaišiem, sprogainiem matiem, rīcībā nosvērts (mulķības nedarīs!), ko nevarēja teikt par Guntas tēvu ar iesauku Gunārs – Ješka.”¹²²

Grūti iedomāties, ka Mareckis tiesā mainītu liecības par labu savam pretmetam tikai tādēļ, lai formāli meitenei Guntai, kura atradās Liepājas bērnu patversmē, saglabātu kaut kāda nenopietna indivīda paternitāti. Tomēr Viktors Mareckis tiesas sēdē būtiski koriģēja savas liecības sev par sliktu, bet Braslam – par labu. Un tas izpaudās pavisam vienkārši. Ja pratināšanā, piemēram, Viktors teica, ka 1948. gada 2. septembrī Kazimirs piedalījās čekas kapteiņa Beloborodova nogalināšanā, tad tiesas sēdē viņš šo epizodi formulēja: „Es neesmu pārliecināts, ka tā bija.”

Kas lepnajam, morāli noturīgajam Mareckim, kuram vairs nekādi reveransi padomju režīmam nevarēja glābt dzīvību, lika atteikties no iespējas nīstākajam pretiniekam panākt nāvessodu? Vienīgais, kam viņš varēja ziedot visu, bija Vika. To ieņēmis galvā, Viktors bija gatavs jebkurai darbībai, lai izglābtu no katorgas savu mīloto pat tad, ja tiek paglābts arī kāds mūdzis.

Kaut kādu nojausmu par Marecka iecerēm glābt Viktoriju un viņas kuplo ģimeni, kuras paspārnē viņi dzīvojuši un vairākus gadus jutušies drošībā, sniedz arestētais un uz 25 gadiem Karagandā ietupinātais bijušais leģionārs, ”Latgales Vanagu” pārstāvis un Neatkarības Vienības partizāns Jānis Gleizds. Viņš, kurš sen kā notiesāts, aizsūtīts velns sažina kurā pasaules malā izciest piespriesto sodu, pēc kāda laika tika vests atpakaļ uz Rīgu, lai no jauna konfrontētu ar sen zināmo meiteni no pašu pagasta. Kam tas bija vajadzīgs?

„Vasaras pirmajā pusē, tas varēja būt ap maija beigām, varbūt pat jūnija sākumā, man pavēlēja nodot gultas piederumus, tad aizveda kaut kur. Tur stāvēja ar skārda plāksnēm apsista automašīnas kravas kaste. Mani ievietoja tur kopā ar daudziem citiem ieslodzītajiem. Mēs jutām, ka ved uz Karagandas staciju. Iekšā bija ļoti karsti, jo spēcīgi karsēja dienvidu saule. Ieslodzītie prasīja atvērt durvis vai lūkas, bet nekas netika darīts. Tikai pēc

¹²² Veronikas Jermašovas vēstule H. Krūmiņai, GAPA

Viktorija Bogdane
Foto no Jāņa Gleizda krājuma

ilga laika ceļa galā atvēra durvis un pavēlēja izkāpt. Daudzi bija pagībuši, un viņus atdzīvināja, lejot virsū ūdeni.

Kad no Alma-Atas pienāca vilciens, mūs salādēja vagonos un nedēļas laikā nogādāja Rīgā. Cik jauks te bija gaiss! Jutāties kā paradīzē. Mani ievietoja Centrālcietuma 22. kamerā. Kādēļ mani atveda, es vēl nezināju. Pēc kāda laika mani izsauca uz 4. korpusu. Tur atradās pratināšanas telpas. Vienā no tām sēdēja vecāku gadu izmeklētājs un runāja tīri latviski. Viņš teica, ka man būšot konfrontācija, tādēļ mani nosēdināja pie sienas. Pēc kāda laiciņa ievēda Viktoriju Bogdani un prasīja viņai, vai mani pazīstot. Viņa atteica, ka pazīst no skolas ballēm. Tālāk viņa teica, ka par manām partizāna gaitām neko nezina. Arī es izmeklētājam teicu apmēram to pašu, ka pa mežabrāļu laiku ar viņu neesmu ticis (lai gan bija pavisam citādāk). Bet izmeklētājs, kā par brīnumu, detaļās nemēģināja iedziļināties un ierakstīja visu, kā mēs teicām, un pēc tam parakstījāmies.”¹²³

Izklausās visai neparasti, ka čekas izmeklētājs nemeklēja nekādus vainas pierādījumus. Varbūt viņš gatavoja lietu par Viktorijas atbrīvošanu apmaiņā pret to, ka Mareckis neapstiprināja agrākās liecības par Braslu, tā paglābjot viņu no augstākā soda mēra? Kā mēs zinām – Viktoriju Bogdani atbrīvoja, bet Viktoram Mareckim piesprieda nāvessodu.

Kara Tribunāla spriedums

*„Viktoram Broņislavas dēlam MARECKIM, pamatojoties uz KFPSR Kriminālkodeksa 58.–1. „b” pantu, piespried augstāko kriminālo soda mēru – NOŠAUŠANU ar visas mantas konfiskāciju.
Ņemot vērā KPFSR Krimināli procesuālā kodeksa 469. pantu, šis spriedums Marecka lietā ir galīgs un nepārsūdzams.”¹²⁴*

Cilvēks notiesāts, spriedums uzrakstīts. Atliek tikai izsaukt bēdi, lai izpilda to un izdzēs šī padomju režīma pretinieka dzīvību. Tomēr čekai ar to vēl nepietika. Bija skaidri redzams, ka gan visā pratināšanas laikā, gan tiesas procesā Mareckis nesalūza un daudz kas izmeklētājiem palika nezināms. Tādēļ viņi lika cerības uz to, ka uz nāvi notiesātais gribēs ar kādu parunāties un, it kā izsūdzot grēkus, atklās līdz šim čekai nezināmas lietas. Mums nav daudz informācijas par to, kādu cilvēku kompānijā Mareckis pavadīja pēdējos trīs mēnešus, bet ir ziņas, ka vienatnē viņš nebija. Lūk, ko stāsta Viktora cīņu biedrs Jānis Gleizds:

¹²³ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

¹²⁴ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, u/l, 8. lpp.

„Augusta mēnesī mūsu kamerā ieveda bālu jaunekli. Viņš stāstīja, ka nākot no nāvinieku kameras. Es sāku ar viņu aprunāties, un viņš pastāstīja, ka tur bijis kopā ar Viktoru Marecki. Es teicu, ka esmu no viņa grupas. Viņš jau pēc apžēlošanas bija it kā atguvies – pīpēja cigareti pēc cigaretēs un bija mazrunīgs. Teica, ka Viktors rītos un vakaros skatījies lūgšanas. Viņi abi viens otram esot izstāstījuši visu pilnīgi atklāti par savu dzīvi. Viktors vairākkārt, piesaucot Dieva vārdu, esot teicis, ka nevienu nav nodevis. Ja kāds esot cietis, tad jāvaino tas otrs.”¹²⁵

Ka līdzīga rakstura kameras biedri Viktoram piegādāti ne reizi vien trijos mēnešos, kamēr čeka vēl cerēja iegūt kādas ziņas, liecina arī kāda zīmīte, kas adresēta Rīgas cietuma priekšniekam.

„Ziņojums

*Ar šo ziņojam, ka cietumā ieslodzītais Prīga Andrejs Pētera d. dzim. 1923. g. un Mareckis Viktors Bronislavas d. dzim. 1924. g. savu badošanos atsaucam, ko pieteicām 1952. g. 16. jūlijā.
16.7.52. g. Rīgā.*

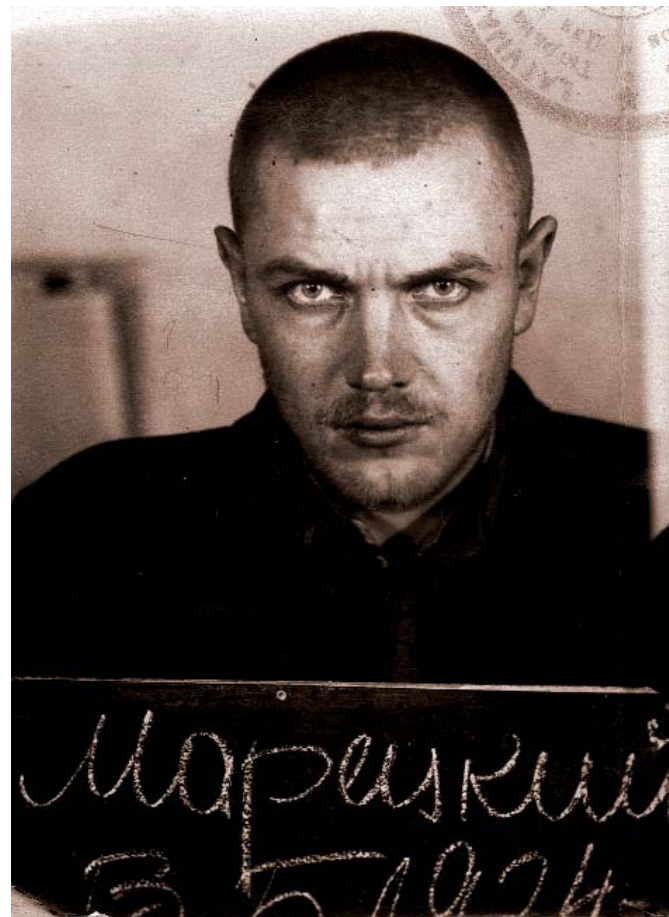
*A. Prīga.
Mareckis”¹²⁶*

Dīvaini – tikko badošanos pieteikuši, tūdaļ maina nodomu un to atsauc. Ziņojuma rakstītājs nav Mareckis, bet gan Prīga. Viktors to, it kā negribot, pavisām parakstījis. Vēl dīvaināk ir tas, ka Andrejs Pētera dēls Prīga nav atrodams izziņu krājumā „No NKVD līdz KGB”, kurā iekļauti visi, kuri noziegušies pret LPSR un tiesāti, sākot no 1941. līdz pat 1987. gadam. Ko tādā gadījumā Andrejs Prīga darīja nāvinieku kamerā?

Lai gan Mareckis, sākot ar aresta dienu, skaidri apzinājās savu likteni un neloloja pat vismazākās cerības izsprukt šai ellei cauri sveikā, tomēr nāve rīt vai parīt vēl nav tas pats, kas nāve tūlīt. Cilvēks, pat labi zināams, ka nav uz ko cerēt, tomēr cer un ar šo cerību uztur sevī dzīvības impulsu, kas liek kustēties, ēst, domāt. No šī viedokļa čekas piesūtītie okškeri Viktoram neļāva ieslīgt depresijā un fiziski sabrukt vēl pirms soda izpildes. Ja pieļauj, ka viņš par savu dzīvi, kā tādos gadījumos notiek, visu atklāti izstāstījis saviem „kameras biedriem”, Viktors tomēr nav atklājis partizānu lazaretēs bunkura noslēpumu, jo pretējā gadījumā visa Bogdanu ģimene, līdzīgi kā trīs māsa un brālis no Ierzeļovas,

¹²⁵ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

¹²⁶ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, p/l, 149. lpp.

Viktors Mareckis cietumā 1952.gadā
Foto no LVA, 1986.f., 1.apraksta, 21822. lietas, p/l

būtu iesprūduši labošanas darbu nometnēs uz ilgiem, ilgiem gadiem. Domājot par šiem cilvēkiem, kuru likteņi bija viņa rokās, Viktors palika uzticīgs saviem ideāliem un nelokāmajam godaprātam līdz pat tam 1952. gada 5. septembrim, kad apsargs atvēra kameras durvis un īsi uzsauca: „Mareckis uz izeju!” Nebija piebildes: „Ar mantām.” Un tas nozīmēja tikai to, ka drīz vien nāksies satikties ar ādas jakā tērpto tumšmataino uzraudzi ar brūnām mandeļveida acīm, kura labprāt strādāja par tulku, bet vēl labprātāk latviešu nacionālajiem partizāniem trieca pakausī svinu tik precīzi un meistarīgi, ka palika viens mazs apaļš caurumiņš un gandrīz nekādu asiņu. Reti sastopams miesnieka talants.

Oficiāli nacionālā partizāna nogalināšana noformēta šādi:
„Pilnīgi slepeni.

IZZĪŅA

Baltijas Kara apgabala Kara Tribunāls 1952. gada 26.–28. maijā Broņislavas dēlu Viktoru Marecki, dzimušu 1924. g. Latvijas PSR Daugavpils apriņķī, notiesāja ar augstāko soda mēru – nošaušanu. Lēmums izpildīts 1952. gada 5. septembrī Rīgā.

*LPSR VDM „A” nodaļas priekšnieka vietnieks
VD apakšpulkvedis Verbovskis.”¹²⁷*

Pārējo grupas dalībnieku tiesas spriedumi.

Šīs 21822. lietas ietvaros Kara Tribunāls izskatīja vēl 9 apsūdzētos, kas vairāk vai mazāk saistīti ar Neatkarības Vienības darbību un gandrīz visus tās dalībniekus notiesāja uz 25 gadiem labošanas darbu nometnēs.

„Jāzepu Antona dēlu Armašovu, Viktoriju Antona meitu Jermašovu, Stefaniju Antona meitu Jermašovu, Zigismundu Izidora dēlu Zarembu un Pēteri Andreja dēlu Drežderu, pamatojoties uz KPFSR KK 17.–58.–1., a” pantiem, visus piecus ieslodzīt labošanas darbu nometnē uz 25 gadiem katru, atņemot tiesības katram uz pieciem gadiem un konfiscējot visu īpašumu.”

¹²⁷ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 7. sējums, 224. lpp.

„Onufriju Zigismunda dēlu Zarembo, pamatojoties uz KPFSR KK 58.–1., a” pantu notiesāt ar ieslodzījumu labošanas darbu nometnē uz 25 gadiem ar ierobežojumiem tiesībās uz 5 gadiem ar visas mantas konfiskāciju.”

„Veroniku Antona meitu Jermašovu, pamatojoties uz KPFSR KK 58.–10. panta 1.daļu, notiesāt ar ieslodzījumu labošanas darbu nometnē uz 25 gadiem ar visas mantas konfiskāciju bez tiesību ierobežošanas.”¹²⁸

Izņēmumu, kā jau bija sagaidāms, izpelnījās Kazimirs Brasla, kuram nepiemēroja mantas konfiskāciju, un KPFSR KK 58.–9. pantā viņš tika attaisnots.¹²⁹ Tādēļ ir pamats domāt, ka par viņa privilēģijām maksāja citi, bet visdārgāko cenu – trīs jaunieši Ierzeļovā. Par to viņam bija prieks. To juta pat Jānis Gleizds, kurš brauca ar Kazimiru vienā arestantu vagonā no Rīgas līdz Maskavai: „Viņš, cik jutu, bija jautrs, kaut ko smieklīgu runāja ar blakussēdošajiem un bija it kā no kaut kā atbrīvots.”¹³⁰ Kā gan lai nepriecātos, ja tiešām trīs liecinieki jau bija apakš zemes, bet ceturtais gaidīja nāvēssoda izpildi. Nu vairs nebūs neviena, kas pierādītu viņa līdzdalību akcijās, kad tika iznīcināti Bozovičs, Kalvāns un Beloborodovs. Kazimira apsūdzības rakstā lasām:

„Brasla, būdams bruņotas teroristiskas bandas dalībnieks, kopā ar pārējiem šīs bandas locekļiem veica teroristiskas darbības attiecībā uz partijas un padomju darbiniekiem, piedalījās ciema padomju demolēšanā, valsts un sabiedrisko iestāžu izlaupīšanā un privāto personu aplaupīšanā.

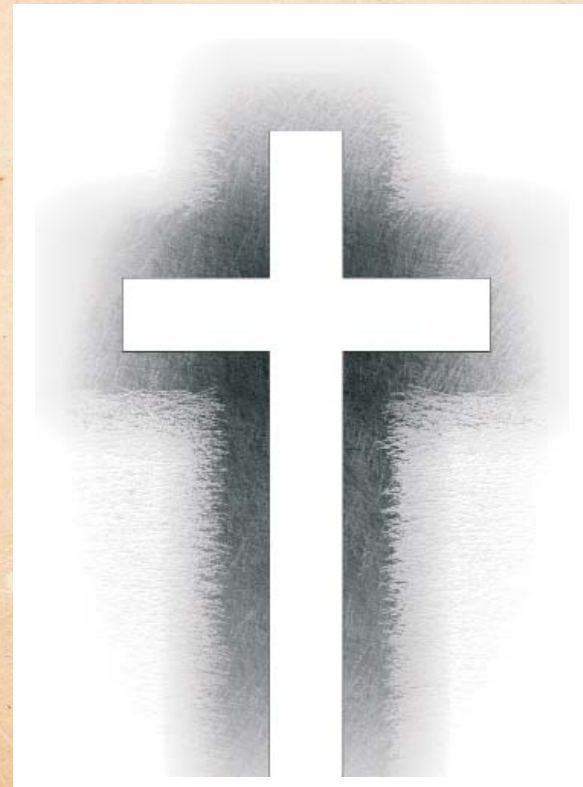
1948. gada augustā Brasla kopā ar bandītiem Romānu, Rižais un Rūze veica bruņotu uzbrukumu Kristinku ciema padomes ēkai, kā rezultātā izdemolēja ciema padomi, paņēma dokumentus, radio aparātu, sabojāja telefona sakarus.

1948. gada martā kopā ar bandītu grupas dalībniekiem Romānu, Rūze un citiem sarīkoja uzbrukumu Nautrēnu ciema padomes deputāta Kazimira Bozoviča mājām. Šī uzbrukuma rezultātā nogalināja Kazimiru Bozoviču un viņa dēlu Pēteri, bet pēc tam izlaupīja viņa īpašumu.

¹²⁸ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 7. sējums, 158., 159. lpp.

¹²⁹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 7. sējums, 158. lpp.

¹³⁰ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

*„Stāv Māte mūžīgā zem krusta,
Par savu kauto dēlu raud.
Ne saukta, vesta nepakustas,
Stāv māte vakarā zem krusta.
Nav vaidu vairs. Kā akmens klus tā.
(Tu akmens sāpes neapjaud.)
Stāv Māte mūžīgā pie krusta.
Par savas miesas augli raud.”*

B. Martuževa

1948. gada septembrī Brasla kopā ar bandītiem Marecki, Gabrānu un citiem ierīkoja slēpni mežā apmēram 10 kilometrus no Tilžas. Šīs akcijas rezultātā bandīti nogalināja VDM kapteini N. Beloborodovu un iznīcinātāju, kaujinieku Jermacānu.”¹³¹

Un pēc visa tā, kas nebūt nav pilnīgs viņa darbu saraksts, Kara Tribunāls nepiesprieda augstāko soda mēru tāpat kā Viktoram Mareckim, bet 58.– 9. pantā pat attaisnoja un mantu nekonfiscēja.

Tas varēja notikt tikai laikus parūpējoties, lai liecinieku trūkuma dēļ apsūdzības rakstā minētie fakti neapstiprinātos. (Lieciniekus, kā zinām, 15. oktobrī nošāva).

¹³¹ LVA, 1986. fonds, 1. apraksts, 21822. lieta, 6. sējums, 419. lpp.

Ne visiem svēra vienādi

Klīst runas, ka 1992. gada maijā Kazimirs īsi pirms savas nāves sievai Antoņinai teicis ļoti zīmīgus vārdus: „Ja tu visu par mani uzzināsi, uz kapa ziedus nenesīsi.” Kas aiz tiem paslēpies?

To, kas Neatkarības Vienības partizāniem bija noslēpums atrodoties mežā, viņi sev par lielu pārsteigumu uzzināja pratināšanā, konfrontācijās un tiesā. Maskas bija kritušas. Tādēļ ne Jānis Gleizds, ne Kazimirs Brasla par nejaušo tikšanos arestantu vagonā nejuta ne mazāko prieku vai gandarījumu. Atklāta saruna neraisījās, jo pārāk liela bija interešu atšķirība.

Divu nejauši satikušos Neatkarības Vienības bijušo partizānu ceļi izšķīrās Maskavā. Kazimiru aizsūtīja uz Taišetu, lai tur apgūst amatu, kamēr tādus kā Gleizdu un vēl nepilngadīgo Veroniku Jermašovu – uz Karagandas akmeņlauztuvēm, bet Agati Mazuri no Mikitāniem, pateicoties Kazimira liecībām – taisnā ceļā uz meža cīsmām Sahalinā. Karagandas akmeņlauztuvēs nonāca arī partizānu ieroču meistars Onufrijs Īvulāns no Znūteņu sādžas. Viņš bija kalējs, bet patiesībā unikāls cilvēks, kurš varēja salabot pulksteni tikpat labi kā ermoņikas un, tās salabojis, arī uzspēlēt kādu Latgales polku. Onufrija rokās atdzīvojās jebkurš instruments. Partizāniem viņš ne tikai laboja, bet arī pārkonstruēja ieročus, lai tie būtu piemērotāki mežabrāļu vajadzībām.

„Kad ieradās lāģerī, tur valdīja stingrais režīms. Es biju Karagandas Pesčonij lāģerī (arī Veronika Jermašova turpat). Tajā bija 16 nodaļas, un katrā ap 2000 cilvēku. Sievietes bija atsevišķi. 16. nodaļā, bet tā sauktajā Spaskā, bija invalīdu lāģeris. Tas atradās ielejā. Apkārt nometnei ieslodzītie invalīdi būvēja paši sev iežogojumu, tādu kā ķīniešu mūri. Cilvēki, kuriem trūka vienas

vai abu kāju, skaldīja akmeņus, bet vīri, kuriem trūka vienas rokas, ar nestuvēm plecos stiepa akmeņus kalnā. Tur atkal bezkājainie invalīdi akmeņus iemūrēja valnī. Apstākļi drausmīgi – administrācija ar ieslodzītajiem rīkojās pēc savas gribas. Ja kāds nomira, tad vārtu sargu pienākums bija, ar āmuru ielaužot galvaskausu, pārbaudīt, vai cilvēks patiešām ir miris.”¹³² tā par Karagandas lāģeriem stāsta Gleizds.

Toties Antoņina par nebrīves laiku neko ļaunu nesaka, jo laiks pagājis vienos ceļojumos: „Aizbraucu uz Mordoviju, tad nokļuvu sestajā punktā, kur nobiju līdz laikam, kad atbrīvoja. Aizbraucu uz Omsku pie vecākiem, tur nodzīvoju vairāk par mēnesi, aizņēmos naudu un braucu uz Taišetu pie vīra. Lāģera priekšnieks satikšanās istabā atļāva nodzīvot, kamēr dabūju dzīvokli. Lai nu kā, bijām laimīgi, jo varējām būt viens otra tuvumā. Par dzīvokli bija jāmaksā, neatlika, par ko ēst nopirkt. Vīrs nesa no lāģera zupas un mani baroja [...]. Vīrs lāģerī bija iemācījies par galdnieku, nolicis eksāmenus un strādāja par meistaru [...].”¹³³

Izrādās, ka Antoņinai labi klājies ne tikai ieslodzījumā, bet arī, mājup atgriežoties, jo viņa izmantojusi dažādas padomju laika priekšrocības. Viņa varēja pat izvēlēties, kur dzīvot: „Tēvs, māte un brālis jau bija Latvijā, dzīvoja savās mājās. Vecāki lūdza, lai braucam uz dzimteni [...]. Atbraucām gan, tikai ne uz savu sādžu, bet – kur nepazīst. Darbā nekur neņēma. Tad uzrakstīju vīram vēstuli, ka jābrauc atpakaļ. Vīrs bija aprunājies ar saviem priekšniekiem, kuri devuši padomu, lai griežoties Valsts Drošības orgānos, jo tādi kā es esot jāapgādā ar darbu. Tā arī izdarīju, un tiešām – palīdzēja iekārtoties, teica, kāpēc es uzreiz neesot griezies pie viņiem.”¹³⁴

Salīdzināsim, vai tik pat viegla atgriešanās dzimtenē bijusi arī pārējiem nacionālajiem partizāniem un viņu atbalstītājiem. Varbūt arī viņiem čeka palīdzēja iekārtoties darbā un atrast dzīvesvietu?

Jānis Gleizds par savu atbrīvošanu stāsta sekojošo:

„1956. gada 1. decembrī mani atbrīvoja, aizveda uz Karagandas staciju, nopirka biļeti līdz Rīgai un novēlēja laimīgu ceļu. Atbrīvoto grupā bijām 7 cilvēki, es – viens latvietis. Toreiz Karagandas stacijā gandrīz oficiāli tirgoja brāgu, tādu duļķainu šķidrumu, kurš sastāvēja no cukura un rauga. Kad katrs pa lītram šīs dziras iekampām, varēja sākt dziedāt. To arī visa pārējā stacijas publika darīja. Kad pienāca Maskavas vilciens, mēs, septiņi

¹³² Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

¹³³ A. Brasla, Upuru piemiņas kluba „Atauga” prospekts, 1989. g. 34. lpp.

¹³⁴ A. Brasla, Upuru piemiņas kluba „Atauga” prospekts, 1989. g. 34. lpp.

bijušie ieslodzītie, ieņēmām vienu kupeju un visu ceļu gan dziedājām, gan raudājām. Maskavā izšķīrāmies, jo turpmāk katram savs ceļš ejams. Es jau gribēju kāpt Metro, bet te uzradās kāds lietuviešu pāris un ieteica braukt ar trolejbusu. Tā tiešām ātri vien nokļuvām Rževas (Rīgas) stacijā. Līdz vilcienam palika dažas stundas, kuras nolēmu pavadīt uzgaidāmajās telpās, kad pēkšņi, kā no gaisa nokritis, parādījās sens Nautrēnu paziņa. Uzvārdu īsti neatceros – laikam Strangats, kāds no miestīņa salašņām. Viņš gan teica, ka Maskavā esot darīšanās. Apsēdāmies. Man nebija ko ar viņu runāt. Viņš gan dzīvi interesējās par maniem nākotnes nodomiem. Es atbildēju izvairīgi, ka esmu invalīds, ka tēva mājas izpostītas... Pēc kāda laika viņš pazuda un neatgriezās. Radās pirmās aizdomas, ka mani izseko. Ar grūtu sirdi iebraucu Latvijā, kur vēl palikuši daži radnieki, diemžēl tos par nabagiem bija padarījusi kolhozu sistēma. Māte, izvairoties no represijām, dzīvoja Rīgā un bija iemitinājusies kādā virtuvītē, kuru viņai atvēlēja saimniece par kopšanu. Viņa man palīdzēt neko nevarēja.

Biju atgriezies, bet – ko darīt tālāk? Rīga, tāpat kā visa Latvija, pilna ar okupantiem. Tie jūtas šeit kā jau iekarotāji, kā īstie saimnieki. Sajūta tāda, ka nekam te neesmu vajadzīgs. Atmiņā tur tālajā Karagandā pazīstamo iedzīvotāju vārdi. Zinu, visi tur mani pieņems. Pēc atbrīvošanās šahtas vadība aicināja palikt, solīja dzīvokli un darbu, bet Dzimentene vilka atpakaļ un tajā pat laikā atgrūda. Tur es nevarēju pierast pie bezgalīgajām stepēm un robotajiem akmens kalniem tālumā. Man gribējās redzēt bērzu birzis ar zilajiem siliem pie horizonta, bet ar to vien dzīvībai nepietiek. Rīgā apmeklēju dažus radniekus un bijušos paziņas, bet neviens neko man nevarēja ieteikt, ko tālāk darīt, jo es okupācijas varai biju stipri nevēlams. Pēc kādas nedēļas aizbraucu uz laukiem. Tur mātes brāļa paspārnē nodzīvoju visu ziemu. Pavasarī māte no Rīgas deva ziņu, ka esot izredzes iekārtoties darbā.

Par Rīgu neviens no mūsējiem nesapņoja. Bija labi, ja varēja iekārtoties pilsētas pievārtē. Māte bija iepazinusies ar brāļiem Beķeriem, kuri paši reiz tikuši deportēti, bet nu jau atgriezušies. Viens no brāļiem strādāja Ogres karjerā par maiņas meistar, un viņam bija 9 kvadrātmetri liels dzīvoklītis. Ņemot vērā to, ka pats uzturējās Rīgā pie mīļākās, viņš atļāva man savā ūķī iemitināties. Tas gan bija stāvgrūdām pilns ar motociklu rezerves daļām, tomēr gultai vietu izbrīvēt izdevās. Arī karjera direktors izrādījās pretimnākošs un mani pieņēma darbā par maza centrālāpkures

katla kurinātāju. Vēlāk, kad jau dzīvoju Saulkalnē, pie manis katru gadu ieradās senie draugi. Tikai šoreiz ne jau draudzības dzīti, bet sūtīti kā jau izlūki, lai izdibinātu, ko es daru, ko domāju.

Tādi čekas sūtīti ciemiņi bija: Staņislavs Kūkojs – 3 reizes, Onufrijs Zaremba – 2 reizes un vēl viens no Lozdu sādžas, šķiet – Gleizdāns. Viņiem visiem bija uzkrītoši vienādi jautājumi. Aizdomīgi likās arī tas, kā viņi mani bija atraduši.¹³⁵ Ar līdzīgām grūtībām pēc soda izciešanas sastapās arī pārējie nautrēnieši, kurus, atgriežoties mājās, jau sagaidīja labi sagatavoti čekas uzraugi no kaimiņu, bijušo draugu un pat radnieku vidus. Kad kalējs un bijušais partizānu ieroču meistars Onufrijs Īvulāns, atgriezies mājās Znūteņos, atjaunoja savu smēdi, pie viņa it kā par mācekli un palīgu pieteicās kaimiņu sādžas Alekssis, kurš diendienā modri sekoja tam, ar ko un par ko meistars runāja, lai pēc tam noziņotu vietējai čekas vadībai.

Īsta postaža mājās Bliseņos sagaidīja Annu Gutāni (Jermacāni) – liela daļa no kuplās ģimenes bija gājuši bojā. Palicis vien jaunākais brālis, kuram vēl nebija pat sešpadsmit, un māte, kas gulēja uz nāves gultas. Lieki teikt, ka arī Annas atgriešanās ģimenes materiālo stāvokli neuzlaboja, jo, strādājot kolhozā, iztiku nopelnīt nevarēja.

Bijušajam „Latgales vanagu” vadītāja vietniekam Pēterim Jermacānam vispār bija liegta iespēja apmesties Latvijā (tāpat kā Jerumānam). Tikai pateicoties ciema padomes priekšniekam, kurš bija attāls radnieks un, nebūdams vēl pilnīgi okupantu iespaidā, galvoja par Pēteri, viņam atļāva atgriezties dzimtajās mājās Cisovkā. Bija tikai jāsamierinās ar nepārtrauktu čekas uzraudzību, ko realizēja gan pats galvotājs, gan, it kā atcerēdamies seno draudzību, arī daži kādreizējie „Latgales Vanagu” organizācijas locekļi.

Pēteris Platpīrs, pie kura 1949. gadā Kazimirs ar Antoņinu divas nedēļas svinēja Lieldienas, pēc atgriešanās no ieslodzījuma Džeskazganā bija vēl padomju armijā iesaukamo vecumā, tādēļ dabūja piespiedu kārtā kalpot okupācijas režīmam vēl pāris gadus. Tikai tad viņam atļāva pa istam atgriezties tēva mājās Putrānos un strādāt par cūkkopja palīgu kolhoza fermā. Labi, ka galvenais cūkkopis bija paša tēvs, no kura vēlāk Pēteris pārņēma fermas vadību. Kad kolhozu iekārtai pienāca beigas, arī cūkkopja darba mūžs bija galā. Nopelnīts nebija nekas, pat tēva māju neizdevās savest kārtībā. Toties vara rūdas raktuvēs saiegtā veselība ar katru dienu vairāk lika sevi manīt un tagad Pēteris ir redzes

¹³⁵ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

invalids ar vāju dzirdi, un eksistē tikai no kolhoza laikā nopelnītās minimālās pensijas. Ne Politiski represēto apvienības Rēzeknes nodaļa, ne kādreizējā partizānu „sakarniece” un tagadējā Latvijas Nacionālo partizānu apvienības valdes locekle Antoņina Brasla nav izrādījuši interesi par kādreizējo likteņa biedru, kurš, tāpat kā viņi, ticis okupācijas laikā represēts.

Virš zemes nav taisnības. Šo Veidenbauma teicienu var pilnībā attiecināt arī uz visu Neatkarības Vienības cīnītāju un viņu patieso atbalstītāju likteņiem. Partizāni krita kaujās, čekas aģenti viņus šāva no slēpņa, sazāļoja ar iemidzinošām vielām, tiesās piesprieda garus gadus spaidu darbos vai arī nāvēssodu nošaujot. Toties tie, kurus Pēteris Platpīrs nosaucis par gaisa jaucējiem, labi dzīvoja pat ieslodzījumā.

Antoņina Mordovijā vaļojusies invalīdu nometnē, bet vēlāk – šūšanas fabrikā...Tā laika fotogrāfijās, kas izgatavotas fotodarbnīcā, Antoņina izskatās labi paēdusi un safrizēta. Viņa drīzāk atgādina tā laika socialistiskā darba varoni nekā ieslodzīto. Vēl labāk spējis iekārtoties viņas vīrs Kazimirs, kurš lāģerī strādājis galdniecībā par meistaru. Kā zinām, pēc atgriešanās dzimtajā pusē, viņš kļuva par Rēzeknes kokapstrādes kombināta vecāko meistaru. Padomju laika Rēzeknē šis valsts uzņēmums bija viens no pašiem nozīmīgākajiem pilsētā, un tā vadošo eliti sastādīja četras personas: direktors, galvenais inženieris, galvenais grāmatvedis un vecākais meistars. Vai okupācijas režīms kādam citam nacionālās pretošanās kustības dalībniekam tādu amatu uzticētu? Vai daudziem bijušajiem nacionālajiem partizāniem padomju vara ir piešķīrusi labiekārtotu četrstābu dzīvokli uzlabotā plānojuma mājā? Arī Antoņina sistemātiski izmantoja padomju priekšrocības, gan mainot darba vietas, gan saņemot specveikala pakalpojumus. Kad, pašas vārdiem runājot, ar drošības iestādes palīdzību iekārtojusies darbā veikalā par preču pienesēju, bet darbs licies par grūtu, viņa atkal gājusi pa iemīto taciņu:

„[...] cilvēkam no mašīnas lādēt,... atkal nest veikalā iekšā...! Pēc tam man citas izejas nebija, tad atkal griezās drošības orgānos. Nu un čeka man piezvanīja, ka aizej uz tādu un tādu darba vietu. Jo uz čeku bija aizgājis ziņojums, ka tādi,... tādi Rēzeknē... un viņi man uzreiz paskaidroja: **„Jums līdzī atnāca dokumenti, ka jums ir jāiedod darbs un jāiedod dzīvojamā platība.”**¹³⁶

¹³⁶ A. Braslas intervija, NMV–1830

Tā, lūk, par savējiem rūpējās okupācijas režīms.

Apbrīnojamā kārtā minēto personu padomju laika privilēģijas it kā automātiski pārgājušas arī neatkarību atguvušajā Latvijā. Diezin vai bija pelnīti 1992. gadā Kazimiru aizvadīt viņsaulē ar Zemessardzes šauteņu zālēm, pārklājot ar sarkanbaltsarkano karogu? Tāpat gribas pajautāt, kā „Daugavas Vanagu” Rēzeknes nodaļas vadība uz ilgu laiku nonāca okupācijas laikā apšaubāmu reputāciju ieguvušās Antoņinas rokās? Iespējams, viņai nākusi talkā padomju laikā apgūtā un uztrenētā cilvēku maldināšanas māka, kā arī mūsu naivums un lētticība.

Kuram gan loģiski domājošam indivīdam iestāstīs, ka valsts drošības ministrs čekas ģenerālmajors Alfons Noviks atstāja ērto un stingri apsargāto kabinetu Rīgā, lai brauktu pāri visai Latvijai uz nomaļo Baltinavu vai Tilžu, nedaudz „parunāties” ar sakarnieci Ausmu? Šim nolūkam bija apriņķu VDM nodaļas, pagastu operpilnvarotie un liels skaits istrebiķeļu. Tomēr, izpušķotu ar naturāli pikantām detaļām un iestudētu, šo pasaciņu Antoņinai izdevās iemānīt pat ārzemēs dzīvojošajiem „Daugavas Vanagiem” un viņi aizkustināti atvēra gan sirdis gan makus.

Daudziem liksies savādi, ka Antoņina pa labi un pa kreisi visiem stāstījusi tikai pati par sevi un savām likstām, tajā pat laikā izvairoties runāt par savas grupas partizāniem, kuri cīnījās, nonāca ieslodzījumā vai tika nonāvēti. Arī tas izskaidrojams ar viņas šauri merkantilajām interesēm. Ja varētu gūt zināmu labumu, viņa, acīmredzot, iestudētu aizvien jaunas pasaciņas un sāktu visiem stāstīt, neskatoties uz to, ka nonāktu pretrunā ar īstenību vai pat nacionālo partizānu ideāliem.

Vai nacionālo partizānu upuris bija velts?

Ziemeļlatgalē partizānu kustība aizsākās agrāk nekā citur, jo otrreizējā padomju okupācija to skāra pirmo. Ar okupantu varu neapmierinātā tauta neatkarīgi no etniskās piederības negribēja pakļauties, un jau 1944. gada rudenī organizējās bruņotās grupās, lai cīnītos pret iebrucējiem. Šī paša gada decembrī nodibinājās Latvijas Nacionālo Partizānu Apvienība un Latvijas brīvvalsts agronoma Pētera Supes vadībā partizānu grupas sapulcējās, lai apmestos Stampaku purva salīnās un gatavotos nopietnai pretestībai nīstajam režīmam. Tomēr uzturēšanās labi iekārtotajā nometnē nebija ilga. Jau 1945. gada 2. martā partizānu nometni ielenca liels NKVD karaspēka grupējums, kuru atbalstīja vietējie miliči un iznīcinātāju bataljona kaujinieki (istrebiķeļi). Turēties pretī pārspēkam un smagajai kaujas tehnikai partizāni ilgi nespēja un, rīta gaismā austot, ar kauju izlauzās Garsterdeles virzienā.

Saskaitījuši kritušos un ievainotos, komandieri atzina, ka jāmaina taktika un jāsadalās mazākās grupās, pa 40–50 cīnītāju katrā. Vēlāk arī šīs grupas atzina par lielām un palika pie 5–10 cilvēku vienībām. Tāpat čeka pēc Stampaku kaujas izdarīja savus secinājumus un radikāli mainīja nacionālās pagrīdes apkarošanas metodes. Jau 1945. gada rudenī Latvijas superčekists – drošības komisārs ģenerālmajors Alfons Noviks izdeva pavēli par visaptverošas čekas aģentūras veidošanu. Ar to nodevības maisam gals bija vaļā. Sabiedrības padibenes, dzērāji, dīkdieņi, kuri bija iesaistījušies iznīcinātajos, par aģentiem nevarēja kļūt, jo partizāni viņus pazina un nīda. Tādēļ čeka ar draudu un šantāžas palīdzību piespieda bijušos aizsargus, robežsargus, mežsargus, skolotājus,

garīdzniekus kā arī parējās brīvvalsts amatpersonas strādāt okupantu labā. Šos cilvēkus bez grūtībām varēja iefiltrēt jebkurā pagrīdes organizācijā, jo partizāni turpināja viņiem uzticēties. Tomēr čeka pilnībā paļauties uz piespiedu darba veicējiem nevarēja. Viņiem bija sveša padomju ideoloģija. Tāpēc radās nepieciešamība pēc šķiriski un politiski nobriedušākiem kadriem, no kuriem, pēc speciālas sagatavošanas, varētu izveidot pilnīgi uzticamu aģentūru. Uz ko varēja paļauties? Protams, ka uz bijušajiem sarkanarmiešiem, kuri izgājuši obligāto smadzeņu skalošanas kursu politapmācībās. Diemžēl, ne jau katrs, kurš karojis pret vāciešiem, bija gatavs ņemt ieroci un karot pret saviem tautiešiem. Tam bija vajadzīga ne tikai komunistiskā pārliecība, bet arī īpaši perversa vēlēšanās noslēgt kādu vecu rēķinu, kādam atspēlēties vai pierādīt savu pārkumu. Ja šīm tieksmēm kā piedeva nāca klāt prasme izlikties, divkosība savienojumā ar cinismu un cietsirdību, tas pilnībā atbilda čekas iecerēm. VDM tādus atrada un veikli iesaistīja nacionālo partizānu iznīcināšanas procesā.

Tas nozīmēja, ka bez Iekšlietu Tautas komisariāta karaspēka, Valsts Drošības Tautas komisariāta, milicijas un iznīcinātāju bataljona kaujiniekiem pret nacionālajiem partizāniem vērās arī pašu bijušie kolēģi, sakarnieces un atbalstītāji, kuri bija kļuvuši par čekas aģentiem. Šajā laikā VDTK kā galveno uzdevumu izvirzīja nacionālo partizānu vadošā sastāva iznīcināšanu. Tam kalpoja tā saucamie aģenti kaujinieki, bet bija arī maršruta aģenti. Viņu uzdevums – jebkuriem līdzekļiem iefiltrēties partizānu vienībā, dezorganizēt tās darbību, veicināt sašķelšanos vai arī apvienošanās, atkarībā no čekas nodomiem, lai noslēgumā sekmētu atsevišķu partizānu un grupu iznīcināšanu.

1947. gada sākumā nacionālo partizānu rindās jau bija iefiltrēti 3597 šādi aģenti – gandrīz uz katriem trim partizāniem viens viltvārdis. Toties jau 1949. gadā pēc izvešanām šī proporcija būtiski mainījās par sliktu partizāniem. Savairojušos nodevēju un aģentu darbības rezultātā saruka partizānu rindas, un, sākot ar piecdesmito gadu, var uzskatīt, ka čekas informatoru un nodevēju skaits jau daudzkārt pārsniedza partizānu skaitu. Aģentu grupas vai atsevišķi speciālisti, kuri bija savervēti un apmācīti partizānu iznīcināšanā, atradās LPSR Valsts Drošības ministrijas (vēlāk – VDK) 2.–N daļas pakļautībā. Šīs daļas operatīvie darbinieki pēc savervēšanas vadīja savu aģentu darbu un sastādīja uzdevumus partizānu grupu vai atsevišķu tās dalībnieku aizturēšanai un iznīcināšanai. Savā paskaidrojumā Ministru Padomei LPSR VDK

priekšnieks J. Vēveris skaidroja: „Aģentu specgrupas bruņotu nacionālistisko bandu likvidācijai atradās VDM 2.– N daļas tiešā pakļautībā.”

Pēc tam, kad ar aģentu kaujinieku palīdzību vienību komandieri Ziemeļlatgalē bija iznīcināti, grupas izklīda un sāka vairīties no kontaktiem. Tāds arī bija čekas mērķis. Ne jau velti viens no Supes vīriem Augusts Kudreņickis 1947. gada sākumā bija spiests veidot pilnīgi autonomu partizānu vienību, kura, nepārtraukti atjaunojoties, spēja darboties līdz 1951. gada 15. oktobrim. Nacionālo partizānu darbību zinošie vēsturnieki uzskata, ka 40. gadu beigas uzskatāmas par robežšķirtni, kad iezīmējās mežabrāļu darbības noriets, tādēļ arvien vairāk partizānu atbalstītāju piekrita pildīt čekas dotos uzdevumus.

Padomju propagandas un dezinformācijas iespaidā liela tautas daļa morāli degradējās, un, jo mazāk palika partizānu, jo vairāk – nodevēju. Turpinoties šai tendencei, tautas mugurkauls salūza, un, kad nacionālo partizānu vairs nebija, Latvijā vairākumā palika nodevēji un čekas ziņotāji. Viņi bija tie, kuri noteica toni un veidoja sabiedrisko domu, jo citādi domājošajiem nācās klusēt. Vervējot sev aģentus nacionālo partizānu iznīcināšanai, čekisti tautā izveidoja un attīstīja nodevības kultu, tā dziļi kropļojot cilvēku dvēseles vairākās paaudzēs. Nodevība kļuva par tikumu, kā rezultātā ar pašu latviešu aktīvu līdzdalību tika nogalināti 2422 Latvijas nacionālās pretošanās kustības cīnītāji, nodevības dēļ tika sagūstīti un aizsūtīti katorgā 7342 nacionālie partizāni un viņu atbalstītāji. Piespiedu brīvprātīgi legalizējušies – 10193. Daļu no viņiem čeka savervēja un izmantoja mežā palikušo partizānu iznīcināšanai, bet pārējos pēc zināma laika nodevīgi arestēja.

Vēvera priekšgājējs, Augusts Eglītis savā ziņojumā Vilim Lācim gan minējis krietni iespaidīgākus skaitļus: „Kopā likvidēti 16643 bandītiskās nacionālistiskās pagrīdes darbinieki, legalizējušies – 7797.” Bez minētajiem partizāniem un viņu atbalstītājiem, kurus skāra represijas, VDK priekšsēdētāja čekas ģenerālmajora Jāņa Vēvera atsevišķā slepenā ziņojumā uzskaitīts: „Notiesāto nacionālistu un bandītu ģimenes: 4254 ģimenes – 12762 cilvēki.” Tātad gandrīz 13 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju tika notiesāti tikai par to, ka viņu ģimenes loceklis bija nacionālais partizāns. To visu panāca čekas 2.–N daļas savervētie tūkstoši latviešu aģentu. Vietējo tautiešu – miliču, istrebiķeļu un nodevēju kopīgās darbības rezultātā gudrāko, izglītotāko, uzņēmīgāko

Rietumu kultūras iedzīvotāju slānis Latvijā tika nomainīts ar subkultūras pārstāvjiem – neprasmīgākiem, neizglītotākiem, aprobežotākiem ļaudīm ar boļševiku izskatotām smadzenēm.

Cik sekmīga un noturīga ir bijusi šī nomaīņa, uzskatāmi parāda kāda bijušā Nautrēnu pagasta iedzīvotāja pārliecība: „Par nodevējiem – labi, ka tādi bija. Tie bija cilvēki, kuru darbība ir novērtējama par pareizu, jo Latgales Vanagi un mežabrāļi nevarēja neko ne uzvarēt, ne panākt. Un būsana mežā jau izvērtās par paglābšanos no soda. Tādēļ tam vajadzēja darīt galu.”

Šim latvietim (un ne viņam vienīgajam) nav skaidrs, ka nacionālās pretošanās kustības mērķis bija Latvijas neatkarības atjaunošana, ka nacionālo partizānu cīņas faktiski bija Otrā pasaules kara kauju pēdējais akords Latvijā. Kad vācieši kapitulēja, latvieši, nespēdami samierināties, ar pēdējiem spēkiem mēģināja pasaules kara notikumus vērst sev par labu. Viņi centās atgūt zaudēto neatkarību, neskatoties pat uz to, ka liela daļa tautas kļuva par glēvuliem un kolaborantiem, ka pārsteidzoši daudz latviešu izrādīja gatavību pārdoties apspiedējiem – kopš dzimtbūšanas atcelšanas snaudušais verga gēns bija atmodināts. Tajā pašā laikā sabiedrības padibenes, saņēmušas tā sauktās proletariāta diktatūras atbalstu, alka pēc vardarbības. Patiešām, komunistu paspārnē apmierināti varēja justies tikai galīgi nabagie – plikadīdas, uz kuriem balstījās okupācijas režīms, jo viņiem pietika ar grašiem, ko atmēta par uzticību, bet galvenais tomēr bija gandarījums par to, ka varēja laupīt un pazemot bagātākos kaimiņus. Vislielākais darbošanās stimuls šīm sabiedrības padibenēm bija okupācijas varas dotā iespēja nesodītiem izrēķināties ar visiem tiem, kuri dzīvo labāk par viņiem.

Pret ko īsti bija vērstas padomju okupācijas un kolaborantu režīma masveida represijas? Tie bija brīvās Latvijas valdības locekļi, Latvijas armijas ģenerāļi un virsnieki, robežsargi, aizsargi, policijas darbinieki, zinātnieki, rakstnieki, diplomāti, skolotāji, sabiedriskie darbinieki, kā arī zemnieki, kuri nevēlējās klanīties jaunizceptajiem tautas paverdzinātājiem. Izvairoties no pazemojumiem un draudiem nonākt Sibīrijā, pat miermīlīgie Cilbas, Līdumnieku un Krimuldas zemnieki, kaut neorganizēti un militārā jomā nepieredzējuši, aizgāja mežos. Viņi nebija gatavi kalpot apspiedējiem un pieļaut, ka okupanti izlaupa grūtā darbā sakrātos labumus, ar varu paņem sievietes un nošauj katru, kurš iedomā pretoties.

Arī nautrēnietis Jānis Gleizds nebija gatavs paciest okupantu patvaļu, jo bija dzimis un uzaudzis brīvā Latvijā, Nautrēnu

pagasta Sārņos, pusotru kilometru no miestīņa centra. Tēvam piederējuši kādi 12 hektāri zemes, un viņš bija iekrājis 1000 latu, lai nedaudz paplašinātu savu saimniecību. Šai vēlmei treknu svītru 1940. gadā pārvilka krievu okupācija. Latvijas lats tika pielīdzināts padomju rublim, par kuru varēja nopirkt ne vairāk kā vienu sērkokociņu kastīti. Kāda tur vairs zeme? Jānis, pēdējā brīvvalsts gadā pabeidzis Nautrēnos pamatskolu, iestājās Rēzeknes skolotāju institūtā, bet mācības drīz vajadzēja pārtraukt, jo mobilizēja vācu armijā – vācu karaflotes zenitartilērijā. Pēc kapitulācijas viņš nokļuva krievu gūstā un atgriezās mājās tikai 1946. gadā. Tajā laikā Nautrēnu ciema padomē trūka sekretāra un Jāni uzaicināja tur pastrādāt. Nautrēnos pamatskola jau bija pārveidota par vidusskolu. Tas Gleizdu ieinteresēja, jo viņam gribējās turpināt izglītošanos. Pilnīgi pietika ar pusgadu, ko Jānis nostrādāja ciema padomē, lai saprastu, kas sagaida latviešu tautu tuvākajā nākotnē.

Kad no aprīļa izpildu komitejas ciema padomē pienāca rīkojums steidzamā kārtā sastādīt iedzīvotāju reģistru, ne jau priekšsēdētājs Pudenko vai deputāts Melnis to darīja. Viņi dzēra kandžu un šad tad kopā ar čekistiem izbrauca patramdīt partizānu atbalstītājus, bet sekretāram bija jāstrādā caurām naktīm, kamēr šis saraksts vairākos eksemplāros tika sastādīts. Tad nu priekšniecība sapulcējas vienkopus un visus ciema padomes teritorijā dzīvojošos sašķiroja pēc mantiskā stāvokļa: nabagie, vidējie, bagātie un kulaki. Skaidrs, ka nodevu lielums viņiem tika uzlikts proporcionāli mantas un zemes daudzumam, bet kulakiem – tāds, lai viņus izputinātu. Ja kāds nespēja nomaksāt, viņa mantu aprakstīja un paņēma kopīpašumā, bet pašu notiesāja uz vairākiem gadiem spaidu darbos. Bija redzams – jo vairāk zemnieku „atkulakoja”, jo labāk dzīvoja ciema padomes un pagasta vadītāji: ēda viņu žāvētos šķiņķus, valkāja viņu kažokus, brauca ar viņu zirgiem un līnijdroškām. Kaut kas atleca arī istrebiķeļiem un viņu atvasēm, ja nestāvēja malā. To visu Jānim Gleizdam, strādājot par sekretāru, nācās skatīt no dienas dienā. Tādēļ viņš bija priecīgs, kad pienāca rudens un vajadzēja iet uz skolu.

Pirms okupācijas 1938. gadā būvētā pamatskolas ēka bija domāta 150 skolniekiem, bet kara laikā pēc zinībām izslāpušo bija sakrājis tik daudz, ka būtu nepieciešamas vismaz divas tādas mājas, lai sasēdinātu solos visus mācīties gribēšos. Šo sarežģīto situāciju atrisināja, noorganizējot mācības divās maiņās un izvietojot sākumskolas bērnus citās telpās.

Bijušais Neatkarības Vienības partizāns Jānis Gleizds.
Foto no Jāņa Gleizda krājuma

Pēc gara pārtraukuma nonācis atkal skolas solā, Gleizds paskatījās visapkārt un ieraudzīja daudz agrāk pazīstamu seju. Tas, ka viņš, vēl ciema padomē strādādams, Jerumāna mudināts, bija ticies ar ievērojamu partizānu kustības līderi, tuvināja viņu nacionālās pretošanās kustībai. Gleizds juta, ka šajā laikā stāvēt malā būtu tautas interešu nodevība, un viņš darīja tā, kā lika sirdsapziņa.

Jaunieši, kuri bija neapmierināti ar okupāciju, jau 1947. gada martā izveidoja organizāciju „Latgales Vanagi”. Tās dibinātāji bija četri: Aleksandrs Jerumāns, Pēteris Jermacāns, Vitolds Gleizds un Ādolfs Rancāns. Pirmā sapulce notika iepretī katoļu baznīcai Nautrēnos, Saukāna privātmājā, kur Pēteris Jermacāns īrēja dzīvokli. Neapšaubāmi, ka šīs aktivitātes iniciators bija nacionālo partizānu vienības vadītājs Augusts Kudreņickis, ar kuru regulāri tikās gan Jerumāns, gan nedaudz vēlāk arī Jermacāns. Morālu atbalstu jauniešu aktivitātēm, kaut organizācijā nedarbojās, neliedza arī Nautrēnu vidusskolas visu laiku labākais vēstures skolotājs Dekters.

Ļoti iecienīts un mīlēts tika arī zīmēšanas skolotājs Jānis Unda, kurš pēc Daugavpils Saules skolas beigšanas ieradās Nautrēnu vidusskolā un ne tikai mācīja mazajiem zīmēšanu, vidusskolniekiem rasēšanu, bet arī rīkoja skolnieku zīmējumu izstādes, kas guva lielu atsaucību skolnieku vidū. Labākie zīmētāji bija Jānis Gleizds, Vitolds Gleizds un viņa brālēns Pēteris Gleizds (vēlāk – grafiķis Pēteris Gleizdāns). Jānis un Vitolds tika tiesāti par piedalīšanos pretpadomju aktivitātēs, bet skolotājs, kurš pats bija vienā vecumā ar vidusskolniekiem, baidījās pat domāt par pretestību okupācijas režīmam, tādēļ arī „Latgales Vanagi” viņu uztvēra tikai kā zīmēšanas skolotāju.

Turpat ap skolu kā tītars grozījās arī Nautrēnu čekas operpilnvarotais Dimitrijs Semjonovs. Viņš bija apmēram tajā pat vecumā kā vairums vidusskolas 12. klases audzēkņu, tāpēc brīvo laiku mēdza pavadīt, skolas sporta laukumā spēlējot ar vecāko klašu puisiem volejbolu vai piedaloties kādas lugas izrādē, kuru skolnieki mēdza iestudēt. Tas Semjonovam netraucēja pildīt savas funkcijas, iespējams, ka pat palīdzēja, jo „Latgales Vanagu” organizācijā bija tikai kādi 10 – 15 cilvēki, bet pārējos viņš varēja izmantot, lai neuzkrītoši ievāktu informāciju par tiem, kas nebija mierā ar okupāciju. Par to, cik veikli Semjonovs prata iegūt sev sabiedrotos skolnieku vidū, kādā padomju laiku žurnālā uzrakstījis viņa apbrīnotājs Pēteris Jurciņš:

„Toreiz leitnants Semjonovs brīvajos brīžos labprāt uzturējās mūsu – pusaudžu vidū: organizēja futbola mačus, uzsāka azartiskas volejbola partijas. Mūsu acīs viņš aizvien prata izlikties bezrūpīgs. Skolas sarīkojumos viens no priekšnesumiem bija: **„Biedrs Semjonovs jums nodemonstrēs muskuļu spēku”**. Nezinu, cik kilogramu toreiz bija uz svarcelšanas stieņa, ko sporta krekliņā tērpiet leitnants pacēla. Katrā ziņā nevienam no mūsējiem tas nebija pa spēkam.” Un tālāk: „Apkārtņē leitnantam Semjonovam bija daudz ienaidnieku, bet draugu – viss pagasts. Tāpēc viņš uzvarēja,... bandas tika likvidētas.”

Šis citāts no Jurciņa raksta par Semjonovu liek nojaust, cik efektīvi čeka prata izmantot vietējos ziņu pienesējus. Tādēļ konspirācijai bija jāvelta vislielākā uzmanība, bet Jerumāns to neapjēdza un centās jauniešus pretošanās kustībai piesaistīt bez īpašas atlases, pietuvināja sev arī Markeviču un Strangatu. Viņu sniegtā informācija Semjonovam drīz vien kļuva par pamatu pirmajiem „Latgales Vanagu” arestiem 1949. gada pavasarī. Apmēram pusi aktīvāko organizācijas pārstāvju čeka apcietināja un uzsāka izmeklēšanu, kuras rezultātā noskaidroja arī pārējos – arestētie pieredzes trūkuma dēļ izstāstīja visu kā pie bikts. Otra puse aizgāja mežā un pievienojās tolaik stipri papluinītajai Neatkarības Vienības nacionālo partizānu grupai, tā izveidojot ievērojamu nautrēniešu pārsvaru tajā.

Pagasta nacionāli noskaņotie jaunieši toreiz konsekvēnti nelietoja komunistu praktizēto vietvārdu Rogovka, bet turpināja saukt ciemu par Nautrēniem, tā izrādot cieņu pirmskara brīvvalsts apdzīvotās vietas iedzīvotājiem, kuri bija izvēlējušies tik labskanīgu un latvisku nosaukumu. Kā un kad to oficiāli aizvietoja ar krieviem patīkamo un vieglāk izrunājamo? Tas notika pēc komunistu Aleksandra Meļņa un viņa līdzskrējēju iniciatīvas. „Es, kā biju ieradis, lietoju vietvārdu NAUTRĀNI. Melnis, par to saskaities, man uzklēdza: „Tu, Jāni, izbeidz tās baznīckungu gudrības! Mēs jau toreiz, 17. gadā, kad bija vēl Zaļmuižas pagasts, nospriedām, ka šo vietu saucsim par Rogovku.” Es šim jautāju, kā tad būs ar pastu, pagastu, ambulanci, skolu? „Ar laiku visu nokārtosim – baznīcas nosaukumi mums nav vajadzīgi” viņš atbildēja. Tā pēc Meļņa ierosmes brīvvalsts Nautrēnus oficiāli pārdēvēja par Rogovku un Nautrēnu ciema padome vēlāk kļuva par Miglinieku ciema padomi.”¹³⁷

¹³⁷ Jāņa Gleizda 2. atmiņu klade, 2010. gads, GAPA

Patiesībā šīs apdzīvotās vietas nosaukums mainījies vairakkārt. 17.–18. gadsimtā to sauca par Fridriksovu, vēlāk no igauņu vārda „noitraalne” veidojās Nautrāni, bet pirmās brīvvalsts laikā Mantnieka kartogrāfiskā institūta izdotajās kartēs lasām – **Ragava**, un trīsdesmito gadu nogalē oficiāli apstiprināts nosaukums Nautrēni, lai novērstu jucekli, ka Nautrēnu pasts, Nautrēnu baznīca, skola, medpunkts, pat Nautrēnu pagasta valde atrodas kaut kādā tur Ragavā. Turpretī Melnis, kopš 40. gada būdams vietējais okupācijas varas ideologs un aktīvs komunistisko pārmaiņu vadītājs, pagastā realizēja vispārēju krieviskošanas politiku. Patiešām – kā lai okupanti izrunā vārdu ar garumzīmi, kā lai ieraksta krieviskajos dokumentos? Pavisam cita lieta – ROGOVKA! Gluži tāpat kā Petrovka, Maļinovka...

Militārajai okupācijai sekoja ideoloģiskā ar nosaukumu maiņa, ar vēsturisko celtņu un pieminekļu iznīcināšanu, dievnamu pārvēršanu par noliktavām, garīdznieku represijām un Latgalei raksturīgo ārtelpas krucifiksu postīšanu. Nautrēnos tas notika dižkomunistu Aleksandra Meļņa vadībā, un daudz kas no tā pēc inerces turpinās vēl šodien. Apjautājoties, ko varētu darīt Neatkarības Vienības nacionālo partizānu piemiņas saglabāšanā Nautrēnu pagastā, skolas direktore kautrīgi klusē, bet pagasta vadība domā, ka tas nav tik viennozīmīgi, lai pēti, kur nu vēl saglabātu. Izrādās – padomju ideoloģija te ir tik noturīga, ka pat vēsturiskā krucifiksa atjaunošana deviņdesmito gadu sākumā Dekteru krustojumā izsauca vietējo kolaborantu un viņu pēcnācēju protestus. Tāpat komunistu laikā nopostīto divu krucifiksu atjaunošanu Nautrēnos vietējie Rogovkas migranti uzņēma ļoti vēsi – ievēģināšanas ceremoniju ignorēja gan pagasta vadība, gan miesta inteliģence.

*„Kliedz, mana tauta! Locies! Tavās rētās
Vēl bērsu sāli, lai tu neaizmirstu
Neko.”*

V. Belševica.

Pēc neatkarības atgūšanas cilvēki daudzviet centās labot okupācijas laikā izkropļotos vietu nosaukumus, atjaunot izpostītās svētvietas un iemūžināt komunistu genocīdā nomocīto piemiņu. Tikai nautrēnieši palika pie nosaukuma Rogovka, turpināja vēsturiskā centra postīšanu un nav uzskatījuši par nepieciešamu pat atrast čekistu nošauto nacionālo partizānu kapa vietu, ar to it

kā apliecinot pārējai Latvijai, ka vēlas dzīvot pēc komunistu ideāliem. Kas šodien ir tie, kuri tiksmīnās par krieviskoto miesta nosaukumu? Visticamāk – to kolaborantu pēcnācēji, kuri palika pāri no nautrēniešiem pēc abām deportācijām, iesaukuma un izkaušanas kā vācu, tā krievu armijās un pēc partizānu cīņām, kas beidzās ar gariem gadiem katorgā. Nebrīves laikā izdzīvoja tie, kurus komunisti atzina par derīgiem tautas vērtīgākās daļas iznīcināšanai. Viņi savlaicīgi iestājās partijā un komjaunatnē, kļuva gan par iznīcinātāju bataljona kaujiniekiem, gan par miličiem, nodokļu piedzinējiem vai vienkārši – nodevējiem. Sekojot sava garīgā vadītāja Aleksandra Meļņa piemēram, viņi regulāri apmeklēja zemnieku sētas, lai ar iebaidīšanas un šantāžas palīdzību izspiestu visu: maizi, gaļu, kandžu, apgērbu un pat seksuālos pakalpojumus.

Bija tāda sādža Nautrēnu pievārtē ar nosaukumu Maigļi. Tur paši noplīsušākie un slinkākie – gan Mūrnieki, gan Strodi, kalpoja čekai, būdami visiem zināmajā iznīcinātāju (istrebiķeļu) bataljonā: ķēra nacionālos partizānus, apcietināja atbalstītājus un palīdzēja aizvest uz Sibīriju savus tautiešus, bet pārējā laikā, salasījušies barā, spēlēja kārtis uz naudu un iespēlēto kolektīvi nodzēra. Lai sievas neatrastu un neliktu pie darba, vīri to darīja konspiratīvi – vasarā slēpjoties rudzu laukā, bet ziemā – pirtīs vai rijās. Strādāt, lai sagādātu sev un saviem ģimenes locekļiem iztiku, viņi nevēlējās, jo tas prasīja piepūli. Toties viņiem bija iespēja ar okupantu iedoto plinti visus labumus iegūt, atņemot pārējiem – tiem, kuri sūri strādājot, bija kaut ko saražojuši. Ieradums baroties no citu darba augļiem vēl nav aizgājis reizē ar okupācijas armiju. Tas arī šodien ir dzīvs un pārgājis mantojumā no paaudzes uz paaudzi.

Lai apjaustu, cik tas ir nopietni, der atgādināt dažus skaitļus. Rēzeknes apriņķī, piemēram, neskaitot miliciju, čeku un VDM iekšējo karaspēku, kas bija paredzēti tautas paverdzināšanai, okupācijas varu vēl palīdzēja stiprināt 1200 vietējo VDM iznīcinātāju bataljona kaujinieku, kuru rīcībā tika nodoti 1298 šaujamieroči. Nodevēju, kuri pienesu ziņas čekai, noteikti bija vismaz desmit reizes vairāk. (Par to maksāja, piešķīra privilēģijas, atlaida nodevas). Pat ja visi iepriekš minētie tūkstoši nevairojās gluži kā mušas, triju paaudžu laikā viņu pēcnācēji tik un tā ir pārsvarā un kļuvuši par noteicējiem Latvijā. Šo „pāraugšanas” procesu sekmēja visa okupācijas politika. Kamēr cīnītāji par neatkarību vergoja ieslodzījumu vietās – vara, niķeļa un urāna ieguves šahtās, tikmēr viņu nodevēji, izmantojot savas priekšrocības, baudīja salaupītos labumus, apguva zināšanas un

Cilvēks un vara
Antona Rancāna skulptūra

ieņēma augstus amatus valsts aparātā un vairojās, vairojās... vairojās. Visas iegūtās privilēģijas, piesedzoties ar nopelniem padomju iekārtas stiprināšanā, viņi izmantoja savu bērnu un pat mazbērnu karjeras veidošanai. Viņi ieguva ne tikai labiekārtotus dzīvokļus un vasarnīcas, bet arī ietekmīgus amatus sev un saviem piederīgajiem. Vai viņi nejutās kā zemes sāls? Tajā pat laikā nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem un pat viņu pēcnācējiem okupācijas varas iestādes stingri ierobežoja gan izglītības, gan darba izvēles iespējas.

Jaunizceptie okupācijas ideju karognesēji – pašu ļaudis – stingri cenzējot katru iespīestu vārdu, tautai atņēma visas iespējas identificēt sevi kā nāciju:

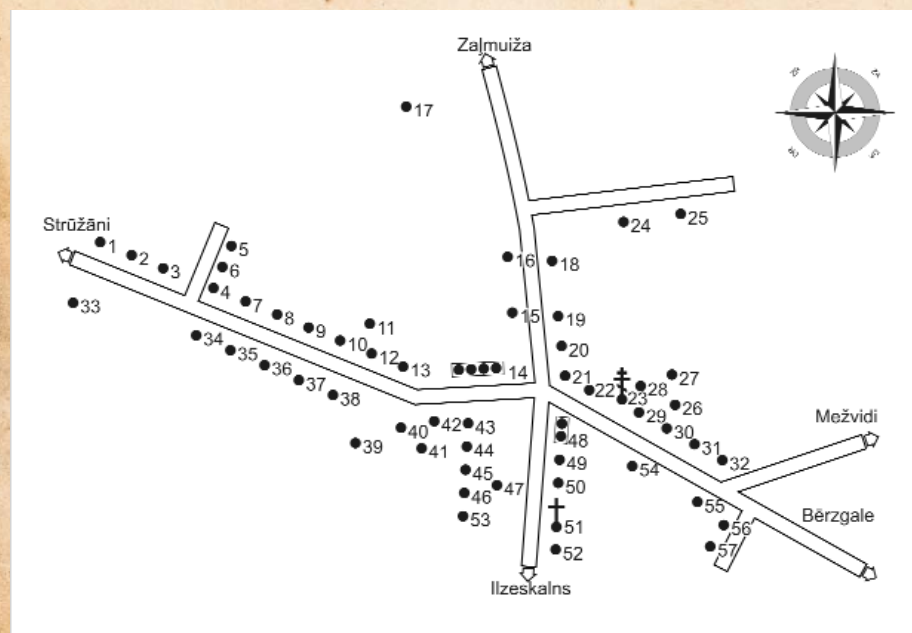
- a) apzināt savas zemes vēsturi,
- b) runāt un būt saprastam latviešu valodā,
- c) attīstīt nacionālo identitāti un kultūru,
- d) kopt savu zemi un gūt no tā labumu,
- e) radīt patriotiski noskaņotu inteliģenci,
- f) saukt valsti tās patiesajā vārdā.

Viss tika pakārtots tam, lai tauta aizmirstu savu pagātni, atstātu bijušos centrus un pārceltos uz steigā būvētajām padomju tipa kazarmām. Senču iekoptās mājas tika nolemtas bojā ejai. Tās aizliedza pat remontēt.

Kāda agrāk bija apdzīvotā vieta, kurā radās skolnieku pretpadomju organizācija un kuras iedzīvotāji līdz 1951. gada 15. oktobrim nenogurstoši cīnījās par Latvijas neatkarību? Lai saprastu, kā dzīvoja cilvēki, kuri aktīvi pretojās okupācijai, kā kopa savu valodu un attīstīja kultūru, izmantosim Jāņa Gleizda zīmēto Nautrēnu plānu ar detalizētu ēku piederības aprakstu. No būvju uzskaitījuma vien redzams, ka nautrēnieši saviem spēkiem varēja noorganizēt pat teātra izrādes un koncertus, tam izmantojot gan Ugunsdzēsēju depo zāli, gan Biedrības nama telpas, kurās bija skatuves. Tāpat liekas apbrīnojami, ka tik nelielā miestā spēja eksistēt ne tikai jauktu preču tirgotavas, bet arī vairāki specializēti veikali. Pēc tā var spriest, ka iedzīvotājiem bija ienākumi un laba pirktspēja. Cilvēki dzīvoja pārtikuši un nevēlējās pārmaiņas, ko nesa okupācija.

1. Privātmāja.
2. Ugunsdzēsēju depo, zāle ar skatuvi, kur rīkoja teātra izrādes, rādīja kino.

3. Privātmāja.
4. Pirmā pasaules kara feldšera Murāna māja.
5. Nabagmāja.
6. Nautrēnu pagasta valde (līdz 1938. gadam). Vēlāk pienotava.
7. Lifšica māja un veikals.
8. Šablinska gaļas produktu kūpinātava un tirgotava.
9. Ondruka māja un olu tirgotava.
10. Privātmāja.
11. Jurciņa māja un kurpnieka darbnīca.
12. Aptieka.
13. Žogotas privātmāja un Adeljona Jurkāna saimniecības preču veikals.
14. Vecais krogs, kurā atradās Zusera dažādu preču tirgotava un Gudriša veikals, stadula, vāgūzis.
15. Adeljona Jurkāna privātmāja. Izīrēja dzīvokļus.
16. Nautrēnu pasts.(priekšnieks – Rezevskis, 1941. gadā deportēts).
17. Dzirnava.
18. Adeljona Jurkāna privātmāja. Krājaizdevu sabiedrība. Apdrošināšana.
19. Privātmāja.
20. Privātmāja.
21. Germana māja un gaļas tirgotava.
22. Saukāna māja, sīktirgotava, smēde, izīrēja dzīvokļus.
23. Pareizticīgo baznīca.
24. Nautrēnu sešklasīgā pamatskola.
25. Ambulance. Ārsts Segals. Vecmāte Bule.
26. Privātmāja.
27. Barkāna māja un dažādu preču tirgotava.
28. Galdnieks. Frizieris.
29. Privātmāja.
30. K.Jurkāna privātmāja. Vīnu tirgotava.
31. J.Meļņa privātmāja. Frizētava.
32. Audēja.
33. Dzirnava un gateris.
34. Privātmāja.
35. Lufta māja un dažādu preču tirgotava.
36. Nautrēnu pagasta valde pēc 1938. gada.
37. Lopu uzcircēja Mališeva privātmāja.
38. Privātmāja.
39. Fotogrāfa Turlaja māja.
40. J. Jurkāna privātmāja. (Okupācijas laikā – čeka.)
41. Motkas māja un saimniecības preču tirgotava. Šuvēja.

Tā izskatījās Nautrēni pirms kara Latvijas brīvvalsts laikā

42. Policija. Aizsargu štābs.
43. Linu pieņemšanas punkts.
44. Meringa māja un dažādu preču tirgotava. Noliktavas.
45. Ērgelnieka māja.
46. Biedrības nams. Pirmajā stāvā zāle ar skatuvi.
47. Mācītājmāja.
48. Pagastam piederoša māja. Veikals.
49. Reliģisko piederumu tirgotava.
50. Zvanītava.
51. Nautrēnu katoļu baznīca.
52. Privātmāja.
53. Mickāna privātmāja. Telpas izmantoja pamatskolas pirmajām klasēm.
54. Šera māja. A. Meļņa maizes ceptuve un tirgotava.
55. Plavinska māja. Vilnas un vilnas audumu apstrāde.
56. Miglinieka privātmāja un smēde.
57. Krišāna privātmāja. (Pēc okupācijas Nautrēnu ciema padome.)

Nautrēnu centra plāns, ko zīmējis un māju piederību norādījis Jānis Gleizds, atbilst 1939. gadam. Miestā bija ap seši desmiti māju, un lielākajā daļā no tām cilvēki pelnīja sev iztiku ar uzņēmējdarbību – bija frizieri, kalēji, skroderi, maizes cepēji un tirgotāji. Viņi gādāja paši par sevi un uzskatīja par kaunu un negodu gaidīt pabalstu no citiem.

Lūk, kas toreizējā Nautrēnu centrā atrodams pašlaik.

Zvanītava, baznīca un mācītājmāja, bet no bijušo privātmāju un veikaliņu klāsta palikušas kādas astoņas vienības, no kurām vismaz trīs ir grausti. Kur dzīvo rogovkieši šodien, kad nautrēniešu vairs nav? Tur, kur bija vēsturiskais centrs, izklaidus dažādās vietās uzceltas vairākas daudzstāvēgas paneļu barakas, kādas atrodamas visā sabrukušās PSRS teritorijā neatkarīgi no vietas nosaukuma – Rogovka, Petrovka, Maļinovka vai Makejevka. Tajās tad arī mitinās daļa mūsdienu rogovkiešu. Taisnības labad jāpiebilst, ka viņi vairumā apdzīvo arī Lozdu sādžu, kuru okupējuši jau padomju laikā, acīmredzot, ar nolūku būt tālāk no baznīcas, kura nes Nautrēnu vārdu. Nautrēnieši tā nebūtu rīkojušies.

Nautrēnieši nebūtu aizmirsuši arī kritušos partizānus un zinātu, kurā dūkstī tika iemesti Cisovkas akcijā nošautie Antons Gabrāns un Antons Gutāns. Šo grēka darbu par pudeli grādīgās dziras čekistu uzdevumā paveica Rogovkas alkoholiķi. Vai tiešām viņi turpmākajos okupācijas gados ne reizi dzērumā nepalīdējās par savu „varonību”? Ja kādam rogovkietim patiesi būtu interesējusi sava pagasta vēsture, tad aizvadītajos sešdesmit gados būtu noskaidrojies arī tas, kurā purvā vai izgāztuvē vietējie čekistu

izpalīgi iegrūda Ierzeļovas bunkura iznīcināšanas akcijā nošautos Antonu Gailumu, Jāni Romānu un Jāzepu Ludboržu.

*„Mūsu asinis iztek,
Acis kraukļus baro,
Svešus karogus nes tēvi,
Svešos pulkos karo.”*

Tas bija dziļš padomju okupācijas laiks, kad dzejniece Vizma Belševica uzdrošinājās rakstīt šīs rindas. Šodien jāatzīst, ka stāvoklis nav labāks. Ir mainījušās dekorācijas, bet saturs palicis iepriekšējais, jo totalitārisma (okupācijas) seku pārvarēšanas nenobeigtība traucē ne tikai demokrātijas attīstību, bet arī nopietni apdraud Latvijas valsts pastāvēšanu un pamatnācijas izdzīvošanu.

Tūlīt pēc kara daudzi desmiti tūkstošu Latvijas drosmīgāko dēlu bija gatavi atdot savas dzīvības par Latvijas neatkarību, bet viņu pēcnācēji nespēj viņiem atdot pienācīgo godu. Latvijas nacionālo partizānu apvienība ir uzstādījusi simtiem piemiņas zīmju kaujās kritušajiem brīvības cīnītājiem. Tomēr ar nožēlu jāatzīst, ka ziedus kā atzinības simbolu šajās vietās neredz. Cilvēki kā padomju laikos pakļaujas vietējās varas viedoklim, kurš nacionālajiem partizāniem nav labvēlīgs.

Pieminekļi nav vajadzīgi kritušajiem. Tie nepieciešmi kā gaiss mums – dzīvajiem, lai vairotu spēku tautai izdzīvot. Pieminekļi jāceļ mūsu tautas varoņiem, cīnītājiem par brīvību un neatkarību, nevis Latvijas iekarotājiem. Ja turpināsies līdzšinējā nepilsoņu naturalizācijas politika, drīz vien piedzīvosim, ka Brīvības pieminekļa vietā nostāsies Pēteris I, Brāļu kapu ansambli pārveidos par „Jaunā Viļņa” koncertzāli, bet Okupācijas muzejā pretī Rīgas domei ierīkos elegantu kabarē. Tur latvju meitenes dejos atbilstoši aranžētās Latvijas himnas pavadībā. Tas drīz var kļūt par realitāti, ja Latvijas vēsturi skolās mācīs kolaborantu pēcteči un skolu politiku noteiks divkoši, kuri kā vējrādītāji pie pirmās iespējas pagriezīsies austrumu virzienā. „Latgales Vanagu” piemiņai uzstādītajā stēlā, blakus Ierzeļovā nošautajiem nacionālajiem partizāniem Antonam Gailumam, Jāzepam Ludboržam un Jānim Romānam, iekalts arī viņu bojā ejas vaininieka vārds. Vai skolas vadība ilgi domā maldināt sabiedrību un izrādīt necieņu čekistu noslepkavotajiem nautrēniešiem?

Pirms sešiem gadu desmitiem, kad Tēvzemi apdraudēja komunisma rēgs, atradās desmitiem tūkstošu tautas dēlu, kuri bija gatavi savu zemi aizstāvēt. Tagad okupācija sākusies Satversmes aizsegā. To redzot, gribas saukt: „Kur jūs esat, nacionālie partizāni?”

Saīsinājumi

1. GAPA – grāmatas autora personīgais arhīvs.
2. KPFSR – Krievijas padomju federatīvā sociālistiskā republika.
3. KK – kriminālkodekss.
4. LVA – Latvijas valsts arhīvs.
5. LPSR – Latvijas padomju sociālistiskā republika.
6. LNPA – Latvijas nacionālo partizānu apvienība.
7. NMV – Nacionālā mutvārdu vēsture.
8. NKVD – Iekšlietu tautas komisariāts. (PSRS represīvā struktūra).
9. VDTK – Valsts drošības tautas komisariāts. (PSRS represīvā struktūra).
10. VDM – Valsts drošības ministrija. (PSRS represīvā struktūra).
11. VDK – Valsts drošības komiteja. (PSRS represīvā struktūra).
12. ZLNV – Ziemeļlatgales Neatkarības Vienība.
13. NV – Neatkarības Vienība.
14. dižp. – dižpartizāns.
15. kapr. – kaprālis.
16. serž. – seržants.

Informācijas avoti

1. LVA, 1986. fonds, LPSR VDK 21822 un 38364 krimināl-lietas.
2. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti 17. sējums.
3. Latvijas Valsts prezidenta vēsturnieku komisijas lekcijas un dokumenti.
4. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto iedzīvotāju rādītājs „No NKVD līdz KGB”.
5. H. Strods „Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956.”
6. Z. Turčinskis „Ziemeļvidzemes mežabrāļi, 1944–1953.
7. LNPA „Nezināmais karš”. Nacionālo partizānu cīņu un piemiņas vietas.
8. J. Gleizds. 2009.–2010. gadā uzrakstītās atmiņas.
9. Iedzīvotāju un partizānu atbalstītāju pierakstītās atmiņas.
10. Partizānu un viņu atbalstītāju publicētās atmiņas laikrakstos „Diena”, „Neatkarīgā”, „Čas”, „Lauku Dzīve”, žurnāls „Zvaigzne”.
11. „Uz ežiņas galvu liku” 1., 2. grāmata.
12. A. Skalbergs. „Kapteiņa gars”.
13. D. Greizis „Karš par kuru klusēja” 1., 2. grāmata.
14. Upuru piemiņas klubs „Atauga” prospekts. Sastādījis Arvis Grods.
15. S.S.Montefjore. „, Staļins. Sarkanā cara galms.”
16. Personīgās atmiņas un vērojumi.
17. NMV, 1830.